

AKADEMIA ROLNICZA W SZCZECINIE
Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej

Bogumiła Ropińska

**Przemiany rolnictwa pod wpływem Wspólnej
Polityki Rolnej Unii Europejskiej w regionie Castilla
y Leon oraz wnioski dla województwa pomorskiego**

Praca doktorska

napisana pod kierunkiem
prof. nadzw. dr hab. Michała Jasiulewicza
w Akademii Rolniczej w Szczecinie
na Wydziale Ekonomiki i Organizacji
Gospodarki Żywnościowej

SZCZECIN 2008

*Składam serdeczne podziękowania
prof. nadzw. dr hab. Michałowi Jasiulewiczowi
za wsparcie i życzliwość okazane w realizacji niniejszej pracy.
Dziękuję również moim najbliższym za cierpliwość i zrozumienie.
Szczególnie wdzięczna jestem szwagrowi Mieczysławowi
Ropińskiemu za pomoc w badaniach prowadzonych
w Castilla y Leon w Hiszpanii.*

Spis treści	
WSTĘP	6
ROZDZIAŁ I ZNACZENIE CZYNNIKÓW I ŚRODKÓW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ W ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH	20
1.1 Czynniki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich	20
1.1.1 Ekonomiczne czynniki rozwoju rolnictwa i rozwoju lokalnego	21
1.1.2 Społeczne czynniki rozwoju obszarów wiejskich.....	27
1.1.2.1 Struktura ludności wiejskiej według wieku i wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich	27
1.1.2.2 Bezrobocie na wsi i dochody rolnicze.....	30
1.2 Wpływ środków Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich	34
1.2.1 Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej – ewolucja instrumentów wsparcia	35
1.2.2 Przyszłość Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – radykalna reforma i skuteczność	38
1.3 Znaczenie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce	42
1.3.1 Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.....	44
1.3.2 Płatności bezpośrednie	53
ROZDZIAŁ II WSPÓLNOTA HISZPAŃSKA CASTILLA Y LEON ORAZ WOJEWÓDZTWO POMORSKIE W ASPEKTCIE INTEGRACJI (POLSKI.....	58
I HISZPANII) Z UNIĄ EUROPEJSKĄ.....	58
2.1 Hiszpania w Unii Europejskiej	58
2.1.1 Hiszpania i Polska na progu akcesji do UE.....	58
2.1.2 Hiszpania po 15 i 20 latach członkostwa w Unii Europejskiej	65
2.2 Środowisko przyrodnicze województwa pomorskiego i Castilla y Leon ...	71
2.2.1 Charakterystyka geograficzna Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego	71
2.2.2 Gleby, klimat i walory przyrodnicze w województwie pomorskim oraz Castilla y Leon.....	76
2.3 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego	79
2.3.1 Ludność województwa pomorskiego oraz Castilla y Leon.....	79
2.3.2 Rynek pracy w województwie pomorskim i Castilla y Leon.....	82
ROZDZIAŁ III GOSPODARSTWA ROLNE CASTILLA Y LEON ORAZ WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W KONTEKŚCIE WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ – BADANIA ANKIETOWE.....	93
3.1 Charakterystyka ankietowanych rolników hiszpańskich i polskich	93
3.1.1 Wiek i wykształcenie badanych rolników	94
3.2 Charakterystyka badanych gospodarstw	98
3.2.1 Zatrudnienie w gospodarstwie	98
3.2.2 Główne kierunki produkcji.....	100
3.2.3 Wielkość gospodarstw.....	105
3.2.4 Struktura zasiewów	107
3.2.5 Pogłowie zwierząt	108
3.3 Dochody rolnicze oraz pozyskiwane środki unijne	111
3.3.1 Dochody z działalności rolniczej	111
3.3.2 Determinanty osiągniętych dochodów rolniczych.....	119
3.3.3 Dopłaty bezpośrednie.....	127

3.3.4 Pozostałe programy wsparcia w ramach Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej.....	129
ROZDZIAŁ IV ROLNICTWO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W WARUNKACH CZŁONKOSTWA POLSKI W UNII EUROPEJSKIEJ	136
4.1 Użytkowanie gruntów i produkcja rolnicza w województwie pomorskim	136
4.1.1 Zagospodarowanie użytków rolnych w województwie pomorskim.....	136
4.1.2 Produkcja roślinna.....	138
4.1.3 Produkcja zwierzęca.....	141
4.2 Dochody rolnicze.....	145
4.3 Grupy producenckie czynnikiem wspierającym rozwój rolnictwa.....	148
4.4 Przemysł rolno-spożywczy.....	148
4.5 Wsparcie obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie pomorskim w ramach środków Unii Europejskiej	149
4.5.1 Dofinansowanie obszarów wiejskich i rolnictwa w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”	150
4.5.2 Wsparcie w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich	151
4.5.3 Aplikowanie po środki w ramach „Płatności bezpośrednich” w województwie pomorskim.....	152
4.6 Zmiana poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000-2005 w województwie pomorskim i jego zróżnicowanie regionalne w układzie powiatów	153
ROZDZIAŁ V PRZEMIANY ROLNICTWA CASTILLA Y LEON W LATACH 1986-2005.....	164
5.1 Użytkowanie gruntów i produkcja rolnicza w Castilla y Leon w latach 1986-2005	164
5.1.1 Zagospodarowanie użytków rolnych	164
5.1.2 Produkcja roślinna.....	169
5.1.3 Produkcja zwierzęca.....	175
5.2 Dochody rolnicze.....	182
5.3 Grupy producenckie czynnikiem wspierającym rozwój rolnictwa.....	184
5.4 Przemysł rolno-spożywczy.....	185
5.5 Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon w latach 1986-2005 i jego zróżnicowanie regionalne (w układzie prowincji).....	186
ROZDZIAŁ VI WPŁYW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ NA ZMIANY W ROLNICTWIE NA PRZYKŁADZIE CASTILLA Y LEON ORAZ WNIOSKI DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.....	199
6.1 Zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw i w zatrudnieniu w rolnictwie Castilla y Leon oraz wnioski dla województwa pomorskiego	199
6.1.1 Oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej na gospodarke gruntami	200
6.1.2 Wpływ integracji z Unią Europejską na zmiany w zatrudnieniu w Castilla y Leon i wnioski dla województwa pomorskiego	203
6.2 Produkcja rolnicza w aspekcie oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej.....	206
6.2.1 Produkcja zwierzęca.....	207
6.2.2 Produkcja roślinna.....	212
6.3 Zmiany w dochodach rolniczych w Castilla y Leon i w województwie pomorskim	217
6.4. Wpływ środków Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na zmiany w rolnictwie Castilla y Leon w latach 1986-2005	219

6.5 Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa Castilla y Leon i wnioski dla województwa pomorskiego	231
WNIOSKI.....	236
BIBLIOGRAFIA.....	245
SPIS RYCIN	254
SPIS TABEL.....	259
ZAŁĄCZNIKI.....	263

WSTĘP

Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, otworzyły się możliwości pozyskiwania wsparcia w ramach płatności bezpośrednich oraz Funduszy Strukturalnych.

Aby móc już dzisiaj prawidłowo lokować środki pomocowe i kształtować kierunki rozwoju polskiej wsi, należy skorzystać z doświadczeń innych krajów, posiadających wieloletnią praktykę związaną z członkostwem w Unii Europejskiej i aplikowaniem o środki. Takim krajem jest m.in. Hiszpania, której wskaźniki makroekonomiczne w chwili wstępowania w struktury Unii Europejskiej były podobne do polskich. Regionami o cechach porównywalnych w rolnictwie są Castilla y Leon, wspólnota hiszpańska i województwo pomorskie.

Rolnictwo obu regionów Castilla y Leon i województwa pomorskiego ma wiele cech podobnych: relatywnie trudne naturalne warunki rozwoju, zróżnicowany obszarowo klimat, podobna struktura użytkowania gruntów, dominacja zbóż w strukturze zasiewów. Castilla y Leon wstępując do Unii Europejskiej borykała się z podobnymi problemami w rolnictwie jak województwo pomorskie (tzn. niekorzystną strukturą agrarną, wysokim zatrudnieniem w rolnictwie oraz zróżnicowaniem regionalnym w poziomie rozwoju rolnictwa).

W dwudziestoletnim okresie członkostwa Hiszpanii w UE, w rolnictwie Castilla y Leon, zaszło szereg zmian. Zaistniałe zmiany dotyczą m.in. średnich wielkości gospodarstw, które w ciągu tego okresu w prowincjach Castilla y Leon znacząco wzrosły (najmniej w Valladolid – o 49%, najwięcej w Palencji o 273%). Jedną z najważniejszych cech określających poziom rozwoju rolnictwa jest zatrudnienie w rolnictwie mierzone liczbą osób zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych. W badanych latach tj. 1986-2005 w Castilla y Leon wskaźnik ten uległ zmniejszeniu (np. w Valladolid z 2,5 osoby zatrudnionej na 100 ha użytków rolnych w roku 1986 do 1,26 osoby w roku 2005, w analogicznym okresie w Leon zatrudnienie w rolnictwie zmalało z 10,6 osób zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych do poziomu 1,86 osoby).

Instrumenty i regulacje prawne Wspólnej Polityki Rolnej przez dwadzieścia lat członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej mogły oddziaływać na strukturę użytkowania gruntami (poprzez np. konieczność odłogowania gruntów, dopłaty bezpośrednie do określonych upraw), obsadę zwierząt gospodarskich, czy wysokość

plonów (np. poprzez programy rolno-środowiskowe). Zmiany omówionych cech rolnictwa Castilla y Leon skłaniają do podjęcia badań w zakresie wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na zmiany w poziomie rozwoju rolnictwa oraz możliwości skorzystania z doświadczeń hiszpańskich przez rolników województwa pomorskiego.

Oddziaływanie na rolnictwo w żaden sposób nie może być działaniem oderwanym od całościowo postrzeganych problemów obszarów wiejskich.

Nie można rozwiązywać najważniejszych problemów rolnictwa i rodzin rolniczych wyłącznie przy pomocy instrumentów sektorowo zorientowanej polityki rolnej. Postęp w rozwiązaniu tych problemów można osiągnąć przez kompleksowe działania obejmujące różne aspekty pracy i życia na obszarach wiejskich (Wilkin, 2004).

Dlatego istotna jest odpowiedź na pytanie: na ile środki WPR wpływają na zmiany strukturalne w gospodarstwach rolnych?.

Rolnictwo polskie ma duży potencjał rozwojowy i możliwości produkcyjne, dlatego też celowym jest wspieranie procesów modernizacji rolnictwa poprzez poprawę efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych oraz wzmocnienie rozwoju instytucjonalnego kształtującego warunki sprzyjające aktywności gospodarczej rolników (Chyłek, 2005).

Palącym problemem polskiego rolnictwa jest rozdrobnienie strukturalne. Duże gospodarstwa na tle ogółu gospodarstw rolnych charakteryzują się znacznie większą skłonnością do modernizacji swoich gospodarstw, a jednocześnie większymi możliwościami finansowymi w jej realizacji. Odznaczają się wysoką intensywnością gospodarowania nie tylko na tle ogółu gospodarstw ale także średnich grup obszarowych. Duże gospodarstwa stosują znacznie częściej bardziej nowoczesne i efektywne technologie uzyskując znacznie wyższe wydajności uprawy roślin i chowu zwierząt gospodarskich niż małe gospodarstwa rolne, przy czym rozpiętość tych wyników wyraźnie wzrasta w zależności od ich struktury (Dzun, 2004).

Większe obszarowo gospodarstwa rolne, bardziej od przeciętnych sprawne produkcyjnie i ekonomicznie prowadzone są zazwyczaj przez rolników dobrze przygotowanych do zawodu, bardziej wykształconych, w młodszym wieku (Gorzela 2005).

Można by się skłonić ku tezie, że wielkość gospodarstwa staje się wyznacznikiem sytuacji ekonomicznej i poziomu rozwoju rolnictwa który jest częścią

wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i musi uwzględniać aspekty ochrony środowiska. Jest to szczególnie ważny element zawarty w działaniach finansowanych w ramach WPR.

Na polskie obszary wiejskie, za pomocą wielu programów UE i działań instytucjonalnych, trafiają coraz większe pieniądze, trzeba dołożyć wszelkich starań, żeby alokacja środków unijnych była jak najbardziej efektywna, trafiała w te miejsca, których poziom rozwoju jest najniższy i wymaga największego wsparcia.

Rolnictwo polskie nie może być traktowane w oderwaniu od pozostałych dziedzin społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich, ponieważ tylko wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich pozwoli rozwiązać wiele palących problemów samego rolnictwa, takich jak: rozdrobnienie agrarne, zbyt wysokie zatrudnienie w rolnictwie, zbyt niska dochodowość, przestarzałe technologie. Są to procesy wieloletnie i powolne. Działanie wielu programów będzie można ocenić za wiele lat.

W pracy tej podjęto, próbę porównania zmian w poziomie rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego i wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon w aspekcie integracji z UE i oddziaływania funduszy strukturalnych na obszary wiejskie regionu.

I Cel pracy i hipotezy badawcze

Zasadniczym celem pracy jest ocena zmian i wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na poziom rozwoju rolnictwa na przykładzie Castilla y Leon w Hiszpanii oraz możliwości wykorzystania doświadczeń rolników hiszpańskich w województwie pomorskim. Analiza obejmować będzie zmiany strukturalne jakie zaszły w regionie Castilla y Leon w czasie 20 lat członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej. Wnioski wynikające z badań będą ważnymi wskazówkami mogącymi pomóc we właściwej alokacji środków Unii Europejskiej w Polsce na przykładzie województwa pomorskiego. Pozwolą na podstawie doświadczeń rolników Castilla y Leon wskazać kierunki najbardziej efektywnego oddziaływania na procesy związane z rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich w województwie pomorskim.

1. Szczegółowymi celami pracy są:

- Ocena wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na zmiany rolnictwa Castilla y Leon,
- Określenie poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon w Hiszpanii w przedziałach czasowych 1986-2000-2005 i w województwie pomorskim w latach 2000-2005,

- Ocena wpływu procesów integracyjnych i Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany strukturalne na wsi i w rolnictwie w oparciu o przeprowadzone badania ankietowe wśród rolników hiszpańskich oraz pierwszych pozyskanych środków pomocowych UE przez rolników pomorskich.

2. Problemy badawcze

1. Jakie są różnice, a jakie podobieństwa w rolnictwie województwa pomorskiego i Castilla y Leon?
2. Jaki wpływ miała Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej na wielkość gospodarstw rolnych, zatrudnienie w gospodarstwach, dochody rolnicze w Castilla y Leon?
3. Jakie zmiany poziomu rozwoju rolnictwa nastąpiły w Castilla y Leon (poszczególnych jej prowincjach) w latach 1986-2000-2005 i w województwie pomorskim (w powiatach) w okresie 2000- 2005 ?
4. Jakie wnioski dla województwa pomorskiego można wyciągnąć z dwudziestoletniego oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na rolnictwo Castilla y Leon?

3. Hipotezy badawcze

Realizując powyższe cele w oparciu o przeprowadzone studia literatury można postawić następujące hipotezy badawcze:

1. Istnieje zależność między zmianami strukturalnymi w rolnictwie Castilla y Leon, a pozyskanymi środkami w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.
2. Obecny poziom rozwoju rolnictwa Castilla y Leon jest wyższy niż poziom rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego, lecz jego zróżnicowanie regionalne jest podobne.
3. Niezależnie od okresu oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej zróżnicowanie rozwoju rolnictwa w poszczególnych regionach Castilla y Leon pozostaje i zmienia się w niewielkim stopniu.

Zweryfikowaniu głównej hipotezy badawczej służą następujące hipotezy pomocnicze:

1. Wieloletnie absorbowanie środków unijnych przez Hiszpanię spowodowało wzrost poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon.

2. W Castilla y Leon jest korzystniejsza, niż w województwie pomorskim, struktura agrarna, większe dochody rolnicze przypadające na gospodarstwo, większa obsada zwierząt na 100 ha/UR.
3. W Castilla y Leon pomimo wieloletniego pozyskiwania środków unijnych poziom rozwoju w poszczególnych prowincjach jest różny.
4. Istnieją szanse na zmiany strukturalne w rolnictwie województwa pomorskiego w dłuższym okresie uczestnictwa Polski w Unii Europejskiej.

4. Metody i techniki rozwiązywania problemu badawczego:

- a) metody dedukcyjne i metody indukcyjne,
- b) badania ankietowe – wśród rolników województwa pomorskiego i Castilla y Leon
- c) metody statystyczne:
 - taksonomiczna miara rozwoju – Hellwig’a [W celu ukazania zmian poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000-2005 w województwie pomorskim oraz we wspólnocie hiszpańskiej Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005 zastosowana zostanie taksonomiczna „miara rozwoju”]
 - analiza korelacji
 - korelacja- współczynnik Pearsona, Czuprowa [Dla zbadania współzależności cech (determinanty osiąganych dochodów rolniczych)]
 - metoda wyznaczania trendu – metoda średnich ruchomych, wygładzania wykładniczego Browna, klasyczna metoda najmniejszych kwadratów [w wyznaczeniu trendów w szeregach czasowych i prognozowanie wielkości produkcji w Castilla y Leon oraz województwie pomorskim]
 - metoda analizy struktury - wykorzystane zostaną miary średnie, miary dyspersji, miary rozproszenia [W celu opracowania wyników badań ankietowych zastosowane zostaną podstawowe miary statystyki opisowej: średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe, dominanta i współczynnik asymetrii]
 - metoda analizy dynamiki zjawisk – w metodzie tej zastosowane zostaną wskaźniki struktury, wskaźniki dynamiki [Do najczęściej stosowanych i najprostszych wskaźników należy przeliczenie określonej cechy na 100 ha użytków rolnych, na 1 gospodarstwo lub określenie udziału procentowego

danego zjawiska w odniesieniu do jego wartości ogólnej, dynamika zmian danego zjawiska w przedziale czasowym]

d) metody kartograficzne.

Hipotezy te poprzez gromadzenie faktów i obserwacji krytycznej, zostaną w niniejszej pracy zweryfikowane, co pozwoli na sformułowanie twierdzeń diagnostycznych i prognostycznych.

II Zakres i obszar badań

Zakres tematyczny obejmuje zagadnienia związane z określeniem stanu rozwoju rolnictwa, zwłaszcza w aspekcie integracji z UE, znaczenia procesów integracyjnych dla rozwoju obszarów wiejskich.

Praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz wniosków.

We wstępie omówiono cel, zakres pracy, przedmiot pracy, hipotezy badawcze oraz metodykę pracy.

W pierwszym rozdziale omówiono zostało znaczenie środków WPR w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, określono społeczne i ekonomiczne czynniki tego rozwoju, których identyfikacja ma ogromne znaczenie w likwidacji skutków opóźnień cywilizacyjnych na obszarach wiejskich. W rozdziale tym omówiona została również ewolucja instrumentów wsparcia WPR oraz kierunki zmian w najbliższej przyszłości.

Drugi rozdział zawiera analizę porównawczą w zakresie ukształtowania terenu, warunków klimatycznych, demograficznych, gospodarczych i społecznych obu badanych regionów (Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego). W rozdziale tym przedstawiono również zmiany jakie zaszły w rozwoju gospodarczym Hiszpanii po piętnastu latach i 20 latach integracji tego kraju z UE.

Trzeci rozdział zawiera wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez autorkę wśród rolników województwa pomorskiego oraz rolników Castilla y Leon w Hiszpanii na temat pozyskiwanych przez nich środków unijnych oraz wysokości osiągniętych dochodów. Rozdział ten zawiera informacje o strukturze gospodarstw, głównych kierunkach produkcji i wielkości tej produkcji, wieku i wykształceniu ankietowanych rolników.

Rozdział czwarty pokazuje stan rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim w aspekcie integracji Polski z Unią Europejską, obejmuje także analizę oraz klasyfikację powiatów pod względem poziomu rozwoju rolnictwa.

Piąty rozdział opisuje zmiany jakie zaszły w rolnictwie Castilla y Leon w dwudziestoletnim okresie uczestnictwa Hiszpanii w UE.

W ostatnim rozdziale przedstawiony został wpływ Wspólnej Polityki Rolnej UE na zmiany w rolnictwie w Castilla y Leon. Pracę zamykają wnioski dla województwa pomorskiego wynikające z przeprowadzonych badań.

Zakres czasowy w analizie merytorycznej Castilla y Leon obejmuje okres 1986-2005 z uwzględnieniem danych dla przekrojów czasowych 1986-2000-2005.

Zakres czasowy pracy dla województwa pomorskiego obejmuje okres porównawczy w przekrojach czasowych dla lat 2000-2005 (ze względu na istniejący wcześniej w Polsce odmienny podział administracyjny, niemożliwością jest uzyskanie porównywalnych danych statystycznych).

Jako przedmiot badań wybrane zostało rolnictwo województwa pomorskiego oraz wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon. Przedmiotem badań są gospodarstwa rolne tych regionów oraz ich otoczenie przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne w kontekście integracji z UE. Badaniu ankietowemu poddane zostało 151 pomorskich gospodarstw oraz 86 gospodarstw wspólnoty Castilla y Leon. Analizie porównawczej poddane zostały cechy gospodarstw, charakterystyka rolników, informacje dotyczące pozyskiwanych środków. Dokonano analizy korelacji cech rolnictwa i pozyskanych środków w ramach WPR. Ponadto porównany został stan rozwoju rolnictwa w obu regionach w układzie powiatów w województwie pomorskim i prowincji w Castilla y Leon.

III Metodyka badawcza

Pierwszy etap pracy polegał na pogłębieniu literatury dotyczącej ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej oraz znaczenia środków unijnych w rozwoju obszarów wiejskich. Jednocześnie etap ten obejmował zebranie danych statystycznych dotyczących rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego i wspólnoty Castilla y Leon w Hiszpanii oraz przeprowadzenia badania ankietowego wśród rolników tych regionów za pomocą kwestionariusza.

Drugi etap polegał na analizie zebranych danych.

Do najczęściej stosowanych i najprostszych wskaźników należy wyznaczenie określonej cechy na 1 ha użytków rolnych, na 1 gospodarstwo lub określenie udziału procentowego danego zjawiska w odniesieniu do jego wartości ogólnej.

Badanie ankietowe przeprowadzone zostało za pomocą kwestionariusza w grupie 151 gospodarstw rolnych województwa pomorskiego oraz 86 gospodarstw wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon.

W celu opracowania wyników badań ankietowych zastosowano podstawowe miary statystyki opisowej: średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe, dominanta i współczynnik asymetrii.

Dla zbadania współzależności cech (badanie ankietowe) zastosowano współczynnik korelacji liniowej Pearsona oraz współczynnik korelacji Czuprowa.

W wyznaczeniu trendów w szeregach czasowych zastosowano: metodę średnich ruchomych zwykłych, metodę wygładzania wykładniczego Browna. Model wyrównywania wykładniczego stanowi jeden z klasycznych modeli adaptacyjnych¹.

W celu wyznaczenia prognoz dla produkcji bydła rzeźnego w województwie pomorskim zastosowano klasyczną metodę najmniejszych kwadratów².

W celu ukazania poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000 i 2005 w województwie pomorskim oraz stanu rolnictwa we wspólnocie hiszpańskiej Castilla y Leon w latach 1986, 2000, 2005 zastosowano taksonomiczną „miarę rozwoju”

Z. Hellwig'a³. Metodę tę w badaniach geograficznych i ekonomicznych wykorzystali Z. Zdrojewski (1990), D. Kołodziejczyk (1996, 2002), M. Jasiulewicz (1998).

Wyznaczenie poziomu rozwoju polegało na wyrażeniu jednoczesnego wpływu wszystkich przyjętych cech na poziom rozwoju. Dane liczbowe w poszczególnych cechach diagnostycznych zostały zestawione w macierz, gdzie wiersze odpowiadają (powiatom, prowincjom), a kolumny poszczególnym cechom. Następnie dokonano normalizacji cech przez ich standaryzację.

Dla uporządkowania powiatów (prowincji) w kolejności liniowej utworzony został abstrakcyjny punkt C_0 . Uzyskał on wartości maksymalne dla cech, których wysokie wartości są pożądane (stymulanty) i minimalne dla cech których niskie wartości są pożądane (destymulanty). Im poszczególne wartości danego powiatu (prowincji) są bardziej zbliżone do wzorca tym poziom jej rozwoju jest wyższy a im bardziej

¹ A. Goryl, Z. Jedrzejczyk, K. Kukuła, J. Osiewalski, A. Walkosz, Wprowadzenie do ekonometrii w przykładach i zadaniach, PWN, Warszawa 2000.

² Bartosiewicz S. *Ekonometria*. Technologia ekonometrycznego przetwarzania informacji, PWE, Warszawa 1976.

³ Hellwig Z, Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę kwalifikowanych kadr, Przegląd Statystyczny nr 4, 1968,

oddalone tym niższy. Sumę wartości odległości wszystkich cech od wartości wzorcowej danej gminy określa wskaźnik C_i^4 .

Następnie oprócz odległości każdego powiatu (prowincji) od przyjętego wzorca obliczono również miarę rozwoju d_i . Miara ta jest zawsze dodatnia lub równa 0, i na ogół nie przekracza wartości 1. Wydzielenia klas jednostek dokonano za pomocą przedziałów wartości miernika rozwoju - wyznaczone zostało na podstawie kryterium (Z Kaczmarka i J. Paryska 1977) średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego.

Dla określenia wpływu środków WPR na przemiany rolnictwa Castilla y Leon zastosowano analizę korelacji, utworzono macierze korelacji środków WPR przypadających na 1 gospodarstwo oraz zmiany w poszczególnych cechach określających poziom rozwoju rolnictwa.

W celu wyznaczenia wartości produkcji końcowej rolnictwa przypadającej na jednostkę powierzchni użytków rolnych w Castilla y Leon oraz województwie pomorskim zastosowano wskaźnik produktywności ziemi, natomiast dla wyznaczenia wartości produkcji końcowej rolnictwa przypadającej na 1 zatrudnionego w rolnictwie zastosowano wskaźnik produktywności pracy⁵.

W etapie trzecim dokonano porównania otrzymanych wyników badań. Wykorzystano metody graficznej prezentacji i analizy. Przedstawiono wyniki na wykresach i mapach.

Ostatni etap pracy polegał na wyciągnięciu wniosków z analizy porównawczej rozwoju rolnictwa w obu badanych regionach oraz wpływu środków WPR na zmiany strukturalne w rolnictwie Castilla y Leon w badanym okresie.

W celu zestawienia wyników analizy wykorzystano programy komputerowe Excel, Corel, Word.

IV Ocena literatury i materiałów źródłowych

Zapoznanie się z problemami związanymi z rozwojem rolnictwa w aspekcie integracji z UE wymagało zebrania literatury i materiałów źródłowych. Skompletowana w tym celu bibliografia stworzyła pewien dorobek interdyscyplinarny. Ze względu na sposób ujęcia problematyki oraz odniesienie do przestrzeni zebrany materiał podzielono na grupy:

- opracowania dotyczące znaczenia środków unijnych w rozwoju obszarów wiejskich

⁵ R.Kulikowski, Syntetyczne Metody Badań Produktywności i Towarowości Rolnictwa. Zastosowania w badaniach geograficznych w Polsce, PAN IGiPZ, Warszawa 2003.

- opracowania dotyczące Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej,
- opracowania dotyczące obszaru badań,
- opracowania statystyczne i materiały źródłowe

Probleмами związanymi z czynnikami rozwoju obszarów wiejskich szczegółowo zajmował się: G. Spychalski (2004, 2005) kładąc nacisk na potrzebę identyfikacji czynników rozwoju obszarów wiejskich i takiego na nich oddziaływania aby osiągać zamierzone cele. J. Toruński i M. Szańczyk (2004) wskazują na partnerstwa lokalne jako nośnik rozwoju obszarów wiejskich. A. Czarnecki (2004) uzupełniając wiedzę na temat czynników rozwoju obszarów wiejskich zauważa korzyści dla rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych związane z położeniem w obrębie granic aglomeracji miejsko-przemysłowych, Duży wkład w literaturę przedmiotu wniósł M. Jasiulewicz (1998,2002,2004). Podkreśla znaczenie dywersyfikacji działalności rolniczej jako czynnika wpływającego na rozwój obszarów wiejskich m.in. poprzez uprawę roślin niekonsumpcyjnych, zwłaszcza energetycznych. Wskazuje również na znaczenie rozwoju infrastruktury jako jednego z głównych czynników rozwoju obszarów wiejskich. Podobnie zagadnienia ujmuje M. Dolata (2004). Na dywersyfikację produkcji rolniczej jako czynnika w ogromnym stopniu wpływającego na rozwój obszarów wiejskich zwraca uwagę również B. Fedyszak- Radziejowska (2004), I. Frenkel (2004), D. Klepacka (2004), A. Liro (2004), D. Milczarek (2004), W. Poczta (2004), S. Tabor (2004), T. Żukowski (2004). Jako przykłady takiej działalności wskazują agroturystykę, drobne rzemiosło czy rolnictwo ekologiczne. L. Przezbórska (2005) uszczegółowiając ten temat skupia się na agroturystyce jako działalności rolników dającej dobre wyniki w dłuższym okresie czasu. Szczególnie duży wkład w tę literaturę przedmiotu wnieśli Dębniwska (1997) i Tkaczuk (1997), Gralak K i Karbowski K (2004), w swoich badaniach zdefiniowali pojęcie gospodarstwa turystycznego czyli gospodarstwa rolnego jednocześnie świadczącego usługi turystyczne. A. Balińska (2001), W. Krupińska (2001) oraz R. Kisiel i K. Babuchowska (2004) także wymieniają szereg korzyści społeczno-gospodarczych płynących z rozwoju agroturystyki takich jak; tworzenie miejsc pracy, tworzenie infrastruktury, korzyści poznawcze i inne.

Na ogromną rolę turystyki jako czynnika rozwoju lokalnego wskazuje E. Rydz (2005). Podkreśla, że turystyka przynosi korzyści finansowe samorządom lokalnym oraz osobom fizycznym poprawiając jednocześnie warunki życia społeczności lokalnych.

A. Stolarska (2005) i M. Kłodziński (2004,2006), R. Kamiński (2004) pokazują rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jako czynnik rozwoju tych obszarów oraz kładą nacisk na konieczność wsparcia przez państwo wszelkich działań związanych z rozwojem przedsiębiorczości. Szczególną rolę przypisuje A. Stolarska (2005) działalności gospodarczej rolników. Te same problemy porusza E. Duś (2006) podkreślając konieczność zaistnienia zespołu pozytywnie działających czynników, takich jak uwarunkowania społeczne, ekonomiczne i demograficzne. H. Chaplin (2004) jako barierę zwiększenia zatrudnienia pozarolniczego wskazuje ogólne bezrobocie w regionie oraz brak kapitału i braki w infrastrukturze technicznej.

Bardzo szeroko warunki społeczne i materialne ludności na wsi omawia L. Pałasz (2004) podkreślając również, że najważniejszym problemem ludności wiejskiej jest wysokie bezrobocie i ubóstwo. Wnikliwa analiza warunków życia na obszarach wiejskich dokonana przez autora pozwala wnioskować, że poprawiła się na wsi polskiej infrastruktura komunalna oraz stan zdrowotny i przeciętna długość życia ludności.

Znaczeniem wydajności pracy w polskich gospodarstwach w aspekcie integracji UE zajmują się Z. Gołaś i M. Kozera (2004). Bezrobocie na wsi i dochody rolnicze były tematem prac: J. Wilkina (2005) i A. Kozińskiej-Bałdyga (2005). Rysują oni wizję funkcjonowania polskich obszarów wiejskich w roku 2025, szczególnie w aspektach edukacyjnych zwracają uwagę, że nauczanie na wysokim poziomie oparte będzie między innymi na partnerstwie publiczno-prywatnym. Kaczmarek (2006) mówi o bezrobociu ukrytym wynikającym z przepisów prawa o rejestracji bezrobotnych,.

A. Gozdałik (2004) poruszyła problem niskiej dochodowości gospodarstw rolniczych wskazując jako przyczynę niskich dochodów niską skalę produkcji w rozdrobnionych gospodarstwach. Ten sam problem poruszyła Leszczyńska (2004, 2005) podkreślając, że wielkość dochodów przypadających na 1 osobę wzrasta wraz z powierzchnią użytkowego gospodarstwa rolnego zaznaczając jednak, że wzrost obszaru gospodarstwa nie jest wystarczający do osiągnięcia nowej jakości. Podobne wnioski wyciągnęła G. Karmowska, która dokonała wielopłaszczyznowych badań przychodów i wydatków związanych z gospodarstwem rolnym wskazuje, że zróżnicowanie dochodów wiąże się nie tylko z wielkością gospodarstwa ale również z rodzajem prowadzonej działalności. Z. Florańczyk (2004) porównując dochody rolników EU-15 i rolników polskich stwierdza, że kształtują się one na poziomie $\frac{1}{4}$ rolników EU-15. J.S Zegar (2004) kontynuując ten temat zauważył, że ubóstwo dwukrotnie częściej dotyka rodziny

wiejskie niż miejskie. S. Kalinowski (2004) zwraca uwagę, że w UE sytuacja jest podobna i ubóstwo częściej dotyka mieszkańców wsi, chociaż problem ubóstwa jest tam znacznie mniejszy. J. Górecki (2004) i A. Stasiak (2004) dostrzegają ogromne znaczenie czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich. Problemami społecznymi obszarów wiejskich interesowali się również: A. Potok (2005), który kreśli pozytywny obraz polskiej wsi w roku 2025 chociaż zakłada rozwarstwienie w zakresie uzyskiwanych dochodów i R. Kulikowski (2002) wskazując na konieczność dostosowania kierunków edukacji do potrzeb rynku pracy. K. Szafraniec (2006) podkreśla dystans jaki istnieje między poziomem oczekiwań życiowych młodzieży a poziomem realnych możliwości.

Badania poziomu rozwoju rolnictwa przy zastosowaniu taksonomicznej „miary rozwoju” Z Hellwig’a w badaniach geograficznych i ekonomicznych wykorzystali m.in. Z. Zdrojewski (1990), D. Kołodziejczyk (1996, 2002), M. Jasiulewicz (1998). Jednak badania te dotyczyły zagadnień krajowych i nie służyły m.in. porównaniu poziomu rozwoju rolnictwa w dwóch różnych krajach. Jest to w pewien sposób nowatorskie zastosowanie tej metody.

Wśród autorów zajmujących się problemami związanymi z procesami integracji Polski z UE należy wyróżnić J. Wilkina (2003), który omawia kierunki wykorzystania środków przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich na przykładzie innych krajów UE,

Interesujące są badania autorów Fedyszak-Radziejowska (2004), I. Frenkel (2004), D. Klepacka (2004), A. Liro (2004), D. Milczarek (2004), W. Poczta (2004), S. Tabor (2004), T. Żukowski (2004) opisują oni polską wieś po wstąpieniu do Unii Europejskiej dokonując swoistego przeglądu zasobów, analizując możliwości rozwoju obszarów wiejskich po akcesji. Ten sam temat podejmuje J. Woś (2005), podkreślając znaczenie wsparcia UE w przemianach strukturalnych na wsi.

J. Kalinowski (2004) omawia problemy ubóstwa polskiej wsi na tle UE, A. Rytko (2005) dokonuje podsumowania efektywnej realizacji programu SAPARD. Są to cenne informacje pozwalające wnioskować, że aplikowanie o środki funduszy strukturalnych będzie równie skuteczne. D. Czykier-Wierzba (2005) omawia finansowanie nowych krajów ze środków UE w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego obsługującego pomoc w ramach Funduszy Strukturalnych, A. Biernat-Jaraka (2005) przedstawia pierwsze wyniki wykorzystania dofinansowania unijnego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Wszystkie te informacje

dotyczące absorbowania środków unijnych mają duże znaczenie w badaniach ich wpływu na rozwój obszarów wiejskich. Problemy instytucjonalne związane z funkcjonowaniem rynków rolnych i realizowaniem mechanizmów WPR przez Agencję Rynku Rolnego omówił T. Skotarczak (2004). Podkreślił znaczenie tej instytucji organizującej relacje z UE w ramach WPR.

Literatura zagraniczna

Głównym i bogatym źródłem informacji dotyczącej sytuacji społeczno-gospodarczej Castilla y Leon jest pozycja : R. Pedrosa Sanz, Belen Miranda Escolar, La Economia De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regioones (2004), Wspólnotę Castilla y Leon na tle regionów Unii Europejskiej oraz informacje o rolnictwie Wspólnoty uzupełnia R.G. Fernandez, La economia de Castilla y Leon en la era de la globalizacion, Ambito Ediciones SA, (2004).

Problematyka unijna, zwłaszcza korzyści związane z włączeniem Polski do struktur europejskich podejmowana była przez autorów zagranicznych. C. Philipsen (2004) podkreśla, że Polska może stać się miejscem umożliwiającym dalszy eksport do krajów Europy Centralnej i Wschodniej. E. Van der Sluis (2004) wskazując, że rozszerzenie UE w 2004 roku było głównym wydarzeniem w nowożytnej historii. Opisuje aspekty geopolityczne, ekonomiczne, kulturowe i społeczne. Ch. Mouchet i C. Darrot (2004) badając polskie gospodarstwa rolne określili dochody minimalne oraz niezbędne dochody pozwalające na inwestycje w gospodarstwach. J.E. Cordier (1998) omawiając podstawowe techniki zarządzania ryzykiem w rolnictwie podkreślił znaczenie grup producenckich.. Problematyką społeczną na obszarach wiejskich zajmowała się B. Stepanek (2002) podkreślając, że mimo wydłużającego się wieku mieszkańców UE przed opieką zdrowotną stają nowe wyzwania. Tematyka zatrudnienia i produktywności w rolnictwie była przedmiotem badań Szullera (2002). Analizował on zmiany w zatrudnieniu w rolnictwie w niektórych krajach UE.

Inne materiały źródłowe

Bardzo ważną rolę odegrały liczne materiały źródłowe, dzięki którym była możliwa analiza danych. Wśród materiałów tych na szczególną uwagę zasługują zbiory statystyczne, a zwłaszcza publikacje Urzędu Statystycznego w Gdańsku, informacje statystyczne Instituto Nacional de Estadistica, JCYL – Dirección General de Esatdistica. Bogaty zasób informacji zawierały: Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego – opracowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, SAPARD – Program Operacyjny dla Polski, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zgodnie z

Rozporządzeniem Rady (WE) 1268/99, oraz Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności,

W celu wykorzystania materiałów źródłowych do analizy statystycznej zastosowano metody statystyczne, które w swoich pracach omawiają: Z. Hellwig(1968), Parysek(1977), Kaczmarek (1977), A. Goryl (2000) Jedrzejczyk (2000), Kukuła (2000) Osiewalski (2000), Walkosz (2000), Bartosiewicz (1976), Kulikowski (2003).

Bardzo cenne treści dotyczące metodologii nauk ekonomicznych zawarł S. Stachak (2006), który szeroko omówił istotę i metody badań ekonomicznych oraz przetwarzania informacji.

Należy podkreślić, że w poszukiwaniu materiałów i informacji napotkano na szereg trudności, najpoważniejszą z nich był utrudniony dostęp do literatury hiszpańskiej opisującej region Castilla y Leon, podobny problem stanowiło uzyskanie danych statystycznych, dane ogólne były dostępne na stronach internetowych hiszpańskiego urzędu statystycznego: Instituto Nacional de Estadística ale w poszukiwaniu szczegółowych informacji dotyczących pozyskiwanych środków w ramach WPR autorka korzystała z pomocy Ambasady Rzeczypospolitej w Madrycie. Dodatkowym problemem był fakt niejednolitego systemu informacji statystycznej w Polsce i w Hiszpanii. Dlatego szereg danych było niedostępnych bądź to w polskim, bądź w hiszpańskim urzędzie statystycznym.

Informacje dotyczące pozyskiwanych środków w ramach Wspólnej Polityki Rolnej UE nie były możliwe do zdobycia, ponieważ do roku 1999 zarządzały nimi różne instytucje z których obecnie wiele nie istnieje, bądź brak tych danych w archiwach. Dopiero od roku 1999 system informacji został uporządkowany.

ROZDZIAŁ I ZNACZENIE CZYNNIKÓW I ŚRODKÓW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ W ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

Rolnictwo jest sektorem gospodarki korzystającym w największym stopniu z finansowego wsparcia z budżetu Unii Europejskiej. Są to nie tylko środki pozyskiwane przez rolników na modernizację swoich gospodarstw, ale również spore pieniądze przeznaczone na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Skuteczne pozyskiwanie środków unijnych przez sektor rolniczy jest niekwestionowanym warunkiem przyspieszonego rozwoju obszarów wiejskich.

Efekty rozszerzenia Unii Europejskiej będą zależały od tego, jak szybko nowe kraje członkowskie zdolne będą zwiększyć efektywność produkcji rolnej oraz od stopnia przyszłych reform Wspólnej Polityki Rolnej⁶.

1.1 Czynniki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Obszary wiejskie w stosunku do miast zawsze charakteryzowały się opóźnieniem cywilizacyjnym, przyczyn tego stanu jest wiele, są to zarówno problemy ekonomiczne, jak i społeczne. Do podstawowych przyczyn ekonomicznych można zaliczyć niedoinwestowanie rolnictwa i całej sfery agrobiznesu.

Według K. Heffnera uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich można podzielić na cztery grupy:

- uwarunkowania miejsca (dostępność lokalizacyjna, dostępność egzogeniczna),
- uwarunkowania środowiskowe (wartość bonitacyjna gleb, cechy klimatu, zasoby wodne, walory środowiskowe),
- uwarunkowania wynikające z zagospodarowania przestrzeni (zabudowa, infrastruktura),

⁶ E. Van der Sluis, EU ENLARGMENT: IMPLICATIONS FOR U.S. AND GLOBAL AGRICULTURE [W:] Problemy rolnictwa światowego, tom XII, SGGW, Warszawa, 2004, s.278-279,

- uwarunkowania związane z „jakością lokalnej społeczności” (cechy społeczno kulturowe mieszkańców, instytucje aktywności społecznej i kulturalnej)⁷.

Opóźnienie w rozwoju infrastruktury wsi polskiej jest duże i dorównanie do poziomu istniejącego w krajach Unii Europejskiej (UE-15) wymaga wzmożonego wysiłku w najbliższych latach. Zrealizowanie inwestycji infrastrukturalnych siłami wyłącznie mieszkańców wsi jest praktycznie niemożliwe⁸.

Integracja Polski z Unią Europejską daje doskonałe możliwości zmiany tej sytuacji oferując ogromne środki finansowe skierowane na rozwój obszarów wiejskich i rolnictwa.

1.1.1 Ekonomiczne czynniki rozwoju rolnictwa i rozwoju lokalnego

Rolnictwo w Polsce oparte jest na dwóch regulacjach. Pierwsza to mechanizmy rynkowe, które dotyczą szeroko rozumianej działalności rolniczej, druga to interwencjonizm państwowy, który w ostatnim okresie czasu w różny sposób oddziaływał na procesy rynkowe⁹.

Przyczyny interwencji państwa wynikają z kilku przesłanek:

1. Rynek rolny ma specyficzny charakter i w związku z tym mechanizmy rynkowe są bardziej niedoskonałe i zawodne, niż na innych rynkach branżowych,
2. Produkcja żywności wymaga stałego monitoringu z uwagi na konieczność zagwarantowania bezpieczeństwa żywnościowego.
3. Właściciele gospodarstw rolnych podlegają, regulacjom dochodowym utrzymującym porównywalność ich przychodów z innymi formami aktywności ekonomicznej,
4. Istnieje ścisłe powiązanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej z działaniami dotyczącymi podtrzymywania środowiska przyrodniczego i konserwacją krajobrazu przyrodniczego,

⁷ K. Heffner, Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Definicje-Uwarunkowania-Zależności- Czynniki – Skutki. Badania zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich [W:] Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR PAN, Warszawa 2007. ss.21-22.

⁸ M. Jasiulewicz, Przekształcenia strukturalne i przestrzenne obszarów wiejskich Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej, Koszalin 1998,s.112.

⁹ G. Spychalski, Mezoekonomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s.44.

5. Znaczna część obszarów wiejskich to tereny zmarginalizowane o znacznie niższym poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego, będące przedmiotem aktywnej polityki strukturalnej¹⁰.

Czynniki ekonomiczne rozwoju obszarów wiejskich można podzielić na dwie grupy; działalności agrobiznesowej związanej z podejmowaniem decyzji oraz sfery regulacyjnej stanowiącej informacje niezbędne do podejmowania właściwych decyzji. Rzeczywista sfera działalności obejmuje strukturę zasobów materialnych, będących podstawą gospodarowania. Niezbędne są wysokie technologie oraz właściwa organizacja pracy. Wszystkie te elementy mają wpływ na efektywność ekonomiczną prowadzonej działalności agrobiznesowej. Do czynników sfery regulacyjnej należy zaliczyć zagadnienia związane z polityką rolną oraz wiejską i strukturalną.

Bardzo duże znaczenie dla rozwoju ma położenie obszarów wiejskich. Według Czarneckiego położenie w obrębie granic aglomeracji miejsko-przemysłowych, wydaje się być jednym z korzystniejszych czynników dla rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych na obszarach wiejskich. Bliskość ogromnego rynku zbytu, często wysoki poziom wyposażenia w urządzenia i sieci infrastrukturalne, wykwalifikowana siła robocza, a także przenikanie pozytywnych, przedsiębiorczych wzorców z sąsiednich ośrodków miejskich w decydujący sposób wpływają na aktywność ekonomiczną mieszkańców wsi strefy podmiejskiej, a także inwestujących tam przedsiębiorców z zewnątrz¹¹.

Ogromny wpływ na rozwój obszarów wiejskich ma powstawanie nowych miejsc pracy na wsi w sferze pozarolniczej oraz dywersyfikacja działalności rolniczej.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich to nie tylko działalność podmiotów gospodarczych, to także wszelkie działania podejmowane przez społeczność lokalną w celu poprawy warunków życia¹².

Dywersyfikacja działalności rolniczej obejmuje min. możliwość prowadzenia przez gospodarstwa działalności rolno-spożywczej (wstępne przetwórstwo), rolnictwo ekologiczne, działalność agroturystyczną czy drobne rzemiosło (np. kowalstwo artystyczne). Pojęcie dywersyfikacji działalności rolniczej powiązane jest z wielofunkcyjnym rozwojem wsi, które na ogół rozumie się jako proces odchodzenia

¹⁰ G. Spychalski, Mezoekonomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s.44.

¹¹ A. Czarnecki, Funkcje pozarolnicze w obrębie stref podmiejskich Lubelszczyzny[W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom IV ,Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004, s.31-40.

¹² M Kłodziński Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 70.

od dominacji rolnictwa w gospodarce obszarów wiejskich, zwiększania zatrudnienia pozarolniczego na wsi, wzbogacania oferty usług socjalnych i produkcyjnych oraz wszelkie działania związane ze zwiększaniem atrakcyjności wsi, jako miejsca pracy i zamieszkania¹³.

Jednym z kierunków dywersyfikacji produkcji rolniczej może być uprawa roślin niekonsumpcyjnych, a w szczególności roślin energetycznych.

Z produkcją biomasy można wiązać nadzieje na wzrost udziału biopaliw stałych, ciekłych i gazowych w zaopatrywaniu w ciepło, w produkcji energii elektrycznej oraz wykorzystania biopaliw jako dodatków do etyliny i oleju napędowego w transporcie¹⁴.

Pozarolnicza działalność gospodarza rolników może pozytywnie wpłynąć na strukturę zatrudnienia w rolnictwie.

Jej podstawowym celem jest poprawa sytuacji dochodowej rodzin rolniczych. Uzyskiwane dochody pozarolnicze zachęcały rolników do rezygnacji z produkcji rolniczej na rzecz działalności dodatkowej, szczególnie w sytuacji niemożności pogodzenia obu rodzajów działalności. W latach 1996-2000 blisko 15% gospodarstw zaniechało produkcji rolniczej, asekurując się jednakże tylko wydzierżawieniem gospodarstwa, a nie jego sprzedażą. Około 10% gospodarstw całkowicie zrezygnowało z produkcji zwierzęcej¹⁵.

Do rozwoju działalności pozarolniczej na wsi konieczne jest zaistnienie zespołu pozytywnie działających czynników, należą do nich uwarunkowania społeczno-ekonomiczne oraz demograficzne. Kształtują one strukturę prowadzonej działalności w aspekcie możliwości zbytu produktów i usług¹⁶.

Jak zauważa T. Skotarczak przedsiębiorczość na obszarach wiejskich jest związana również z działalnością wykorzystującą grunty rolne (nie do działalności rolniczej) szczególnie na obrzeżach wielkich miast¹⁷.

¹³ Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej, B. Fedyszak Radziejowska, I. Frenkel, D. Klepacka, A. Liro, D. Milczarek, W. Poczta, S. Tabor, T. Żukowski, FAPA, Warszawa 2004, s.161.

¹⁴ M. Jasiulewicz, Rolnictwo w województwie zachodniopomorskim u progu wejścia do Unii Europejskiej [W:] Wpływ Integracji Europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu, Akademia Rolnicza w szczecinie, Politechnika Koszalińska, Szczecin 2004, s.416.

¹⁵ A. Stolarska, Dodatkowa działalność gospodarza rodzin rolniczych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich[W:] Roczniki Naukowe SERiA , Tom 7 zeszyt 1, Warszawa - Poznań 2005 s.221-225,

¹⁶ E. Duś, Tendencje rozwoju rolnictwa i działalności małych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich regionu śląskiego.[W:] Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006,s.100.

¹⁷ T. Skotarczak, działalność pozarolnicza jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich [W:] Przedsiębiorczość po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu skarbu państwa, Szczecin 2005, s. 291.

Wpływ na ożywienie gospodarcze wsi ma wielkość zatrudnienia w rolnictwie i dynamika wzrostu miejsc pracy na wsi poza rolnictwem.

Jednym z rodzajów pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi jest agroturystyka. Według M. Dębniowskiej i M. Tkaczuk (1997) gospodarstwo agroturystyczne to gospodarstwo rolne prowadzące działalność rolniczą, jednocześnie świadczące usługi turystyczne, wykorzystujące naturalne zasoby i przystosowujące dobra materialne dla celów turystycznych.

Głównymi motywami podejmowania działalności agroturystycznej przez gospodarstwa rolne było poszukiwanie dodatkowych dochodów. Sprzyjały temu: atrakcyjne położenie gospodarstwa, posiadanie niezagospodarowanych zasobów mieszkaniowych oraz niestabilność dochodów z rolnictwa.

Badania wykazały również, że działalność agroturystyczna charakteryzuje się dużą niestabilnością i wielu kwaterodawców rezygnuje z prowadzenia działalności agroturystycznej z powodu niesatysfakcjonujących dochodów, a na ich miejsce pojawiają się nowi.

Niemniej jednak ogółem udział dochodów z agroturystyki gospodarstw działających przez dłuższy czas wzrasta. Wydaje się jednak, że zmiany w obrębie tych gospodarstw zbyt powoli dostosowywane są do potrzeb i wymagań potencjalnych turystów¹⁸.

Do najistotniejszych korzyści społeczno gospodarczych płynących z rozwoju działalności agroturystycznej wg A. Balińskiej (2001) można zaliczyć:

- Tworzenie nowych miejsc pracy, a co za tym idzie poprawa sytuacji dochodowej mieszkańców,
- Przyciąganie nowych inwestorów poprzez szeroką promocję, powodując dalszy rozwój regionu,
- Powstrzymanie migracji ze wsi, przy jednoczesnym odchodzeniu od działalności rolniczej poprawiając strukturę agrarną wsi,
- Tworzenie infrastruktury, która uatrakcyjniając turystycznie region służy również mieszkańcom,
- Korzyści wychowawcze, kształcące, poznawcze oraz zdrowotne¹⁹.

¹⁸ L. Przezbórska, Przemiany gospodarstw agroturystycznych Wielkopolski w latach 1990-2003 [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII zeszyt 1, Warszawa - Poznań 2005, s.197-203.

¹⁹ A. Balińska, Ekonomiczne i pozaekonomiczne skutki rozwoju agroturystyki w wybranych gminach nadbużańskich, Roczniki naukowe SERiA 3,6, 2001, s.95-99.

Rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich oraz powstawanie nowych miejsc pracy poza rolnictwem, to czynniki niezbędne do poprawy struktury zatrudnienia na wsi.

Polska ma jeden z najwyższych, udział zatrudnienia w rolnictwie w porównaniu z innymi krajami wstępującymi do Unii Europejskiej. Zbliżony do polskiego udział mają tylko Litwa i Łotwa, w pozostałych wskaźnik ten nie przewyższa 10%. Średnio w całej poszerzonej UE pracuje w rolnictwie 5,4% ogółu pracujących, w tym wśród dotychczasowych członków 4,2% i nowych 12,3%²⁰.

Tabela 1. Rolnictwo krajów przyjętych do Unii Europejskiej w 2004 roku

Kraje	Ziemia użytkowana rolniczo		Wartość dodana brutto		Zatrudnieni w rolnictwie		Wydatki żywnościowe w % wydatków ogółem poszczególnych krajów
	W tys. ha	W % obszaru ogółem	W mln euro	W % GDP	W tys. osób	W % zatrudnienia ogółem	
Cypr	134	14,5	329	3,5	14	9,2	18,6
Czechy	4 282	54,3	1 846	3,4	208	4,5	26,8
Estonia	891	19,7	254	4,7	46	7,6	37,5
Litwa	3 489	53,4	836	6,9	262	19,6	44,4
Łotwa	2 488	38,5	306	4,0	118	13,5	44,9
Malta	12	38,1	78	2,0	3	1,9	-
Polska	18 220	58,3	4 965	2,9	2 698	18,8	36,9
Słowacja	2 440	49,8	560	4,5	119	6,7	31,8
Słowenia	491	24,2	847	2,9	81	9,9	23,5
Węgry	5 854	62,9	1 913	3,9	227	6,0	26,6
Razem UE -10	38 301	54,8	11 934	3,6	3 776	16,4	x

Źródło: Agricultural Situation In the Candidate Countries (Country Report on...). UEuropean Commision. Directorate General for Agriculture. July 2002.

²⁰ Employment In Europe 2002, Recent and Prospects, European Commission, Luxembourg.

Zatrudnienie rolnicze w Polsce stanowi prawie 32% zatrudnienia w całej Unii Europejskiej i prawdopodobnie będzie wolno spadało, jednocześnie w wyniku wzrastającej proekologicznej działalności rolniczej w pozostałych krajach będzie powoli rosło²¹.

Należy podkreślić, że w Polsce dzięki wzrostowi dochodu rolniczego oraz spadku liczby osób zatrudnionych w rolnictwie w roku 2005 nastąpił wzrost dochodowości produkcji rolnictwa na osobę. Jeżeli trend ten się utrzyma, to czynnik ten w większym stopniu zadecyduje o wzroście poziomu produktywności czynników wytwórczych i dochodowości zatrudnionych w rolnictwie²².

Podstawowy problem zwiększenia zatrudnienia pozarolniczego na wsi stanowi wysoki poziom bezrobocia w poszczególnych regionach. Dodatkowo barierą stanowi brak kapitału, niewystarczająca wiedza i zdolności oraz niewystarczający transport publiczny²³.

Reasumując; nie będzie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich bez rozwiniętej infrastruktury technicznej i społecznej, bez wzrostu poziomu wykształcenia oraz wsparcia finansowego np. środków unijnych. Niezbędna jest aktywna polityka państwa wspierająca inicjatywy rolników w kierunku dywersyfikacji produkcji rolniczej oraz tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.

Aktywizacja gospodarki wiejskiej będzie zależała w dużym stopniu od rozwoju przedsiębiorczości poprzez wykorzystanie naturalnego potencjału i atrakcyjności przestrzeni, wsparcie istniejących i rozwijanie nowych jednostek gospodarczych oraz szeroko pojętą pomoc państwa (badania naukowe dotyczące rozwoju przedsiębiorczości, właściwe ukierunkowanie szkolnictwa)²⁴.

²¹ A. Woś, *Możliwości prowadzenia przez Polskę narodowej polityki rolnej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej*, IERiGŻ, Warszawa 2005, s.5-28.

²² Z. Florańczyk, *Rolnictwo polskie w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa (2004-2005)* [W:] *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku.*, IEWiGŻ – PIB, Warszawa 2006, s. 85.

²³ Chaplin. H, Milczarek. D, *Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim.* [W:] *Wiś i Rolnictwo*, 4/2004, s.75.

²⁴ M. Kłodziński, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, IRWiR PAN, Warszawa 2006 s.95-96.

1.1.2 Społeczne czynniki rozwoju obszarów wiejskich

Celem infrastruktury społecznej jest przede wszystkim zaspokojenie w sposób zorganizowany potrzeb człowieka o charakterze jednostkowym, a więc mającej na względzie doskonalenie jakości życia²⁵.

Przygotowanie do zawodu rolnika w tradycji polskiej odbywa się głównie w rodzinie, gdzie z pokolenia na pokolenie przekazuje się wiedzę i umiejętności.

Społeczeństwa polskiego nie można bez dużych zastrzeżeń nazwać społeczeństwem obywatelskim, co według M. Kłodzińskiego (2006) pomimo awansu cywilizacyjnego związanego z przynależnością do UE jest podstawą trwałego rozwoju²⁶.

W trwającym obecnie procesie transformacji wsi polskiej ze społeczeństwa rolniczego w społeczeństwo "wielofunkcyjne" o możliwościach rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich decydować będzie jakość kapitału ludzkiego, której jednym z najważniejszych mierników jest poziom wykształcenia²⁷.

1.1.2.1 Struktura ludności wiejskiej według wieku i wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich

Ważny wpływ na jakość czynnika ludzkiego ma struktura wieku, a szczególnie proces starzenia się społeczeństwa wiejskiego i brak młodych następców w gospodarstwach rolnych.

W ostatnich latach odnotowuje się w Unii Europejskiej tendencję, do wzrostu oczekiwań życiowych kobiet i mężczyzn, przy czym są one wyższe u kobiet niż u mężczyzn. Obecnie średnia wieku w Unii Europejskiej wynosi 81,2 lat dla kobiet i 74,9 dla mężczyzn²⁸. W Polsce średnia wieku na wsi w roku 2005 wyniosła 34,8 lat²⁹.

²⁵ J. Kroszel, Rozmieszczenie infrastruktury społecznej, Wybrane problemy, PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1982, s.49.

²⁶ M. Kłodziński, Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast, IRWiR PAN, Warszawa 2006 s.47.

²⁷ A. Stasiak, Przemiany Struktur demograficznych i społecznych wsi polskiej po 1946 roku, Wizja przyszłości [W:] Wieś polska w świetle wyników NSP 2002r i PSR 2002, Biuletyn KPZK PAN, z 213, Warszawa 2004.

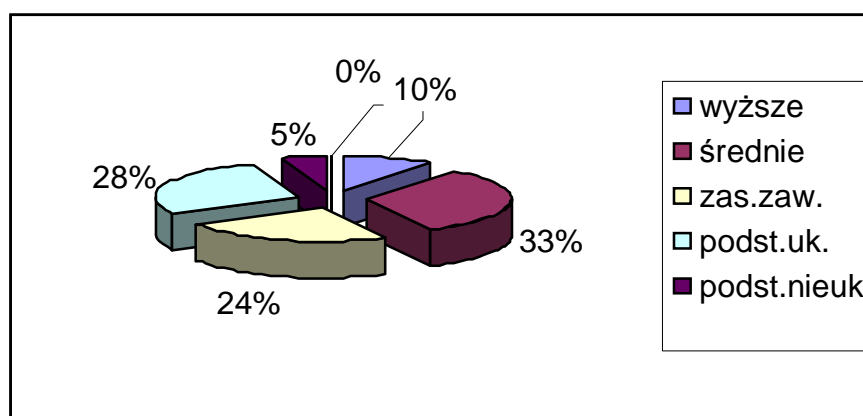
²⁸ B. Stepanek, GESCHLECHTERSPEZIFISCHE GESUNDHEITSFÖRDERUNG IN KOMMUNEN – SCHWIEDISCHE ERFAHRUNGEN[W:] STRUKTURVERÄNDERUNGEN UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF DIE KULTURLANDSCHAFT IM LÄNDLICHEN RAUM, Dedelow-Koszalin 2002, s.80-81.

²⁹ GUS, Departament Polityki Społecznej.

Do podstawowych czynników społecznych, mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich, należy zatem zaliczyć poziom wykształcenia mieszkańców. Według A. Kosińskiej-Bałdyga (2005) ze wszystkich dziedzin omawianych w ramach tworzenia wizji rozwoju obszarów wiejskich w największym stopniu o przyszłości polskiej wsi zadecyduje edukacja³⁰.

Czynnikiem wpływającym na zmianę poziomu aspiracji edukacyjnych młodzieży wiejskiej były zmiany cywilizacyjne i możliwości życiowe związane z procesami modernizacji ustrojowej w latach dziewięćdziesiątych. Negatywne konsekwencje tych zmian, które w większym stopniu dotknęły wieś i ludność chłopską spowodowały, że zwiększyły się tutaj tylko dystanse pomiędzy poziomem oczekiwań i poziomem realnych możliwości³¹.

Struktura poziomu wykształcenia pomimo powolnych, pozytywnych zmian jest wciąż gorsza na wsi niż w mieście.

Ryc. 1 Struktura ludności ogółem w Polsce wg wykształcenia w 2002 r.

Źródło: GUS

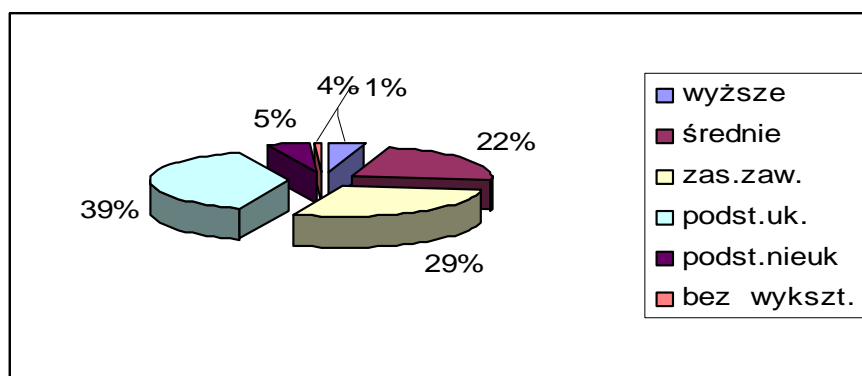
Jest to spowodowane przede wszystkim małą dostępnością szkół ponadpodstawowych dla ludności wiejskiej. Dojazdy związane są z kosztami, co przy niskich dochodach rolniczych staje się barierą nie do pokonania.

R. Kulikowski (2002) zwraca uwagę na fakt niedostatecznego dostosowania systemu edukacji (jego form i struktur) do inicjowania przedsiębiorczości³².

³⁰ A. Kosińska Bałdyga, *Wizja Edukacji na wsi [W:] Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s.67.

³¹ K. Szafraniec, *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi z perspektywy obecności Polski w UE [W:] Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej 25*, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s.83-84.

³² R. Kulikowski, *Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce, [W:] Społeczne problemy wsi, Studia Obszarów Wiejskich, 2*. IGiPZ PAN PTG Warszawa 2002, s. 9-17.

Ryc. 2 Struktura ludności na wsi w Polsce wg wykształcenia w 2002 r.

Źródło: GUS

Jeszcze gorzej wygląda dostępność do szkół wyższych. Do tego należy dołożyć niższą niż w mieście świadomość rolników, którzy zamiast kształcić, wykorzystują dzieci do pracy w gospodarstwie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że druga połowa lat dziewięćdziesiątych przyniosła wzrost aspiracji edukacyjnych na wsi. Według Gutkowskiej i Ozimek w 2002 roku aż 48% przedstawicieli młodego pokolenia polskiej wsi pragnęło uzyskać wyższe wykształcenie, a 40% badanych było przekonanych, że uda się ten cel zrealizować w perspektywie 10 lat³³.

Tym aspiracjom towarzyszył z jednej strony zamiar pozostania mieszkańcem wsi (51%), a z drugiej strony spadek aspiracji do zawodu rolnika (tylko 6% badanych mieszkańców wsi w badaniach ankietowych prowadzonych w 2002 roku chciałoby w przyszłości zostać rolnikiem)³⁴.

Wyższe aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej napawają optymizmem, należy mieć tylko nadzieję, że realizacja ich nie będzie zakłócona w żaden sposób i nie pozostawi po sobie rozczarowań i frustracji.

Według J. Wilkina (2005) w ciągu kolejnych 25 lat zmieni się zasadniczo system edukacyjny na obszarach wiejskich, powstaną oparte na partnerstwie publiczno-prywatnym minizłobki i przedszkola oraz elitarne małe uczelnie, których zadaniem będzie łączenie wysokiego poziomu nauczania, zaawansowanych badań naukowych i stwarzanie odpowiednich warunków do integracji społeczności studenckiej i lokalnej³⁵.

³³ Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej, B. Fedyszak Radziejowska, I Frenkel, D Klepacka, A. Liro, D. Milczarek, W. Poczta, S. Tabor, T. Żukowski, FAPA, Warszawa 2004, s. 82-85.

³⁴ Tamże

³⁵ J. Wilkin, Lepszy świat – polska wieś za 25 lat [W:] Polska wieś 2025 Wizja rozwoju, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s.41.

1.1.2.2 Bezrobocie na wsi i dochody rolnicze

Kolejnym determinantem rozwoju obszarów wiejskich jest bezrobocie, które na wsi jest szczególnie wysokie i destrukcyjne.

Szybki wzrost bezrobotnych na wsi w latach 90 spowodowany był w znacznej części powrotem mieszkańców wsi, którzy stracili pracę w mieście. Bezrobocie na wsi dotykające ludzi młodych, nie tylko nie pozwala wykorzystać ich aktywności zawodowej, ale również destruktywnie wpływa na ich stan psychiczny powodując poczucie marginalizacji i odrzucenia.

Według badań M. Kłodzińskiego (2002), w 2002r. na terenach wiejskich mieszkało blisko 1,4 mln bezrobotnych stanowiąc 42,7% ogółu bezrobotnych w Polsce a stopa bezrobocia rejestrowanego na wsi wynosiła 17,4%³⁶.

Bezrobocie na wsi charakteryzuje się tym, że jest ono utajone i tak naprawdę można je tylko oszacować. I. Frenkel (2001) określa je na blisko 1 mln osób³⁷.

Tradycyjnie niższy na wsi niż w mieście wskaźnik stopy bezrobocia wynika właśnie z faktu, że na wsi istnieje bezrobocie ukryte w gospodarstwach rolnych, ponieważ prawo do rejestracji osób jako bezrobotnych przysługuje tylko osobom wchodzącym w skład gospodarstwa domowego użytkującego gospodarstwo rolne o powierzchni nie większej niż 2 ha³⁸.

Według Wiklina (2003) dwoma największymi problemami polskiej wsi są bezrobocie oraz niekorzystna sytuacja dochodowa rodzin wiejskich³⁹.

Bardzo ważnym, więc czynnikiem mającym wpływ na ożywienie gospodarcze na wsi są dochody rolnicze.

Wyniki badań przeprowadzonych przez Gozdalik (2004) jednoznacznie wskazują, że dochody gospodarstw domowych rolników są znacznie niższe niż w zawodach nierolniczych. Rolnicy otrzymują niższą opłatę za swoją pracę, ponieważ opłacalność rolnictwa jest niska, a skala produkcji w rozdrobnionych gospodarstwach jest mała⁴⁰.

³⁶ J. Górecki, Rola czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju wsi i rolnictwa Polski po jej akcesji do UE [W:] *Wieś i Rolnictwo*, kwartalnik nr 2, Warszawa 2004, s.187-197.

³⁷ Tamże

³⁸ U. Kaczmarek, Zmiany warunków życia na wsi w Polsce – blisko czy daleko od szosy? [W:] *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006, s.61.

³⁹ J. Wilkin, *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, UW, Warszawa 2003, s. 38.

⁴⁰ A. Gozdalik, *Przesłanki poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów rolniczych* [W:] *Roczniki Naukowe SERiA*, Tom VI zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004, s 56-61.

Według Z. Floriańczyk niski poziom dochodowości rolnictwa polskiego mierzony na osobę pełnozatrudnioną jest wynikiem znacznie wyższego od przeciętnego w UE zatrudnienia w rolnictwie. W efekcie dochody rolników polskich w latach 2004-2005 kształtowały się na poziomie 25% przeciętnych dochodów rolników w krajach EU-15⁴¹.

Wg badań CH. Mouchet prowadzonych w 2001 roku na Mazowszu wynika, że minimalny dochód pozwalający na egzystencję w 5 ha gospodarstwie rolnym wynosi 1700 euro/osobę /rok⁴².

Czynnikiem wpływającym na wielkość dochodów rozporządzalnych jest wielkość użytkowanego gospodarstwa.

W analizowanych latach najwyższe dochody rozporządzalne uzyskiwały gospodarstwa domowe rolników o najmniejszej i największej wielkości powierzchni, jednak w latach 2000 i 2001 wyraźnie wyższe są dochody rolników posiadających 20 ha i więcej.

Z badań przeprowadzonych przez Leszczyńską (2004) wynika, że wielkość przypadających na 1 osobę dochodów rozporządzalnych wzrasta wraz z powierzchnią użytkowego gospodarstwa rolnego, chociaż są w tym względzie wyjątki.

Są one zauważalne w gospodarstwach o średnim obszarze, a dotyczą zwłaszcza okresu II połowy lat 90, i początku kolejnej dekady. Zaobserwowane odstępstwa od prawidłowości – wyraźnego, dodatniego związku dochodu rozporządzalnego (w tym rolniczego z arealem użytków rolnych gospodarstwa) - może wskazywać ponadto, że tę historycznie ukształtowaną relację należy obecnie korygować uwzględniając jakość kapitału ludzkiego (skład osobowy rodziny, wiek, wykształcenie, przedsiębiorczość itp.).

Według G. Karmowskiej duże zróżnicowanie przychodów rolniczych wiąże się nie tylko z wielkością gospodarstwa, ale także z rodzajem działalności. Ponad 50% badanych gospodarstw prowadzi działalność nierolniczą, osiągając z niej znaczne przychody⁴³.

⁴¹ Z.Florańczyk, Rolnictwo polskie w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa (2004-2005) [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku., IEWiGŻ – PIB, Warszawa 2006, s. 86.

⁴² Ch. Mouchet, C Darrot, CHARACTERIZATION AND POTENTIAL OF INNOVATION OF FAMILY –LIKE FARMING SYSTEMS: THE POLISH CASE [W:] Problemy rolnictwa światowego, Tom XI , SGGW Warszawa 2004, s. 194-195.

⁴³ G. Karmowska, Rozkłady dochodów rolniczych w województwie zachodniopomorskim [W:] Szanse zagrożenia rozwoju polskich obszarów wiejskich w rozszerzonej Unii Europejskiej, Szczecin 2004, s.77.

Ponadto należy podkreślić, że wzrost obszaru gospodarstwa nie jest wystarczający do osiągnięcia nowej jakości, którą tworzą technologie i umiejętność zarządzania⁴⁴.

Tabela 2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w zł na osobę w gospodarstwach domowych rolników polskich według powierzchni gospodarstwa rolnego 1993-2001

Lata	Do 0,5 ^b	0,51 - 1,0 ^c	1,01 - 1,99	2,00 - 4,99	5,00 - 6,99	7,00 - 9,99	10,00 - 14,99	15,00 - 19,99	20,00 i więcej
1993	190,99	307,77	151,44	126,34	135,22	132,02	173,62	192,73	199,21
1994	255,62	287,55	205,49	169,97	181,03	177,11	206,37	249,06	263,52
1995	207,06	338,11	289,04	241,57	282,25	233,31	281,92	315,24	379,48
1996	371,59	270,69	231,1	275,26	320,7	332,06	345,05	350,77	432,01
1997	X	347,13	320,31	348,14	332,47	369,86	404,86	410,71	666,13
1998	828,52	357,84	434,79	384,07	370,22	379,48	351,86	399,56	530,51
1998	X	402,78	388,18	361,42	406,89	364,27	358,73	436,66	555,09
1999	585,78	488,41	411,47	324,86	462,33	371,12	371,25	432,35	539,00
2000	X	419,37	318,81	367,12	425,53	399,21	433,49	455,75	673,92
2001	597,24	540,28	399,70	359,26	405,98	414,07	437,35	607,48	716,59

Źródło: GUS – Warunki Życia Ludności w latach 1993-2001

^a w latach 1993-1998 według powierzchni ogólnej, a w latach 1998 -2001 według powierzchni użytków rolnych; ^b w roku 1998 do 0,10 ha, w latach 1998 - 2001 do 0,09 ha; ^c w roku 1998 do 0,09 ha, w latach 1998 -2001 0,10 - 1,00 ha.

Niskie dochody rolnicze nie tylko hamują rozwój, ale bardzo często prowadzą do coraz większego ubożenia mieszkańców wsi.

Po roku 1989 rodziny wiejskie ograniczyły, a nawet wyeliminowały środki finansowe na dalsze inwestowanie w mieszkania i ich wyposażenie⁴⁵.

⁴⁴ M. Leszczyńska, Wielkość użytkowanego gospodarstwa rolnego a zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej w Polsce [W:] Zagadnienia Ekonomik Rolnej 3/2004, Warszawa 2004, s.57-68.

Ubóstwo przyczynia się do wykluczenia społecznego przez utrudnianie pełnienia ról społecznych, korzystania z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem monetarnym dla Polski kształtują się na zbliżonym poziomie jak w krajach Unii Europejskiej, przy czym należy zauważyć, że poziom mediany dochodów w krajach Unii jest trzykrotnie wyższy niż w Polsce, a na progu ubóstwa koszyki dóbr możliwe do nabycia są całkowicie odmienne⁴⁶.

Tabela 3. Odsetek osób żyjących w Polsce poniżej granic ubóstwa według grup społeczno-ekonomicznych w stosunku do ludności > 15 lat w 2005 r.

Grupa społeczno-ekonomiczna	Granica relatywna %	Granica ustawowa %	Minimum egzystencji %
Pracownicy	14,8	14,8	8,5
Pracownicy użytkujące gospodarstwa rolne	25,8	25,6	14,2
Rolnicy	27,7	27,9	16,7
Pracujący na własny rachunek	9,0	9,2	4,5
Emeryci i renciści	16,3	16,4	9,9
Emeryci	10,6	10,8	5,9
Renciści	25,3	25,4	16,4
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	43,3	43,6	32,4

Źródło: GUS, 2005

Grupami najgorzej sytuowanymi są rolnicy i pracownicy użytkujący gospodarstwa rolne (pomijając grupę utrzymujących się z niezarobkowych źródeł).

Zarówno w Polsce jak i w Unii Europejskiej ubóstwo znacznie częściej dotyka mieszkańców wsi. Jednak w krajach Unii Europejskiej problem ubóstwa wiejskiego jest znacznie mniejszy niż w Polsce, gdzie zła sytuacja gospodarstw domowych jest efektem niedawnych zmian społeczno-ekonomicznych. Za główną przyczynę uznaje się wysoką stopę bezrobocia w regionie⁴⁷.

W świetle badań przeprowadzonych przez A. Wosia (2006) wynika, że istotnie niższe dochody uzyskują utrzymujący się wyłącznie z rolnictwa, użytkujący zbyt małe

⁴⁵ L. Pałasz, Warunki społeczne i materialne życia ludności na wsi [W:] Szanse zagrożenia rozwoju polskich obszarów wiejskich w rozszerzonej Unii Europejskiej, Szczecin 2004, s.47.

⁴⁶ S. Kalinowski, Ubóstwo polskiej wsi na tle Unii Europejskiej [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VI Zeszyt 4, Warszawa - Poznań - Puławy 2004, s. 92-96.

⁴⁷ S. Kalinowski, Przyczyny oraz sposoby zwalczania ubóstwa w Polsce [W:] Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu, AR Szczecin, Politechnika Koszalińska, Szczecin 2004, s. 88-93.

gospodarstwa rolne, zwłaszcza położone w miejscowościach odległych od rynku pracy. Takie sytuacje przyczyniają się do tego, iż zasięg ubóstwa i niedostatku w rodzinach rolniczych i wiejskich jest ponad dwukrotnie większy niż w rodzinach miejskich⁴⁸.

Podsumowując należy stwierdzić, że obszary wiejskie w Polsce wymagają przede wszystkim dofinansowania, dotyczy to zarówno działań infrastrukturalnych jak i bezpośredniego dokapitalizowania gospodarstw rolnych. Środki Unii Europejskiej dają szerokie możliwości rozwoju wsi i to nie tylko poprzez programy bezpośrednio dotyczące obszarów wiejskich. Każde euro zainwestowane w Polsce wpływa na rozwój gospodarczy, zmniejszenie bezrobocia, a tym samym umożliwia powstawanie nowych miejsc pracy poza rolnictwem, co może stać się alternatywą dla obciążonych zbyt dużą siłą roboczą gospodarstw rolnych.

Według A. Potok (2005) istnieją liczne przesłanki pozwalające na pewien optymizm, w ciągu najbliższych dziesięciu lat zwiększą się zdolności inwestycyjne gospodarstw rolnych, a także obecnych i potencjalnych przedsiębiorców wiejskich. Inwestycje infrastrukturalne podniosą atrakcyjność inwestycyjną obszarów wiejskich, podniesie się poziom wykształcenia na wsi i wzrośnie zamożność całego społeczeństwa, w tym rolniczych gospodarstw domowych. Jak podkreśla Potok te elementy składają się na szansę uwarunkowaną licznymi czynnikami głównie zewnętrznymi. Jednocześnie nastąpi prawdopodobnie znaczne rozwarstwienie mieszkańców wsi w zakresie uzyskiwanych dochodów, a w efekcie zamożności⁴⁹.

1.2 Wpływ środków Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich

Obszary wiejskie w porównaniu z miejskimi są zapóźnione infrastrukturalnie. Braki występują zarówno w infrastrukturze technicznej (brak sieci wodno-kanalizacyjnej, fatalny stan dróg, brak oświetlenia ulicznego) jak i społecznej (utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów, niedostatki edukacyjno-kulturalne i inne). Wszystko to powoduje, że bezrobocie na wsi jest szczególnie dokuczliwe. Jeżeli dolożyć do tego konieczność zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie to oczywistym jest, że obszary wiejskie potrzebują wsparcia finansowego m.in. ze środków UE.

⁴⁸ J. S. Zegar , Dochody rolników w 2005 roku [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - PIB, Warszawa 2006, s. 71-72.

⁴⁹ A. Potok, Obszary wiejskie jako miejsce zamieszkania i pracy [W:] Polska wieś 2025, Wizja rozwoju, IRWiR PAN, Warszawa 2005 s. 57-58.

1.2.1 Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej – ewolucja instrumentów wsparcia

Według S. Szumskiego Wspólną Politykę Rolną można zdefiniować jako ogół działań podejmowanych przez organy i instytucje Unii Europejskiej oraz państw członkowskich z wykorzystaniem zespołu prawnych instrumentów o charakterze ponadnarodowym i narodowym, określonych w prawie pierwotnym i wtórnym Unii Europejskiej, które mają zapewnić rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich zgodnie z europejskim modelem rolnictwa.

Podstawy Wspólnej Polityki Rolnej (Common Agricultural Policy) zostały zapoczątkowane w Traktacie Rzymskim w 1957 roku w art. 38, który mówi odnosząc się do rolnictwa: „wspólny rynek obejmuje także rolnictwo i handel produktami rolnymi. Przez produkty rolne należy rozumieć produkty ziemi, hodowli i rybołówstwa oraz produkty pozostające z nimi w bezpośrednim związku wyroby wstępnie przetworzone”.

Podstawowe cele Wspólnej Polityki Rolnej według traktatu rzymskiego zawiera art. 39:

- ✓ Zwiększenie wydajności produkcji rolnej na skutek rozwoju postępu technicznego oraz optymalizacji czynników ekonomicznych produkcji,
- ✓ Zapewnienie producentom rolnym (rolnikom) godziwych warunków życia dzięki stosownemu poziomowi dochodów,
- ✓ Zapewnienie wystarczającego zaopatrzenia w produkty rolne,
- ✓ Zapewnienie konsumentom kupna produktów rolnych po rozsądnych cenach,
- ✓ Poprawa ekonomicznych aspektów gospodarki rolnej,
- ✓ Stabilizacja rynków rolnych,
- ✓ Zapewnienie konkurencyjności na rynkach zewnętrznych.

Art. 40-46 Traktatu opisuje podstawowe instrumenty służące osiągnięciu celów.

Zapisy Traktatu pozwoliły na wykreowanie podstawowych filarów WPR w następujący sposób:

1. Jednolitość rynku produktów rolnych w obrębie Wspólnoty ,
2. Preferencje dla własnej produkcji rolnej na obszarze Wspólnoty w stosunku do produktów rolnych z zewnątrz,
3. Wspólne ceny na produkty rolne na obszarze Wspólnoty,
4. Jednolite regulacje dotyczące funkcjonowania rynku rolnego,

5. Wspólne finansowanie WPR, a więc z budżetu Wspólnoty, a nie z budżetów krajowych,
 6. Solidarność finansowa, a więc współfinansowanie WPR przez państwa członkowskie Wspólnoty,
 7. Wsparcie zbiorowych działań gospodarczych producentów rolnych, stanowiących podmiot obrotu artykułami rolno-spożywczymi.
- S. Szumski dokonuje periodyzacji WPR na siedem okresów:

❖ **Okres przygotowawczy od Traktatu rzymskiego do 1962 roku**

Był to okres dojrzewania i uszczegółowienia rozwiązań i precyzowania instrumentów wdrażających podstawy polityki sformułowane w traktacie.

❖ **Okres 1962-1968**

Uporządkowano funkcjonowanie ważniejszych rynków (zbóż, wołowiny, mleka i wieprzowiny). Wyrównano poziom cen oraz ustanowiono Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej.

❖ **Okres 1968-1975**

W tym okresie wprowadzono tzw. zielone kursy oraz pieniężne kwoty kompensacyjne. Rosnące nadwyżki produkcyjne spowodowały pierwszą, nieudaną próbę reform WPR (1968 rok), zwana planem Mansholta. Przyjęte zostały również regulacje prawne dotyczące ceł importowych produktów rolnych.

❖ **Okres 1975-1985**

Jest to okres pogłębiania się niekorzystnych zjawisk i dostrzegania problemów związanych z ochroną środowiska. Podejmowano dyskusje związane z przyjęciem regulacji mających na celu wprowadzenie odpowiednich instrumentów.

❖ **Okres 1985-1992**

W okresie tym powstały „Perspektywy wspólnej polityki rolnej” oraz „Nowe perspektywy dla Europy”, których zadania skonkretyzowane zostały w dokumencie Komisji „Wiejski Świat”. Ukoronowaniem okresu tych zmian była reforma MacSharry’ego, której główne założenia zawarte zostały w dokumencie Komisji Europejskiej z 1 lutego 1991r. Reforma polegała na wprowadzeniu mechanizmów stopniowego obniżania cen gwarantowanych na podstawowe produkty rolne, zwłaszcza zboża i wołowinę oraz rekompensowaniu tych obniżek w formie

płatności kompensacyjnych. Początkowo nazywano je wyrównawczymi, a następnie bezpośrednimi⁵⁰.

❖ Okres 1992-1999

Do roku 1996 wdrażane były reformy MacSharry'ego, w szczególności rekompensaty finansowe dla producentów rolnych za wyłączenie gruntów rolnych z produkcji, system wcześniejszych emerytur dla rolników, wsparcie finansowe działań związanych z ochroną środowiska. Dzięki tym rozwiązaniom nastąpiła równowaga rynkowa oraz zmniejszenie zapasów niektórych produktów rolnych. Do niekorzystnych efektów należy zaliczyć wzrost wydatków w sektorach objętych reformami⁵¹.

❖ Okres 1999-2003

Kolejny etap reformy otworzyła AGENDA 2000 – dokument, który pogłębiał i rozwijał zakres instrumentów zapoczątkowanych reformą MacSharry'ego w szczególności działania zmierzające do zmniejszenia intensyfikacji produkcji i wspierania wzrostu poziomu dochodów rolniczych czy rekompensaty z tytułu gospodarowania na obszarach o mniej korzystnych warunkach gospodarowania (LFA). Zaistniałe zmiany spowodowały przesuwanie zakresu i rodzajów instrumentów dofinansowania, od wspierania dochodów producenta rolnego, poprzez działania zwiększające produkcję do położenia większego nacisku na rozwój obszarów wiejskich. Wspólna polityka ma służyć wsparciu nie tylko rolników i nie tylko rolniczych form działania na wsi, ale winna dążyć do zrównoważonego i trwałego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich⁵².

Agenda 2000 miała sprostać trzem, najważniejszym wyzwaniom:

1. Modernizacja europejskiego modelu rolnego.
2. Redukowanie różnic zamożności i perspektyw ekonomicznych między regionami.
3. Przestrzeganie określonych priorytetów nawet, jeśli wpływy do budżetu wzrosną tylko w niewielkim stopniu do 2006 roku.

⁵⁰ S. Szumski, Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 56-57.

⁵¹ Tamże.

⁵² M. Adamowicz, Koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa, Prace naukowe nr 38, SGGW, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, s. 22.

❖ Okres od 2003 roku

Okres ten należy liczyć od przyjęcia dokumentu reformującego WPR w Luksemburgu 26 czerwca 2003 roku. Dokument ten określił kształt reform oraz instrumenty wspierające rozwój obszarów wiejskich w latach 2007-2013.

1.2.2 Przyszłość Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – radykalna reforma i skuteczność

Dotychczasowe reformy WPR prowadziły do zmian form wsparcia wsi i rolnictwa zachowując stały poziom tego wsparcia. Inną ważną cechą dotychczasowych reform było utrzymanie stosunkowo wysokiej ochrony (celnej) i dużej ingerencji w poziom, relacje i stabilność cen rolnych. Przyszłe reformy zawierać będą dwa elementy: pierwszy będący dostosowaniem do nowych ograniczeń wynikających z kolejnej rundy negocjacji rolnych WTO, drugi dotyczący sposobu wykorzystania środków budżetowych UE na wieś i rolnictwo⁵³.

Na obecne reformy wpływ miały następujące czynniki:

1. ekonomiczne:
 - ciągle zróżnicowanie dochodów ludności wiejskiej i miejskiej,
 - duży stopień uzależnienia od jednej działalności gospodarczej,
 - specyfika ekonomiczna gospodarki rolnej,
2. społeczne:
 - starzenie się ludności wiejskiej,
 - migracje i wyludnianie ludności wiejskiej,
 - wyższy od średniej poziom bezrobocia,
 - gorsze warunki dostępu do podstawowych usług cywilizacyjnych;
3. środowiskowe:
 - potrzeba utrzymania zróżnicowania krajobrazowo-środowiskowego,
 - konieczność ograniczenia negatywnego wpływu działalności rolniczej na środowisko.

Tym celom mają służyć dwa fundusze; zmieniony Europejski Fundusz Gwarancji Rolnej oraz nowy instrument: Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) wg następujących osi priorytetowych:

⁵³ Ukierunkowania przyszłych reform WPR – polska perspektywa, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2006.

Tabela 4. Priorytetowe osie oraz instrumenty wsparcia w ramach EFRROW w latach 2007-2013

Cel	Oś priorytetowa /instrumenty wsparcia
<p>Poprawa konkurencyjności gospodarstw poprzez ich restrukturyzację</p>	<p>1. Zwiększenie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wzmocnienie potencjału ludzkiego (szkolenia zawodowe i działania informacyjne dla rolników i leśników, doradztwo rolnicze, pomoc na zagospodarowanie dla młodych rolników, wcześniejsze emerytury dla odchodzących z rolnictwa, ▪ rekonstrukcję gospodarstw (modernizacja gospodarstw, poprawa gospodarki w lasach, wzrost wartości dodanej w produkcji rolnej i leśnej, rozwój infrastruktury służącej działalności rolniczej i leśnej, odbudowa gospodarki rolnej i leśnej po startach w wyniku klęsk żywiołowych oraz wsparcie działań zapobiegających klęskom), ▪ poprawa standardów produkcji oraz jakości produktów rolnych (pomoc we wdrażaniu standardów wynikających z ustawodawstwa unijnego), ▪ wsparcie dla grup producentów rolnych w produkcji artykułów wysokiej jakości (informacyjne, promocyjne), ▪ instrumenty przejściowego wsparcia dla nowych państw członkowskich (wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych oraz dla tworzenia grup producentów rolnych).
<p>Poprawa stanu środowiska przyrodniczego krajobrazu, dzięki racjonalnej</p>	<p>2. Zarządzanie zasobami ziemi</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wsparcie działań mających na celu rozwój zrównoważonego użytkowania ziemi (ONW, płatności w ramach programu NATURA 2000, płatności za określone działania rolno-środowiskowe),

Cd. Tabeli 4

gospodarce ziemią	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wsparcie działań związanych z poprawą dobrostanu zwierząt oraz inwestycji niezwiązanych z produkcją rolną, ▪ wsparcie działań mających na celu zrównoważony rozwój lasów (pierwsze zalesianie gruntów rolnych i nierolnych, zakładanie systemów rolno-leśnych, płatności w ramach programu natura 2000, odbudowa potencjału leśnego, płatności środowiskowe, wsparcie inwestycji niezwiązanych z produkcją leśną).
Poprawa warunków życia ludności wiejskiej i promocja zróżnicowania działalności gospodarczej	<p>3. Zróżnicowanie działalności gospodarczej oraz podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wsparcie działań mających na celu podejmowanie innych niż związanych z produkcją rolną działań gospodarczych (podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej, zwłaszcza w formie małych przedsiębiorstw, promocja turystyki, ochrona i rozwój zasobów naturalnych, potrzebnych w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich), ▪ podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich (rozwój usług wspierających działania gospodarcze na wsi, odnowa i rozwój osiedli, zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi), ▪ wsparcie działań związanych z podnoszeniem wiedzy kwalifikacji w zakresie tej osi, ▪ wsparcie działań mających na celu poprawę umiejętności we wdrażaniu strategii rozwoju lokalnego.

Źródło: S. Szumski, Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s.60 na podstawie dokumentów MRiRW

WPR na lata 2007-2013 charakteryzuje się nadawaniem większego znaczenia działaniom mającym na celu podnoszenie kwalifikacji rolników, wdrażaniu obowiązujących norm i standardów, działań rolno-środowiskowych oraz tych związanych z gospodarką leśną i wdrażaniem strategii rozwoju lokalnego.

Wprowadzenie zasady wzajemnej zgodności (cross-compliance) polegającej na uzależnieniu otrzymania płatności od obowiązku spełnienia określonych standardów

i wymogów przez gospodarstwo (najpóźniej do 1 stycznia 2009 roku). Celem politycznym tego mechanizmu jest rozbudowanie systemu kontrolowania i sankcjonowania rolników w celu spełnienia oczekiwań społeczeństwa wspólnotowego. Rolnicy akceptują ideę dodatkowych wymagań, jeżeli za nimi idą środki finansowe do gospodarstw rolnych.

Do najbardziej istotnych zmian WPR należy zaliczyć:

- ✚ Systematyczne zmniejszanie poziomu płatności bezpośrednich dla największych gospodarstw (otrzymujących rocznie ponad 5 tys. euro),
- ✚ Wprowadzenie mechanizmu dyscypliny finansowej (redukcja płatności bezpośrednich w przypadku, kiedy prognozowane wydatki na WPR przekroczą założony limit),
- ✚ Wybór przez państwa członkowskie jednego z dwóch modeli płatności, które będą przyznawane niezależnie od rodzaju upraw (z wyjątkiem upraw wieloletnich, produkcji owoców, i warzyw oraz ziemniaków):
 - Jednolitą płatność na gospodarstwo (JPG) ustalona wg średnich kwot płatności w latach 2000-2002,
 - Jednolitą płatność regionalną (JPR) ustalona wg kopert regionalnych,
- ✚ Zmiany na rynkach mleka, bydła, owiec, zbóż, wysokobiałkowych, ziemniaków skrobiowych, suszu paszowego, odnawialnych źródeł energii,
- ✚ Zwiększenie roli rozwoju obszarów wiejskich.

Ewolucja instrumentów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, jaka następowała w ciągu wielu lat, wynikała z następujących zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań ekonomiczno-społecznych, które przedstawiały się następująco:

- Od niedoboru żywności w latach 50 do nadprodukcji od początku lat 60.
- Od nadwyżki siły roboczej związanej z rolnictwem (22%) do marginalizacji zatrudnienia w tym sektorze (poniżej 5% w roku 2000 – średnio w UE).
- Od dużej liczby małych gospodarstw rolnych do coraz większej liczby gospodarstw większych obszarowo (np. w 1989 r. średnia powierzchnia gospodarstwa to około 15 ha w 2000 r. -18 ha).
- Od dużego dysparytetu w dochodach ludności wiejskiej i miejskiej do znacznego zmniejszania tych różnic.
- Od dużych dysproporcji w poziomie wykształcenia ludności wiejskiej w porównaniu z ludnością miejską do relatywnego ich zmniejszenia.

- Od dużych różnic w warunkach życia na obszarach wiejskich do systematycznego zmniejszania tego dystansu.

Wspólna Polityka Rolna jest więc zjawiskiem ukształtowanym historycznie, opartym na zespole uwarunkowań społeczno-ekonomiczno-politycznych.

Powyższe stwierdzenia nie odzwierciedlają wewnętrznego zróżnicowania w państwach członkowskich, nie mniej jednak wskazują na duży stopień skuteczności oddziaływania instrumentów WPR⁵⁴.

W perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej rolnictwo było sektorem szczególnie potrzebującym przeobrażeń i wsparcia. W okresie przedakcesyjnym Unia Europejska oferowała wsparcie finansowe krajom kandydującym do członkostwa. Z pomocy przedakcesyjnej mogły korzystać jedynie kraje ubiegające się o członkostwo, a po akcesie stali się oni automatycznie beneficjentami znacznie wyższych Funduszy Strukturalnych⁵⁵.

1.3 Znaczenie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce

W perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej rolnictwo polskie było sektorem szczególnie potrzebującym przeobrażeń i wsparcia. W okresie przedakcesyjnym Unia Europejska oferowała wsparcie finansowe krajom kandydującym do członkostwa. Od 2000 roku Polska otrzymywała środki finansowe w ramach trzech programów: PHARE II, ISPA, SAPARD.

W świetle badań przeprowadzonych przez R. Rudnickiego (2006) program SAPARD stanowił istotny czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich, zwłaszcza w województwach wschodniej Polski charakteryzujących się dominacją rolnictwa indywidualnego oraz szeregiem problemów rozwojowych (depopulacja, rozdrobnienie agrarne, niski udział pozarolniczych działań gospodarki)⁵⁶.

⁵⁴ S. Szumski, Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 34-35.

⁵⁵ G. Spychalski, B. Będzik, Konsekwencje integracji europejskiej dla rolnictwa zachodniopomorskiego. Zachodniopomorskie Centrum Informacji Europejskiej w Szczecinie, Szczecin, 2001, s. 41.

⁵⁶ R. Rudnicki, Fundusz przedakcesyjny SAPARD jako czynnik rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce [W:] Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia, Bogucki Wydawnictwo Naukowe Poznań 2006, s.281-283.

Celem głównym wsparcia z Funduszy strukturalnych jest stopniowa likwidacja dysproporcji w poziomie rozwoju regionów, w tym również obszarów wiejskich. W Polsce rozwój regionalny wspierany był w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR). Celem strategicznym tego programu było tworzenie warunków konkurencyjności regionów oraz przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarstwu kraju, jego spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z UE⁵⁷.

Tabela 5. Przybliżone szacunki transferów finansowych do polskiego rolnictwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (mld EUR)

Element WPR	Średniorocznie 2004-2006	Średniorocznie 2007-2013
Wsparcie cen	2,0	1,5
Płatności bezpośrednie	1,8	2,8 (z uzupełnieniem)
PROW + SPO	1,5	2,2
Razem	5,3	6,5

Źródło: Ukierunkowania przyszłych reform WPR – polska perspektywa, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i strategii na podstawie danych GUS, MRiRW, OECD

Objęcie polskiej gospodarki żywnościowej WPR już w pierwszym roku spowodowało nie tylko wyraźny wzrost dochodów rolniczych, ale przede wszystkim spowodowało pomyślną sytuację w polskim handlu artykułami rolno-spożywczymi osiągając wysokie (1 mld euro) dodatnie saldo obrotów z krajami UE-25⁵⁸.

⁵⁷ D. Czykier-Wierzba, Finansowanie z budżetu Unii Europejskiej polityki strukturalnej w nowych krajach członkowskich w latach 2004-2006 [W:] *Wież i Rolnictwo* 3/2005 (128), s.21-36.

⁵⁸ J. Rowiński, Miejsce rolnictwa polskiego w rolnictwie europejskim [W:] *Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej* 25, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s.47.

1.3.1 Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich

Zadaniem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) jest wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i polepszenie kondycji gospodarstw rolnych.

Powiatowe Agencje Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa od 2 sierpnia 2004r. rozpoczęły przyjmowanie wniosków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Na jego realizację w latach 2004-2006 przeznaczono około 3,6 mld euro, z czego środki budżetu unijnego wyniosły 2,9 mld euro, a środki krajowe 0,7 mld euro. W ramach PROW przewidziano siedem działań:

1. "Renty strukturalne"

Celem jest przyśpieszenie wymiany pokoleń w sektorze rolnym. System ten ma zachęcić młodych rolników do przejmowania gospodarstw, a starszym rolnikom zapewnić stały dochód. Programem tym objęci zostaną rolnicy powyżej 55 roku życia, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku emerytalnego i prowadzili rolniczą działalność przez ostatnie 10 lat oraz zobowiązali się do zakończenia towarowej produkcji rolnej i przekazali (sprzedali lub wydzierżawili) gospodarstwo osobom trzecim. Na sfinansowanie tego zadania przeznaczono prawie 1/4 środków PROW (792 mln euro). Według wstępnych obliczeń z rent strukturalnych ma skorzystać około 50 tys. rolników⁵⁹. ARiMR rozpoczęła przyjmowanie wniosków o przyznanie renty strukturalnej od dnia 1 sierpnia 2004 r.

2. Wsparcie dla rolników na „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE”

Dotyczą one wymogów środowiskowych, dobrostanu zwierząt, bezpieczeństwa pracy i innych, które nie były do tej pory przyjęte przez prawo krajowe. Pomoc ta będzie wypłacana maksymalnie przez 5 lat do wysokości nie większej niż 25 000 euro na gospodarstwo. Dodatkowo rolnicy będą mogli otrzymać 500 euro na sztukę zwierząt rocznie, jeżeli zobowiążą się do utrzymania zwierząt powyżej tzw. dobrych praktyk. ARiMR rozpoczęła przyjmowanie wniosków od dnia 1 lutego 2005 r.

Do końca roku złożono 73,9 tys. wniosków na kwotę 2 613 463 304 zł⁶⁰.

3. "Programy rolno-środowiskowe"

Celem ich jest wsparcie metod produkcji rolniczej zgodnej z zasadami ochrony środowiska, a także metod utrzymania obszarów wiejskich, w szczególności właściwe

⁵⁹ Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej, B. Fedyszak Radziejowska, I Frenkel, D Klepacka, A. Liro, D. Milczarek, W. Poczta, S. Tabor, T. Żukowski, FAPA, Warszawa 2004, s. 59-60.

⁶⁰ ARiMR Warszawa, 2006r.

użytkowanie gruntów rolnych, stosowanie odpowiednich systemów wypasów oraz utrzymanie krajobrazu z jego cechami historycznymi.

Ocenia się, że wdrażanie programów rolnośrodowiskowych w krajach Unii Europejskiej przyniosło pozytywne efekty środowiskowe. Realizuje je, co siódme gospodarstwo rolne UE(15), a umowy objęły 27 mln ha, co stanowi około 20% UR „piętnastki”⁶¹.

Do ustalenia pomocy finansowej dla rolników za prowadzenie gospodarstwa metodami przyjaznymi dla środowiska bierze się pod uwagę utracone dochody oraz wyższe koszty. Rolnicy chcący otrzymać taką pomoc muszą się zobowiązać, że przyjazne środowisku metody będą stosować, co najmniej przez 5 lat.

Pomoc realizowana jest w formie corocznych płatności. Wysokość pomocy finansowej od hektara zależy od realizowanego pakietu i waha się od 160 złotych (rolnictwo zrównoważone) do 1800 złotych (uprawy sadownicze i jagodowe w okresie przestawiania w rolnictwie ekologicznym).

Instrument ten jest traktowany we wszystkich krajach Unii Europejskiej jako obowiązkowy, w niektórych należy on do priorytetowych np. we Francji. Należy oczekiwać, że ranga tych programów w UE będzie rosła. Dlatego niezbędne jest wdrożenie tego instrumentu chociażby początkowo na niewielką skalę. Programy rolnośrodowiskowe uważane są za trudne we wdrażaniu, a koszty transakcyjne z nimi związane są stosunkowo wysokie⁶².

4. "Wsparcie gospodarki leśnej"

Pomoc ta ma przeciwdziałać degradacji gleb i ochronie wód, a w szczególności spowodować wycofanie z produkcji gruntów rolnych niskich jakości i spowodować ich zalesienie.

Producent rolny podejmujący się zalesienia gruntów rolnych może otrzymać następujące płatności:

- Wsparcie na zalesienie stanowiące jednorazową płatność, której wysokość waha się od 4300 zł/ha do 8300 zł/ha,

⁶¹ M. Grada, Analiza skutków dochodowych wdrażania ograniczeń rolnośrodowiskowych w rolnictwie [W:] Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym(2), IERiGŻ Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2006, s.54-55.

⁶² J. Wilkin, Kierunki i uwarunkowania wykorzystania instrumentów WPR w odniesieniu do polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [W:] Wieś i Rolnictwo , kwartalnik nr 1/2003, PAN Instytut rozwoju wsi i rolnictwa , Warszawa,2003, s. 65,

- Premię pielęgnacyjną stanowiącą zryczałtowaną płatność wypłacaną corocznie przez 5 lat w wysokości od 420 zł/ha do 750 zł/ha (bez zastosowania repelentów) lub od 700 zł/ha do 1100 zł/ha (z zastosowaniem repelentów),
- Premię zalesieniową stanowiącą zryczałtowaną płatność w przeliczeniu na hektar zalesionych gruntów, której wysokość wynosi 360 zł/ha/rok lub 1400 zł/ha/rok w zależności od udziału dochodu z rolnictwa w całkowitych dochodach beneficjenta. Premia wypłacana będzie corocznie przez 20 lat począwszy od roku, w którym wykonano zalesienie.

5. Wsparcie dla gospodarstw położonych w regionach o niekorzystnych warunkach naturalnych lub objętych specyficznymi restrykcjami związanymi z ochroną środowiska

Pomoc dotycząca obszarów objętych specyficznymi ograniczeniami, ma charakter specjalnych dotacji wyrównawczych rekompensujących koszty i utracone dochody związane z tymi utrudnieniami.

Wsparciem tym objęci są tylko ci rolnicy, których gospodarstwa znajdują się na obszarach zaliczonych do niekorzystnych warunków naturalnych. Wysokość pomocy wynosi od 179 zł w strefie nizinnej do 320zł, a na obszarach górskich na hektar użytków rolnych. Uruchomienie tego instrumentu jest niezbędnym warunkiem zahamowania depopulacji dużej części obszarów wiejskich, podtrzymania ich żywotności oraz przeciwdziałania degradacji ekologicznej terenów rolniczych. Grono beneficjentów tego instrumentu może być największe ze wszystkich pozostałych. Instrument ten ma bardzo duże znaczenie dla poprawy spójności społeczno-ekonomicznej w Polsce⁶³.

6. Wsparcie dla tworzenia grup producenckich

Jest to nowy instrument WPR. Komisja Europejska sugerowała włączenie tego instrumentu do Planu Rozwoju Wsi, co wydaje się w pełni uzasadnione, zwłaszcza w warunkach polskiego rolnictwa, gdzie dominują bardzo małe gospodarstwa. Mała skala produkcji w przeciętnym gospodarstwie, rozproszenie producentów oraz trudności z utrzymaniem standardów produktów są istotną barierą w dostępie

⁶³J. Wilkin, Kierunki i uwarunkowania wykorzystania instrumentów WPR w odniesieniu do polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [W:] Wieś i Rolnictwo , kwartalnik nr 1/2003, PAN Instytut rozwoju wsi i rolnictwa , Warszawa,2003, s. 63.

do konkurencyjnych rynków. Grupy producenckie poprawiają pozycję konkurencyjną rolników.

Wsparcie dla tych grup może być udzielane przez 5 lat w rocznych ratach, uzależnionych od wartości sprzedaży produktów za pośrednictwem danej grupy⁶⁴.

7. Wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych, przechodzących proces restrukturyzacji

Jest to nowy instrument, tymczasowy zaproponowany nowym krajem członkowskim. Może on wraz z innymi instrumentami wspierać działania zmierzające do modernizacji gospodarstwa i przyczynienia się do poprawy jego dochodowości.

Pomoc finansowa może być przyznawana rolnikowi, który:

- Jest właścicielem gospodarstwa niskotowarowego (tzn. gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 2 - 4 ESU)⁶⁵.
- Prowadzi to gospodarstwo, przez co najmniej trzy lata poprzedzające złożenie wniosku o wsparcie.
- Został właścicielem takiego gospodarstwa w drodze odziedziczenia bądź jako następca producenta rolnego, któremu przyznano rentę strukturalną.

Pomoc finansowa dla gospodarstw niskotowarowych w wysokości 1250 euro/rok na gospodarstwo może być wypłacana przez 5 lat, przy czym w czwartym i piątym roku ARiMR rozpoczęła przyjmowanie wniosków o wsparcie gospodarstw niskotowarowych od dnia 1.02.2005 r.

Przedstawione instrumenty rozwoju wsi i modernizacji rolnictwa są szerokim wachlarzem możliwości, z których polska wieś może skorzystać i w dużym stopniu już skorzystała.

Największą powierzchnię użytków rolnych wg wniosków, dla których wydana została decyzja o przyznaniu renty strukturalnej, zadeklarowano do przekazania w województwie mazowieckim, podlaskim i wielkopolskim, a najmniejszą w województwie lubuskim.

⁶⁴ J. Wilkin, Kierunki i uwarunkowania wykorzystania instrumentów WPR w odniesieniu do polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [W:] Wieś i Rolnictwo, kwartalnik nr 1/2003, PAN Instytut rozwoju wsi i rolnictwa, Warszawa, 2003, s. 63,

⁶⁵ ESU – jednostka wielkości ekonomicznej gospodarstwa mierzona wysokością standardowej nadwyżki bezpośredniej. Standardowa nadwyżka bezpośrednia to przeciętna dla danego regionu wartość produkcji uzyskiwanej z 1 ha lub 1 zwierzęcia, pomniejszona o przeciętne koszty bezpośrednie, niezbędne do wytworzenia tej produkcji 1 ESU=1200 euro.

Tabela 6. Liczba złożonych wniosków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich wg województw w 2005 r.

Województwo	Liczba złożonych wniosków o przyznanie renty strukturalnej	Liczba złożonych wniosków w roku 2005 -wsparcie gospodarstw niskotowarowych	Liczba złożonych wniosków w 2005r. dotyczących płatności z tytułu ONW	Liczba wniosków złożonych w 2005r." na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt"	Liczba złożonych wniosków o przyznanie płatności na zalesienie gruntów rolnych w 2004r.	Liczba wniosków o pomoc finansową na dostosowanie gospodarstw do standardów UE złożonych w 2005 r.
Dolnośląskie	1450	2 042	20 735	966	103	669
Kujawsko-pomorskie	2175	4 840	30 399	1500	151	13244
Lubelskie	2643	20 771	64 049	3217	208	3111
Lubuskie	308	904	15 869	1017	57	567
Łódzkie	3219	14 912	73 387	1241	157	5842
Małopolskie	1198	10 646	56 254	1599	36	966
Mazowieckie	4870	20 494	131 737	1929	252	14287
Opolskie	829	1 339	6 440	947	28	653
Podkarpackie	1282	6 875	43 229	1771	287	700
Podlaskie	2762	5 659	67 587	1232	197	6252
Pomorskie	890	2 436	22 772	1838	113	4649
Śląskie	730	1 736	16 592	303	31	688
Świętokrzyskie	1683	14 795	36 085	1750	137	1443
Warmińsko-mazurskie	1002	1 519	30 628	976	248	4417
Wielkopolskie	2663	6 687	76 017	2207	156	15108
Zachodniopomorskie	713	1 128	18 436	1763	48	1324
Razem	28417	116 783	710 216	24256	2209	73920

Źródło: MRiRW

Generalnie można powiedzieć, że wg liczby złożonych wniosków przewodzi województwo mazowieckie, natomiast w województwach: zachodniopomorskim, śląskim i opolskim złożono najmniej wniosków. Jest to oczywiście podejście bardzo generalne, należałoby rozpatrzyć ilość złożonych wniosków w zależności od ilości producentów rolnych i występujących w danych województwach warunków uprawniających do składania wniosków o pomoc w poszczególnych działaniach.

**Tabela 7. Wykorzystanie środków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich
(stan na 24.06.2005)**

Działanie	Data uruchomienia działania	Limit środków przyznanych na działanie na lata 2004-2006w mln euro	Liczba złożonych i rozpatrywanych wniosków	Wysokość wypłaconych środków w mln zł
Renty Strukturalne	01.08.2004 r.	640,5	28 158	92,4
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	01.02.2005 r.	376,3	116 783	-
Grupy producentów rolnych	15.12.2004r.	25,4	24	-
Wspieranie działalności rolniczej na ONW	15.04.2004r. (za rok 2004)	976,8	630 057 (za 2004 r.) 708 224 (za 2005 r.)	1 142,3
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawa dobrostanu zwierząt	01.09.2004r.	348,9	24 192	33,8
Zalesianie gruntów rolnych	01.09.2004r.	101,8	3 368	-
Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	01.02.2005r.	243,4	73 950	-
Pomoc techniczna	01.10.2004r.	34,0	39	-
Uzupełnienie płatności bezpośrednich	15.04.2004r	705,3	1 366 055	1 165,5
Projekty w ramach rozporządzenia 1268/19999	2005	140,0	-	-
Razem		3 592,4	2 950 850	2 434

Źródło: MRiRW

Sektorowy Program Operacyjny "Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006" składał się z trzech priorytetów:

- wspieranie zmian i dostosowań w rolnictwie - zadaniem było wzmacnianie konkurencyjności gospodarstw oraz zakładów przetwórstwa artykułów rolnych oraz dostosowanie ich do norm UE,
- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich - działania w tym priorytecie odnosiły się do zwiększania atrakcyjności wsi jako miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej,
- pomoc techniczna - finansowanie projektów zapewniających odbiorcom wsparcie techniczne, kadrowe, eksperckie potrzebne do prawidłowego wdrażania, monitorowania i kontrolowania Programu⁶⁶.

Do najistotniejszych Działań zalicza się:

- Ułatwienie startu młodym rolnikom

Młodym rolnikom, którzy nie przekroczyli 40 roku życia i po raz pierwszy zakładają zdolne do rozwoju gospodarstwo udzielana jest pomoc w formie jednorazowej premii w wysokości 50 tys. zł lub dopłaty do odsetek kredytu zaciągniętego na pokrycie kosztów związanych z przejściem gospodarstwa. Beneficjent musi posiadać odpowiednie kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa, musi spełniać odpowiednie wymagania w zakresie higieny, warunków utrzymania zwierząt lub spełniać minimalne standardy dotyczące ochrony środowiska. Wszelkie braki w tym zakresie rolnik musi zlikwidować w ciągu 3 lat od wypłaty pomocy. W Działaniu tym złożono 18 675 wniosków.

- Inwestycje w gospodarstwach rolnych

Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych jest bardzo ważnym elementem rozwoju nowoczesnego rolnictwa. Służy poprawie efektywności i organizacji produkcji oraz zmniejszeniu kosztów produkcji. Inwestycje prowadzą do postępu technologicznego, a co za tym idzie do poprawy jakości produktów rolnych, warunków higienicznych oraz warunków utrzymania zwierząt. Dzięki inwestycjom w gospodarstwach rolnych następuje poprawa stanu środowiska naturalnego na wsi

⁶⁶ Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006r, Załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r.(poz2117)

oraz dywersyfikacja działalności rolniczej. Warunkiem otrzymania wsparcia jest posiadanie przez rolnika odpowiedniej wiedzy i umiejętności do prowadzenia gospodarstwa, które musi być żywotne ekonomicznie oraz spełniać minimalne standardy higieniczne i ochrony środowiska. Całkowita wartość wsparcia nie może przekroczyć 50% kosztów inwestycji lub 60% dla gospodarstw położonych na obszarach o specyficznych warunkach gospodarowania i odpowiednio 55% i 65% gdy beneficjentem jest rolnik młody. Generalnie pomoc płacona jest *ex-post*, czyli zwrot poniesionych kosztów, co stanowi pewne ograniczenie i utrudnienie dla nieposiadających własnego kapitału rolników. Pomoc nie jest udzielana na inwestycje, które mają na celu zwiększenie produkcji towarów limitowanych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz takie, na które nie ma zbytu. Maksymalna kwota wynosi 300 tys. zł na jednego beneficjenta i jedno gospodarstwo rolne w okresie realizacji Programu.

Około 90% polskich gospodarstw ma trudności z finansowaniem reprodukcji rozszerzonej. Inwestycje w gospodarstwach i ich modernizacja jest warunkiem poprawy konkurencyjności. Ten instrument jest kontynuacją jednego z instrumentów SAPARD-u, który pozwolił wykorzystać doświadczenia oraz instytucje z okresu przedakcesyjnego⁶⁷.

W Działaniu tym złożono 19.524 wnioski.

- Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych

Działanie to jest przeznaczone dla podmiotów prowadzących działalność związaną z przetwórstwem i marketingiem produktów rolnych, żywotnych ekonomicznie. Maksymalna kwota pomocy finansowej wyniosła 20 mln zł na jeden podmiot w okresie trwania Programu oraz nie mniej niż 100 tys. zł na 1 projekt. Przyjmowanie wniosków w tym działaniu rozpoczęto we wrześniu 2004 roku. W odniesieniu do wniosków złożonych do 30 czerwca 2005 r. średnia kwota wnioskowanej pomocy wyniosła 1.919 tys. zł i jest zróżnicowana regionalnie⁶⁸.

Złożone wnioski w ramach trzech działań przekroczyły kwotę przyznanego limitu (Ułatwienie startu młodym rolnikom - o 33%, szkolenia - o 102% i rozwój instytucjonalny o prawie 200%). Łącznie w ramach wszystkich „Działań” zostało

⁶⁷ J. Wilkin, Kierunki i uwarunkowania wykorzystania instrumentów WPR w odniesieniu do polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [W:] *Wies i Rolnictwo*, kwartalnik nr 1 /2003, PAN Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa, s.63.

⁶⁸ ARiMR

zawartych ponad 13 tys. umów na łączną kwotę 1.266 mln zł, co stanowi 17,4% realizacji płatności na lata 2004 - 2006⁶⁹.

Tabela 8. Finansowanie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego Rozwój Obszarów Wiejskich 2004 - 2006” (w mln euro)

Działanie	Ogółem	Budżet UE	Budżet krajowy	Środki prywatne
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	929,11	325,19	278,73	325,19
Ułatwianie startu młodym rolnikom	173,33	130,00	43,00	0
Poprawa przetwórstwa i marketingu	928,58	325,00	139,29	464,29
Przywracanie potencjału produkcji leśnej	12,50	10,00	2,50	0
Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań dla alternatywnych źródeł dochodu	214,28	75,00	32,14	107,14
Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	81,42	28,50	12,21	40,71
Wsparcie systemu zarządzania i wdrażania Programu	10,53	7,90	2,63	-
Rozwój instytucjonalny	4,93	3,72	1,24	-
Informowanie i promocja Programu	8,51	6,38	2,13	-
Szkolenia	20	16	4,00	-
Wsparcie doradztwa rolniczego	53,75	43,00	10,75	-
Pilotażowy Program LEADER +	18,75	15,00	3,75	0

⁶⁹ A. Biernat-Jarka, Wykorzystanie środków finansowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej po integracji Polski z UE [W:] Przedsiębiorczość po wstąpieniu Polski do UE, tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Skarbu Państwa, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2005, s.35-42.

Cd. tabeli 8

Scalenia gruntów rolnych	21,25	17,00	4,25	0
Odnowa Wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	112,5	90,00	22,5	-
Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi	140	100,00	32,00	8,00
Razem	2729,33	1192,69	591,12	945,33

Źródło: ARiMR

W ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” największe środki zostały skierowane na inwestycje w gospodarstwach rolnych oraz poprawę przetwórstwa i marketingu. Działania te w sposób bezpośredni wpłyną na poprawę warunków gospodarowania oraz wzrost konkurencyjności polskich produktów rolnych na rynku unijnym.

Fundusze strukturalne są jednymi z najtrudniejszych do wprowadzenia. Duże zainteresowanie Programem SAPARD każe patrzeć na tę kwestię raczej pozytywnie. Doświadczenia krajów UE-15 wskazują, że na absorpcję Funduszy Strukturalnych znaczny wpływ ma przygotowanie instytucjonalne i zaangażowanie potencjalnych beneficjentów⁷⁰.

1.3.2 Płatności bezpośrednie

Od reformy MacSharry'ego rosną wydatki budżetowe Unii Europejskiej na płatności bezpośrednie (obszarowe i na sztukę zwierząt). Odgrywają one coraz większą rolę w dochodach farmerów unijnych, warunkując niejednokrotnie opłacalność danego kierunku produkcji. Według danych OECD, w 1995r. miały one 46% udziału w dochodach tamtejszych producentów rolnych⁷¹.

Najwyższa kwota dopłat bezpośrednich na 1ha UR przypada w Grecji (309 euro), jednak biorąc pod uwagę zatrudnienie to najlepsze wyniki osiąga Dania (7.920 euro /1 zatrudnionego).

⁷⁰ Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej, B. Fedyszak Radziejowska, I Frenkel, D Klepacka, A. Liro, D. Milczarek, W. Poczta, S. Tabor, T. Żukowski, FAPA, Warszawa 2004, s. 59-60.

⁷¹ por. Distributional Effects of agricultural Support in Selected OECD Countries, OECD 1999.

Tabela 9. Płatności bezpośrednie w krajach Unii Europejskiej w 2000 r.

Kraj	kwota w mln euro	Kwota na 1 ha UR w euro	Kwota na 1 zatrudnionego w euro	Kwota na 1 gospodarstw a w euro	UE - 15 = 100		
					Kwota na 1 ha UR	Kwota na 1 zatrudnio- nego	Kwota na gospodarstwo
UE-15	24381	180	3535	3488	100	100	100
Francja	6050	202	6249	8896	113	177	255
Niemcy	3695	215	3573	6919	120	101	198
Hiszpania	3419	118	3352	2830	66	95	81
Włochy	3238	210	2897	1399	117	82	40
W. Brytania	2864	177	6755	12292	99	191	352
Grecja	1577	309	2358	1921	172	67	55
Dania	713	266	7920	11314	148	224	324
Irlandia	688	156	5058	4648	87	143	133
Szwecja	516	168	4261	5729	94	121	164
Austria	442	130	1931	2106	72	55	60
Portugalia	369	94	604	884	53	17	25
Finlandia	280	127	1891	3075	71	53	88
Belgia	269	193	2832	4015	108	80	115
Holandia	247	126	1067	2282	70	30	65
Luksemburg	16	124	5233	5233	69	148	150

Źródło: Analiza i ocena propozycji komisji Europejskiej z 30 stycznia 2002 dla krajów kandydackich, SAPER/FAPA, Warszawa2000

Analogicznie jest w przypadku ilości euro przypadającej na 1 gospodarstwo. W tym wskaźniku korzystniej wypada tylko Wielka Brytania (12 292 euro na gospodarstwo). Pomimo niższej od średniej w UE-15 kwoty dopłat bezpośrednich przypadających na 1 ha UR, Wielka Brytania osiąga jedne z najwyższych kwot dopłat przypadających na 1 zatrudnionego i na 1 gospodarstwo.

Tabela 10. Wysokość kopert finansowych na płatności bezpośrednie dla Polski w latach 2004 i 2005 (w mln euro)

Rodzaj płatności	2004 r.	2005 r.
Jednolita płatność obszarowa	659,95	823,16
Płatności uzupełniające	804,99	914,85
- w tym		
chmiel	0,48	0,51
Inne rośliny	804,51	914,34
Razem	1 464,94	1 738.01

Źródło: Komisja Europejska

Płatnościami bezpośrednimi w 2004 r. w Polsce objętych zostało ponad 1,4 mln rolników, czyli 86% spośród 1.622.985 zarejestrowanych, w tym 44,71% stanowiły wnioski dotyczące obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Powierzchnia zadeklarowana do płatności przez rolników po przeprowadzonej kontroli administracyjnej stanowiła około 13 255,4 tys. ha.

Według danych ARiMR najwięcej wniosków w stosunku do zarejestrowanych producentów rolnych złożono w województwie wielkopolskim - 91,55, w kujawsko-pomorskim - 90,5% i podlaskim - 90,5%. Najmniej wniosków złożono w województwach: małopolskim - 75,7% i śląskim - 77,7% .

Tabela 11. Powierzchnia referencyjna i zadeklarowana dla Polski (dane za rok 2004)

Wyszczególnienie	Ogółem	w tym		
		uzupełniające płatności obszarowe chmiel	uzupełniające płatności obszarowe inne rośliny	tylko płatności jednolite
Powierzchnia referencyjna(bazowa) w ha	14 842 836	2 198	13 010 000	1 830 638
Procentowy udział powierzchni zatwierdzonej do powierzchni referencyjnej	89,1%	101%	89,35	87,6%

Źródło: ARiMR

Według E. Gorzelaka (2005) przeciętne indywidualne gospodarstwo rolne produkujące głównie na rynek otrzymało w 2004 roku 5 986 zł, przy założeniu, że na 1 ha UR przypadało w 2004 roku 503 zł. Zestawiając to z wartością przeciętnej produkcji towarowej gospodarstwa w 2002 roku, okazuje się, że dopłaty bezpośrednie w 2004r. wynosiły 20,6% wartości produkcji towarowej⁷².

Tabela 12. Liczba wniosków o płatności bezpośrednie złożonych w 2004

Województwo	Liczba złożonych wniosków o płatności bezpośrednie w 2004 r.	Liczba złożonych wniosków o płatności bezpośrednie w 2005 r.
dolnośląskie	61 459	63 320
kujawsko-pomorskie	69 303	70 292
lubelskie	173 373	186 318
lubuskie	20 342	21 645
łódzkie	127 818	134 885
małopolskie	131 907	143 637
mazowieckie	207 851	223 645
opolskie	30 539	30 646
podkarpackie	119 279	131 983
podlaskie	80 675	84 859
pomorskie	39 091	40 758
śląskie	52 978	57 078
świętokrzyskie	92 108	97 737
warmińsko-mazurskie	41 864	44 214
wielkopolskie	122 592	126 097
zachodniopomorskie	29 191	30 532
Razem	1 400 370	1 487 646

Źródło: ARiMR

Według danych ARiMR w roku 2005 r. złożono o ponad 87 tysięcy więcej wniosków niż w roku 2004. Największy wzrost liczby złożonych wniosków zanotowano w województwie podkarpackim (106%) i małopolskim (8,0%), najmniejszy natomiast w województwie opolskim (0,4%) i kujawsko-pomorskim

⁷² E. Gorzelak, *Rozwój Polskiego Rolnictwa przed i po 2004r.* [W:] *Zagadnienia ekonomiki rolnej* kwartalnik nr2, Warszawa 2005 r., s.6-16,

(1,4%). Z badań H. Bartkiewicz i I. Wojewody (2005) wynika, że większość rolników przeznaczy pieniądze z dopłat na finansowanie bieżącej produkcji, a inwestować będą raczej właściciele gospodarstw obszarowo największych (powyżej 50 ha UR), głównie w maszyny oraz rozbudowę i modernizację budynków⁷³.

Najpóźniej w 2009 r. Polska będzie musiała wprowadzić System Płatności Jednolitej (SPJ). Wiąże się to z koniecznością podziału kraju na regiony, wprowadzenia obowiązku odłogowania oraz zmian systemu płatności.

Znaczenie środków unijnych dla rozwoju obszarów wiejskich jest ogromne. Dzięki funduszom strukturalnym pojawiła się szansa szybszego „doganiania” rolnictwa unijnej „piętnastki”. Wsparcie może dotyczyć nie tylko inwestycji infrastrukturalnych (skądinąd koniecznych dla wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich), ale przede wszystkim gospodarstw rolnych, poprawiając ich konkurencyjność na wspólnym europejskim rynku.

Dzięki integracji z UE, uruchamianie działalności inwestorów zagranicznych w Polsce, będzie działać jak trampolina dla innych rynków. Z Polski możliwy jest dalszy eksport do innych krajów w Centralnej i Wschodniej Europie jak i do reszty świata⁷⁴. Nie bez znaczenia jest fakt, że wykorzystanie światowego potencjału rolnictwa nie jest pełne i pozostaje geograficznie niejednolite. Dzięki integracji Polski z UE zdobywanie tych rynków będzie z pewnością łatwiejsze⁷⁵.

⁷³ H. Bartkiewicz, I. Wojewoda, Kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich przez rolników w województwie lubuskim, [W:] Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu skarbu państwa, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2005, s. 29-34.

⁷⁴ C. Philipsen, DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN AGRICULTURE AND FOOD ECONOMY IN DENMARK AFTER THE ENLARGEMENT OF EU [W:] Problemy rolnictwa światowego, Tom XI, SGGW Warszawa 2004, s. 344-345.

⁷⁵ G. Prante, Tomorrow's Agriculture [W:] Tomorrow's agriculture: incentives, institutions, Infrastructure and innovation, Ashgate 2001.

ROZDZIAŁ II WSPÓLNOTA HISZPAŃSKA CASTILLA Y LEON ORAZ WOJEWÓDZTWO POMORSKIE W ASPEKCIE INTEGRACJI (POLSKI I HISZPANII) Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

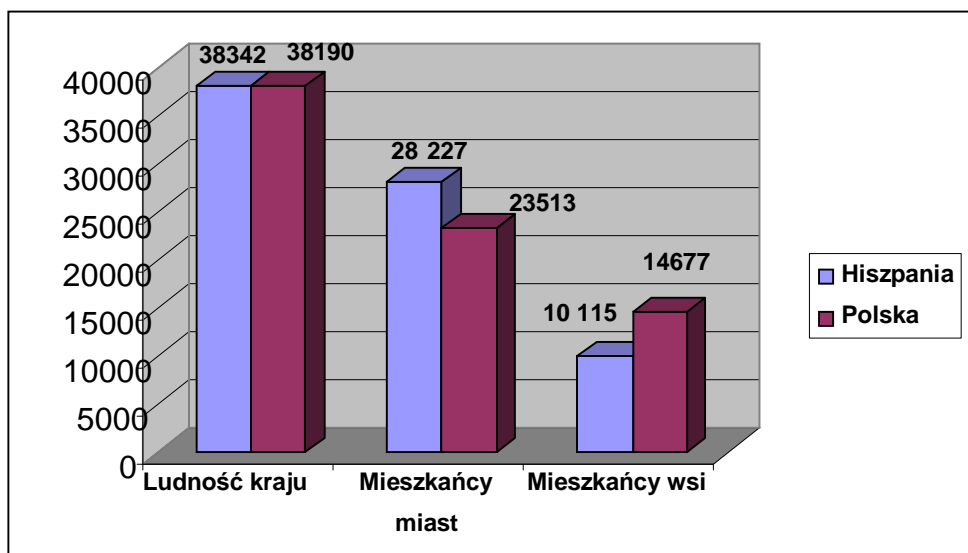
2.1 Hiszpania w Unii Europejskiej

Hiszpania przystąpiła do Wspólnoty Europejskiej (obecnej UE) w dniu 1 stycznia 1986 r., fakt ten stał się głównym elementem modernizacji hiszpańskiej gospodarki. Należy podkreślić, że na zmiany w gospodarce wpływ miały również uwarunkowania międzynarodowe takie jak wahania ceny dolara, spadek cen ropy, kryzys giełdowy czy globalizacja.⁷⁶

Integracja Polski z UE nastąpiła w dniu 1 maja 2004r.

2.1.1 Hiszpania i Polska na progu akcesji do UE

Polska i Hiszpania miały przed akcesją do UE niemal identyczny potencjał ludnościowy.

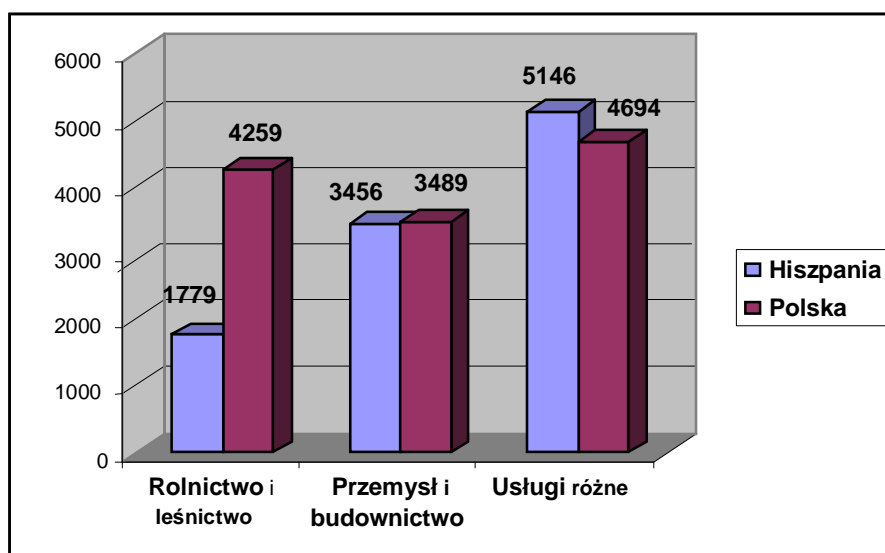
Ryc. 3 Potencjał ludnościowy Hiszpanii i Polski przed integracją z UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, del Instituto de Estadística*
Rocznik Statystyczny Województw 2004

⁷⁶ A.Pulido, *Así entramos en la Comunidad Europea*, Colección "ECONOMIA" XXI, Madrid 1997, s.162.

Przed przystąpieniem Hiszpanii do UE (w roku 1984) ludność miejska stanowiła 28.227 tys. osób (73.6%), natomiast w Polsce w 2003r. 23.513tys. (61,5%). Na wsi w Hiszpanii w tym samym czasie zamieszkiwało 10.115 tys. osób (26,4%), w Polsce 14.677 (38,5%) tys. (tab.13).

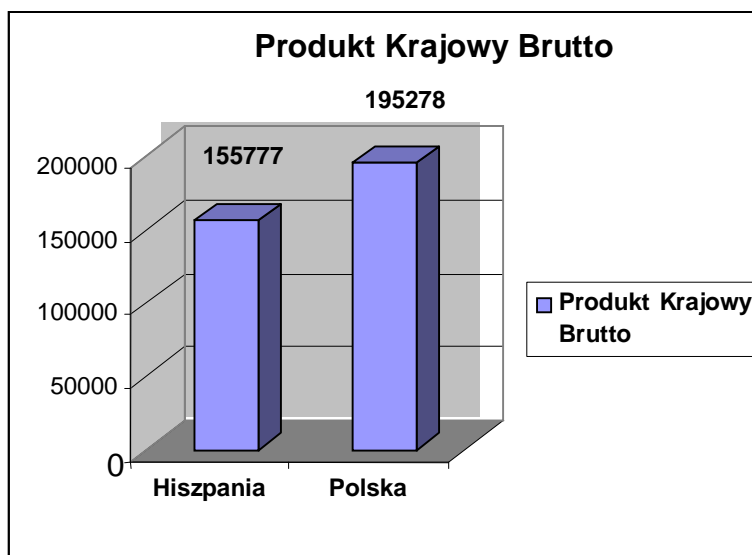
Podobnie (przed przystąpieniem do UE) w obu krajach wyglądało zatrudnienie w poszczególnych sektorach, zwłaszcza w przemyśle i budownictwie [Hiszpania (1984r.) - 3.456 tys. osób, Polska (2003 r.) – 3.489 tys. osób (tab.13)] oraz usługach [Hiszpania- 5.146 tys. osób, Polska - 4.694 tys. osób (tab.13)]. W rolnictwie i leśnictwie zdecydowanie więcej zatrudnionych było w Polsce w momencie akcesji do UE 4.259 tys. (2003r.), w Hiszpanii (1984r.) -1.779 tys. osób.

Ryc. 4 Zatrudnienie wg sektorów w Hiszpanii i Polsce przed akcesją do UE

*Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, del Instituto de Estadística
Rocznik Statystyczny Województw 2004*

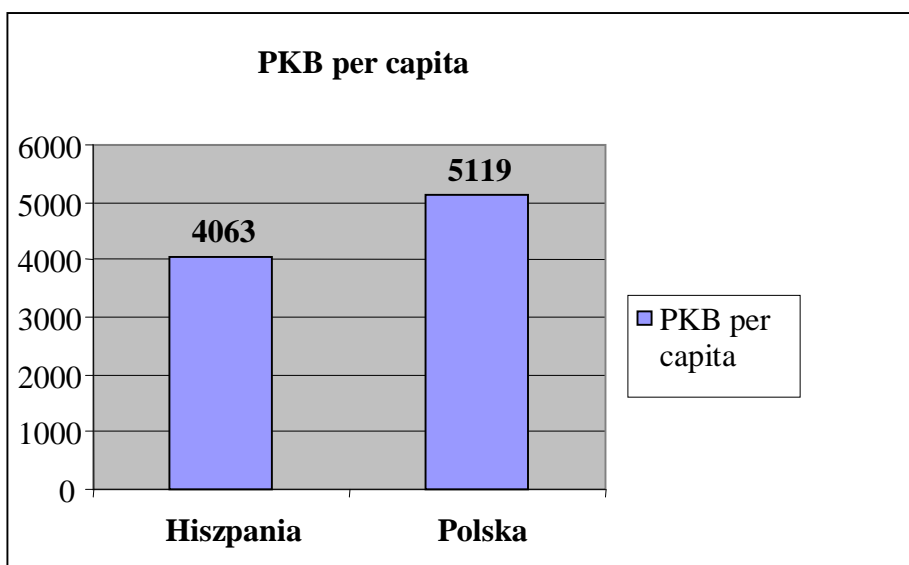
Przed przystąpieniem Hiszpanii i Polski do Unii Europejskiej niektóre parametry ekonomiczne obu krajów były podobne. Produkt Krajowy Brutto, który w obu krajach był zbliżony. W Hiszpanii wyniósł (w 1984 r.) 155.777 mln USD, a w Polsce (w 2000r) 165.603 mln USD (w 2002 r. w Polsce 195.278 mln USD).

Ryc. 5 Porównanie PKB (w mln USD) Polski i Hiszpanii tuż przed akcesją do UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2002 del Instituto de Estadística*
Rocznik Statystyczny Województw 2004

Polska i Hiszpania przed przystąpieniem do UE miały podobną wartość PKB przypadającą na 1 mieszkańca [Hiszpania- 4.063(1984r.) USD, a Polska- 5.119 USD (2003r.)]⁷⁷, jest to istotny parametr ekonomiczny wskazujący na podobną sytuację ekonomiczną w obu krajach przed akcesją.

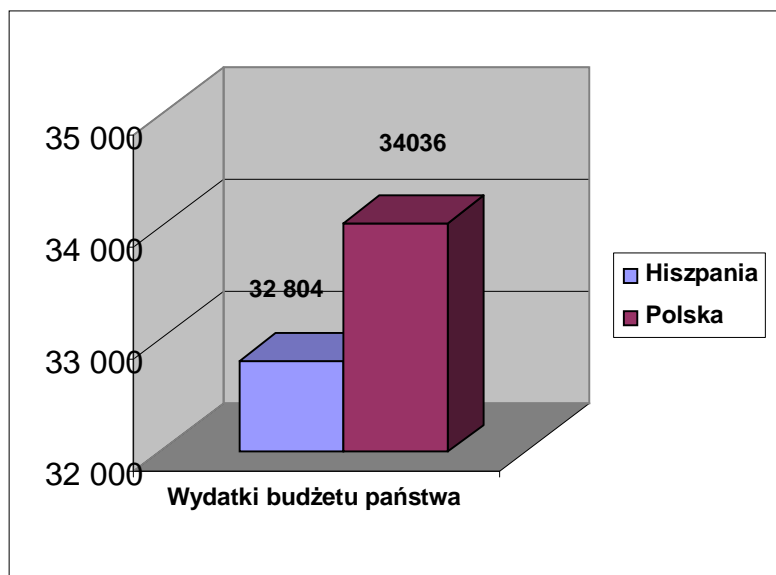

Ryc. 6 Porównanie PKB per capita (w mln USD) Polski i Hiszpanii tuż przed akcesją do UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, del Instituto de Estadística*
Rocznik Statystyczny Województw 2004

⁷⁷ Anuario Estadístico de España 1986, del Instituto de Estadística, Rocznik Statystyczny 2002.

Wydatki i dochody budżetowe kształtowały się na tym samym poziomie (Hiszpania – wydatki 36.409 mln USD, Polska - 37.756 mln USD, dochody –Hiszpania – 32.804 mln USD Polska – 34.036 mln USD)⁷⁸.

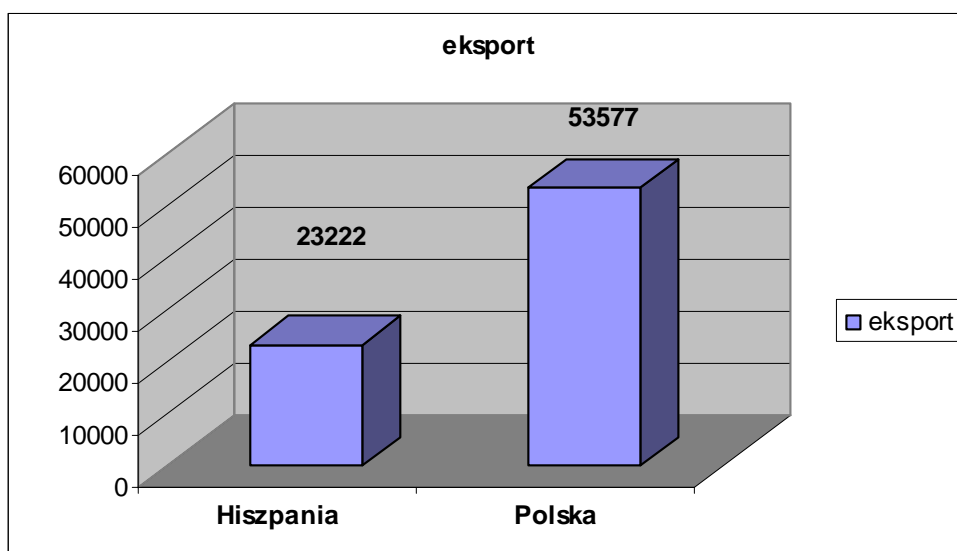

Ryc. 7 Porównanie wydatków budżetu państwa w mln USD Hiszpanii i Polski przed przystąpieniem do UE

Źródło: Anuario Estadístico de Espana 1986, del Instituto de Estadística Rocznik Statystyczny 2002.

W czasie przystępowania obu krajów do Unii Europejskiej poziom bezrobocia wśród aktywnych zawodowo kształtował się na tym samym poziomie tj. w Hiszpanii (1984r.) i w Polsce (2003 r.) wyniósł 20% (tab.13). Oba kraje tuż przed przystąpieniem do Unii Europejskiej miały porównywalny (uwzględniając wzrost cen w ciągu 20 lat) poziom eksportu [Hiszpania (1984r.) - 23.222 mln USD, Polska (2000r.) - 31.651 mln USD, Polska (2003) - 53.577 mln USD]. Na wyższy poziom zarówno eksportu jak i importu w Polsce miał m.in. wzrost cen towarów w ciągu 20 lat.

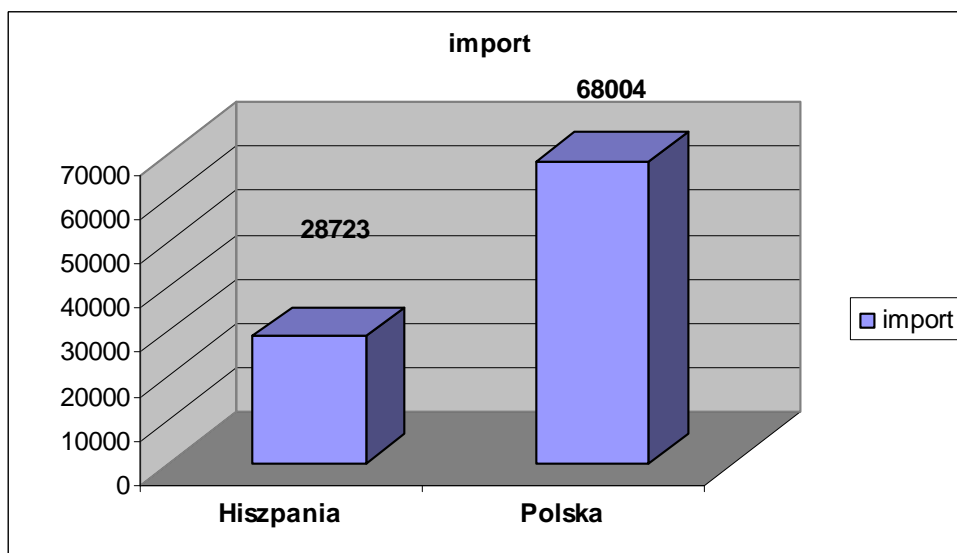
⁷⁸ Anuario Estadístico de Espana 1986, del Instituto de Estadística, Rocznik Statystyczny 2002.

Ryc. 8 Porównanie wartości eksportu ogółem w mln USD Hiszpanii i Polski tuż przed przystąpieniem do UE

Źródło: Anuario Estadístico de Espana 1986,2002 del Instituto de Estadística Rocznik Statystyczny 2002.

Wartość importu w Hiszpanii (1984r.) wynosiła 28.723 mln USD, natomiast w Polsce w 2003r. była ponad dwukrotnie wyższa i wyniosła 68.004 mln USD (tab.13).

Ryc. 9 Porównanie wartości importu ogółem w mln USD Hiszpanii i Polski tuż przed przystąpieniem do UE

Źródło: Anuario Estadístico de Espana 1986,2002 del Instituto de Estadística Rocznik Statystyczny 2004

Głównym problemem hiszpańskiego rolnictwa (podobnie jak obecnie polskiego) była niska produktywność rolnictwa, wynikająca z niesprzyjających warunków klimatycznych i ukształtowania terenu (niedostatek opadów, znaczna deniwelacja terenu).

Większość użytków rolnych w Hiszpanii i w Polsce po wstąpieniu do UE objętych jest dopłatami z tytułu utrudnionych warunków gospodarowania (LFA)⁷⁹. W Hiszpanii obszary LFA zajmują 74% powierzchni UR a w Polsce 56%⁸⁰.

Udział użytków rolnych w powierzchni kraju ogółem w Hiszpanii i w Polsce na progu akcesji w struktury europejskie był prawie identyczny. W Hiszpanii w 1984 r. użytki rolne stanowiły 61,77 % powierzchni ogółem kraju, natomiast w Polsce w 2003r. udział ten wyniósł 59,35 %. Podobnie sytuacja wyglądała z udziałem gruntów ornych i sadów w użytkach rolnych. W Hiszpanii w roku 1984 wskaźnik udziału gruntów ornych i sadów w UR wyniósł 65,8% w Polsce w 2003r. 77,9%. [tab.13].

Hiszpania była (podobnie jak Polska obecnie) jednym z głównych beneficjentów środków unijnych przeznaczonych na dostosowania strukturalne. W połowie lat 90-tych Hiszpanie otrzymywali 24% funduszy strukturalnych, podczas gdy Włosi i Niemcy po 15%⁸¹.

Przystąpienie Hiszpanii do Unii Europejskiej stanowi główny czynnik modernizacji kraju, zbliżający go do Europy w bogactwie i wysokości dochodu na jednego mieszkańca. Inflacja jest kontrolowana, a deficyt i dług publiczny zostały zatrzymane⁸².

⁷⁹ Rural Development Programs 2000-2006 , Country Profile Spain, European Commission Agriculture and Rural Development ,2003.

⁸⁰ Rozporządzenie Komisji nr 2316/99.

⁸¹ J.S. Ciechowski, Hiszpańskie doświadczenie[W:] Rolnictwo, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2001s.17-22.

⁸² Z przemówienia Rosario Rubio – Rady ds. Handlowych Ambasady Hiszpanii,2001 r.

Tabela 13. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-społeczne Polski i Hiszpanii na progu Unii Europejskiej

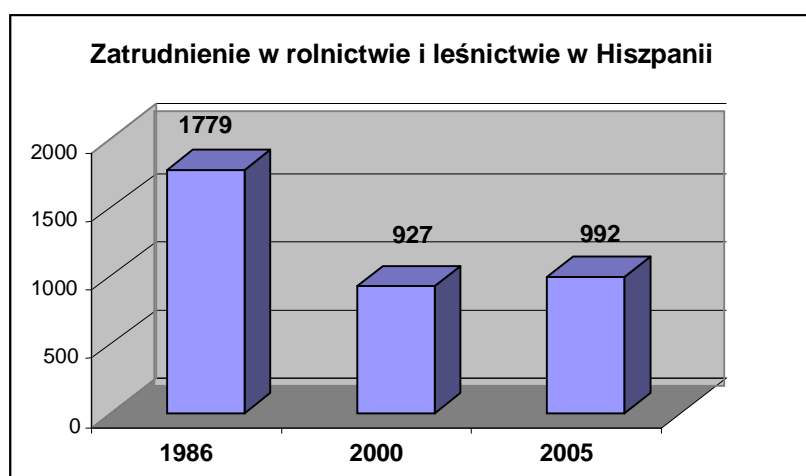
Wybrane dane	Hiszpania na progu UE 1984	Polska na progu UE 2003r.
Rolnictwo:		
Powierzchnia w km ²		
Kraju	504 750	312 685
Użytków rolnych	311 800	185 576
Gruntów ornych i sadów	205 164	144 673
Pastwisk i łąk	106 636	40 903
Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych	2 342 926	1 956 000
Średnie gospodarstwo rolne w ha UR	13,3	8,44
Bydło –na 100 ha UR w szt.	15,84	32,7
Trzoda chlewna -na 100ha UR w szt.	38,42	110,2
Owce –na 100 ha UR w szt.	54,81	2,0
Plony zbóż w dt/ha	26,81	32,41
Plony ziemniaków w dt/ha	146,1	193,23
Średnie dochody roczne na 1 pracującego w rolnictwie, w USD	4 530	612
Demografia (dane w tys. osób):		
Ludność kraju	38 342	38 190
Mieszkańcy miast	28 227	23 513
Mieszkańcy wsi	10 115	14 677
Pracujący w sektorach:		
Rolnictwo i leśnictwo	1 779	4 259
Przemysł i budownictwo	3 456	3 489
Usługi różne	5 146	4 694
Gospodarka (dane w USD)		
Produkt krajowy brutto	155 777mln	195 278mln
-na 1 mieszkańca	4 063	5 119
Dochody budżetu państwa	32 804 mln	34 036 mln
Wydatki budżetu państwa	36 409 mln	37 756 mln
Wartość eksportu ogółem	23 222 mln	53 577 mln
Wartość importu ogółem	28 723 mln	68 004 mln

Średnie wynagrodzenie miesięczne w gospodarce	793	562
Inflacja średnioroczna	11,3%	5,5%
Stopa bezrobocia wśród aktywnych zawodowo	20%	20%
Kurs waluty narodowej peset/złotych za 1 USD	161,2	3,89

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1980, 1981, 1986, 2002 del Instituto Nacional de Estadística, Rocznik Statystyczny województwa pomorskiego, 1999, 2002, Rocznik Rolnictwo 2001 GUS, Spis Rolny 2002.*

2.1.2 Hiszpania po 15 i 20 latach członkostwa w Unii Europejskiej

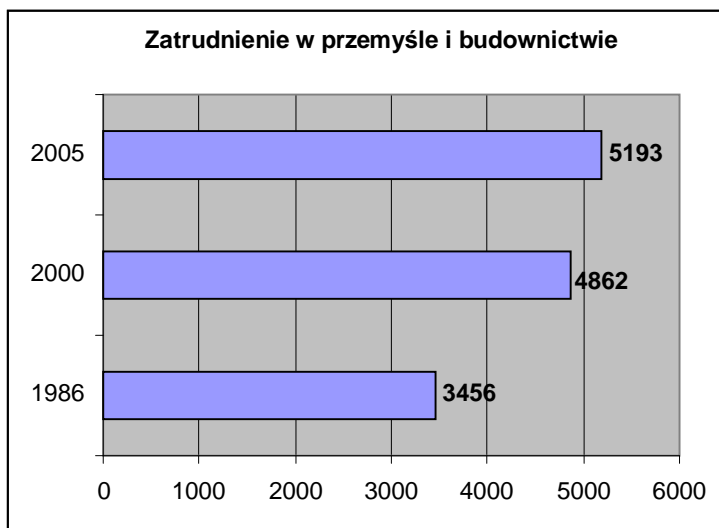
Porównując podstawowe czynniki ekonomiczno-demograficzne po 15 latach członkostwa Hiszpanii w UE, należy podkreślić zmiany, jakie zaszły w strukturze zatrudnienia.

Ryc. 10 Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia (w tys. osób) w rolnictwie i leśnictwie w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2006 del Instituto de Estadística*

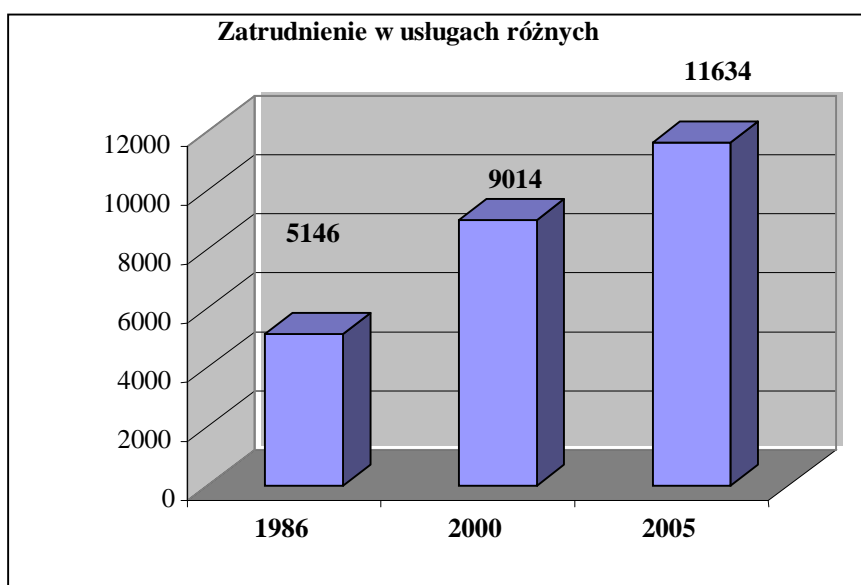
Prawie o połowę w latach 1986 - 2000 zmalało zatrudnienie w sektorze rolnictwa i leśnictwa, a w ciągu pięciu następnych lat nastąpił niewielki wzrost tego wskaźnika – Ryc. 10.

Ryc. 11. Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia w rolnictwie i leśnictwie (w tys. osób) w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE

Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, 2006 del Instituto de Estadística

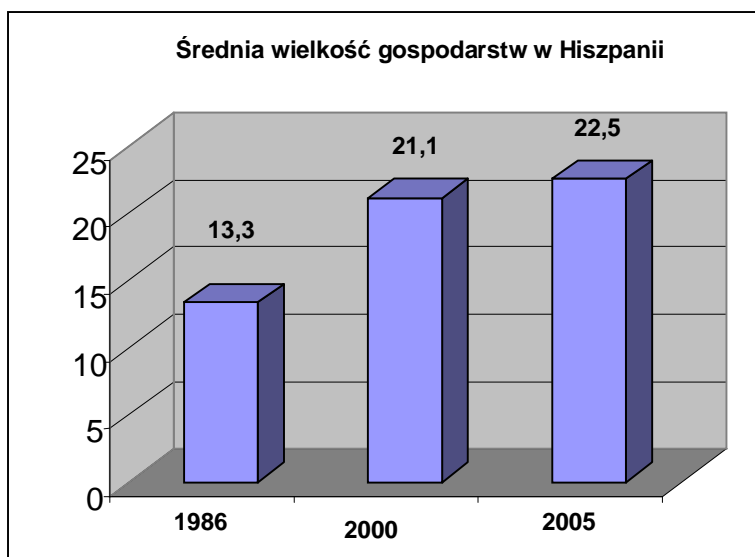
Od roku 1986 następował stały wzrost zatrudnionych w przemyśle i budownictwie od roku 1986 do 2005 wzrost ten wyniósł 43%.

Ryc. 12 Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia w usługach różnych (w tys. osób) w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE

Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, 2006 del Instituto de Estadística

Sektor usług pozostałych odnotował największy od roku 1986 do roku 2005 ponad (dwukrotny) wzrost zatrudnienia.

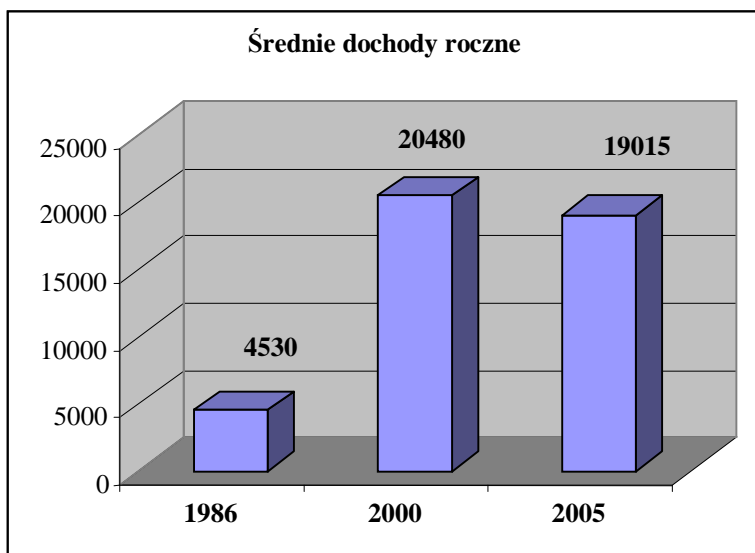

Ryc. 13 Porównanie wielkości gospodarstw (w UR) w latach 1984 i 2000 i 2005 w Hiszpanii

Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística

W ciągu kolejnych lat od przystąpienia Hiszpanii do UE średnia wielkość gospodarstwa indywidualnego wzrosła z 13,3 ha UR w roku 1986 do 21,1 ha UR w roku 2000 i jest to wzrost o 60%. W kolejnych pięciu latach nastąpił niewielki wzrost średniej wielkości gospodarstwa (do 22,5 ha UR).

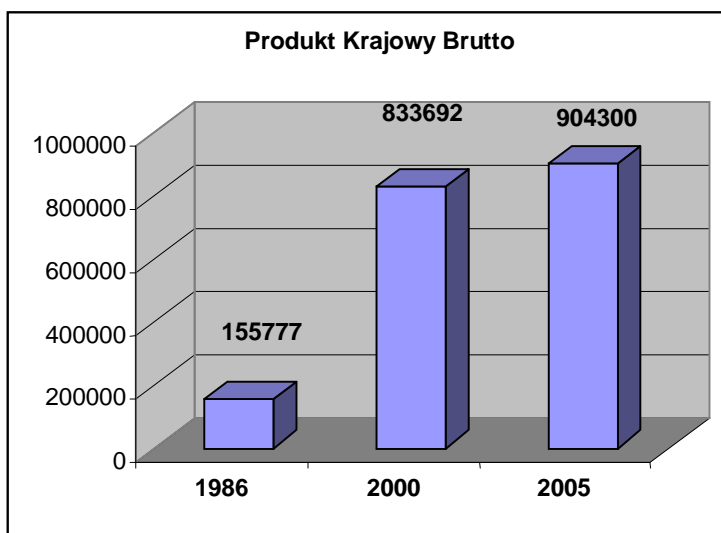
W czasie członkostwa Hiszpanii w UE nastąpiła wyraźna poprawa struktury agrarnej, spadek ilości gospodarstw indywidualnych przy jednoczesnym wzroście wielkości gospodarstwa indywidualnego. Liczba gospodarstw spadła o około 30% (od roku 1986 do 2000).

Ryc. 14 Zmiany dochodów rocznych (w USD) przypadających na 1 pracującego w gospodarstwie rolnym po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE

Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística

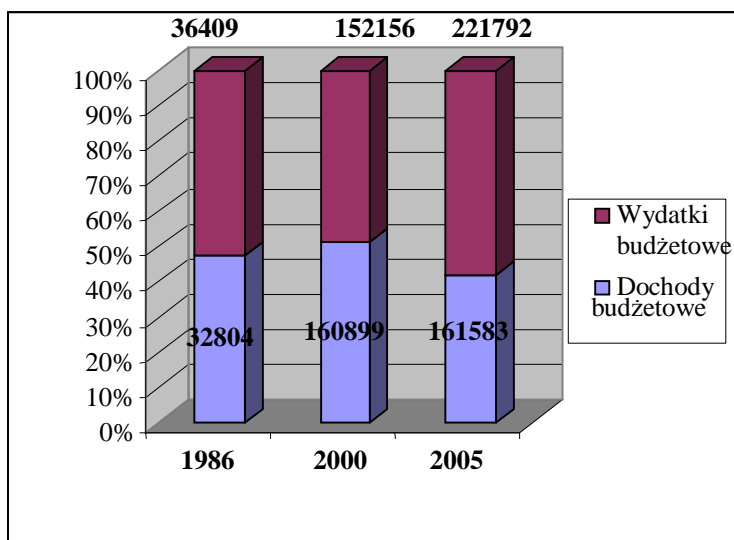
Największe różnice w ciągu 15 lat członkostwa w Hiszpanii w UE widoczne są w dochodach przypadających na 1 pracującego w gospodarstwie. Jest to związane zarówno ze wzrostem dochodów rolniczych ogółem jak i ze spadkiem zatrudnienia w rolnictwie. W roku 2005 odnotowano niewielki spadek tej wartości.

Ryc. 15 Zmiany w PKB po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE (w mln USD)

Źródło: Anuario Estadístico de España 1986, 2002 del Instituto de Estadística

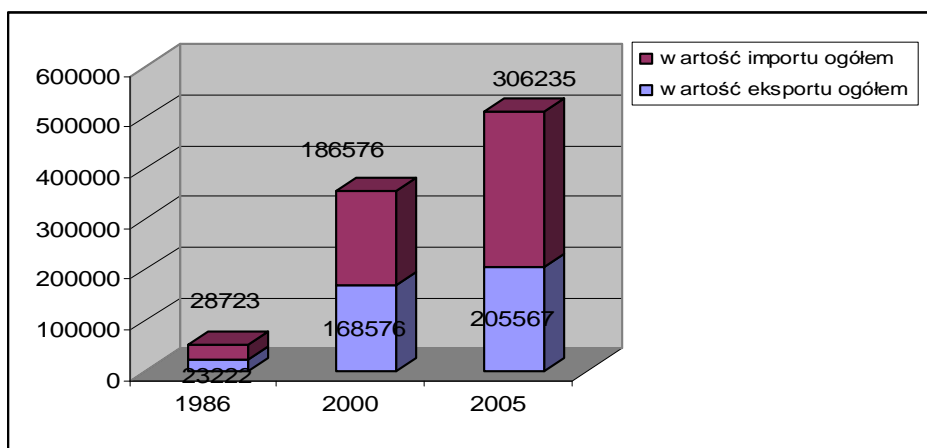
Po 20 latach integracji z UE, PKB Hiszpanii wzrósł ponad pięciokrotnie. PKB per capita w 1984 wynosił 4063 USD na 1 mieszkańca, natomiast już w roku 2000 wzrósł do 20 585 USD na 1 mieszkańca, a w roku 2005 do 23 100 USD.

Ryc. 16 Zmiany w dochodach i wydatkach budżetu państwa po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE (w mln USD)

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística*

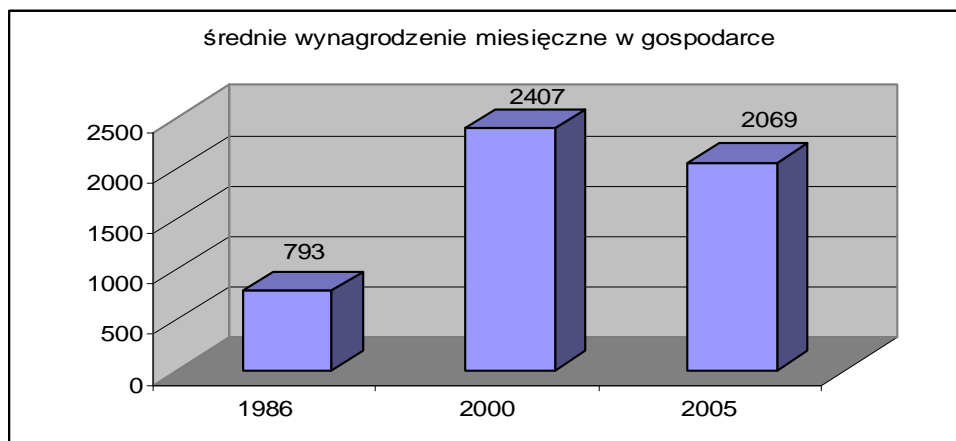
W 1984r. wydatki budżetowe w Hiszpanii przekraczały dochody o 3.605 mln USD natomiast w 2000 roku dochody budżetowe były wyższe od wydatków o ponad 8 mln USD. Należy podkreślić wielokrotny wzrost wydatków i dochodów budżetowych w analizowanym okresie. W roku 2006 wydatki budżetowe były o ponad 60 mln wyższe od dochodów.

Ryc. 17 Zmiany w dochodach i wydatkach budżetu państwa Hiszpanii po 15 i 20 latach członkostwa w UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2002 del Instituto de Estadística*

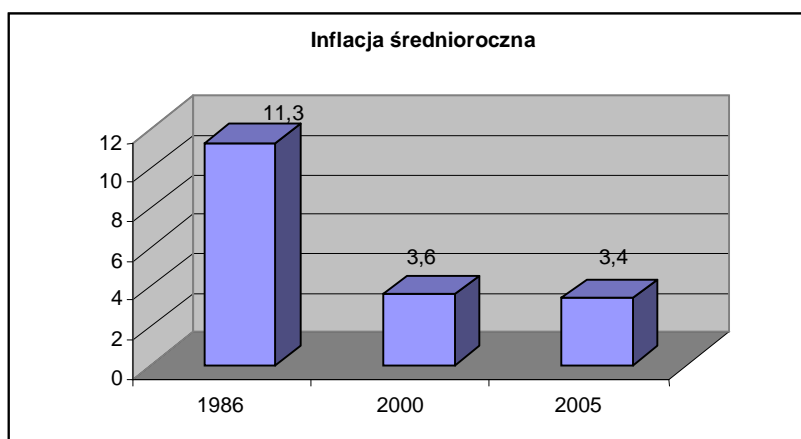
W ciągu analizowanego okresu wzrósł w Hiszpanii zarówno eksport jak i import. Jednak wzrost wartości importu w roku 2000 był wyższy, niż wzrost wartości eksportu w tym samym roku. Relacja między eksportem a importem pogorszyła się nie z powodu braku konkurencyjności firm hiszpańskich, lecz z powodu restrykcyjnego reżimu importowego sprzed akcesji.

Ryc. 18 Zmiana średniego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce w Hiszpanii (w USD) po 15 i 20 latach członkostwa w UE

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística*

Duże zmiany w ciągu 15 lat zaszły w Hiszpanii w zakresie wynagrodzeń, średnia miesięczna pensja w gospodarce wzrosła z 793 USD do 2407 USD, jest to ponad trzykrotny wzrost. W roku 2005 odnotowano spadek wynagrodzeń w stosunku do roku 2000.

Ryc. 19 Zmiany inflacji w Hiszpanii

Źródło: *Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística*

W roku 2000 w stosunku do roku 1984 nastąpił zarówno spadek średniorocznej inflacji (z 11,3% w roku 1984 do 5,5% w roku 2000) jak i spadek stopy bezrobocia (z 20% w roku 1986 do 14% w roku 2000) wśród aktywnych zawodowo, przy czym spadek inflacji jest większy niż spadek bezrobocia⁸³.

Omawiając zmiany, jakie zaszły w Hiszpanii w ciągu 20 lat jej członkostwa w UE, należy podkreślić istotne przeobrażenia strukturalne. Tradycyjny ustrój tego sektora nie pozwoliłby osiągnąć w tak krótkim czasie radykalnej poprawy ekonomicznej producentów rolnych bez wsparcia funduszy UE.

Przykład Hiszpanii pozwala domniemać, że podobne zmiany czekają rolnictwo polskie. Trzeba podkreślić, że gospodarka Hiszpanii, wykorzystując warunki klimatyczne, sporo zainwestowała w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną. Stworzone zostały dobre warunki pobytu i wypoczynku.

W konsekwencji tych działań Hiszpania czerpie wysokie dochody z turystyki. Polska pomimo bardziej surowego klimatu, ma również wiele walorów pozwalających rozwijać turystykę.

2.2 Środowisko przyrodnicze województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Castilla y Leon należy do największych wspólnot Hiszpanii. Województwo pomorskie natomiast jest średniej wielkości, pod względem powierzchni oraz liczby ludności, województwem w Polsce. Oba obszary łączy jednak ogromne zróżnicowanie terytorialne pod względem ukształtowania terenu, gleb i klimatu.

2.2.1 Charakterystyka geograficzna Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego

Województwo pomorskie powstało w wyniku reformy administracyjnej 1 stycznia 1999 roku z połączenia dawnych województw; gdańskiego i słupskiego (z wyjątkiem gmin Sławno i Postomino) oraz zachodniej części województwa elbląskiego, a także miast i gmin Chojnice, Brusy i Czersk z byłego województwa bydgoskiego.

⁸³ *Anuario Estadístico de España 1986, 2002, 2006 del Instituto de Estadística*

Tabela 14. Granice województwa pomorskiego

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Długość granic w km	886	100
lądowych	640	72,2
z województwami		
-warmińsko-mazurskim	189	21,3
-kujawsko-pomorskim	224	25,3
-wielkopolskim	59	6,7
-zachodniopomorskim	167	18,8
z Rosją	1	0,1
morskich (bez półwyspu Helskiego)	246	27,8

Źródło: Rocznik statystyczny województwa pomorskiego, 2004, US Gdańsk

Od zachodu województwo pomorskie graniczy z województwem zachodniopomorskim, od południa z wielkopolskim i kujawsko-pomorskim, a od wschodu z warmińsko-mazurskim. Powierzchnia województwa wynosi 18.293 km² (co stanowi 5,9 % obszaru Polski).

Ryc. 20 Mapa administracyjna województwa pomorskiego

Źródło: www.bratalbert.org.pl

W skład województwa pomorskiego wchodzi 16 powiatów i cztery miasta na prawach powiatów oraz 123 gminy, z czego 25 jest miejskich, 17 miejsko-wiejskich i 81 wiejskich. Stolicą województwa jest Gdańsk, który wraz z Gdynią i Sopotem stanowią złożoną i wielofunkcyjną aglomerację nadmorską. W północno-zachodniej części województwa aktywność społeczno-gospodarczą ogniskuje Słupsk – ponad 100 tysięczny ośrodek miejski.

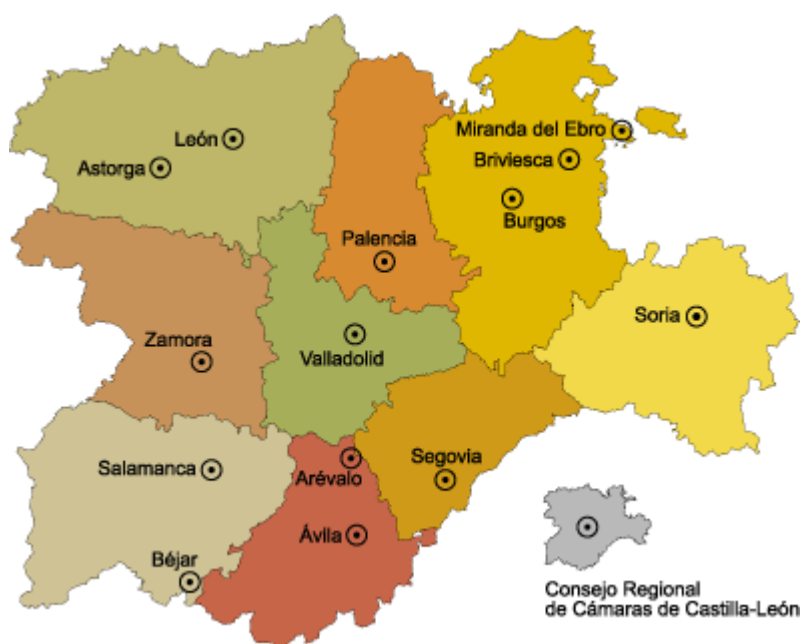
Województwo pomorskie położone jest w północnej nadbałtyckiej części Polski, u ujścia Wisły do Zatoki Gdańskiej. Jest jednym z trzech województw Polski położonych nad Morzem Bałtyckim. Na Mierzei Wiślanej województwo graniczy z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Linia brzegowa morza w województwie liczy 316 km, co stanowi 60% długości linii brzegowej kraju.

Castilla y Leon jest jedną z siedemnastu Wspólnot Królestwa Hiszpanii i składa się z dziewięciu prowincji: Avila, Burgos, Leon, Palencia, Salamanca, Segovia, Soria,

Valladolid, Zamora. Należy do starych krain zwanych Kastylią Starą i Leon (Castilla la Vieja y Leon).

Castilla y Leon powstała w 1230 roku pod panowaniem Fernanda III el Santo. Region, położony jest w centralnej północno-zachodniej części Hiszpanii, posiada własny parlament oraz władzę wykonawczą.

Castilla y Leon jest największym regionem UE, w którego skład wchodzi wiele małych miast, z czego tylko 14 liczy więcej niż 20 000 mieszkańców. Stolicą administracyjną Wspólnoty jest Valladolid, liczący około 400 tys. mieszkańców. Castilla y Leon przecinają główne osie komunikacyjne północ-południe półwyspu i jest to miejsce tranzytowe między Portugalią i Francją. Posiada łatwy dostęp do portów Cantabro⁸⁴.

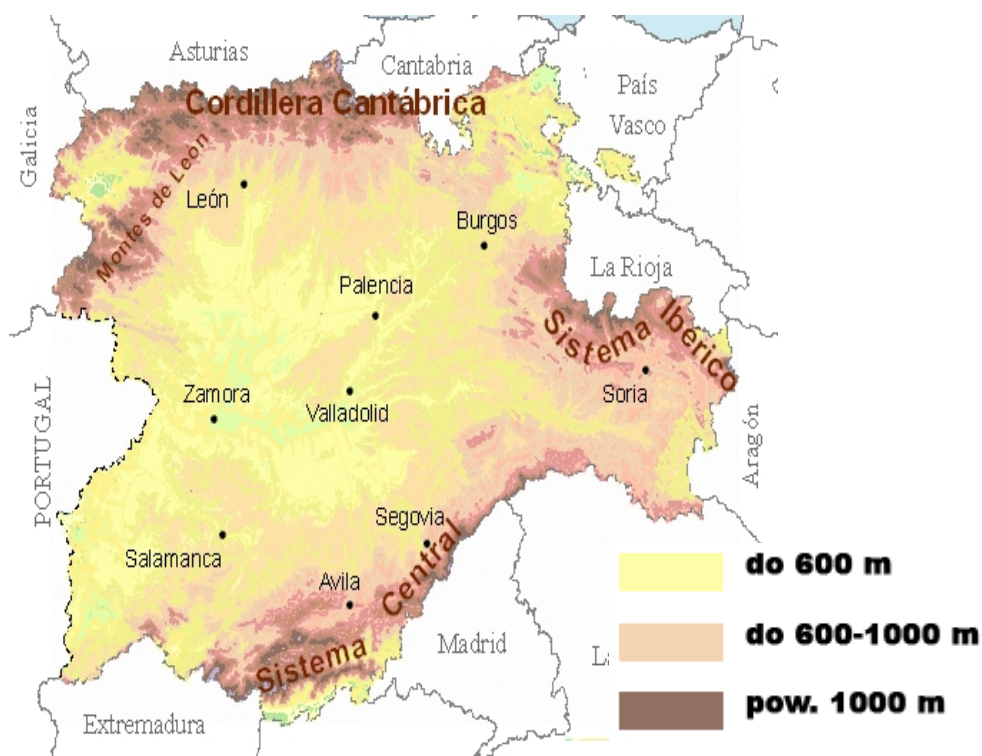
Ryc. 21 Podział administracyjny Castilla y Leon

Źródło: <http://www.jcyl.es>

W skład Castilla y Leon wchodzi wysoka wyżyna (meseta), która jest otoczona łańcuchami górskimi o średniej wysokości, tworzącymi „dolinę”, przecinaną ze

⁸⁴ R. Pedrosa Sanz, Belen Miranda Escolar, La Economía De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regiones, Universidad de Valladolid, Valladolid 2001, ss. 67-72.

wschodu na zachód rzeką Duero nawadniająca swymi licznymi dopływami cały region. Ukształtowanie terenu jest zróżnicowane, w zależności od regionu.

Ryc. 22 Ukształtowanie terenu Castilla y Leon

Źródło: www.jcyl.es

Największą powierzchnię zajmują tereny górzyste zwłaszcza w prowincji Avila i Soria. Większość terenu Castilla y Leon (65%) to powierzchnie pow. 600m n.p.m., a następne 31% to powierzchnie powyżej 1000m n.p.m. (gleby są niejednorodne: w dolinach występują żyzne czarnoziemy, w górach można spotkać granit i wapienie oraz gliny)⁸⁵.

⁸⁵ R. Pedrosa Sanz, Belen Miranda Escolar, La Economía De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regioones, Universidad de Valladolid, Valladolid 2001,s.72.

Tabela 15. Ukształtowanie terenu w Castilla y Leon

Prowincje	Wysokość do 600 m		Do 600 do 1000 m		Pow. 1000 m	
	W km ²	W %	W km ²	W %	W km ²	W %
Avila	428	5,32	2 679	33,28	4,943	61,4
Burgos	616	4,31	10 306	72,11	3 370	23,58
Leon	403	2,59	7 372	47,31	7 806	50,1
Palencia	-	0,00	6 133	76,17	1 919	23,83
Salamanca	343	2,77	11 354	91,94	653	5,29
Segovia	-	-	4 065	58,73	2 856	41,27
Soria	-	-	3 014	29,25	7 292	70,75
Valladolid	-	-	8 111	100	-	-
Zamora	-	-	9 615	91,04	946	8,96
Castilla y Leon	1 790	1,9	62 469	66,49	29 785	31,61
Hiszpania	213 988	42,29	198 649	39,26	93 353	18,45

Źródło: www.jcyl.es

System hydrologiczny Wspólnoty Castilla y Leon jest zdeterminowany przez dolinę rzeki Duero (897km, z czego 572 km na terytorium Hiszpanii) o bystrym nurcie. Jest to druga rzeka pod względem długości na Półwyspie Iberyjskim⁸⁶.

2.2.2 Gleby, klimat i walory przyrodnicze w województwie pomorskim oraz Castilla y Leon

Gleby w województwie pomorskim ze względu na urozmaicone ukształtowanie powierzchni i zmienność utworów powierzchniowych przedstawiają zróżnicowaną mozaikę. Ich cechą ogólną jest znaczne zakwaszenie i ubóstwo mikroelementów. Przeważają bielicoziemy i kwaśne brunatnoziemy o stosunkowo słabej przydatności rolniczej. Powszechne są kompleksy: słaby i dobry żytni, a we wschodniej części regionu nawet pszenno dobry⁸⁷.

Pojezierze Starogardzkie odgałęzia się od Pojezierza Kaszubskiego w kierunku południowo-wschodnim i obniża ku Dolinie Dolnej Wisły od 150-160 m do 80-90 m. Jezior jest stosunkowo niewiele; około stu. Na powierzchni terenu zalega przeważnie glina zwałowa. Wzgórza morenowe są niewysokie, rzadko przekraczają wysokość względną 15 m. Gleby naglinowe należą do brunatnoziemów, na piaskach do

⁸⁶ R. Pedrosa Sanz, Belen Miranda Escolar, La Economia De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regioones, Universidad de Valladolid, Valladolid 2001,s.72.

⁸⁷ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego

bilelicoziemów. Przeważa uprawa żyta i ziemniaków, a w hodowli równowaga była mlecznego i trzody chlewnej. Lasów jest mało⁸⁸. Pomimo zanieczyszczonych wód Zatoki Gdańskiej, zachowały się rezerваты i pomniki przyrody. Gdańsk, z niezwykle cenną architekturą staromiejską, jest drugim obok Szczecina głównym portem morskim Polski, funkcjonującym wspólnie z portem w Gdyni. Są to największe w północnej części kraju centra kultury i nauki.

Województwo pomorskie obejmuje Pojezierze Wschodniopomorskie, podzielone na Pojezierze Starogardzkie oraz Pojezierze Kaszubskie, które jest najwyższą częścią wszystkich pojezierzy pomorskich (góra Wieżyca – 328 m n.p.m.).

Jeziorność regionu należy do najwyższych w Polsce. Naliczono około 500 jezior o powierzchni co najmniej 1ha. Występująca roślinność jest typu zachodniego, północnego i górskiego, co świadczy o geobotanicznej odrębności regionu⁸⁹. Obszar charakteryzuje się dużą lesistością (30%). Dominują tu lasy mieszane, chociaż na piaskach i torfach występują zbiorowiska borowe z sosną.

Tabela 16. Najdłuższe rzeki przepływające przez województwo pomorskie

Rzeki	Długość całkowita	W tym na terenie województwa
	w km	
Wisła	1 47,5	95,5
Brda	238,0	127,0
Wda	198,0	141,0
Wierzyca	151,4	151,4
Słupia	138,6	138,6
Łeba	117,0	117,0
Wieprza	111,7	58,4
Liwa	111,4	80,6

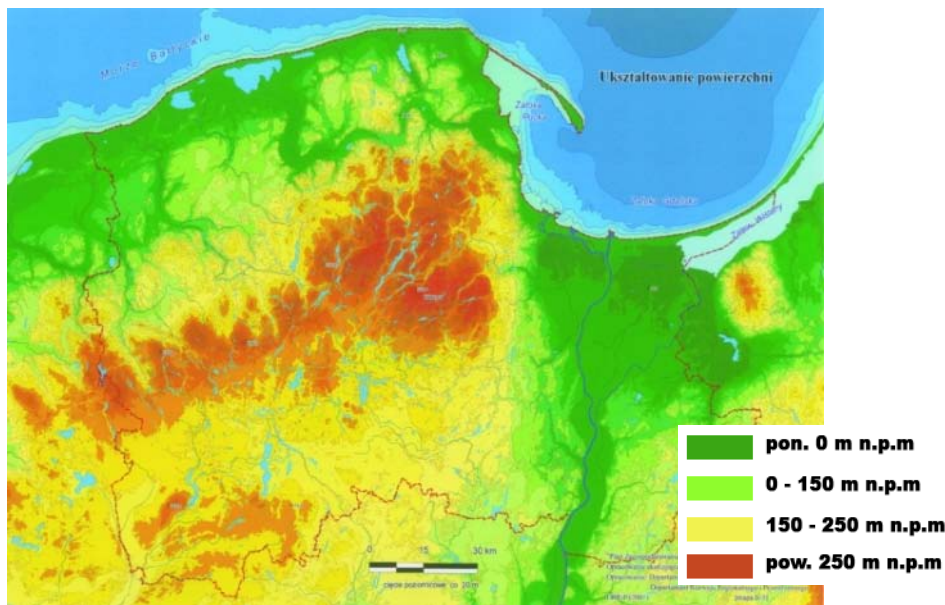
Źródło: Rocznik Statystyczny województwa pomorskiego 2004, US Gdańsk

Środkową część Pojezierza Kaszubskiego zajmuje Kaszubski Park Krajobrazowy. Na 345km² występują obszary chronione i rezerваты przyrody.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ J. Kondracki, Geografia... s 76.

Pojezierze Starogardzkie w przeciwieństwie do Kaszubskiego jest mniej zalesione i dużo bardziej zaludnione, większość ludności zamieszkuje w miastach, z których największe to Starogard Gdański, Pelplin, Tczew i Gniew.

Ryc. 23 Ukształtowanie powierzchni województwa pomorskiego

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego

Różnorodność ukształtowania krajobrazu województwa reprezentuje Równina Charzykowska; pozbawiona osiedli miejskich, usłana licznymi jeziorami, z których największe to Jezioro Charzykowskie. W rejonie tym utworzono w 1990 roku Zaborski Park Krajobrazowy.

Wielkość obszaru Castilla y Leon i zróżnicowanie powoduje, że nie ma jednorodnego klimatu, który byłby reprezentatywny dla całego obszaru, natomiast można wyodrębnić dwa różne rodzaje klimatów⁹⁰.

W regionie płaskim występują zimy długie i mroźne a lata krótkie i upalne. Występuje charakterystyczna dla tego klimatu duża różnica temperatur między dniem i nocą. Jesienią i wiosną często występują przymrozki mające ogromny wpływ na uprawy rolne. Niewielkie opady skoncentrowane są w miesiącach zimowych, natomiast lata są suche z częstymi burzami. Taki klimat przeważa na wyżynie centralnej. Obszar górzysty charakteryzuje się dużą ilością opadów powyżej 1000 mm/m². Czasem przewyższają 1500 mm/m². Zimy są długie, mroźne i śnieżne, lata zaś krótkie i chłodne. Różnice między klimatem na terenach północnych a terenach południowych

⁹⁰ R. Pedrosa Sanz, Belen Miranda Escolar, *La Economía De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regioones*, Universidad de Valladolid, Valladolid, 2001s.72.

i wschodnich występują raczej w ilości opadów aniżeli w różnicach temperatur. Regiony północne i północno-zachodnie z prowincjami Leon i Palencia mają klimat zimny i mroźny z długimi zimami, krótkim i zimnymi latami. Góry wschodnie i północne są mniej wilgotne i piaszczyste⁹¹.

2.3 Uwarunkowania społeczno-gospodarcze Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego

Obszar Wspólnoty Castilla y Leon o powierzchni pięciokrotnie większej od powierzchni województwa pomorskiego zamieszkuje prawie tyle samo osób. Gęstość zaludnienia w województwie pomorskim jest ponad czterokrotnie większa niż w Castilla y Leon, której powierzchnia w ogólnej powierzchni kraju, stanowi trzykrotnie większy udział niż województwo pomorskie w Polsce.

2.3.1 Ludność województwa pomorskiego oraz Castilla y Leon

Pod względem liczby ludności województwo pomorskie należy do przeciętnych w kraju. Na koniec 2006 roku województwo zamieszkiwało 2.199,9 tys. (5,7% ludności kraju). Gęstość zaludnienia na Pomorzu jest zbliżona do średniej krajowej i wynosi 120 osób/km², przy czym występują silne zróżnicowania regionalne pod tym względem⁹².

Województwo pomorskie jest jednym z nielicznych polskich regionów, które odnotowuje dodatni przyrost naturalny, choć jego tempo maleje. Od 1990 roku liczba mieszkańców regionu wzrosła o ponad 3% i był to wzrost znacznie wyższy niż przeciętny w kraju, przy czym zdecydowanie wolniej rosła liczba mieszkańców miast. Od kilku lat województwo pomorskie, jako jeden z czterech polskich regionów, odnotowuje także dodatnie saldo migracji. W większości gmin jest ono ujemne, natomiast dodatnim saldem charakteryzowały się tereny wokół Trójmiasta. Inną specyficzną cechą ludności Pomorza jest jej wysoka koncentracja w miastach (68% ogółu populacji)⁹³.

⁹¹ www.jcyl.es

⁹² GUS

⁹³ Tamże.

Ludność Pomorza jest relatywnie młodsza niż reszta Polski. Mimo systematycznego zmniejszania się grupy osób w wieku przedprodukcyjnym, stanowi ona nadal wysoki odsetek mieszkańców (23,0% przy średnim w kraju - 21,9%⁹⁴). Według prognoz demograficznych, po 2010 roku liczba ludności w wieku produkcyjnym będzie systematycznie maleć, przy jednocześnie utrzymującym się trendzie wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Zmiany w strukturze ludności sprawiają, że znacznie zwiększy się obciążenie ekonomiczne⁹⁵, a niektóre problemy społeczne ulegną zaostrzeniu (likwidacja części szkół w małych miejscowościach, wydłużanie aktywności zawodowej, presja na rynek pracy, potrzeba budowania systemu wsparcia dla osób starszych)⁹⁶.

W województwie pomorskim (więcej niż średnio w kraju) wykształceniem wyższym legitymuje się 11% ludności powyżej 15. roku życia, a w ciągu ostatnich lat odnotowuje się stały wzrost liczby osób podejmujących naukę na poziomie wyższym i średnim maturalnym. Podobnie jak w całej Polsce również w Pomorskim gorsza sytuacja jest na wsi, gdzie wykształcenie wyższe posiada tylko 4,4% mieszkańców⁹⁷. Z powodu bariery finansowej młodzi ludzie pochodzący ze wsi lub małych miast mają trudniejszy dostęp do wykształcenia na wszystkich poziomach. Bardzo często decydują się na naukę w szkołach zlokalizowanych w pobliżu miejsca zamieszkania.

Tabela 17. Powierzchnia i ludność w województwie pomorskim (2006) oraz Castilla y Leon (2004)

Region	Powierzchnia w km ²	% powierzchni kraju	Ludność w tys. osób		Gęstość zaludnienia
			Ogółem	W tym na wsi	
Województwo pomorskie	18.293	5,9	2.184	730	120
Castilla y Leon	94.224	18,6	2 500	-	27

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa pomorskiego 2003, Instituto Nacional de Estadística (www.ine.es)

⁹⁴ Dane z końca 2003 roku.

⁹⁵ Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym zwiększy się z obecnych 58 do 65 osób.

⁹⁶ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego

⁹⁷ Tamże.

W połowie ubiegłego wieku (1960 rok) ludność Castilla y Leon liczyła: 2,9 mln mieszkańców. Jednak pogłębiający się niż demograficzny spowodował, iż od roku 1995 wielkość ta mieściła się w granicach 2,5 mln. Tendencja ta była podobna wszędzie oprócz stolicy, gdzie występuje niewielki, ale stały wzrost liczby ludności. Największe zmiany spowodował ruch migracyjny do głównych miast, co było przyczyną wyludnienia niektórych obszarów do 4 osób/km². W roku 1999 liczba mieszkańców wspólnoty wyniosła 2 488 876 osób tj. około 6,0% całej ludności Hiszpanii. Gęstość zaludnienia w regionie jest niska i wynosi 26 osób na 1 km² (stanowi 1/3 średniej gęstości zaludnienia w kraju tj. 79,5 osób/km²)⁹⁸.

Zaludnienie obszarów Castilla y Leon jest typu zdekoncentrowanego, polegającego na występowaniu licznych miejscowości o małej liczbie ludności (48% gmin hiszpańskich z mniej niż 100 mieszkańców położona jest właśnie w Castilla y Leon), są tylko 273 gminy o więcej niż 1000 mieszkańców, posiadające rozbudowaną infrastrukturę techniczną i społeczną. Stolicy prowincji koncentrują dużą część ogółu ludności. Ludność aktywna zawodowo to za rok 2001 około 1 mln osób⁹⁹.

Ludność zatrudniona w rolnictwie w 2001 roku stanowiła 10,4 % ludności aktywnej. Wielkość ta zmniejszyła się wyraźnie w ciągu ostatnich kilku lat (w roku 1989 wynosiła 19,4%) i była drugim sektorem ekonomicznym, jeżeli chodzi o wielkość zatrudnienia¹⁰⁰.

Pod względem liczby ludności województwo pomorskie należy do przeciętnych w kraju. Na koniec 2004 roku województwo zamieszkiwało 2.189,4 tys. (5,7% ludności kraju)¹⁰¹. W roku 2002 liczba mieszkańców Wspólnoty wyniosła 2 500 tys. osób tj. (6,3%) całej ludności Hiszpanii¹⁰².

Gęstość zaludnienia w województwie pomorskim jest ponad czterokrotnie większa niż w Castilla y Leon, której powierzchnia w ogólnej powierzchni kraju stanowi trzykrotnie większy udział niż województwo pomorskie w Polsce.

⁹⁸R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, s.51

⁹⁹ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, s.51

¹⁰⁰ tamże

¹⁰¹ GUS

¹⁰² www.jcyl.es

2.3.2 Rynek pracy w województwie pomorskim i Castilla y Leon

Średni poziom PKB per capita w województwie pomorskim w 2004 roku wyniósł 99,6% średniego poziomu w Polsce. Od kilku lat udział województwa pomorskiego w wytworzonym produkcie krajowym brutto utrzymuje się na dobrym poziomie. Pomorze jest na piątym miejscu w kraju pod względem wskaźnika wartości dodanej brutto na pracującego.

Pomorskie wyróżnia się aktywnością gospodarczą, mierzoną liczbą podmiotów gospodarczych. Na 10 tys. mieszkańców regionu zarejestrowanych jest około 1039 firm. Istnieje duże zróżnicowanie regionalne pod tym względem. Najwięcej podmiotów gospodarczych koncentruje Trójmiasto¹⁰³.

Liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON w województwie na początku roku 2006 wyniosła 229.010 podmiotów, w tym na wsi 44 926 tj. 19,8 % ogólnej liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w województwie pomorskim.

W gospodarce regionu występują branże tradycyjne (porty, przemysł okrętowy, rafineryjny, elektromaszynowy, rybołówstwo, turystyka) oraz branże szybkiego rozwoju (teleinformatyka, przemysł chemiczny, usługi finansowo-ubezpieczeniowe). Specyficzną cechą najsilniejszych branż przemysłu (stoczniowy, rafineryjny, elektroniczny, papierniczy) jest występowanie dużych, ale pojedynczych zakładów. Struktura eksportowa regionu ulega zmianom, a korzystną tendencją jest wzrost udziału wyrobów zaawansowanych technologicznie. Wielkość i dynamika generowanego eksportu stawia województwo w krajowej czołówce.

Wsparcie przedsiębiorczości środkami Unii Europejskiej zapoczątkowane zostało poprzez programy przedakcesyjne PHARE.

Po integracji naszego kraju z UE przedsiębiorcy pomorscy mogli pozyskiwać środki w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego – Wspieranie Konkurencyjności Przedsiębiorstw oraz Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006.

¹⁰³ GUS

Tabela 18. Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w województwie pomorskim ze środków unijnych (stan na koniec kwietnia 2005r.)

PROGRAMY I PROJEKTY WSPIERAJĄCE ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI				<i>W tys. PLN</i>
<i>A. Programy przedakcesyjne</i>				
Program horyzontalny wsparcia MŚP PHARE 2000, w tym:	Wprowadzenie do eksportu	Projekty szkoleniowe	Liczba projektów - 13	73,2
	Program promocji eksportu	Projekty w zakresie badań rynku, kojarzenia partnerów, wyjazdów studialnych, promocji produktu, uczestnictwa w zagranicznych targach i wystawach	Liczba projektów - 57	1 306,8
	Wstęp do jakości	Projekty w zakresie przygotowania kadry MŚP do zarządzania jakością; uzyskania certyfikatów; oceny zgodności wyrobów z dyrektywami UE, nadawania wyrobom znaku CE)	Liczba projektów - 230	2 619,2
	Innowacje i technologie dla rozwoju firmy	Projekty w zakresie oceny technologii stosowanych przez przedsiębiorcę; przygotowania do wdrożenia rozwiązań innowacyjnych i nowych technologii; wdrożenia własnych rozwiązań technologicznych przedsiębiorcy.	Liczba projektów - 73	2 345,6
Program PHARE 2001 Spójność Społeczna i Gospodarcza – komponent „Promowanie rozwoju MŚP”	Program wsparcia MSP, realizowany w ramach 4 komponentów: 1) Program Rozwoju Przedsiębiorstw; 2) Program Rozwoju Przedsiębiorstw Eksportowych; 3) Program Rozwoju Przedsiębiorstw Internetowych; 4) Fundusz Dotacji Inwestycyjnych.		Zrealizowane projekty: Komponent 1 – 64; komponent 2 – 67; komponent 3 – 21; komponent 4 - 144	18 000
Programy PHARE 2002 i 2003 Spójność Społeczna i Gospodarcza – komponent „Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw”	Program wsparcia MSP, realizowany w ramach 4 komponentów: 1) Program Rozwoju Przedsiębiorstw; 2) Program Rozwoju Przedsiębiorstw Eksportowych; 3) Technologie Informatyczne dla Firm; 4) Regionalny Fundusz Dotacji			8 520

	Inwestycyjnych dla MŚP		
B. Fundusze strukturalne			
Sektorowy Program Operacyjny – Wspieranie Konkurencyjności Przedsiębiorstw¹⁰⁴	Rozwój przedsiębiorczości i wzrost innowacyjności poprzez wzmocnienie instytucji otoczenia biznesu oraz bezpośrednie wsparcie przedsiębiorstw ¹⁰⁵	27	24 695, 38 (łącznie środki publiczne)
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006. Działania:	2.5 Promocja przedsiębiorczości	10 (w tym 2 projekty na liście rezerwowej)	9 419,37
	2.6 Regionalne strategie innowacyjne i transfer wiedzy	9	6 886, 86
	3.4 Mikroprzedsiębiorstwa	128 (w tym 13 projektów na liście rezerwowej)	13 047, 12

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego – Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego w latach 2000-2004

W ramach środków przedakcesyjnych wspierających przedsiębiorczość w województwie pomorskim największym powodzeniem cieszył się program PHARE 2001 Spójność, w ramach którego zrealizowano 144 projekty. Projekty dofinansowujące przedsiębiorczość realizowane w ramach Funduszy Strukturalnych

¹⁰⁴ Do końca kwietnia 2005 r. po zakończeniu procesu oceny wniosków i ich akceptacji przez Instytucję Zarządzającą SPO-WKP w woj. pomorskim zostało podpisane 2 umowy z Beneficjentami w przypadku Priorytetu I. Natomiast w przypadku Priorytetu II została podpisana dotychczas 1 umowa. Obecnie trwa proces podpisywania umów w ramach działania 2.1, 2.2. oraz 2.3 (Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez doradztwo; Wsparcie konkurencyjności produktowej i technologicznej przedsiębiorstw; Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez inwestycje).

¹⁰⁵ W woj. pomorskim dla poszczególnych działań i poddziałań wartość wniosków zaakceptowanych do realizacji przez Instytucję Zarządzającą kształtowała się następująco: dla Priorytetu I łącznie na kwotę 20 610 104,41 PLN, dla Priorytetu II łącznie na kwotę 52 275 634,54 PLN.

objęte były Sektorowym Programem Operacyjnym „Wspieranie konkurencyjności przedsiębiorstw”, który działał w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006. Tu największym zainteresowaniem cieszyło się Działanie: 3.4 Mikroprzedsiębiorstwa, w ramach którego złożono 128 wniosków.

Ogromną rolę w gospodarce regionu Castilla y Leon odgrywa sektor rolny, wytwarza on 11% PKB całego regionu. Odnotowuje się stały rozwój przemysłu, którego udział w PKB wynosi 33% a zatrudnienie 31% ludności aktywnej zawodowo. Przemysł w Castilla y Leon jest sektorem gospodarki, w którym wzrost produkcji jest większy, niż w innych częściach kraju¹⁰⁶.

Produkcja przemysłowa obejmuje: sektor energetyczny, wodny i ciepły, produkcję żelaza oraz przemysł samochodowy (RENAULT, NISSAN, IVECO).

Duże znaczenie dla gospodarki ma przemysł rolno-spożywczy, a zwłaszcza produkcja cukru, przetwórstwo mleczne i przetwórstwo mięsne. Swoją obecność zaznacza również przemysł szklarski i chemiczny. Udział przemysłu Castilla y Leon w poszczególnych prowincjach jest zróżnicowany. Burgos i Valladolid absorbują ponad 60% produkcji przemysłowej regionu¹⁰⁷.

Mniejszą rolę w gospodarce Castilla y Leon odgrywa rynek usług, który jest słabiej rozwinięty niż średnio w kraju. Jednak istnieją tu duże możliwości rozwoju turystyki i agroturystyki. Sektor usług złożony jest z małych przedsiębiorstw, aż 58% z nich nie zatrudnia pracowników tylko 0,3% zatrudnia więcej niż 50 pracowników¹⁰⁸. Rejon posiada ogromne dziedzictwo historyczne i kulturowe (pod tym względem dominuje w kraju), istnieją możliwości uprawiania sportów takich jak: myślistwo, wędkarstwo, sporty wodne i inne. Dodatkowym atutem turystycznym są piękne krajobrazy, rękodzieła artystyczne oraz gastronomia artystyczna (luksusowa).

Tabela 19. Struktura wartości dodanej brutto wg wybranych rodzajów działalności w woj. pomorskim w 2001 roku i Castilla y Leon w 2002 roku

Region	Udział rolnictwa	Udział przemysłu
Castilla y Leon*	11%	33%
Województwo pomorskie	2,4%	23,8%

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa pomorskiego 2003 i La economia de Castilla y Leon en la era de la globalizacion

¹⁰⁶ R.G. Fernandez, La economia de Castilla y Leon en la era de la globalizacion, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.119.

¹⁰⁷ Tamże ss.123-125.

¹⁰⁸ Tamże ss. 135-136

Udział rolnictwa w PKB Castilla y Leon jest wyższy niż w województwie pomorskim, gdzie wskaźnik ten jest niższy od średniego w Polsce (udział rolnictwa w PKB w Polsce wynosi 3,8¹⁰⁹).

Masowe bezrobocie w Polsce od początku okresu transformacji stało się udziałem również mieszkańców Pomorza. Zmiany gospodarcze wpłynęły na proporcje zatrudnienia w trzech sektorach gospodarki. Nastąpił spadek zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie na korzyść zatrudnienia w sektorze usług. Jednak w regionie występuje duże zróżnicowanie, jeżeli chodzi o wielkość zatrudnienia w tych sektorach.

Bezrobocie stało się od 1990 roku jednym z najbardziej istotnych problemów regionu. Po gwałtownym wzroście w początkowym okresie transformacji, liczba bezrobotnych w latach 1995-1997 zaczęła spadać. Rok 1998 stał się początkiem wzrostu nowej fali bezrobocia. W efekcie liczba zarejestrowanych bezrobotnych w urzędach pracy w latach 1998-2003 podwoiła się do około 190 tys. Od 2004 roku utrzymuje się jednak tendencja spadkowa liczby bezrobotnych.

Stopa bezrobocia w województwie pomorskim od kilku lat jest o 2-3 punkty proc. wyższa niż średnia w kraju (wynosi 20,6% na koniec czerwca 2005 roku, a w kraju 18,0%). Blisko 60% to osoby długotrwale bezrobotne. Kobiety są bardziej zagrożone bezrobociem niż mężczyźni¹¹⁰.

Bezrobocie w województwie pomorskim jest zróżnicowane terytorialnie. Różnica pomiędzy najwyższą i najniższą stopą bezrobocia odnotowaną w czerwcu 2005 roku w powiatach województwa wynosiła 30,7 punkty procentowe (powiat nowodworski – 38,4%, Sopot – 7,7%). W ośmiu powiatach wskaźnik tych lat przekracza 30%, a w siedmiu kolejnych 20%.

Najwyższe zagrożenie bezrobociem występuje w powiatach charakteryzujących się najniższym stopniem zurbanizowania i uprzemysłowienia, a najwyższym odsetkiem terenów rolnych i leśnych¹¹¹. W 2004 roku blisko 70% zarejestrowanych bezrobotnych stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym lub zawodowym.

¹⁰⁹ Wg Rocznika Statystycznego województwa pomorskiego 2003

¹¹⁰ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego.

¹¹¹ tamże

Tabela 20. Liczba bezrobotnych w województwie pomorskim wg powiatów (grudzień 2006 - wrzesień 2007)

L.P.	Powiaty	Liczba bezrobotnych		Indeks 2006=100
	województwa pomorskiego	Grudzień 2006	Wrzesień 2007	
1	BYTÓW	9508	6539	68,77
2	CHOJNICE	8788	7219	82,15
3	CZŁUCHÓW	5524	4002	72,45
4	GDAŃSK	2640	1905	72,16
5	KARTUZY	4992	3486	69,83
6	KOŚCIERZYNA	5114	3885	75,97
7	KWIDZYN	5480	4343	79,25
8	LĘBORK	6444	4705	73,01
9	MALBORK	5381	4527	84,13
10	NOWY DWÓR GD.	4238	3101	73,17
11	PUCK	4180	2785	66,63
12	SŁUPSK	9319	6674	71,62
13	STAROGARD GD.	11196	8652	77,28
14	SZTUM	3736	2429	65,02
15	TCZEW	8464	6891	81,42
16	WEJHEROWO	6316	4865	77,03
Miasta na prawach powiatu				
17	GDAŃSK	11806	8377	70,96
18	GDYNIA	6152	3447	56,03
19	SŁUPSK	5807	4417	76,06
20	SOPOT	866	537	62,01
Województwo:		125 951	92 786	73,67

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

W ciągu dziewięciu miesięcy liczba bezrobotnych w województwie pomorskim spadła o 26,33 %. Największy spadek odnotowano w Gdyni i Sopocie najmniejszy w powiecie malborskim i tczewskim. W pomorskim siedem powiatów i miasto Słupsk odnotowało niższy od średniego w województwie spadek liczby bezrobotnych.

Tabela 21. Wsparcie zasobów ludzkich w województwie pomorskim ze środków unijnych (stan na koniec kwietnia 2005 r.)

Nazwa programu i okres realizacji	Cel i charakterystyka	Wskaźniki produktu	Budżet programu (w tys. PLN)
PROGRAMY I PROJEKTY WSPIERAJĄCE ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH			
A. Programy przedakcesyjne			
Program Phare 2001 Spójność Społeczno-Gospodarcza Promocja Zatrudnienia i Rozwój Zasobów Ludzkich Zakończony w roku 2004	Aktywne działania na rynku pracy; reorientacja zawodowa oraz wspieranie samozatrudnienia, osób bezrobotnych i zagrożonych bezrobociem; wspieranie rozwoju MŚP poprzez podwyższanie kwalifikacji kadr i pracowników MŚP; pomoc w rozwoju Lokalnego Partnerstwa na Rzecz Zatrudnienia.	Liczba osób objętych programem: 3507 Liczba szkół objętych programem – 50 Liczba zrealizowanych szkoleń – 163 Zorganizowanych dni doradztwa - 50	6 772
B. Fundusze strukturalne			
Sektorowy Program Operacyjny – Rozwój Zasobów Ludzkich w latach 2004-2005. Działanie: 1.2 z podziałem na 1.2A, 1.2B – Perspektywy dla młodzieży	Cele priorytetu 1: - wzmocnienie potencjału instytucjonalnej obsługi klientów służb zatrudnienia, pomocy społecznej i innych instytucji działających na rzecz rynku pracy. - służyć działaniom na rzecz ogółu poszukujących pracy i bezrobotnych - wyrównywanie szans kobiet w dostępie do rynku pracy i zatrudnienia.	Liczba zatwierdzonych projektów: 23 (18 w działaniu 1.2A + 5 w działaniu 1.2B)	30 885, 36

Cd. Tabeli 21

Sektorowy Program Operacyjny – Rozwój Zasobów Ludzkich w latach 2004-2005	Działanie: 1.3 z podziałem na 1.3A i 1.3B - Przeciwdziałanie i zwalczanie długotrwałego bezrobocia	Liczba zatwierdzonych projektów: 21 (19 w działaniu 1.3A + 2 w działaniu 1.3B)	25 797, 00
Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2005. Działania:	2.1 Rozwój umiejętności powiązany z potrzebami regionalnego rynku pracy i możliwości kształcenia ustawicznego w regionie	23	12 426, 46 (łącznie środki publiczne)
	2.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne	44	15 382, 91 (łącznie środki publiczne)
	2.3 Reorientacja zawodowa osób odchodzących z rolnictwa	5	5 049, 72 (łącznie środki publiczne)
	2.4 Reorientacja zawodowa osób zagrożonych procesami restrukturyzacyjnymi	2	2 447, 55 (łącznie środki publiczne)

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego – Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego w latach 2000-2004

Programy wspierające rozwój zasobów ludzkich i aktywne działania na rynku pracy w zdecydowanej większości realizowane były ze środków Funduszy Strukturalnych w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich 2004-2006 (ponad 57.000 tys. zł) oraz Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006 (ponad 35.000 tys. zł). Są to środki przeznaczone na aktywną walkę z bezrobociem różnych grup społecznych głównie poprzez szkolenia zawodowe i programy stypendialne.

Bezrobotni w Hiszpanii w pierwszym kwartale 2006 r. stanowili prawie 10% osób czynnych zawodowo oraz ponad 5% osób powyżej 16 roku życia. W Castilla y Leon sytuacja jest bardzo podobna (tab.22).

Tabela 22. Zatrudnieni i bezrobotni w Hiszpanii i Castilla y Leon

Populacja	Hiszpania W tys. osób	Castilla y Leon W tys. osób
1. Osoby powyżej 16 lat	36.800,3	2.140,6
2. Osoby czynne zawodowo	21.335,9	1.122,8
3. Zatrudnieni	19.400,1	1.020,0
4. Bezrobotni	1.935,8	102,8

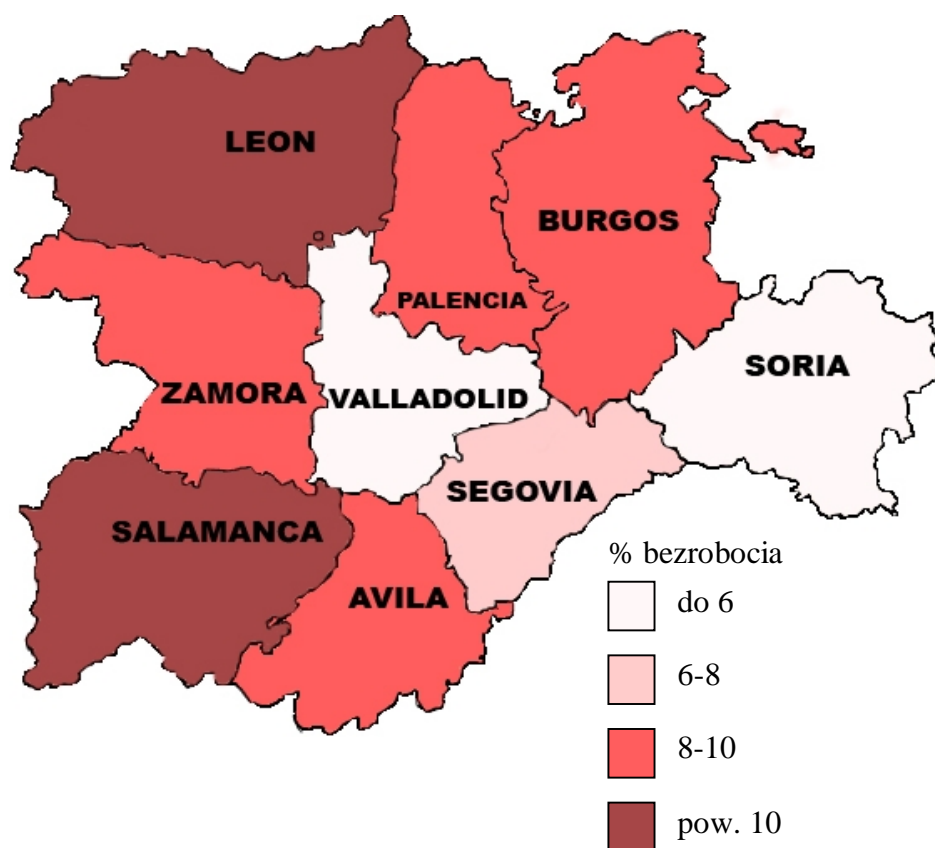
Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Najwięcej czynnych zawodowo w Castilla y Leon zamieszkuje prowincję Valladolid (prawie 59%), a najmniej prowincję Zamorę - 43,81% (tab.23).

Tabela 23. Zatrudnieni i bezrobotni w Castilla y Leon w I kwartale 2006 roku

Prowincja	Zatrudnieni W tys.	Bezrobotni w tys.	Aktywni %	Bezrobotni %
Avila	63,2	5,9	48,57	8,51
Burgos	154,8	15,2	55,42	8,95
Leon	180,1	21,4	47,57	10,63
Palencia	69,1	6,0	50,98	8,04
Salamnca	139,5	16,9	52,37	10,81
Segowia	69,9	5,8	57,48	7,62
Soria	38,4	2,2	51,73	5,47
Valladolid	236,4	22,7	58,88	5,76
Zamora	68,6	6,6	43,81	8,83
Castilla y Leon	1020,0	102,8	52,45	9,15

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Ryc. 24 Stopa bezrobocia według prowincji w Castilla y Leon w roku 2006

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Najwięcej bezrobotnych w grupie czynnych zawodowo jest w prowincji Salamanca, a najmniej w prowincji Soria. Siedem prowincji ma bezrobocie niższe niż średnie we Wspólnocie Castilla y Leon (tab. 23).

Tabela 24. Bezrobocie w województwie pomorskim i Castilla y Leon w 2006 r.

Region	Bezrobotni ogółem	W tym kobiety	Stopa bezrobocia
Castilla y Leon	102,8	63,1	9,15
Województwo pomorskie	161,9	90,9	19,4

Źródło: Instituto Nacional de Estadística, GUS

Stopa bezrobocia w I kwartale 2006 r. była dwukrotnie wyższa w województwie pomorskim od stopy bezrobocia w Castilla y Leon (tab.24). W obu regionach bezrobocie dotyka w większym stopniu kobiety.

Województwo pomorskie należy do najbardziej zróżnicowanych przyrodniczo i krajobrazowo regionów Polski. Charakteryzuje się niezwykle urozmaiconą młodogłacjalną rzeźbą terenu i dużymi deniwelacjami terenu¹¹².

Ukształtowanie terenu w Castilla y Leon jest również różnorodne. Największą powierzchnię zajmują tereny górskie zwłaszcza w prowincji Avila i Soria, większość terenu Castilla y Leon to powierzchnie pow. 600m n.p.m. Gleby są niejednorodne, w dolinach występują żyzne czarnoziemy, w górach przeważa podłoże granitowe i wapienne¹¹³.

Warunki glebowe w obu regionach nie są identyczne, jednak w obu są bardzo zróżnicowane, o różnej geomorfologii, różnych typach genetycznych gleb.

Panujące warunki klimatyczne w badanych regionach, mimo położenia w innych strefach klimatycznych, pod wieloma względami są podobne.

Pomimo, że Hiszpania należy do cieplejszej strefy klimatycznej, to Castilla y Leon położona w północnej, chłodniejszej części Hiszpanii nie różni się zasadniczo pod względem warunków klimatycznych, potrzebnych do produkcji rolniczej, od warunków agroklimatycznych województwa pomorskiego.

¹¹².J. Kondracki, Geografia... s 76.

¹¹³ www.jcyl.es

ROZDZIAŁ III GOSPODARSTWA ROLNE CASTILLA Y LEON ORAZ WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W KONTEKŚCIE WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ – BADANIA ANKIETOWE

W roku 2004 za pomocą kwestionariusza przeprowadzone zostały badania ankietowe wśród 86 rolników wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon. Uzyskano odpowiedzi na 23 pytania, które dotyczyły pozyskiwanych środków oraz wpływu procesów integracyjnych na decyzje podejmowane przez rolników hiszpańskich. W roku 2005 przeprowadzono analogiczne badania wśród rolników województwa pomorskiego (dotyczące danych roku 2004). Większość zadanych pytań rolnikom obu regionów była taka sama. Badanie miało na celu porównanie dokonanej przez rolników oceny wpływu WPR na rolnictwo (rolników hiszpańskich z dwudziestoletnim doświadczeniem członkostwa w unijnych strukturach oraz rolników polskich z rocznym doświadczeniem). Pytania dotyczyły zarówno pozyskanych środków UE, jak również osiągniętych dochodów rolniczych. Ponadto w wyniku badań udało się uzyskać informację na temat podejmowanych decyzji dotyczących profilu produkcji w aspekcie integracji Hiszpanii z UE. Hiszpańscy rolnicy mieli okazję wyrazić swoje obawy związane ze wzrostem konkurencji wnikającej z poszerzenia UE. Z powodu trudności technicznych (w badaniach zagranicznych korzystano z pomocy osób trzecich) przeprowadzono badania tylko na ograniczonej liczbie osób (bez reprezentatywnej próby losowej).

3.1 Charakterystyka ankietowanych rolników hiszpańskich i polskich

Badaniu ankietowemu poddano 151 rolników województwa pomorskiego w roku 2005 oraz 86 rolników Castilla y Leon w Hiszpanii w roku 2004. Miało ono na celu znalezienie odpowiedzi na pytania:

1. Jakie zainteresowanie wzbudziły oferowane środki unijne wśród rolników województwa pomorskiego, a jak pozyskują środki rolnicy Castilla y Leon?
2. Czy rolnicy hiszpańscy musieli doksztalać się po akcesji Hiszpanii do UE?
3. Na co zamierzają przeznaczyć swoje pierwsze dopłaty unijne rolnicy województwa pomorskiego?

4. Czy rolnicy hiszpańscy zmienili profil produkcji po wstąpieniu do UE?
5. Jakie dochody uzyskują rolnicy obu regionów i od czego zależą?

Odpowiedzi na te pytania będą cennymi wskazówkami dla rolników polskich. Mogą pomóc ukierunkować działalność rolniczą tak, aby w jak najlepszy sposób wykorzystać unijną pomoc.

Ponadto na doświadczeniach hiszpańskich łatwiej można prognozować przyszłe zdarzenia w rolnictwie polskim.

3.1.1 Wiek i wykształcenie badanych rolników

Ogromne znaczenie dla rozwoju gospodarstw rolnych ma czynnik ludzki, a w szczególności wykształcenie i wiek prowadzących gospodarstwa rolne. Rolnicy młodzi, lepiej wykształceni są bardziej podatni na wszelkie zmiany, chętniej podejmują nowe wyzwania.

Tabela 25. Wiek badanych rolników w województwie pomorskim

Lp.	Wiek badanych	Liczba	Udział %
1.	20-25 lat	9	5,96
2.	25-30 lat	9	5,96
3.	30-35 lat	19	12,58
4.	35-40 lat	13	8,61
5.	40-45 lat	36	23,84
6.	45-50 lat	25	16,56
7.	50-55 lat	28	18,54
8.	pow. 55 lat	12	7,95
Razem	x	151	100

Źródło: badania własne

Najliczniejszą grupę wśród respondentów stanowili rolnicy między czterdziestym a czterdziestym piątym rokiem życia. Młodych rolników (do lat trzydziestu) było niecałe 12%. Większość badanych ukończyła 30 lat życia (75,5%). Rolników, którzy ukończyli 55 lat i mogliby się ubiegać o renty strukturalne było prawie 8%. (tab. 25).

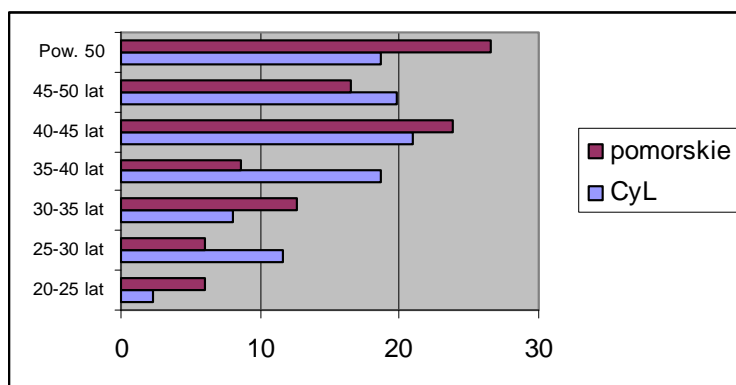
Tabela 26. Wiek badanych rolników Castilla y Leon

Lp.	Zakres wiekowy	Liczba	Udział %
1.	20-25 lat	2	2,3
2.	25-30 lat	10	11,6
3.	30-35 lat	7	8,1
4.	35-40 lat	16	18,6
5.	40-45 lat	18	21
6.	45-50 lat	17	19,8
7.	Pow. 50	16	18,6
Razem	X	86	100

Źródło: badania własne

Udział badanych rolników hiszpańskich (podobnie jak w województwie pomorskim) w wieku powyżej 35 lat stanowił 78%. Młodych rolników do 30 roku życia było tylko 13,9%. Najliczniejszą grupę (21%) stanowili respondenci w wieku od 40 do 45 roku życia.

Ankietowani bardzo młodzi, do 25 roku życia, stanowili zaledwie 2,3%, a prawie 12% rolników mieściło się w przedziale wiekowym 25-30 lat.

Ryc. 25 Porównanie wieku badanych rolników województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Źródło: badania własne

Porównując wiek ankietowanych w obu regionach należy stwierdzić, że rolnicy hiszpańscy są młodszy. W grupie powyżej 50 lat przeważają rolnicy województwa pomorskiego (26,49 ogółu), w Castilla y Leon (18,6%), natomiast w Castilla y Leon więcej rolników jest w grupie o zakresie wiekowym 25-30 lat (11,6% w Castilla y Leon, a w woj. pomorskim 5,96%).

Wykształcenie rolników stanowi ważny element wpływający na rozwój nie tylko gospodarstw rolnych, ale również w ujęciu szerszym, przyczyniający się do unowocześniania obszarów wiejskich. Kapitał ludzki odgrywa szczególną rolę zwłaszcza w procesie pozyskiwania funduszy unijnych. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi polskiej, jak wynika z danych zebranych w trakcie Spisu Powszechnego w 2002 roku ulega pewnej poprawie: 4.3% mieszkańców wsi w Polsce posiada wyższe wykształcenie (ponad dwukrotnie więcej niż w 1988 r.). Jednak podkreśla się, że nie jest on tylko wynikiem procesu masowego kształcenia młodzieży wiejskiej, ale również zmiany pokoleniowej na wsi, ruchów migracyjnych, coraz większej liczby miejskich rezydentów, czy masowego doksztalcenia nauczycieli wiejskich w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych¹¹⁴.

Wyniki badań Klepackiego (2005) dotyczące wykształcenia, jako czynnika różnicującego zasoby w gospodarstwach rolniczych wskazują, że rolnicy z wyższym wykształceniem mieli większą świadomość znaczenia koncentracji i skali produkcji. Stosowali oni intensywniejsze technologie produkcji i uzyskiwali korzystniejsze wyniki produkcyjne i ekonomiczne¹¹⁵.

Tabela 27. Wykształcenie badanych rolników województwa pomorskiego

Lp.	Poziom wykształcenia	Liczba	Udział %
1.	Wyższe	4	2,65
2.	Wyższe rolnicze	4	2,65
3.	Średnie	14	9,27
4.	Średnie rolnicze	24	15,89
5.	Zawodowe	37	24,5
6.	Zawodowe rolnicze	39	25,83
7.	Podstawowe	26	17,22
8.	Podstawowe niepełne	3	1,99
	Razem	151	100

Źródło: badania własne

Wśród badanych rolników województwa pomorskiego (tab.27) ponad 5% legitymuje się wykształceniem wyższym, natomiast tylko 2,65% posiada wykształcenie wyższe rolnicze. Największą grupę stanowią respondenci z wykształceniem

¹¹⁴ K. Wasielewski, 2005, Wiejska inteligencja. Społeczny rodowód, okoliczności zamieszkania na wsi i sytuacja materialna, Wieś i Rolnictwo, kwartalnik nr 3, Warszawa ,s.118.

¹¹⁵ B. Klepacki, Wykształcenie jako czynnik zasoby, organizacje i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolniczych [W:] Roczniki Naukowe SERiA , tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005, s.127.

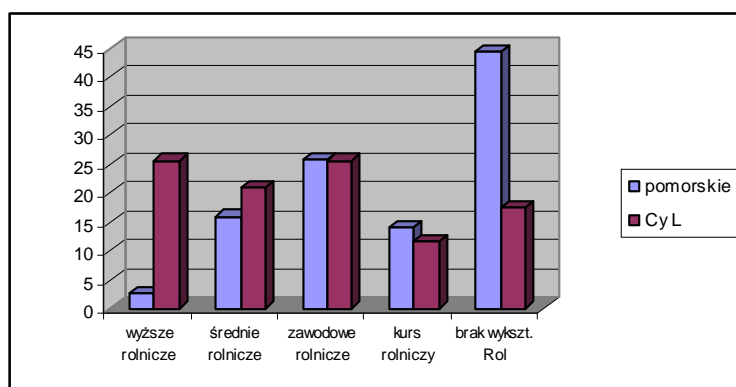
zawodowym (50,33%). Niestety spora grupa badanych rolników nie posiada wykształcenia rolniczego (44,37%), a 13,91% posiadających wykształcenie rolnicze ukończyło tylko kurs rolniczy.

Tabela 28. Wykształcenie badanych rolników Castilla y Leon

Lp.	Poziom wykształcenia	Liczba	Udział %
1.	Wyższe	2	2,2
2.	Wyższe rolnicze	22	25,6
3.	Średnie	4	4,7
4.	Średnie rolnicze	18	20,9
5.	Zawodowe	3	3,5
6.	Zawodowe rolnicze	22	25,6
7.	Podstawowe	11	12,8
8.	Podstawowe niepełne	4	4,7
	Razem	86	100

Źródło: Badania własne

W badanej grupie rolników regionu Castilla y Leon podobny jest udział rolników z wykształceniem wyższym rolniczym i zawodowym rolniczym (25,6%). Brak wykształcenia rolniczego wykazuje 17,4% badanych, z czego 11,5% ogółu ukończyło kurs rolniczy.

Ryc. 26 Porównanie wykształcenia badanych rolników województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Źródło: badania i obliczenia własne

Badając wykształcenie rolników w obu regionach, należy stwierdzić, że ankietowani rolnicy hiszpańscy są lepiej wykształceni, zwłaszcza biorąc pod uwagę wykształcenie rolnicze. Zdecydowanie przeważają oni nad rolnikami pomorskimi

w grupie posiadających wykształcenie wyższe rolnicze. W obu grupach jest taki sam udział rolników z wykształceniem rolniczym zawodowym (ponad 25%).

W badanej grupie rolników pomorskich dwukrotnie więcej, niż w Castilla y Leon jest rolników bez wykształcenia rolniczego.

Integracja Hiszpanii z UE wymusiła na rolnikach Castilla y Leon konieczność podnoszenia swoich kwalifikacji i poszerzania wiedzy rolniczej. Uczestnictwo w kursach rolniczych potwierdziło ponad 80% badanych.

3.2 Charakterystyka badanych gospodarstw

Według K. Maciejewskiego i H. Pondela większość pomorskich gospodarstw to gospodarstwa małe i średnio obszarowe, w których pracują najczęściej właściciele bądź domownicy. Gospodarstwa te są zazwyczaj nie najlepiej wyposażone. Fakt ten zasadniczo wpływa na wydajność pracy w tych gospodarstwach.

Podstawowym kierunkiem działań prowadzących do wzrostu konkurencyjności polskich gospodarstw rolnych powinna być poprawa relacji między siłą roboczą a nakładami środków obrotowych¹¹⁶.

Dynamiczne przekształcenia strukturalne i modernizacja rolnictwa powinny doprowadzić do racjonalizacji zatrudnienia w rolnictwie oraz korzystnej poprawy wskaźników ekonomicznych produkcji rolniczej¹¹⁷.

3.2.1 Zatrudnienie w gospodarstwie

Według W. Józwiaka gospodarstwa wielkoobszarowe z dominacją pracy najemnej przegrywają konkurencję z odpowiednio dużymi gospodarstwami rolnymi, opartymi o pracę własną posiadaczy gospodarstw i pracę członków ich rodzin (koszty stałe zatrudnienia pracowników najemnych, gorsza jakość pracy pracowników najemnych, koszty stałego nadzoru)¹¹⁸.

Średnio w ankietowanych gospodarstwach w województwie pomorskim na 100 ha użytków rolnych przypada 8,6 zatrudnionych, natomiast w Castilla y Leon 2,2 zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych. Jest to prawie czterokrotnie mniej.

¹¹⁶ K. Maciejewski, H. Pondel, Polskie rolnictwo na tle rolnictwa nowych krajów członkowskich UE [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom VII zeszyt 4, Warszawa-Poznań 2005, s.253.

¹¹⁷ E.K.Chylek, 2005, Proces modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, Wieś i Rolnictwo, Kwartalnik 3, Warszawa, s.19.

¹¹⁸ W. Józwiak, Polskie towarowe gospodarstwa rolne przed i po 1 maja 2004 roku [W:] Wieś i rolnictwo, Kwartalnik4, PAN, Warszawa 2005, s. 57-62.

Tabela 29. Liczba zatrudnionych osób w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim

Lp.	Liczba zatrudnionych osób w gospodarstwie	Ilość gospodarstw	%
1.	1 osoba	23	15,23
2.	2 osoby	81	53,64
3.	3 osoby	28	18,54
4.	4 osoby	15	9,93
5.	5 osób	2	1,33
6.	7 osób	2	1,33
Razem		151	100

Źródło: badania własne

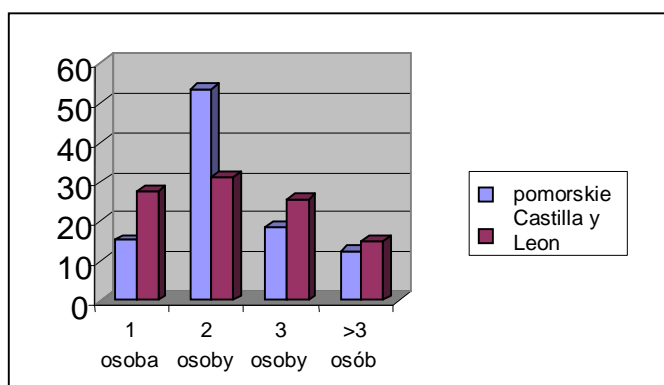
Ponad 53% badanych gospodarstw pomorskich zatrudnia dwie osoby. Zastanawiające jest, że aż 15,23% samotnie prowadzi działalność rolniczą. Tylko około 1% badanych zatrudnia 5 i 7 osób w gospodarstwie. Należy podkreślić, że większość rolników nie liczy pracy domowników i osób tych nie traktuje jako zatrudnionych w gospodarstwie (tab.29).

Tabela 30. Liczba zatrudnionych osób w badanych gospodarstwach hiszpańskich

Lp.	Liczba zatrudnionych osób w gospodarstwie	Ilość gospodarstw	%
1.	1 osoba	24	27,9
2.	2 osoby	27	31,4
3.	3 osoby	22	25,6
4.	4 osoby	7	8,1
5.	5 osób	5	5,8
6.	6 osób	1	1,2
Razem	x	86	100

Źródło: badania własne

W badanych gospodarstwach hiszpańskich prawie 60 % zatrudnia na 1 lub 2 osoby, 40% zatrudnia od 4 do 6 osób w gospodarstwie.

Ryc. 27 Porównanie wielkości zatrudnienia w Castilla y Leon oraz w województwie pomorskim (w%)

Źródło: badania własne

W obu badanych grupach gospodarstw najczęściej zatrudnione są jedna lub dwie osoby, jednak wśród gospodarstw Castilla y Leon większy udział mają gospodarstwa, w których zatrudnia się więcej niż jedną lub dwie osoby (pod uwagę bierze się zarówno zatrudnienie sezonowe jak i stałe). W województwie pomorskim zdecydowanie najczęściej (81%) gospodarstw zatrudnia dwie osoby do pracy, w Castilla y Leon również. Jednak w całej strukturze stanowią one tylko 27%.

3.2.2 Główne kierunki produkcji

Po integracji z Unią Europejską rodzaj prowadzonej produkcji rolniczej nabiera szczególnego znaczenia, ze względu na dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych czy też z uwagi na występujące ograniczenia produkcji np. kwoty mleczne.

Tabela 31. Główne kierunki produkcji w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim

Mleko	Żywiec		Zboża	Okopowe	Produkcja warzyw	Produkcja wielok.	Inne
	wołowy	wieprzowy					
29	28	59	14	2	2	47	11
19,2%	18,5%	39,1%	9,3%	1,3%	1,3%	31,1%	7,3%

Źródło: badania własne

Respondenci, w kilku przypadkach, podawali więcej niż jeden główny kierunek produkcji. Najwięcej rolników w województwie pomorskim zajmowało się produkcją żywca wieprzowego (cecha charakterystyczna rolnictwa pomorskiego) – tab. 31.

Według badań Gołaś, Kozera i Błązek wśród krajów UE-15 zróżnicowanie skali produkcji trzody jest duże, lecz w żadnym z nich nie jest tak rozdrobnione jak w Polsce¹¹⁹.

Sporą grupę wśród badanych stanowili producenci mleka i żywca wieprzowego. Jednak, aż 31 % badanych rolników prowadziło produkcję wielokierunkową bez konkretnej specjalizacji.

W Polsce nasilać się będą procesy specjalizacji produkcji. Dotyczyć to będzie przede wszystkim gospodarstw obszarowo większych. W produkcji roślinnej dotyczyć

¹¹⁹ Z.Gołaś, M.Kozera, M. Błązek, Zróżnicowanie struktury gospodarstw trzodowych w Polsce i UE, [W:] Roczniki Naukowe SERiA , Tom VII Zeszyt 1 , Warszawa-Poznań 2005, s.51.

to będzie zwłaszcza zboża, buraków cukrowych i sadów, natomiast w produkcji zwierzęcej; bydła i trzody chlewnej¹²⁰.

Wśród ankietowanych gospodarstw pomorskich prawie 20% produkuje mleko. Średnia wielkość takiego gospodarstwa to 43,48 ha. Prawie 60% tych gospodarstw ma wielkość 20-50 ha i średnia wielkość takiego gospodarstwa to ok. 35 ha. Poniżej 20ha jest zaledwie 17% i najmniejsze z nich liczy 5 ha, a największe 17,02 ha. Spośród gospodarstw powyżej 100 ha tylko 2 zajmują się produkcją mleka i są to gospodarstwa wielkości 149,21 ha i 105 ha.

Wśród badanych gospodarstw województwa pomorskiego 18,5% produkuje żywiec wołowy. Średnia wielkość gospodarstwa to 37,74 ha. Ponad 46% gospodarstw w tej grupie posiada od 20-50 ha UR (średnia wielkość takiego gospodarstwa to około 30 ha). Spośród gospodarstw powyżej 100 ha tylko jedno gospodarstwo o wielkości 149 ha produkuje żywiec wołowy.

Analizując gospodarstwa województwa pomorskiego należy stwierdzić, że prawie 40% produkuje żywiec wieprzowy. Średnia wielkość takiego gospodarstwa to 28,57 ha. Ponad 44% tych gospodarstw ma wielkość od 20-50 ha i średnia wielkość takiego gospodarstwa to około 28,5 ha, natomiast ponad 33% tych gospodarstw ma powierzchnię poniżej 20 ha. Spośród gospodarstw powyżej 100 ha tylko 2 zajmują się produkcją żywca wieprzowego i są to gospodarstwa wielkości 149,21 ha i 105 ha. Wśród ankietowanych gospodarstw województwa pomorskiego niecałe 10% zajmuje się produkcją zbóż, a wielkość takiego gospodarstwa to 36,14 ha. Prawie 43% gospodarstw tej grupy to gospodarstwa poniżej 20 ha i średnia wielkość takiego gospodarstwa to 9,48 ha. W analizowanej grupie gospodarstw województwa pomorskiego 29% stanowią gospodarstwa o powierzchni 20-50 ha oraz 21% gospodarstwa o powierzchni 50-100 ha. Spośród gospodarstw powyżej 100 ha tylko jedno gospodarstwo o wielkości 149,21 ha produkuje zboża.

W badanych gospodarstwach pomorskich ponad 30% prowadzi produkcję wielokierunkową. Średnia wielkość gospodarstwa w tej populacji to 21,84 ha, a ponad 65% gospodarstw w tej grupie to gospodarstwa o powierzchni poniżej 20 ha (średnia wielkość takiego gospodarstwa to 6,53 ha). Gospodarstw (prowadzących produkcję wielokierunkową) o powierzchni 20-50ha jest niecałe 20%. Z gospodarstw powyżej 100 ha tylko jedno o wielkości 138,5 ha prowadzi działalność wielokierunkową. Jak widać produkcja wielokierunkowa jest domeną małych gospodarstw.

¹²⁰ E. Gorzelak, *Rozwój polskiego rolnictwa przed i po 2004 roku*[W:] *Zagadnienia ekonomiki rolnej kwartalnik 2*, PAN, Warszawa 2005, s.6-17.

Tabela 32. Decyzje dotyczące zmiany profilu produkcji rolniczej badanych rolników województwa pomorskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej

Zamierzam zmienić produkcję	% udziału	Zamierzam zmienić na produkcję objętą dopłatami	% udziału	Nie zamierzam zmienić produkcji	% udziału
18	12	9	6	124	82

Źródło: badania i obliczenia własne

Rolnicy województwa pomorskiego zapytani o decyzje związane ze zmianą profilu produkcji w większości (82%) odpowiedzieli, że zamierzają pozostać przy obecnym rodzaju produkcji rolniczej, chęć zmiany potwierdziło 12% ankietowanych. Najwięcej spośród rolników „chcących zmienić produkcję, obecnie produkuje żywiec wieprzowy, co stanowi 37% „niechcianej” produkcji. Na drugim miejscu uplasowali się rolnicy prowadzący wielokierunkową produkcję rolniczą. Wynika to z faktu, że producenci żywca wieprzowego stanowią najliczniejszą grupę wśród ankietowanych rolników pomorskich. Duży udział rolników, prowadzących dotychczas wielokierunkową produkcję rolniczą, zdecydowanych zmienić kierunek produkcji może wskazywać na zamiar wyspecjalizowania się w konkretnym kierunku produkcji rolniczej.

W grupie rolników, którzy chcą zmienić kierunek produkcji na kierunek objęty dopłatami, aż 50% to obecni producenci żywca wieprzowego. Produkcja ta nie jest objęta dopłatami.

Tabela 33. Główne kierunki produkcji w Castilla y Leon

Główne kierunki produkcji								
Mleko	Żywiec wołowy	Żywiec Wieprzowy	Zboża	Okopowe	Sady	Produkcja warzyw	Winnice	Inne
30	2	15	60	1	3	8	16	3
34,9%	2,3%	17,4%	69,8%	1,2%	3,5%	9,3%	18,6%	3,5%

Źródło: badania własne

Badani rolnicy hiszpańscy zajmowali się głównie produkcją zbóż (prawie 70%). Na drugim miejscu uplasowali się producenci mleka (prawie 35%). Dość liczną grupę stanowią plantatorzy winnic (kierunek produkcji charakterystyczny dla Hiszpanii) oraz producenci żywca wieprzowego.

Wśród ankietowanych gospodarstw 30 produkuje mleko. Średnia wielkość gospodarstwa specjalizującego się w produkcji mleka wynosi 119 ha, a 11 gospodarstw (37%) z tej grupy to gospodarstwa wielkości poniżej 50 ha (średnia wielkość takiego gospodarstwa to 19,6 ha).

Wśród badanych gospodarstw 60 zajmuje się produkcją zbóż, średnia wielkość takiego gospodarstwa to 111,6 ha. Ponad 1/3 takich gospodarstw to gospodarstwa małe. Wśród producentów zbóż 55% stanowią gospodarstwa o wielkości do 100 ha, a średnia wielkość takiego gospodarstwa wynosi 40,73 ha, natomiast grupa gospodarstw o powierzchni do 150 ha stanowi 71% udziału gospodarstw ogółem.

Producentów żywca wieprzowego wśród ankietowanych rolników hiszpańskich jest 15. Średnia wielkość takiego gospodarstwa to 111,13 ha. Prawie 47% tych gospodarstw, to gospodarstwa o powierzchni 50 ha, tu średnia wielkość gospodarstwa wynosi 36,64 ha. W gospodarstwach powyżej 300 ha nie produkuje się żywca wieprzowego.

Z badanych gospodarstw hiszpańskich 16 zajmuje się uprawą winnic, średnia wielkość takiego gospodarstwa to 93,18 ha, ale 50% z nich, to gospodarstwa do 50 ha i tu średnia wielkość gospodarstwa wynosi 24,5 ha. W gospodarstwach do 100 ha, aż 12 zajmuje się produkcją winogron, co stanowi 75%, a średnia wielkość takiego gospodarstwa wynosi 40,48 ha.

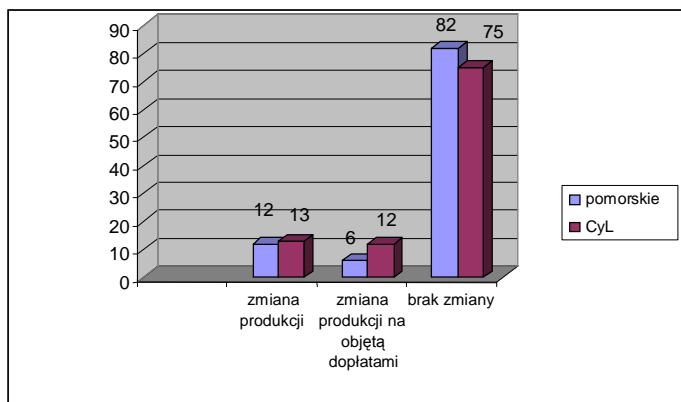
Integracja Hiszpanii z Unią Europejską spowodowała wśród rolników Castilla y Leon konieczność przeanalizowania zaistniałej, nowej sytuacji i podjęcia decyzji dotyczącej profilu przyszłej produkcji. Determinantami tych decyzji mogłyby być dopłaty do konkretnych upraw czy limity produkcji. Rolnicy jednak niechętnie podejmowali decyzje o zmianach kierunków produkcji. Należy też podkreślić, że wśród badanych rolników hiszpańskich nie wszyscy prowadzili działalność rolniczą przed akcesją Hiszpanii.

Tabela 34. Decyzje rolników Castilla y Leon dotyczące zmiany profilu produkcji rolnej po akcesji Hiszpanii do Unii Europejskiej

Zmiana profilu	% udziału	Zmiana na produkcję objętą dopłatami bezpośrednimi	% udziału	Brak zmiany profilu produkcji	% udziału
10	13	9	12	57	75

Źródło: badania i obliczenia własne

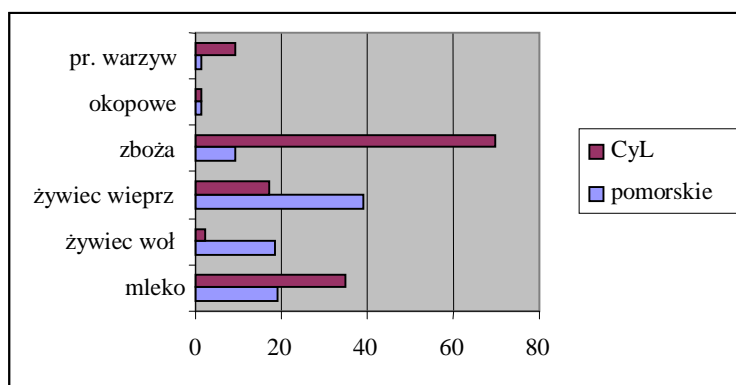
Większość badanych rolników Castilla y Leon (75%) nie podjęła decyzji o zmianie produkcji po akcesji Hiszpanii do UE, tylko 12% ankietowanych zmieniło profil produkcji na produkcję objętą dopłatami - tab. 31.

Ryc. 28 Porównanie decyzji rolników hiszpańskich i polskich dotyczących zmiany profilu produkcji w związku z integracją kraju z UE (w % udziału)

Źródło: badania własne

Analizując decyzje rolników hiszpańskich dotyczące zmiany profilu produkcji podjęte w związku z przystąpieniem Hiszpanii do Unii Europejskiej oraz zamierzenia rolników województwa pomorskiego w tej samej sprawie należy stwierdzić, że odpowiedzi są podobne. Niezależnie od okresu, jaki upłynął od integracji z UE, rolnicy w obu regionach równie niechętnie podejmują decyzję o zmianie profilu produkcji rolniczej. W Castilla y Leon trochę większy jest udział rolników, którzy zmienili profil produkcji na ten objęty dopłatami, niż w województwie pomorskim.

Ryc. 29 Porównanie głównych kierunków produkcji w gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Źródło: badanie własne

Porównując główne kierunki produkcji w poszczególnych regionach (tab.31 i tab.33) należy stwierdzić, że w województwie pomorskim, aż 31% rolników nie specjalizuje się w konkretnym rodzaju produkcji wskazując na wielokierunkowość produkcji w swoich gospodarstwach. Odwrotnie sytuacja wygląda w Castilla y Leon, tam rolnicy nie wskazywali kilku rodzajów produkcji jako główne. Zdecydowanie w regionie hiszpańskim dominują producenci zbóż i mleka, w województwie pomorskim natomiast producenci żywca wieprzowego.

3.2.3 Wielkość gospodarstw

W Polsce od lat 90-tych obserwuje się zjawisko polaryzacji gospodarstw. W latach 1996-2002 liczba gospodarstw małych (1-2ha) zwiększyła się o 12%, natomiast dużych (pow. 50ha) zwiększyła się w tym okresie dwukrotnie. W większości gospodarstwa te i użytki rolne wywodzą się z dawnego sektora państwowego¹²¹.

Tabela 35. Struktura agrarna badanych gospodarstw w województwie pomorskim

L.p.	Powierzchnia UR gospodarstwa	Powierzchnia UR ogółem w ha	Udział powierzchni w ogółem w %	Ilość gospodarstw	Średnia wielkość gospodarstwa w ha
1.	Do 20ha	727,78	17,59	74	9,8
2.	20ha-50ha	1635,62	39,54	52	31,5
3.	50ha-100ha	1380,76	33,38	22	62,8
4.	100ha-150ha	392,71	9,49	3	130,9
5.	Pow. 150ha	-	-	-	
	x	4.136,87	100	151	x

Źródło: Badania własne

Badane gospodarstwa były zróżnicowane pod względem wielkości, od 1,5 ha do około 150 ha. Największą grupę stanowią gospodarstwa od 20 ha do 50 ha, niewiele mniej jest gospodarstw od 50ha do 100 ha UR. W badanej grupie nie ma gospodarstw powyżej 150 ha UR – tab. 35.

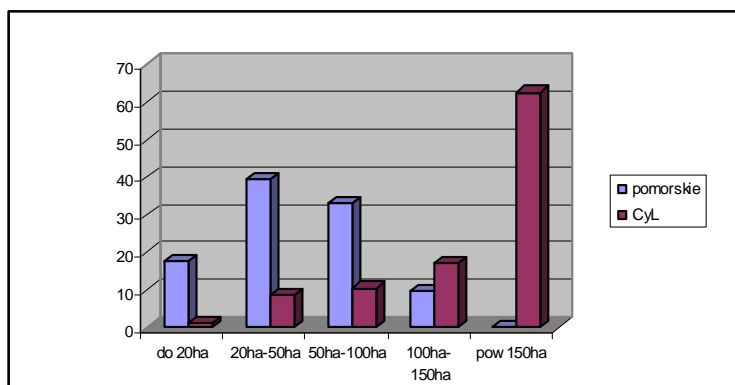
¹²¹ A. Fabisiak, Przemiany Struktury obszarowej gospodarstw w krajach Europy Środkowej i Wschodniej [W:] Roczniki Naukowe SERiA , Tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005, s. 30.

Tabela 36. Struktura agrarna badanych gospodarstw w Castilla y Leon

L.p.	Powierzchnia UR gospodarstwa	Powierzchnia UR ogółem w ha	Udział powierzchni w ogółem w %	Ilość gospodarstw	Średnia wielkość gospodarstwa w ha
1.	Do 20ha	101,5	1,1	8	12,9
2.	20ha-50ha	804,85	8,5	25	32,19
3.	50ha-100ha	991,5	10,5	14	70,8
4.	100ha-150ha	1625	17,2	13	125
5.	Pow. 150ha	5914	62,7	25	236,6
X	x	9.436,9	100	85	x

Źródło: Badania własne

Wielkość badanych gospodarstw hiszpańskich, podobnie jak w województwie pomorskim była zróżnicowana, jednak przeważały gospodarstwa powyżej 50 ha UR stanowiąc 61% ogółu gospodarstw, natomiast gospodarstw małych do 20 ha było zaledwie 9%. Liczną grupę (29,4%) stanowili właściciele wielkoobszarowych gospodarstw powyżej 100 ha – tab. 36.

Ryc. 30 Porównanie struktury agrarnej badanych gospodarstw rolnych województwa pomorskiego i Castilla y Leon wg użytków rolnych

Źródło: Badania własne

Badane gospodarstwa Castilla y Leon mają zdecydowanie lepszą niż gospodarstwa województwa pomorskiego, strukturę agrarną. W Castilla y Leon największy udział w strukturze mają gospodarstwa w grupie od 20 ha do 50 ha UR

oraz powyżej 150 ha UR, natomiast w badanych gospodarstwach pomorskich gospodarstw wielkoobszarowych było około 9%.

3.2.4 Struktura zasiewów

W strukturze zasiewów obu regionów występują różnice, wynikające z uwarunkowań przyrodniczych i klimatycznych oraz tradycji związanych z kierunkiem produkcji. Do wspólnych upraw dominujących w strukturze można zaliczyć zboża i ziemniaki – tab. 37, tab. 38.

Tabela 37. Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim

Lp.	Roślina	Ilość ha	% Udziału
1.	Żyto	1.634,23	46,63
2.	Pszenica	38,71	1,11
3.	Pszenżyto	297,23	8,48
4.	Owies	81,39	2,32
5.	Mieszanki zbożowe	248,81	7,10
	Razem zboża	2.300,37	65,64
6.	Ziemniaki	384,15	10,96
7.	Buraki pastewne	135,03	3,86
8.	Inne	685,16	19,54

Źródło: Badania i obliczenia własne

W województwie pomorskim w strukturze zasiewów badanych gospodarstw przeważają zboża (65,64%), zwłaszcza żyto stanowiąc prawie 47% powierzchni zasiewów ogółem. Wiąże się to ze słabymi glebami w regionie. Znaczącą pozycję zajmują ziemniaki - 10,96% powierzchni – tab. 37.

Tabela 38. Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach Castilla y Leon

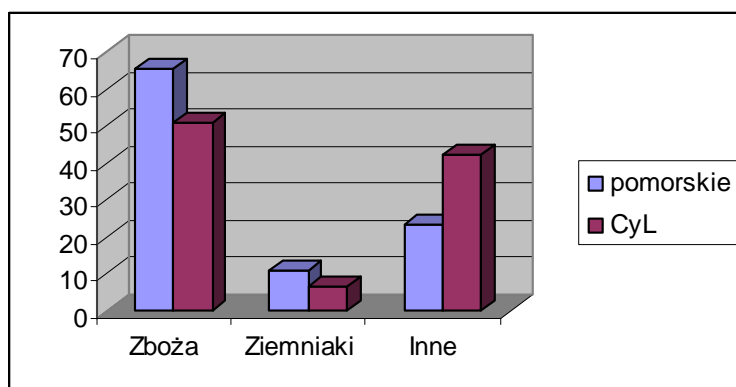
L.p.	Roślina	% udziału
1.	Pszenica	31,0
2.	Jęczmień	20,1
3.	Owies	0,1
	Razem zboża	51,2

Cd. Tabeli 38

4.	Trawa	19,4
5.	Ziemniaki	6,6
6.	Kukurydza	7,5
7.	Słonecznik	6,0
8.	Winnice	6,5
9.	Oliwki	1,1

Źródło: Badania i obliczenia własne

W Castilla y Leon w badanej strukturze zasiewów podobnie jak w województwie pomorskim przeważają zboża stanowiąc 51,2% powierzchni ogółem. Liczną grupę stanowią producenci trawy, której udział w strukturze zasiewów wynosi ponad 19% - tab.38 i ryc. 29.

Ryc. 31 Porównanie struktury zasiewów wybranych roślin w województwie pomorskim i Castilla y Leon

Źródło: badania własne

W strukturze zasiewów w obu badanych regionach dominują zboża, jednak w województwie pomorskim przeważa żyto (słabe ziemie), natomiast w Castilla y Leon pszenica. Zbliżona jest powierzchnia obsadzona ziemniakami. W strukturze zasiewów Castilla y Leon prawie 8% zajmują rośliny typowe dla tego kraju: oliwki i winogrona.

3.2.5 Pogłowie zwierząt

W Polsce od 1990 roku następował systematyczny spadek liczby zwierząt gospodarskich i gospodarstw prowadzących chów zwierząt (bydło, owce)

przy jednoczesnym wzroście wskaźników produktywności¹²². W Castilla y Leon w przeciwieństwie do województwa pomorskiego hoduje się sporo owiec. jednak w badanej grupie nie znaleźli się hodowcy tych zwierząt.

W grupie badanych rolników pomorskich znalazło się kilku posiadających konie.

Tabela 39. Pogłowie zwierząt w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim

L.p.	Zwierzę	Ilość szt.	Ilość szt. na 1 gospodarstwo	Obsada na 100 ha		
				Powierzchni Ogółem	Użytków rolnych	Użytków zielonych
1.	Bydło	2.278	15,08	48	55	366
2.	Trzoda chlewna	10.063	66,64	213	243	1.618
3.	Konie	23	0,2	0,5	0,6	4
4.	Pozostałe	2.074	13,74	44	50	333

Źródło: badania i obliczenia własne

Większość badanych gospodarstw w województwie pomorskim posiadających zwierzęta gospodarskie to hodowcy trzody chlewnej. Na jedno statystyczne badane gospodarstwo rolne przypada 66,64 szt. tego zwierzęcia oraz około 15 szt. bydła. Na 100 ha UR przypada 48 szt. bydła (jest to wielkość ponad dwukrotnie wyższa od średniej wojewódzkiej) oraz 213 szt. trzody chlewnej (średnia w województwie wynosi 129 szt./100 ha UR), natomiast obsada bydła na 100 ha użytków zielonych w badanych gospodarstwach wynosi 366 szt.

Tabela 40. Pogłowie zwierząt w badanych gospodarstwach rolnych

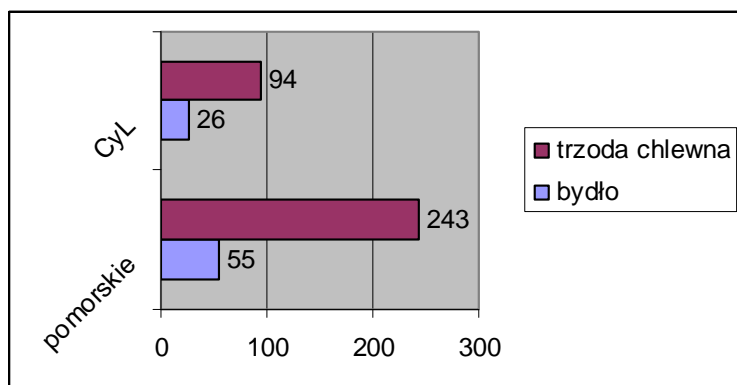
L.p	Zwierzę	Ilość szt.	Ilość szt. na 1 gospodarstwo	Obsada na 100ha	
				Powierzchni Ogółem	Użytków rolnych
1.	Bydło	2.534	29,5	26,6	26,85
2.	Trzoda chlewna	8.876	103,2	93,2	94,1

Źródło: badania i obliczenia własne

¹²² W.Dzun, Gospodarstwa rolne w procesie transformacji systemowej (1990-2002) [W:] Wieś i Rolnictwo, kwartalnik1, PAN, Warszawa 2004, s.43-64..

Wśród badanych gospodarstw Castilla y Leon znaleźli się tylko hodowcy bydła i trzody chlewnej, zabrakło hodowców owiec, chociaż są one popularnymi zwierzętami gospodarskim w tym regionie Hiszpanii.

Na jedno badane gospodarstwo hiszpańskie statystycznie przypada 29,5 szt. bydła oraz 103,2 szt. trzody chlewnej. Na 100 ha UR w analizowanych gospodarstwach rolnych przypada 26,85 szt. bydła (średnio w Castilla y Leon 25,7) oraz 94,1 szt. trzody chlewnej (czyli półtora razy więcej niż średnio w regionie) – tab. 40.

Ryc. 32 Porównanie obsady bydła i trzody chlewnej na 100ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon

Źródło: badania własne

Zdecydowanie wyższa (ponad dwukrotnie) obsada zwierząt na 100ha UR jest w województwie pomorskim, niż w Castilla y Leon w Hiszpanii. Są to oczywiście obliczenia statystyczne odnoszące się do całych grup badawczych. Analizie należy poddać poszczególne gospodarstwa zajmujące się hodowlą danego rodzaju zwierząt.

Badając obsadę zwierząt w ankietowanych gospodarstwach obu regionów wyłącznie w tych, w których hoduje się bydło i trzodę chlewną uzyskuje się wyniki zupełnie inne, niż w ujęciu typowo statystycznym dla całych grup. W województwie pomorskim bydło hodowało 89 gospodarstw stanowiąc prawie 60% badanych. W większości przypadków nie były to gospodarstwa specjalizujące się w tego rodzaju produkcji rolniczej, prowadziły one z reguły produkcję wielokierunkową. Średnio w gospodarstwie takim przypada 68 szt. na 100 ha UR, natomiast w Castilla y Leon gospodarstw, w których prowadzono hodowlę bydła, było 15 stanowiąc 17% ogółu badanych gospodarstw. Były to gospodarstwa w większości specjalizujące się w hodowli bydła i tam średnia obsada wyniosła 531szt./100ha UR – tab. 39 i tab.40.

3.3 Dochody rolnicze oraz pozyskiwane środki unijne

Pojęcie dochodu rolniczego dotyczy gospodarstw indywidualnych, w których w zasadzie nie występuje praca najemna, a pracują ich właściciele i ich rodziny, nie opłacając z góry w określony sposób swojej pracy. Dochód rolniczy, zatem stanowi nadwyżkę, pozostającą do dyspozycji rolnika po opłaceniu wszystkich wydatków. Jest to suma wartości własnej pracy i własności gospodarstwa. Dochód rolniczy brutto oblicza się odejmując od produkcji czystej brutto tzw. koszty majątkowe (podatki, świadczenie, czynsze dzierżawne, odsetki bankowe oraz koszty najmu siły roboczej), natomiast dochód rolniczy netto jest różnicą rolniczego dochodu brutto i kosztów amortyzacji środków trwałych¹²³.

Według E. Gorzelak gospodarstwa obszarowo mniejsze, nastawione w mniejszym lub większym stopniu na samozaopatrzenie w żywnienie własnej rodziny, otrzymują niewielkie wsparcie finansowe (pochodzące z dopłat bezpośrednich), które przeznaczają na poprawę swego bytu, czyli na konsumpcję. Gospodarstwa natomiast większe obszarowo otrzymują większe wsparcie i przeznaczają je na rozbudowę i modernizację swojego kapitału wytwórczego¹²⁴.

3.3.1 Dochody z działalności rolniczej

Poziom dochodów z produkcji rolniczej jest dodatnio skorelowany z wielkością obszaru gospodarstwa rolnego, wynika z badań prowadzonych przez M. Leszczyńską, która twierdzi jednak, że wzrost obszaru gospodarstwa nie jest wystarczający do osiągnięcia nowej jakości, którą tworzą nowe technologie i umiejętność zarządzania¹²⁵.

W ramach przeprowadzonego badania ankietowego rolnicy odpowiadali na pytania dotyczące osiąganych przez nich dochodów rolniczych. Odpowiedzi na te pytania są subiektywne, ponieważ większość rolników nie jest zobowiązana do prowadzenia rachunkowości rolniczej, na podstawie, której można by określić rzeczywisty dochód rolniczy.

¹²³ S. Mańko, Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego, ODR Minikowo 2001, s. 32-34..

¹²⁴ E. Gorzelak, Rozwój polskiego rolnictwa przed i po 2004 roku [W:] Zagadnienia ekonomiki rolnej kwartalnik 2, PAN, Warszawa 2005, s.6-17.

¹²⁵ M. Leszczyńska, Wielkość użytkowanego gospodarstwa rolnego i zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej w Polsce [W:] Zagadnienia ekonomiki rolnej kwartalnik 3, PAN, Warszawa 2004, s.58-68.

Tabela 41. Dochody w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim w 2004 r.

Ogółem		Średnio na gospodarstwo		Średnio na 1ha UR	
w zł	w euro	w zł	w euro	w zł	w euro
4.999.600	1.249.900	36.772,8	9.190,4	1.208,5	302,1

Źródło: badania i obliczenia własne

Dochody rolnicze w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim są zróżnicowane. Statystycznie ujmując na jedno gospodarstwo rolne przypada średnio 36.773 zł czyli około 9.190 euro. Oczywiście na wysokość dochodów ma wpływ wiele czynników (wielkość gospodarstwa, rodzaj produkcji). Średnio na 1ha UR w badanych polskich gospodarstwach przypada dochód w wysokości 302 euro – tab. 41.

Tabela 42. Wzrost dochodów rolniczych w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim po akcesji Polski do UE

Do 10%	% udziału	10-30%	% udziału	Brak wzrostu dochodów	% udziału
23	15	26	17	102	68

Źródło: badania i obliczenia własne

Większość polskich respondentów (około 70%) nie odnotowało wzrostu swoich dochodów po integracji Polski z UE. Tylko 17% badanych stwierdziło, że dzięki akcesji ich dochody wzrosły nawet do 30%. Dochody rolnicze ankietowanych gospodarstw są dochodami rolniczymi brutto, badani rolnicy (poza prowadzącymi rachunkowość w systemie FADN, których jest zaledwie kilku) nie pomniejszała dochodu o amortyzację środków trwałych. Do analizy przyjęto dochód przypadający na 1 ha UR, wszystkie dane przeliczone zostały w euro(przyjęto, że 1 euro= 4 PLN) - tab.42.

Tabela 43. Dochody rolnicze osiągnięte w roku 2004 w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim

Grupy dochodów w euro/ha	Ilość gospodarstw	Udział w %	Średni dochód w grupie w euro/ha	Dochód ogółem w grupie w euro	Udział dochodu ogółem w grupie w %	Średni dochód w 1 gospodarstwo w euro
Do 125	35	26,12	80,22	84 050	6,72	2 401
125-250	37	27,62	184,39	192 825	15,42	5 211
250-375	23	17,16	302,65	202 725	16,22	8 814
375-500	16	11,94	433,38	192 950	15,44	12 059
Pow.500	23	17,16	710,56	577 350	46,20	25 102
Razem	134	100	X	1 249 900	100	X

Źródło: badania i obliczenia własne

Nie wszyscy ankietowani rolnicy wykazali osiągnięty w roku 2004 dochód. Na 151 wypełnionych ankiet, pozycję dotyczącą osiągniętego dochodu wypełniło 134 rolników. Trudno określić czy tych 17 rolników nie osiągnęło dochodu czy też nie podało jego wartości.

Najwięcej badanych gospodarstw polskich (ponad 50%) nie osiąga dochodów wyższych, niż 250 euro z ha, a średni dochód w tej grupie nie przekracza 184,39 euro z ha UR. Najmniej liczną grupę stanowią te gospodarstwa, których dochody mieszczą się w przedziale od 375-500 euro z ha UR. Największy łączny dochód wśród badanych gospodarstw województwa pomorskiego (46,2% ogółu dochodu) uzyskały gospodarstwa, których dochody z jednego ha przekroczyły 500 euro – tab. 43.

Tabela 44. Wpływ barier jakościowych na zmniejszenie sprzedaży produkcji rolniczej w opinii rolników województwa pomorskiego

Niewielki	% udziału	Średni	% udziału	Duży	% udziału	Brak wpływu	% udziału
7	5	21	14	17	11	106	70

Źródło: badania i obliczenia własne

Rolnicy województwa pomorskiego objęci badaniem w większości (70%) nie odczuli wpływu barier jakościowych na zmniejszenie sprzedaży produkcji rolniczej, natomiast wśród 30% tych którzy uważają, że bariery jakościowe wpłynęły na zmniejszenie sprzedaży produkcji rolniczej 11% określa ten wpływ jako duży.

Tabela 45. Dochody w badanych gospodarstwach rolnych w Castilla y Leon w 2004r.

Ogółem	Średnio na gospodarstwo	średnio na 1ha UR
w euro	w euro	w euro
2.963.133	38.988,6	314,00

Źródło: badania i obliczenia własne

Statystyczne badane gospodarstwo hiszpańskie osiąga dochody rzędu 38.988 euro rocznie, jest to oczywiście wartość uśredniona, a faktyczny dochód z gospodarstwa uzależniony jest od wielu czynników, które należałoby poddać analizie. Średnio w badanych gospodarstwach Castilla y Leon z 1ha UR uzyskuje się 314 euro- tab. 45.

Tabela 46. Wzrost dochodów rolniczych w gospodarstwach rolników Castilla y Leon po przystąpieniu Hiszpanii do Unii Europejskiej

Poniżej 10%		10% - 30%		30-50%		pow. 50%		brak wzrostu	
Osób	%	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
12	20	11	19	1	2	3	8	32	54

Źródło: badania i obliczenia własne

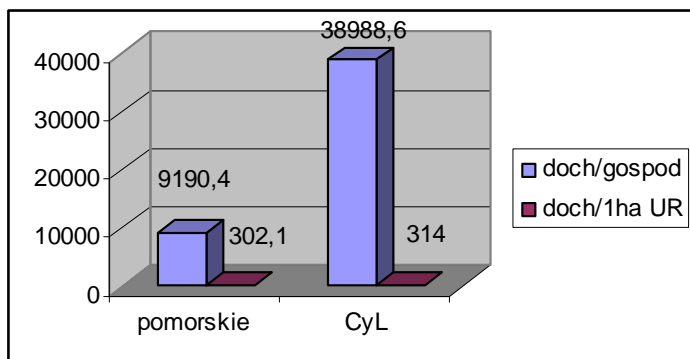
Największą grupę wśród badanych gospodarstw hiszpańskich stanowią te, których dochód z 1 ha UR mieści się w przedziale do 375-500 euro (ponad 50% badanych gospodarstw. Średni dochód w tej grupie wynosi 439,53 euro z ha UR. Powyżej 375 euro z ha UR osiąga ponad 60% ankietowanych gospodarstw Castilla y Leon w Hiszpanii. Najwyższy średni dochód z gospodarstwa osiągają rolnicy, których dochód z ha UR mieści się w grupie od 375-500 euro. Dość wysoki średni dochód z gospodarstwa osiągają rolnicy, których dochody z 1 ha UR mieszczą się w przedziale 125-250 euro – tab. 46.

Tabela 47. Dochody rolnicze osiągnięte w badanych gospodarstwach Castilla y Leon

Grupy dochodów w euro/ha	Ilość gospodarstw	Udział w %	Średni dochód w grupie w euro/ha	Dochód ogółem w grupie w euro	Udział dochodu ogółem w grupie w %	Średni dochód na 1 gospodarstwo w euro
Do 125	2	2,63	59,33	30 500	1,03	15 250
125-250	5	6,58	207,31	161 100	5,44	32 220
250-375	22	28,95	303,99	608 370	20,53	27 653
375-500	39	51,32	439,53	1 797 663	60,67	46 093
Pow.500	8	10,53	620,32	365 500	12,33	45 688
Razem	76	100	X	2 963 133	100	X

Źródło: badania i obliczenia własne

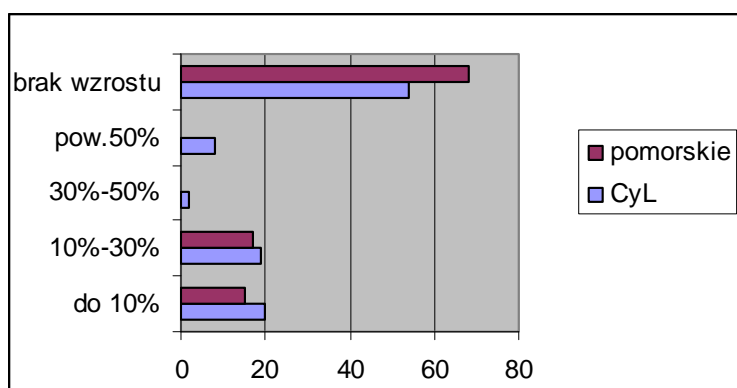
W subiektywnej ocenie badanych rolników hiszpańskich integracja Hiszpanii z UE nie przyniosła wzrostu dochodów w 54% badanych gospodarstw, pozostali odnotowali wzrost dochodów. Jednak u około 40% badanych wzrost ten nie przekroczył 30%.

Ryc. 33 Porównanie dochodów rolniczych w badanych gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon (w euro)

Źródło: badania własne

Porównując średnie dochody rolnicze w badanych grupach obu regionów należy stwierdzić, że wysokość dochodów przypadająca na 1 ha UR jest zbliżona. Jednak przeliczając średnie dochody na 1 gospodarstwo rolne, to trzykrotnie więcej dochodu przypada na statystyczne badane gospodarstwo hiszpańskie ryc.31.

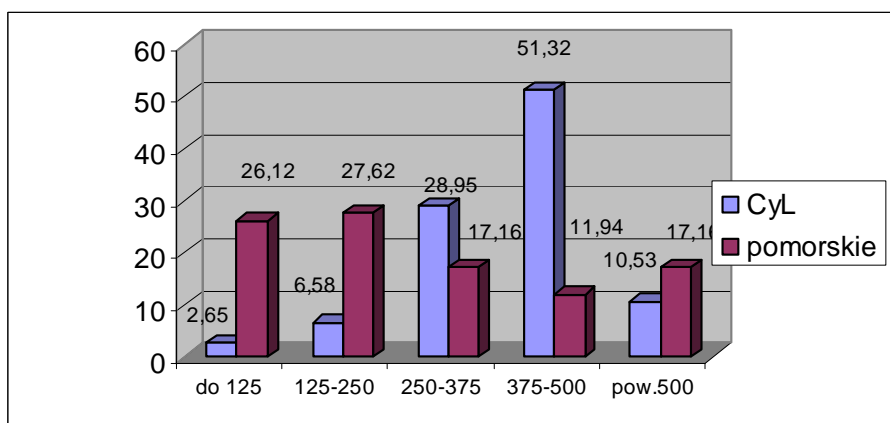

Ryc. 34 Porównanie wzrostu dochodów badanych rolników w związku z przystąpieniem kraju do UE w Castilla y Leon oraz w województwie pomorskim

Źródło: badanie własne

Badani rolnicy zarówno województwa pomorskiego jak i Castilla y Leon w większości nie stwierdzili wzrostu swoich dochodów w związku z przystąpieniem ich krajów do UE. Jednak tylko w grupie hiszpańskiej znaleźli się rolnicy, których dochody wzrosły nawet powyżej 50% (8% ankietowanych rolników Castilla y Leon tak oświadczyło).

Rolnicy województwa pomorskiego, z uwagi na krótki okres członkostwa Polski w UE oraz brak wymogu prowadzenia szczegółowej rachunkowości nie mogą prawidłowo oszacować wzrostu swoich dochodów.

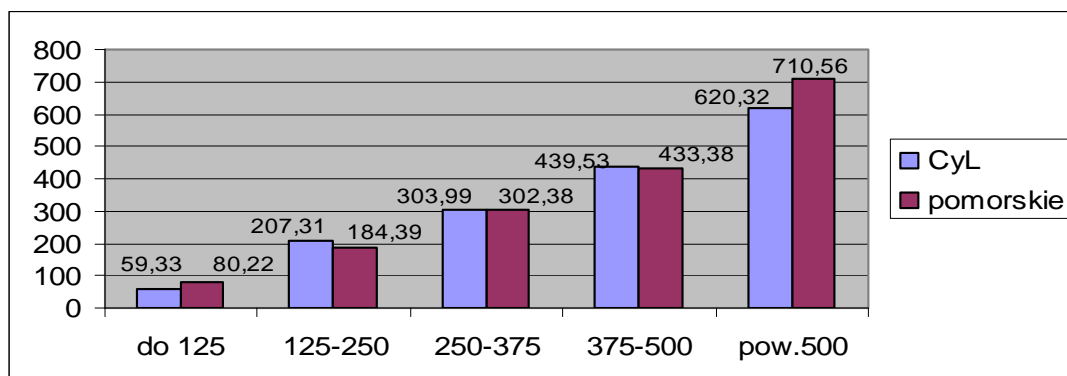

Ryc. 35 Porównanie struktury gospodarstw wg osiągniętych dochodów z 1ha UR w Castilla y Leon oraz województwie pomorskim w %

Źródło: badanie własne

Porównując strukturę gospodarstw wg osiągniętych dochodów z 1 ha UR w obu regionach można wnioskować, że w Castilla y Leon najwięcej jest gospodarstw o dużych dochodach od 375 do 500 euro z 1ha UR, natomiast w województwie pomorskim stanowią one zaledwie niecałe 12%. Większość badanych polskich

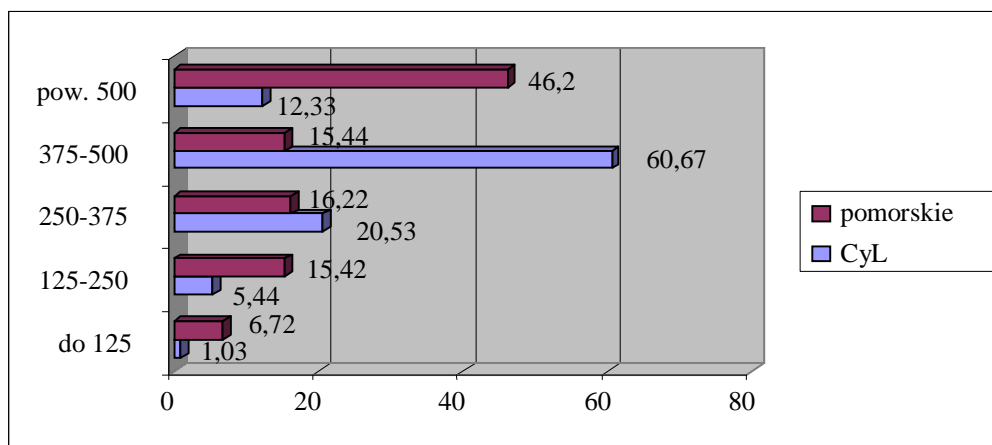
gospodarstw osiąga dochody do 250 euro z 1 ha, natomiast w Castilla y Leon takich gospodarstw jest niecałe 10%. Analizując grupę rolników, którzy osiągnęli najwyższe dochody, interesującym jest fakt, że większy udział takich gospodarstw jest w województwie pomorskim prawie o siedem punktów procentowych – ryc. 33.

Ryc. 36 Porównanie średniego dochodu (w euro) w grupie w badanych gospodarstwach hiszpańskich i polskich

Źródło: badanie własne

Średni dochód w poszczególnych grupach jest zbliżony, jednak w grupie najniższej i najwyższej wyższe dochody osiągają rolnicy województwa pomorskiego – ryc. 34.

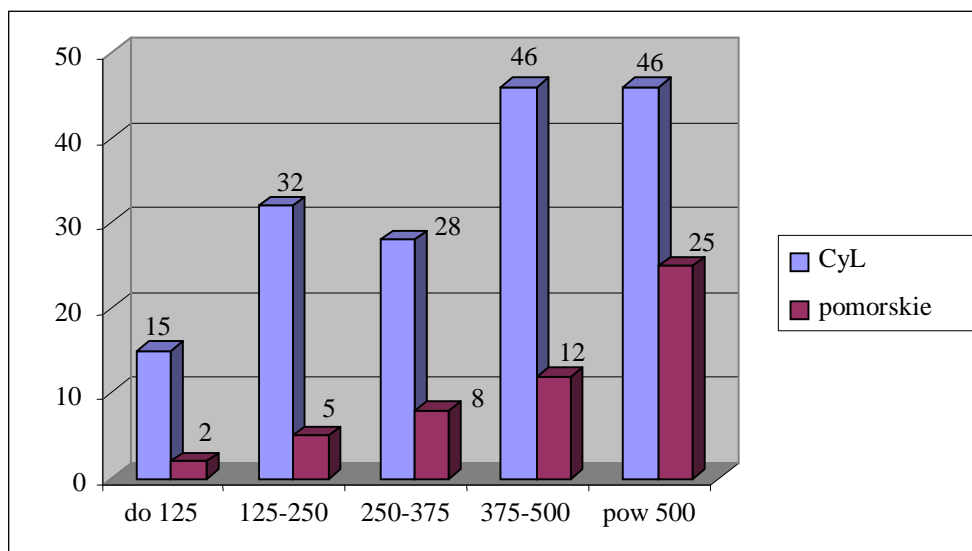

Ryc. 37 Porównanie udziału procentowego dochodu ogółem w grupie w badanych gospodarstwach Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego w poszczególnych grupach (w euro na 1 ha UR)

Źródło: badanie własne

Ponad 60 % dochodu osiągniętego w badanej grupie gospodarstw Castilla y Leon klasyfikuje się w przedziale od 375-500 euro z 1 ha UR, natomiast tylko około 1% dochodu stanowi udział gospodarstw o dochodach w najniższym przedziale. W województwie pomorskim, w strukturze osiągniętego dochodu przewodzą

gospodarstwa o najwyższej dochodowości z ha UR – powyżej 500 euro stanowią ponad 46% dochodu ogółem. W pozostałych grupach (poza najniższą) struktura jest jednorodna i udział mieści się w granicach około 15%. W obu przypadkach ponad 60% dochodu ogółem osiągnęły gospodarstwa, których dochód z 1 ha UR jest wyższy niż 375 euro – ryc.35.

Ryc. 38 Porównanie średniego dochodu przypadającego na 1 gospodarstwo w tys. euro w badanych gospodarstwach polskich i hiszpańskich

Źródło: badanie własne

Badając dochód przypadający na jedno gospodarstwo w obu regionach, należy stwierdzić, że w każdej z grup wielokrotnie większe dochody osiągają gospodarstwa hiszpańskie. Wynika to przede wszystkim z faktu, że posiadają one większą powierzchnię UR. Najmniejsze dysproporcje występują w grupie o najwyższych dochodach z ha UR, największe natomiast w grupie o najniższych dochodach- ryc.36.

Tabela 48. Obawy rolników Castilla y Leon dotyczące zmniejszenia sprzedaży produktów rolniczych w wyniku przystąpienia nowych krajów do UE

Tak, zmniejszy się sprzedaż	% udziału	W niewielkim stopniu zmniejszy się sprzedaż	% udziału	Nie, nie zmniejszy się sprzedaż	% udziału
42	49	14	16	30	35

Źródło: badania i obliczenia własne

Większość badanych rolników Castilla y Leon obawiała się trudności zbytu i obniżenia cen swoich produktów rolniczych w wyniku przystąpienia nowych krajów do UE, tylko 30% ankietowanych nie miało takich obaw.

3.3.2 Determinanty osiągniętych dochodów rolniczych

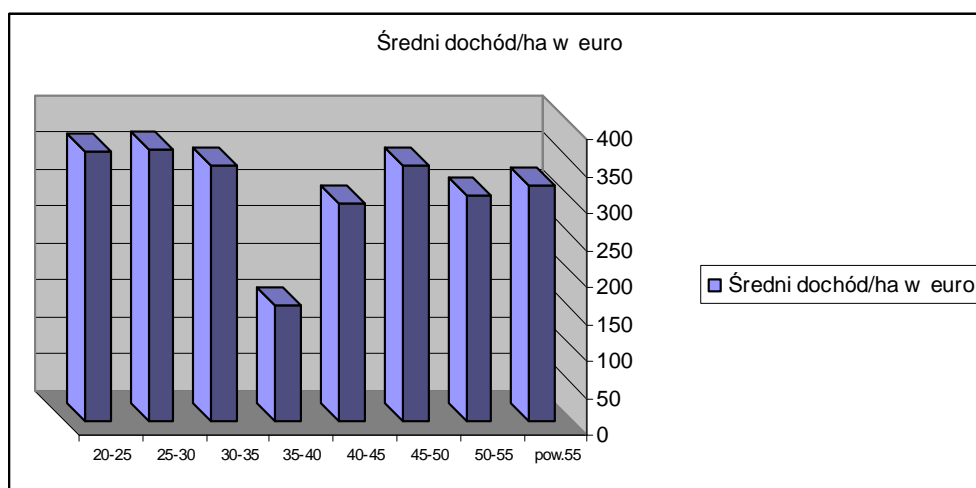
Niewątpliwie wielkość dochodu z gospodarstwa zależy od jego wielkości, jednak rozpatrując wielkość dochodu przypadającą na 1 ha UR, należy założyć i zbadać wpływ innych czynników.

Tabela 49. Dochód / ha wg wieku w badanych gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego

wiek	Średni dochód/ha w zł	Średni dochód/ha w euro
20-25	1462,204	365,55
25-30	1482,493	370,62
30-35	1017,3	346,98
35-40	635,0264	157,76
40-45	1180,839	295,21
45-50	1387,551	346,89
50-55	1225,819	306,46
pow.55	1283,199	320,80

Źródło: *Badania i obliczenia własne*

Wśród ankietowanych rolników województwa pomorskiego najwyższe dochody uzyskali rolnicy w wieku od 20 do 35 lat oraz rolnicy w wieku od 45 do 50lat – tab. 49.

Ryc. 39 Zależność osiągniętego dochodu od wieku rolnika w badanych gospodarstwach rolniczych województwa pomorskiego

Źródło: *badania własne*

Stosując współczynnik korelacji Pearsona można określić zależność pomiędzy tymi cechami.

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \cdot \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}, \text{ gdzie}$$

r_{xy} wskaźnik Pearsona

n liczba przeprowadzonych prób

x_i i-ta wartość cechy x

y_i i-ta wartość cechy y

\bar{x} średnia wartość cechy x

\bar{y} średnia wartość cechy y

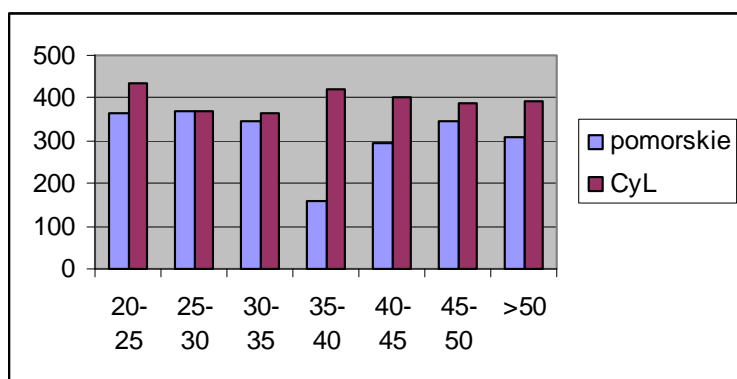
Dla województwa pomorskiego, przyjmując jako wartości cechy x wartości środkowe przedziałów wiekowych, natomiast jako wartości y dochód rolniczy przypadający na 1 ha UR otrzymujemy współczynnik korelacji liniowej Pearsona równy 0,0319. Wobec czego nie można powiedzieć, iż istnieje związek liniowy pomiędzy dochodem a wiekiem rolnika.

Tabela 50. Średni dochód wg wieku rolników w Castilla y Leon

wiek	średni dochód/ha
20-25	435,104
25-30	369,4815
30-35	366,822
35-40	418,3829
40-45	402,749
45-50	387,771
>50	390,7446

Źródło: badanie i obliczenia własne

W taki sam sposób jak w przypadku województwa pomorskiego obliczony wskaźnik korelacji Pearsona dla Castilla y Leon wynosi - 0,025, co oznacza również brak zależności między wysokością osiągniętych dochodów a wiekiem rolników. W obu przypadkach można powiedzieć, że wiek badanych rolników nie ma wpływu na wysokość osiągniętych przez nich dochodów z działalności rolniczej.

Ryc. 40 Porównanie dochodów rolników w Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego wg grup wiekowych

Źródło: badanie i obliczenia własne

Dochody rolnicze w obu regionach w zależności od wieku rolników nie kształtują się tak samo, w województwie pomorskim są bardziej zróżnicowane.

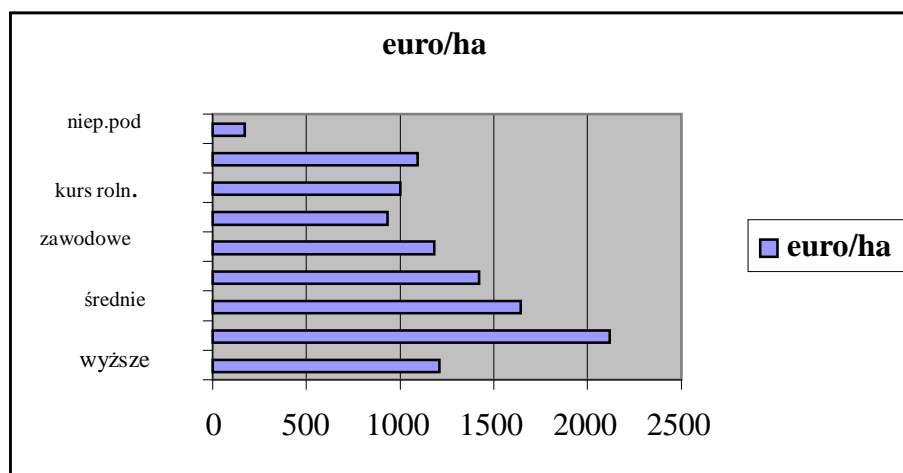
Jednym z czynników mających wpływ na osiągnięte dochody jest wykształcenie, zwłaszcza rolnicze stanowi ono ważny element w procesie uzyskiwania dochodów poprzez stosowanie właściwych metod produkcji czy technologii. Problem posiadania właściwych kwalifikacji koniecznych do prowadzenia działalności rolniczej podnoszony jest od dawna, systematycznie też poprawia się poziom wykształcenia rolników polskich.

Tabela 51. Dochód rolniczy / ha UR wg wykształcenia w badanych gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego

Wykształcenie badanych rolników	Dochód/ha UR w zł	% średniego dochodu (1190zł/ha)	Dochód ha/UR w euro
wyższe	1205,99	101,34	301,50
wyższe rolnicze	2118,17	178,00	529,54
średnie	1639,79	137,80	409,95
średnie rolnicze	1420,09	119,34	355,02
zawodowe	1183,37	99,44	295,84
zawodowe rolnicze	937,67	78,80	234,42
kurs rolniczy	997,16	83,79	249,29
podstawowe	1095,19	92,03	273,80
niepełne podstawowe	167,35	14,06	41,84

Źródło: Badania i obliczenia własne

Analizując powiązanie osiągniętych dochodów w województwie pomorskim z wykształceniem rolników należy stwierdzić, że średni dochód w gospodarstwie rolniczym wynosi około 1190zł z ha UR. Powyżej tej kwoty średnie dochody osiągnęli rolnicy z wykształceniem wyższym (101%), wyższym rolniczym (177%), średnim (138%), średnim rolniczym (119%).

Ryc. 41 Dochód rolniczy wg wykształcenia w badanych gospodarstwach pomorskich

Źródło: badania własne

Prawie dwukrotnie wyższe dochody osiągnęli rolnicy, którzy mają wykształcenie wyższe rolnicze (średnio: 2 118,17zł z ha), zaś rolnicy bez wykształcenia zaledwie średnio 167,35 zł z ha UR, co stanowi tylko 14% średniej kwoty osiągniętej przez wszystkie gospodarstwa.

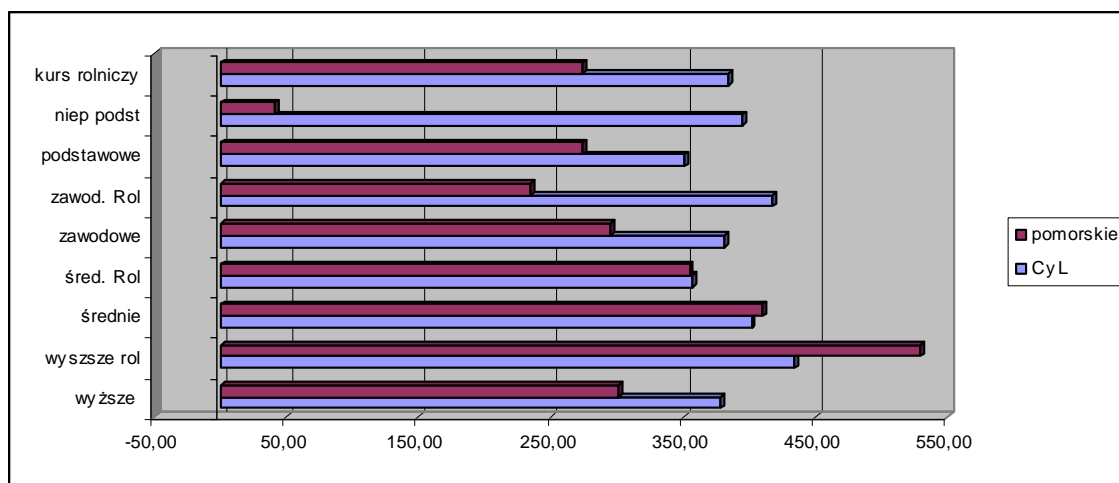
Tabela 52. Dochód rolniczy w euro/ ha UR w zależności od wykształcenia w badanych gospodarstwach rolnych Castilla y Leon

Wykształcenie badanych rolników	Dochód z ha w euro
wyższe	378,65
wyższe rolnicze	434,23
średnie	401,87
średnie rolnicze	357,84
zawodowe	381,97
zawodowe rolnicze	417,16
kurs rolniczy	384,29
podstawowe	351,80
niepełne podstawowe	394,53

Źródło: Badania i obliczenia własne

Największe dochody uzyskują rolnicy legitymujący się wykształceniem wyższym rolniczym, poza tym dochody w poszczególnych grupach są wyrównane.

Zaskakuje fakt, że rolnicy posiadający wykształcenie niepełne podstawowe osiągają dochody wyższe niż rolnicy z wykształceniem średnim rolniczym. Jednak rolnicy z takim niskim wykształceniem stanowią niecałe 5% wszystkich badanych rolników.

Ryc. 42 Porównanie dochodów rolniczych euro na 1 ha UR w obu badanych regionach w zależności od wykształcenia

Źródło: badania własne

Porównując dochody rolnicze na 1 ha UR w zależności od wykształcenia rolniczego w obu regionach należy podkreślić duże zróżnicowanie w tym względzie w województwie pomorskim. W Castilla y León dochody są bardziej wyrównane. Jednak w obu przypadkach największe dochody uzyskują rolnicy z wyższym wykształceniem rolniczym. Badając zależność osiągniętych dochodów od wykształcenia ogółem (bez wyszczególniania wykształcenia rolniczego) zastosowano Współczynnik zbieżności Czuprowa:

$$T_{xy} = \sqrt{\frac{\chi^2}{n\sqrt{(k-1)(l-1)}}}, \text{ gdzie}$$

n – liczba wszystkich przeprowadzonych prób

k – liczba odmian cechy x

l – liczba odmian cechy y

χ^2 – wartość statystyki chi-kwadrat obliczona na podstawie wzoru:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l \frac{(n_{ij} - \hat{n}_{ij})^2}{\hat{n}_{ij}}$$

n_{ij} - liczebność

\hat{n}_{ij} -liczebności teoretyczne

Tabela 53. Zestawienie osiągniętych dochodów w zależności od wykształcenia w województwie pomorskim

	Wykształcenie				
	Ilość osób				
Dochody	Wyższe	Średnie	Zawodowe	Pozostałe	Razem
Niskie	3	11	33	13	60
Średnie	1	5	14	3	23
Wysokie	2	2	3	4	11
Bardzo wysokie	2	15	17	5	39
Razem	8	33	67	25	133

Źródło: badanie i obliczenia własne

Współczynnik korelacji Czuprowa $T_{xy} = 0,178319$, co oznacza, że występuje bardzo słaby związek między wykształceniem (ogólnie) a osiągniętymi dochodami rolniczymi w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim.

Tabela 54. Zestawienie osiągniętych dochodów w zależności od wykształcenia w Castilla y Leon

	Wykształcenie				
	Ilość osób				
Dochody	Wyższe	Średnie	Zawodowe	Pozostałe	Razem
Niskie	1	6	4	4	15
Średnie	5	1	4	3	13
Wysokie	5	8	7	4	24
Bardzo wysokie	6	6	7	4	23
Razem	17	21	22	15	75

Źródło: badanie i obliczenia własne

Współczynnik korelacji Czuprowa $T_{xy} = 0,175131$, co oznacza, że występuje bardzo słaby związek między wykształceniem, biorąc pod uwagę wykształcenie ogólnie, bez uwzględniania rolniczego) a osiąganymi dochodami rolniczymi w badanych gospodarstwach Castilla y Leon. W obu przypadkach związek między poziomem wykształcenia a wysokością osiąganych dochodów jest bardzo słaby, jednak zarówno w województwie pomorskim, jak i w Castilla y Leon najwyższe dochody osiągają rolnicy z wykształceniem wyższym rolniczym.

Należy zauważyć, że większość rolników hiszpańskich uczestniczyła w kursach i szkoleniach organizowanych po akcesji do UE. Istotny wpływ na wysokość osiąganych dochodów ma rodzaj prowadzonej produkcji rolniczej. Dochodowość poszczególnych kierunków jest różna.

Tabela 55. Zależność wysokości dochodu rolniczego od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej wśród badanych gospodarstw województwa pomorskiego

Rodzaj prowadzonej działalności	Średni dochód w grupie w zł	% udziału w grupie	% średniego dochodu prowadzących jeden rodzaj działalności
Żywiec wieprzowy	1.018,59	39	98
Produkcja mleka	1.600,62	30	127,50
Produkcja wielokierunkowa	1.131,00	17	98

Źródło: badanie i obliczenia własne

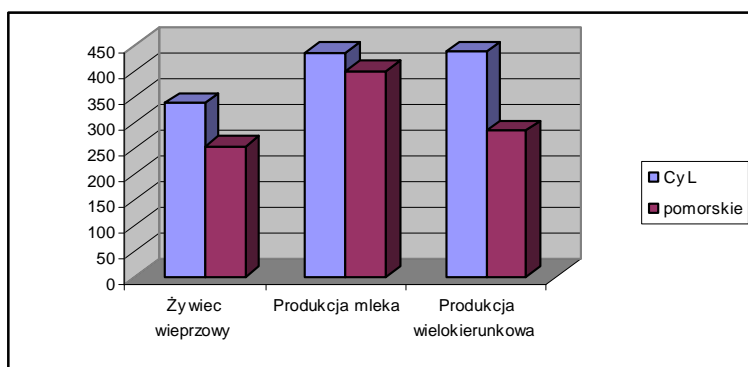
Dla rolników prowadzących tylko jeden rodzaj produkcji rolnej średni dochód z ha wynosił: 1.255,47zł. W gospodarstwach prowadzących dwa rodzaje produkcji średni dochód wynosi 905,98 zł z ha. Są to gospodarstwa, które prowadzą dwa rodzaje działalności rolniczej (z następujących: produkcję mleka, żywca wieprzowego i żywca wołowego), ich dochody są mniejsze o prawie 28% niż dochody rolników prowadzących jeden rodzaj działalności. W gospodarstwach prowadzących trzy rodzaje produkcji średni dochód wynosi 997,67 zł ha. Są to gospodarstwa, które prowadzą: produkcję żywca wieprzowego, żywca wołowego oraz produkcję zbóż. Ich dochody są mniejsze o prawie 20% niż rolników stosujących jeden rodzaj działalności.

Tabela 56. Zależność wysokości dochodu rolniczego od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej wśród badanych gospodarstw Castilla y Leon

Rodzaj prowadzonej działalności	Średni dochód w grupie w zł	% udziału w grupie	% średniego dochodu prowadzących jeden rodzaj działalności
Produkcja zbóż	318,1727	25	88
Żywiec wieprzowy	337,49	6	93
Produkcja mleka	436,07	21	121,3
Produkcja wielokierunkowa	437,79	45	121,7

Źródło: badanie i obliczenia własne

Najbardziej dochodową działalnością rolniczą w badanych gospodarstwach rolnych Castilla y Leon jest produkcja mleka i produkcja wielokierunkowa. Należy jednak podkreślić, że w większość rolników, którzy prowadzą więcej niż jeden kierunek zajmuje się produkcją mleka i zbóż. Można, więc uznać produkcję mleka za najbardziej dochodową.

Ryc. 43 Porównanie osiągniętych dochodów na 1ha UR w badanych gospodarstwach hiszpańskich i polskich w zależności od prowadzonej działalności rolniczej

Ryc.41. Źródło: badania własne

Zarówno w Castilla y Leon, jak i w województwie pomorskim największe dochody uzyskują rolnicy produkujący mleko oraz rolnicy o kilku kierunkach produkcji.

Podsumowując należy podkreślić, że największe szanse na duże dochody mają rolnicy z wyższym wykształceniem rolniczym produkujący mleko, na przykładzie hiszpańskim (badani rolnicy Castilla y Leon), również rolnicy starsi i posiadający większe doświadczenie osiągają nieco większe dochody.

3.3.3 Dopłaty bezpośrednie

Rok 2004 był pierwszym rokiem, w którym rolnicy polscy mogli ubiegać się o dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych. Istniało wiele obaw związanych z tym przedsięwzięciem, największe obawy budziły utrudnienia proceduralne.

Tabela 57. Dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim w 2004 roku

Ogółem		Średnio na gospodarstwo		Średnio na 1ha UR	
w zł	w euro	w zł	w euro	w zł	w euro
1.857.270	464.317,5	12.897,7	3.224,4	448,6	112,2

Źródło: badania i obliczenia własne

Średnio na jedno badane pomorskie gospodarstwo przypadało 12.898 zł dopłat bezpośrednich, natomiast na 1ha UR przypadało 448,6 zł. O dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach województwa pomorskiego ubiegało się 144 gospodarstw stanowiąc 95% ogółu badanych – tab.57.

Tabela 58. Przyczyny braku złożenia wniosku o dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych przez badanych rolników województwa pomorskiego

Problem z wypełnieniem wniosku	% udziału	Zbyt mała powierzchnia	% udziału	Traktowanie dopłat jak zwrotnego kredytu	% udziału	Brak informacji	% udziału
1	11	4	45	2	22	2	22

Źródło: badania i obliczenia własne

Najwięcej respondentów pomorskich, którzy nie złożyli wniosków o dopłaty bezpośrednie do użytków rolnych uznało, że powierzchnia ich gospodarstw jest zbyt mała, aby ubiegać się o dopłaty. Tak samo liczną grupę stanowili rolnicy, którym zabrakło dostatecznej informacji aby złożyć wniosek, jak i ci, którzy obawiali się traktowania dopłat jak zwrotnego kredytu. W kolejnych latach te obawy przestaną być przeszkodą dla pozyskiwania tego unijnego wsparcia.

Tabela 59. Przeznaczenie dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych uzyskanych przez badanych rolników województwa pomorskiego

Cele inwestycyjne	% udziału	Bieżąca działalność rolnicza	% udziału	Konsumpcja bieżąca	% udziału	inne	% udziału
41	27	110	73	1	0,7	5	3

Źródło: badania i obliczenia własne

Większość badanych beneficjentów dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych województwa pomorskiego (73%) przeznaczyła te środki na bieżącą działalność rolniczą. Liczna grupa badanych rolników pieniądze te zainwestowała w rozwój gospodarstw (27%). Należy zakładać, że z roku na rok odsetek ten będzie wzrastać, ponieważ wielu rolników chce sięgać po środki z innych unijnych programów np. rolno-środowiskowych, a skorzystanie z tej pomocy wymaga nakładów inwestycyjnych w gospodarstwie.

Wg badań Sulewskiego nawet rolnicy z gospodarstw o niskich dochodach, którzy nie inwestowali w ostatnim pięcioleciu również deklarują chęć dokonania inwestycji, jednak uzależniają swoje działania od uzyskania środków pomocowych z UE¹²⁶.

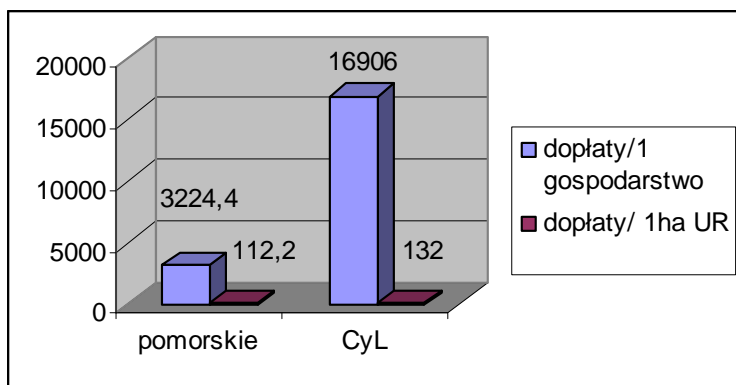
Tabela 60. Dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach w Castilla y Leon w 2004 roku

Ogółem	Średnio na 1 gospodarstwo	Średnio na 1ha UR
w euro	w euro	w euro
1.251.060	16.906	132

Źródło: badania i obliczenia własne

Na 86 badanych gospodarstwach hiszpańskich 74 skorzystały z dopłat bezpośrednich (lub nie podało danych). Średnio na 1 gospodarstwo przypada 16.906 euro, natomiast na 1ha UR przypada 132 euro – tab. 60.

¹²⁶ P. Sulewski, Inwestycje a wyniki ekonomiczne gospodarstw indywidualnych [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005 s. 237.

Ryc. 44 Porównanie wysokości dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon (w euro)

Źródło: badania własne

Średnia wysokość dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych na 1 ha UR w obu krajach jest zbliżona, jednak podobnie jak w przypadku dochodów przypadających na statystyczne gospodarstwo, wysokość dopłat na 1 badane gospodarstwo hiszpańskie jest prawie pięciokrotnie wyższa – ryc. 42.

3.3.4 Pozostałe programy wsparcia w ramach Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej

Głównym motywem wprowadzenia płatności wyrównawczych dla obszarów odpowiadających stosownym kryteriom była rekompensata z tytułu nierównomiernego rozłożenia korzyści wynikających z realizowanej WPR.

Ze wsparcia działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania skorzystało 131 z badanych gospodarstw, to jest ponad 87 % ogółu badanych.

Tabela 61. Płatności z tytułu wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w województwie pomorskim w roku 2004

Ogółem		Średnio na gospodarstwo		Średnio na 1ha UR	
w zł	w euro	w zł	w euro	w zł	w euro
533.464	133,4	4.072,2	108,1	129,0	32,2

Źródło: badania i obliczenia własne

W województwie pomorskim znajduje się wiele obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, na które przysługują dopłaty. Wśród badanych rolników województwa pomorskiego o dopłaty z tego tytułu ubiegało się 131 rolników.

Statystycznie na 1 gospodarstwo przypadło 4.072,2 zł, co w przeliczeniu na ha UR daje kwotę 129 zł.

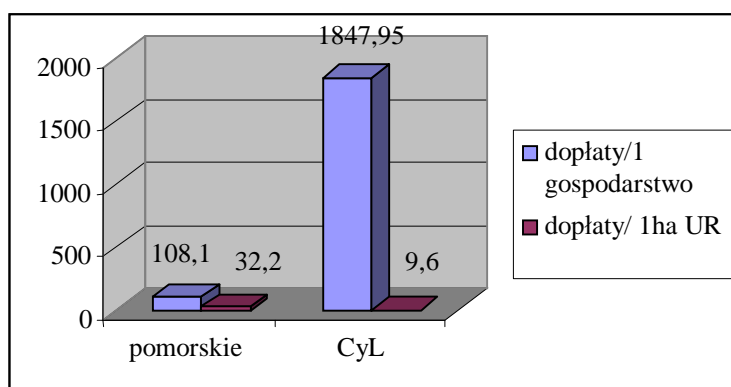
Tabela 62. Płatności z tytułu wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w Castilla y Leon w 2004 r.

Ogółem	Średnio na gospodarstwo	Średnio na 1ha UR
w euro	w euro	w euro
90.550	1847,95	9,60

Źródło: badania i obliczenia własne

Region Castilla y Leon to tereny górzyste, na które również przysługują dopłaty związane z utrudnieniami w prowadzeniu działalności rolniczej (LFA).

W badanej hiszpańskiej grupie znalazło się 49 gospodarstw, które skorzystały z tej formy pomocy unijnej. Statystycznie na jedno gospodarstwo przypadło 1.847,95 euro, co stanowi 9,6 euro na 1ha UR.

Ryc. 45 Porównanie otrzymanych dopłat z tytułu prowadzenia działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania przez badane gospodarstwa województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Źródło: badania własne

Statystycznie na jedno badane gospodarstwo hiszpańskie przypada osiemnastokrotnie więcej dopłat z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (Castilla y Leon – 1.847,96 Euro, woj. pomorskie – 108,1 Euro), jednak w przeliczeniu na statystyczny hektar UR trzykrotnie więcej przypada w województwie pomorskim (Castilla y Leon - 9,6, a województwo pomorskie – 32,6). W badanych gospodarstwach hiszpańskich udział gruntów objętych dopłatami z tego tytułu jest mniejszy.

Tabela 63. Inne programy wspierające badanych rolników województwa pomorskiego w roku 2004

Program	Ilość rolników korzystających	% udziału	Kwota	
			zł	euro
Programy rolno-środowiskowe	1	0,7	3.300	825
Wsparcie gospodarstw rolnych	1	0,7	5.000	1.250
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	2	1,3	116.000	29000
Ułatwienie startu młodym rolnikom	1	0,7	50.000	12.500

Źródło: badania i obliczenia własne

Krótki okres integracji Polski z UE spowodował, że w czasie prowadzonych badań niewielu rolników skorzystało z innych programów wspierających działalność rolniczą, ponieważ albo programy nie zostały jeszcze uruchomione, bądź procedura przyznania środków przeciągała się w czasie.

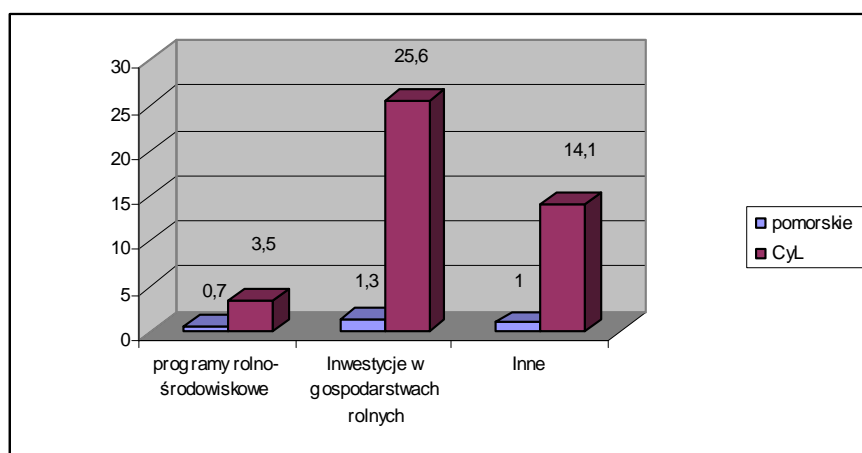
Tabela 64. Inne programy wspierające badanych rolników Castilla y Leon w 2003r.

Program	Ilość gospodarstw korzystających	% udziału	Kwota	
			euro	euro/ korzystające gospodarstwo
Programy rolno-środowiskowe	3	3,5%	46.000	15.333
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	24	25,6%	459.200	19.133
Wsparcie poprawy jakości przetwórstwa i marketingu produktów rolnych	1	1,2%	5.000	5000
Wsparcie grup producentów	1	1,2%	3000	3000
Działania zmierzające do lepszego wykorzystania gruntów	6	7%	22000	3.666
Inne	4	4,7%	103.000	25.750

Źródło: badania i obliczenia własne

W 2004 roku w ankietowanych gospodarstwach hiszpańskich największym zainteresowaniem cieszyły się programy wspierające inwestycje w gospodarstwach

rolnych, prawie 26% badanych skorzystało z tego rodzaju wsparcia UE. Statystycznie na jedno gospodarstwo przypadało około 19 tys. euro z tego tytułu tab. 64.

Ryc. 46 Porównanie udziału ankietowanych rolników w pozyskiwaniu środków z wybranych programów UE

Źródło: badania własne

Renty strukturalne w istotny sposób mogą wpłynąć na przyspieszenie wymiany pokoleniowej na obszarach wiejskich, a osobom które z nich skorzystają zapewnią przyzwoity poziom egzystencji. W konsekwencji przyczynią się do poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych i zwiększenia dochodów ludności wiejskiej¹²⁷.

Tabela 65. Deklaracje skorzystania z renty strukturalnej przez rolników województwa pomorskiego

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2014	2015
5	6	1	4	3	1	1	1

Źródło: badania i obliczenia własne

Z renty strukturalnej mogą skorzystać rolnicy powyżej 55 roku życia, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku emerytalnego oraz prowadzili rolniczą działalność przez ostatnie 10 lat i zobowiązali się do zakończenia towarowej produkcji rolnej sprzedając lub wdzierżawiając gospodarstwo osobom trzecim. System rent strukturalnych jest korzystny przede wszystkim dla rolników posiadających małe, rozdrobnione gospodarstwa¹²⁸.

Trudno określić ilu rolników z badanych w województwie pomorskim spełnia te wszystkie warunki. Jednak 15% z nich zadeklarowało chęć ubiegania się o rentę

¹²⁷ P.Michalik, S. Kowalski, Renty strukturalne jako instrument zmian na obszarach wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom 7, zeszyt 4. Warszawa-Poznań 2005, s. 261.

¹²⁸ M. Rutkowska, Renty strukturalne po wejściu Polski do Unii Europejskiej [W:] Roczniki Naukowe SERiA tom 7, zeszyt 4, Warszawa-Poznań 2005, s. 379.

strukturalną, natomiast w Castilla y Leon 9,3% rolników chce skorzystać z tego instrumentu wspierającego rolnictwo.

Wnioski

1. Większość badanych rolników w obu regionach ukończyła 40 lat., Jednak w grupie powyżej 50 lat życia przeważają rolnicy województwa pomorskiego, aż 14% badanych rolników zadeklarowało chęć skorzystania z renty strukturalnej do roku 2015 a prawie 11% do roku 2010. Należy podkreślić, że rolnicy uprawnieni do otrzymania renty stanowili na moment badania niecałe 8%.
2. Badani rolnicy hiszpańscy są zdecydowanie lepiej wykształceni, zwłaszcza biorąc pod uwagę wykształcenie rolnicze. w badanej grupie rolników pomorskich jest dwukrotnie więcej rolników bez wykształcenia rolniczego (44,37%) niż w Castilla y Leon.(17,4%). Integracja Hiszpanii z UE wymusiła na rolnikach konieczność podnoszenia swoich kwalifikacji i poszerzenia wiedzy rolniczej. Uczestnictwo w kursach rolniczych potwierdziło 80% badanych rolników.
3. W obu badanych grupach gospodarstw zatrudnione są jedna lub dwie osoby. Jeżeli w przypadku Hiszpanii z powodu spadku zatrudnienia w rolnictwie oraz postępu technologicznego jest to możliwe, to w przypadku Polski z pewnością nie liczy się pracy domowników oficjalnie niezatrudnionych w gospodarstwie
4. Badane gospodarstwa hiszpańskie charakteryzują się specjalizacją w zakresie produkcji rolniczej, natomiast w województwie pomorskim jest bardzo duży udział gospodarstw prowadzących wielokierunkową produkcję rolniczą (ponad 30%), która jest domeną małych gospodarstw.
5. W badanych gospodarstwach województwa pomorskiego dominuje produkcja mięsa wieprzowego – 39,1% (kierunek produkcji charakterystyczny dla województwa pomorskiego związany z długoletnią tradycją), natomiast w Castilla y Leon produkcja zbóż (69,8%)
6. Największą średnią wielkość gospodarstwa w województwie pomorskim (43,48 ha) oraz Castilla y Leon (119 ha) posiadają producenci mleka.
7. Zdecydowana większość badanych rolników hiszpańskich (75%) nie zmieniła profilu produkcji po integracji Hiszpanii z UE, podobne założenia czynią

- badani rolnicy województwa pomorskiego. Tylko 12% rolników Castilla y Leon zmieniło profil produkcji na objęty dopłatami.
8. Badane gospodarstwa hiszpańskie mają zdecydowanie większą powierzchnię użytków rolnych niż badane gospodarstwa województwa pomorskiego. Większość z nich mieści się w granicach powierzchni 20-50ha UR, natomiast w Castilla y Leon najwięcej gospodarstw ma powierzchnię powyżej 150 ha UR.
 9. W strukturze zasiewów obu regionów dominują zboża, jednak w województwie pomorskim przeważa żyto, ze względu na słabe ziemie, natomiast w Castilla y Leon w zasiewach dominuje pszenica, jest to tendencja dotycząca całego kraju. W Hiszpanii większą powierzchnię obsiewa się pszenicą (31%), a w Polsce żytem (46,63%).
 10. Zdecydowanie większa jest obsada zwierząt na 1 ha UR w województwie pomorskim (55 sztuk bydła, 243 sztuk trzody chlewnej), niż w Castilla y Leon (26,85 szt. bydła, 94,1 sztuk trzody chlewnej), wiąże się to przede wszystkim z faktem, że gospodarstwa hiszpańskie są obszarowo większe i zajmują się głównie produkcją zbóż.
 11. Dochody rolnicze na 1 ha UR w obu regionach są zbliżone (Castilla y Leon -314 euro, woj. pomorskie – 302,1 euro), jednak dochody przypadające na 1 gospodarstwo w Castilla y Leon (38.988 euro) są trzydziestokrotnie wyższe od dochodów przypadających na 1 pomorskie gospodarstwo (9.190,4 euro).
 12. Najwięcej badanych gospodarstw hiszpańskich osiąga dochody w przedziale od 375 do 500 euro na 1 ha UR, natomiast w województwie pomorskim większość gospodarstw nie osiąga dochodów większych niż 250 euro na 1 ha UR.
 13. Wysokość osiągniętych dochodów rolniczych w obu regionach nie zależy od wieku rolników prowadzących gospodarstwa rolne. Istnieje też niewielka zależność wysokości osiągniętych dochodów od wykształcenia. Jednak najwyższe dochody, zarówno w badanych gospodarstwach polskich jak i hiszpańskich, osiągają rolnicy legitymujący się wyższym wykształceniem rolniczym.
 14. Największe dochody rolnicze osiągają rolnicy zajmujący się produkcją mleka. Ma to miejsce w obu badanych regionach.

15. Większość ankietowanych rolników Castilla y Leon (w ocenie subiektywnej, z powodu braku prowadzenia szczegółowej rachunkowości) orzekła, że integracja Hiszpanii z UE nie przyniosła wzrostu ich dochodów i obawia się, że przystąpienie do UE nowych państw wpłynie na zmniejszenie sprzedaży ich produktów rolniczych.
16. Większość badanych rolników pomorskich (95%) złożyła wnioski o dopłaty bezpośrednio do gruntów rolnych. Ci rolnicy, którzy tego nie zrobili, argumentowali zbyt małą powierzchnią, traktowaniem dopłat jak zwrotnego kredytu bądź brakiem informacji.
17. Najwięcej badanych rolników województwa pomorskiego (aż 73%) przeznaczyło dopłaty na bieżącą działalność, chociaż dość liczna grupa (27%) zainwestowała te pieniądze w rozwój gospodarstw.
18. Z pozostałych programów (poza dopłatami do gruntów rolnych) wspierających rolników największym zainteresowaniem cieszyły się w obu regionach „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Należy podkreślić, że krótki okres integracji Polski z UE spowodował, że w czasie prowadzonych badań niewielu rolników skorzystało z tych programów.
19. Renty strukturalne cieszą się dużym zainteresowaniem. Dla rolników są przede wszystkim szansą na zwiększenie dochodów w budżecie rodzinnym, nie tylko z tytułu pozyskanej renty, ale pozwalają młodym następcom modernizować gospodarstwa poprzez realizację programu: „Ułatwienie startu młodym rolnikom”.

Podsumowując należy stwierdzić, że badane gospodarstwa województwa pomorskiego oraz Castilla y Leon w Hiszpanii mają wiele podobieństw. Różni je zasadniczo kwestia: wielkość gospodarstwa. Badane gospodarstwa hiszpańskie są wielokrotnie większe i uzyskiwane dochody gospodarstw są zdecydowanie wyższe. W tym miejscu należy podkreślić, że zarówno rolnicy hiszpańscy, jak i polscy dokonują subiektywnej oceny dotyczącej osiągniętych przez siebie dochodów. W obu krajach nie ma obowiązku prowadzenia szczegółowej rachunkowości w gospodarstwach rolnych (w Polsce jest dobrowolność w tym zakresie, natomiast w Hiszpanii zależy od wielkości badanego gospodarstwa). Tylko kilku z badanych rolników hiszpańskich przyznało, że określiło swoje dochody rolnicze na podstawie prowadzonej szczegółowej rachunkowości.

ROZDZIAŁ IV ROLNICTWO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W WARUNKACH CZŁONKOSTWA POLSKI W UNII EUROPEJSKIEJ

Przestrzeń rolnicza województwa pomorskiego, dzięki walorom przyrodniczym oraz uwarunkowaniom ekonomiczno-społecznym warunkuje rozwój zarówno rolnictwa wysokotowarowego, jak i rolnictwa ekologicznego, jednak problem stanowi niezorganizowany rynek produktów ekologicznych i słaba promocja regionalnych produktów żywnościowych.

Dynamicznie rozwijającym się pozarolniczym kierunkiem działalności gospodarstw rolnych jest agroturystyka. Województwo pomorskie pod względem ilości gospodarstw agroturystycznych należy do czołówki w kraju (na 8806 gospodarstw agroturystycznych w Polsce - 808 funkcjonuje w województwie pomorskim)¹²⁹.

Użytkowanie gruntów i produkcja rolnicza w województwie pomorskim

Rozwój rolnictwa uzależniony jest w dużym stopniu od struktury agrarnej gospodarstw. Na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego (Rozdział III) widać zróżnicowanie dochodów rolniczych w Castilla y Leon i województwie pomorskim wynikające z wielkości tych gospodarstw. Nie bez znaczenia są kierunki produkcji rolniczej i struktura użytków rolnych.

4.1.1 Zagospodarowanie użytków rolnych w województwie pomorskim

W województwie pomorskim w latach 2000-2005 nastąpił spadek udziału użytków rolnych (w tym gruntów ornych, łąk i pastwisk) w powierzchni ogółem. Zwiększyły się natomiast powierzchnie terenów leśnych i pozostałych gruntów. Wskazuje to na zalesianie bądź zmianę użytkowania gruntów o niskich klasach bonitacyjnych (np. na tereny inwestycyjne). Najwięcej terenów leśnych w stosunku do UR posiadają powiaty: bytowski, człuchowski i chojnicki (około 150%), najmniej malborski, nowodworski i sztumski (w granicach 20%). Pozostałe grunty, w stosunku

¹²⁹ www.kpodr.pl/agroturystyka/poradnik, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa woj. Pomorskiego na lata 2005-2013.

do UR największy odsetek stanowią w powiecie lęborskim i puckim, najmniejszy w sztumskim- tab. 67.

Tabela 66. Użytkowanie gruntów według rodzajów użytków w województwie pomorskim w latach 2000-2005

Lata	Powierzchnia ogólna	Użytki rolne					Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty**
		razem	grunty orne	sady*	łąki	pastwiska		
		w ha						
2000	1829288	867738	692965	4287	104951	65535	661761	299789
2004	1829288	803604	648773	3795	102463	48573	669731	355953
2005	1829288	773615	635085	2954	91954	43622	671570	384103

* łącznie ze szkółkami drzew i krzewów owocowych

** pod zabudowaniami, podwórzami, drogi, wody i inne grunty użytkowe oraz nieużytki

Źródło: GUS Gdańsk

Największy udział gruntów ornych w powierzchni ogółem ma powiat malborski (89,48%) i tczewski (88,95%), a najmniejszy pucki (70,08%) i lęborski (72,64%).

Tabela 67. Użytkowanie gruntów rolnych wg rodzajów użytków oraz powiatów w województwie pomorskim w roku 2002 (bez sadów)

Powiaty	Grunty orne	% udziału	Łąki	Pastwiska	Tereny leśne	Pozostałe grunty	Powierzchnia ogółem (UR)
bytowski	52 984	80,12	7 889	5 190	114 283	25 239	66 123
chojnicki	38 146	79,97	6 991	2472	71 015	18 704	47 696
człuchowski	52 402	86,89	5 195	2 241	77 233	18 770	60 305
lęborski	15 792	72,64	3 844	2 44	28 311	12 142	21 738
słupski	63 807	80,25	10 118	5 390	81 744	27 678	79 501
gdański	33 099	86,37	3 202	1 718	14 461	14 782	38 318
kartuski	51 893	79,44	7 215	6 085	34 021	20 977	65 322
kościerski	34507	79,46	5 773	3 078	51 381	17 172	43 422
kwidzyński	39433	85	4 247	2 513	18 824	11 068	46 391
malborski	37 049	89,48	2 682	1 614	1 014	10 059	41 403
nowodworski	27 088	85,26	2 900	1 746	5 172	20 893	31 768
pucki	18 563	70,08	5 942	1 851	17 431	10 568	26 487
starogardzki	49 125	84,44	6 965	1 889	56 712	17 132	58 173
sztumski	41 325	85,22	4 074	2 960	12 161	8 809	48 490
tczewski	41 388	88,95	2 724	1 696	10 296	12 896	46 527
wejherowski	37 204	78,24	6 866	3 316	55 856	20 647	47 547

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002, Województwo pomorskie, Gdańsk, 2003r.

4.1.2 Produkcja roślinna

W 2005 roku w stosunku do roku 2004 zmalała produkcja globalna, zarówno zwierzęca jak i roślinna. Jednak znacznie wzrosła produkcja warzyw. Polskie produkty sadownicze cieszą się uznaniem przemysłu przetwórczego krajów dawnej wspólnoty. Wartość eksportu owoców, warzyw i ich przetworów w sezonie 2003/2004 osiągnęła rekordowy poziom 1,1 mld dolarów, co stanowiło ok. 25% całego eksportu rolno-spożywczego Polski¹³⁰.

Produkcja towarowa - roślinna nieznacznie wzrosła w roku 2005 w porównaniu z rokiem 2004 – tab. 68.

Tabela. 68 Globalna i towarowa produkcja rolnicza w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2004	2005	2004	2005
	produkcja globalna		produkcja towarowa	
	w mln zł			
Ogółem	2507,8	2396,4	1710,2	1757,4
<i>PRODUKCJA ROŚLINNA</i>	1532,8	1440,0	840,0	892,8
w tym:				
Zboża	640,6	587,6	322,4	376,7
w tym zboża podstawowe:	576,1	522,3	315,0	361,6
pszenica	321,7	282,5	203,9	235,2
żyto	76,8	61,3	38,2	39,8
jęczmień	81,4	71,5	36,3	37,6
owiec	29,0	28,0	13,7	17,2
pszenżyto	67,2	79,0	22,9	31,8
Ziemniaki	192,7	165,2	93,0	98,0
Przemysłowe:	227,0	201,4	212,3	195,4
buraki cukrowe	109,3	97,3	107,2	97,3
pozostałe	117,7	104,1	105,1	98,1
Warzywa	139,6	157,5	112,4	127,3
Owoce	66,4	63,1	60,2	57,2
Siano łąkowe	51,6	64,7	0,0	0,0
<i>PRODUKCJA ZWIERZĘCA</i>	975,0	956,4	870,2	864,6
w tym:				
Żywiec rzeźny*	512,7	511,0	493,2	497,9
w tym:				
bydło (bez cieląt)	37,6	32,5	35,1	30,8
cielęta	4,7	3,0	3,8	2,6
trzoda chlewna	411,5	409,2	397,7	400,3
drób	56,3	63,2	54,0	61,3
Przyrost stada (podstawowego i obrotowego)	-14,4	-16,3	X	X
Mleko krowie	330,1	286,2	292,3	257,4
Jaja kurze	104,9	134,9	79,5	105,7
Wetna	0,2	0,4	0,2	0,4
Obornik	36,1	36,8	X	X

* bydło, cielęta, trzoda chlewna, owce, konie, drób, kozy, króliki

Źródło: GUS Gdańsk

¹³⁰ Biuletyn Informacyjny ARR. sierpień 2005.s.40.

Według ostatniego Spisu Rolnego z 2002 roku uprawą ziemiopłodów rolnych zajmuje się 62% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. W strukturze upraw dominują pszenica i żyto. Do tradycji na Pomorzu należy uprawa ziemniaków jadalnych, truskawek, lnu i ziół oraz rzepaku.

W 2004r. w województwie pomorskim zbiory ziarna zbóż podstawowych wynosiły 3,6 ton z ha, w Polsce 3,7 ton z ha. Wyższe są plony ziemniaków w województwie pomorskim, niż średnio w kraju (22 ton z ha, a w Polsce 20 ton z ha). Zbiory buraków cukrowych w województwie pomorskim wyniosły w 2004 roku 42 tony z ha. Powierzchnia zasiewów ogółem w tym okresie wyniosła 569,2 tys. ha, z czego zboża stanowiły 73,4%. Następną pozycję zajmują rośliny przemysłowe – 10,5% oraz ziemniaki około 6%, jest to wielkość taka sama jak średnio w kraju. Zboża podstawowe w Polsce stanowią 57,2%¹³¹.

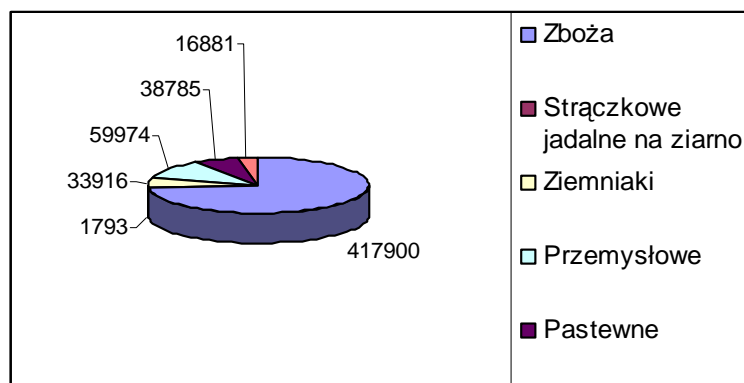
Tabela. 69 Powierzchnia zasiewów wg grup ziemiopłodów i użytkowników w 2004 roku w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	Ogółem ha	Zboża ha	Strączkowe jadalne na ziarno ha	Ziemniaki ha	Przemysłowe ha	Pastewne Ha	Pozostałe ha
w hektarach							
OGÓŁEM	569169	417900	1793	33916	59974	38785	16801
Sektor publiczny	10371	6139	60	2161	2161	1418	235
W tym gospodarstwa państwowe	9770	5753	60	2064	2064	1313	227
Sektor prywatny	558798	411761	1733	57813	57813	37367	16566
w tym: spółdzielnie produkcji rolniczej	6125	430	-	13	1105	680	20
gospodarstwa indywidualne	464736	350250	1359	30685	36722	30685	15035

Źródło: Rolnictwo województwa pomorskiego 2004 roku, US Gdańsk 2005 r.

¹³¹ Rolnictwo województwa pomorskiego 2004 roku, US Gdańsk 2005r., Rocznik Statystyczny Województw 2004.

W powierzchni zasiewów ogółem zboża stanowią 73,4% i zajmują najważniejszą pozycję, na kolejnym miejscu uplasowały się rośliny przemysłowe (10,54%), następnie pastewne (6,8%) i ziemniaki (5,96%).

Ryc. 47 Powierzchnia zasiewów wg grup ziemiopłodów w województwie pomorskim w 2004 r.

Źródło: Rolnictwo województwa pomorskiego 2004 roku, US Gdańsk 2005 r.

Na podstawie danych statystycznych zebranych dla województwa pomorskiego w latach 1999-2004, dotyczących udziału zbóż podstawowych w ogólnej powierzchni zasiewów gospodarstw indywidualnych, przeprowadzono badania i za pomocą metody średnich ruchomych zwykłych wyznaczono trendy, a następnie prognozy na kolejne 2 lata.

Tabela 70. Udział zbóż podstawowych w ogólnej powierzchni zasiewów w gospodarstwach indywidualnych województwa pomorskiego w %

1999	2000	2001	2002	2003	2004
63,2	63,8	63	66,5	64,6	63,7

Źródło: GUS

$$y_t^* = \frac{y_{t-1} + y_{t-2} + \dots + y_{t-k}}{k}$$

Trend został wyodrębniony na podstawie wzoru:

Gdzie:

k – stała wygładzania

t – nr okresu prognozowanego.

Zaś prognozy przyszłe za pomocą wzoru:

$$y_t^* = \frac{\tilde{y}_{t-1} + \tilde{y}_{t-2} + \dots + \tilde{y}_{t-k}}{k}$$

Na podstawie danych otrzymano prognozy na rok 2005 i 2006.

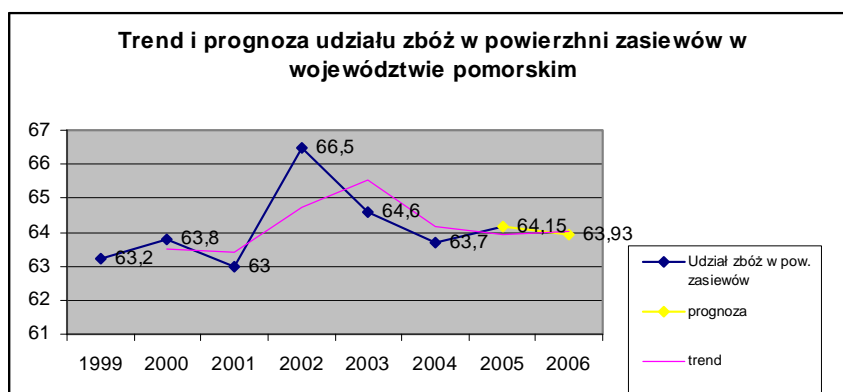
Dla prognoz ex post wyznaczono średni absolutny błąd procentowy (MAPE) ze wzoru:

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{y_t - y_t^*}{y_t} \right| \cdot 100\% ,$$

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono prognozy na lata 2005 i 2006 dla udziału zbóż podstawowych w ogólnej powierzchni zasiewów gospodarstw indywidualnych. I tak prognozę punktową dla roku:

2005 otrzymano 64,15%, a dla roku 2006 – 63,925%. Następnie dla otrzymanych prognoz ex post obliczono średni absolutny błąd procentowy, który wyniósł 1,18%.

Rzeczywisty udział zbóż podstawowych w powierzchni zasiewów ogółem wyniósł w roku 2005 – 60,71%, a w roku 2006 – 59,39 %, a więc jest trochę niższy od prognozowanego.

Ryc. 48 Trend i prognoza udziału zbóż powierzchni zasiewów ogółem w województwie pomorskim

Źródło: GUS

Udział zbóż podstawowych w indywidualnych gospodarstwach rolnych w badanym okresie nie przekraczał 65% (poza rokiem 2002) i na podstawie wyznaczonego trendu należy zakładać, że te tendencje się utrzymają. – ryc. 46.

4.1.3 Produkcja zwierzęca

W 2004 roku w województwie pomorskim na 100 ha użytków rolnych przypadało 22,1 szt. bydła, a średnio w kraju 32,8 szt. Produkcja żywca rzeźnego ogółem w 2002 i 2003 roku była na takim samym poziomie z tym, że w roku 2003 spadła produkcja bydła a wzrosła produkcja trzody chlewnej i drobiu.

Obfite zbiory zbóż i duży spadek cen po zniwach, przy wzroście cen trzody chlewnej poprawiły opłacalność chowu trzody w II połowie 2004 roku¹³².

Tabela 71. Produkcja żywca rzeźnego w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2002	2003		
		ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne	na 1 ha użytków rolnych w kg
		w tys. ton żywej wagi		
OGÓŁEM	127,9	127,9	86,0	156,3
w tym:				
Bydło (bez cieląt)	17,6	11,0	8,9	13,5
Cielęta	1,1	1,1	0,9	1,4
Trzoda chlewna	100,5	105,7	67,5	129,1
Drób	8,2	9,7	8,3	11,8

Źródło: Rolnictwo województwa pomorskiego 2004 roku, US Gdańsk 2005 r.

Produkcja żywca rzeźnego ogółem w latach 2002 i 2003 nie zmieniła się i wyniosła 127,9 tys. ton żywej wagi, jednak spadła produkcja bydła rzeźnego, a wzrosła produkcja trzody chlewnej i drobiu – tab. 71. Być może jest to efekt choroby "wściekłych krów" i konsumenci zastąpili wołowinę głównie drobiem, w następnej kolejności wybrali trzodę chlewną (wieprzowinę). Z pewnością czynniki losowe mają wpływ na wielkość produkcji rolniczej.

W gospodarstwach pomorskich dominuje w hodowli produkcja trzody chlewnej i drobiu oraz bydła dla produkcji mleka.

W celu wyznaczenia prognoz dla produkcji bydła rzeźnego w województwie pomorskim zastosowano klasyczną metodę najmniejszych kwadratów [Bartosiewicz S. *Ekonometria. Technologia ekonometrycznego przetwarzania informacji*, PWE, Warszawa 1976] do wyznaczenia trendu w postaci $y^*_t = a^*t + b^*$, gdzie estymatory zostały wyznaczone na podstawie wzorów:

$$a^* = \frac{\sum_{t=1}^n (t - \bar{t})(y_t - \bar{y})}{\sum_{t=1}^n (t - \bar{t})^2} \quad \text{oraz} \quad b^* = \bar{y} - a^* \bar{t},$$

gdzie:

t – nr okresu

\bar{t} – średnia t

y_t – empiryczna wartość w okresie t

¹³² Biuletyn Informacyjny ARR- lipiec 2005, s.4.

\bar{y} - średnia wartość y

następnie wyznaczono prognozy punktowe na kolejne lata ze wzoru:

$y^*_T = a * T + b^*$, gdzie

T – okres, dla którego jest wyznaczona prognoza

Dla zbudowanego modelu wyznaczono współczynnik determinacji na podstawie wzoru:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{t=1}^n (y_t - y_t^*)^2}{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2}$$

Tabela 72. Produkcja bydła rzeźnego w województwie pomorskim w latach 1999-2005 w tonach

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
19 256	17 572	15 885	11 960	11 033	11 382	9824

Źródło: GUS

Na podstawie danych statystycznych zebranych w latach 1999-2005 szacowany model przybrał postać:

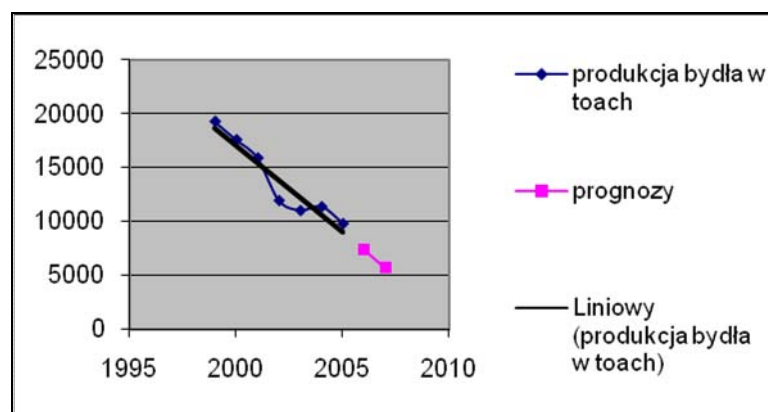
$y^*_t = 3269097 - 1624t$ i na jego podstawie otrzymano prognozy punktowe na lata 2006 i 2007 odpowiednio równe:

2006- 7340,571ton

2007- 5714,571, a współczynnik determinacji wynosi: 0,9136, co oznacza, że w 91,36% model jest dobrze dopasowany.

Rzeczywista produkcja bydła rzeźnego w roku 2006 wyniosła 9,1 tys. ton. Jest to spora różnica w stosunku do prognozowanej. Prognozowanie w rolnictwie za pomocą metod statystycznych niesie ze sobą ryzyko błędu.

Na podstawie oszacowanego modelu można wywnioskować, że roczny spadek produkcji bydła wynosi 1624 ton. Dla oszacowanego modelu otrzymano odchylenie standardowe 1183 ton. Otrzymane wartości przedstawiono na wykresie:

Ryc. 49 Trend i prognozowanie produkcji bydła rzeźnego w województwie pomorskim w latach 1999-2008

Źródło: badania i obliczenia własne

Produkcja bydła rzeźnego w województwie pomorskim systematycznie spada. Od roku 1999 spadek ten wyniósł prawie 50%. Analizując zmiany w produkcji zwierzęcej należy zauważyć, około 7-procentowy spadek produkcji w roku 2002 w stosunku do roku 2003. Spadek ten widoczny jest zarówno w produkcji globalnej, jak i towarowej. Jednak zmniejszenie produkcji bydła rzeźnego w województwie pomorskim jest nie tak znaczne jak wynikałoby z trendu i prognozowania

Produkcja mleka krowiego spadła w analizowanym okresie o około 3%. Niestety większość indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzi działalność dla zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych.

Na podstawie zebranych danych statystycznych dla woj. pomorskiego z lat 1999-2005, dotyczących produkcji mleka w mln litrów, dokonano oszacowania modelu ekonometrycznego klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (MNK).

Tabela 73. Produkcja mleka krowiego w latach 1999-2005 w województwie pomorskim w mln litrów

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
413,872	418,160	373,906	345,545	354,749	349,797	310,158

Źródło: GUS

Model ten przyjął postać;

$y_t^* = 33759 - 16,6791t$ i na jego podstawie otrzymano prognozy punktowe na lata 2006, 2007 i 2008 odpowiednio równe:

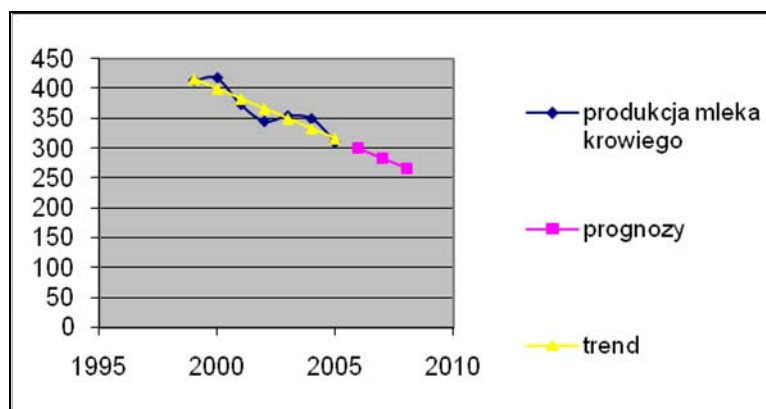
2006 - 299,880 mln l

2007 - 283,2 mln l

oraz 2008 - 266,52 mln l a współczynnik determinacji wynosi: 0,8657, co oznacza, że w 86,57% model jest dobrze dopasowany.

Rzeczywista wartość produkcji mleka wyniosła w roku 2006 322,3 mln l i jest to wzrost, a nie spadek, jakby to wynikało z trendu i prognoz.

Na podstawie oszacowanego modelu można wywnioskować, że roczny spadek produkcji mleka wynosi około 16,68 mln litrów. Dla oszacowanego modelu otrzymano odchylenie standardowe 15,55 mln l. Otrzymane wartości przedstawiono na wykresie:

Ryc. 50 Trend i prognozowanie produkcji mleka krowiego w województwie pomorskim w latach 1999-2008 w mln

Źródło: badania i obliczenia własne

Produkcja mleka w województwie pomorskim ma tendencję spadkową, jednak rok 2006 przyniósł wzrost tej produkcji. Z pewnością ilość produkowanego mleka wiąże się z kwotami mlecznymi.

Województwo pomorskie posiada doskonałe warunki do prowadzenia rolnictwa ekologicznego, wskazuje na to występowanie w przeważającej części gleb słabszych oraz znacznej ilości gospodarstw małoobszarowych. Problem stanowi brak zorganizowanego rynku produktów ekologicznych i to, że regionalne produkty żywnościowe nie są dostatecznie wypromowane.

4.2 Dochody rolnicze

Dochód z gospodarstwa rolnego jest wartością dodaną netto pomniejszoną o koszt zewnętrznych czynników wytwórczych (wynagrodzeń, odsetek, czynszów) i powiększoną o granty i subsydia do inwestycji. Dochód z gospodarstwa rolnego jest zatem nadwyżką ekonomiczną z działalności gospodarstwa rolnego, pozostałą

na opłacenie nakładów pracy rolnika i jego rodziny oraz za zaangażowanie własnego kapitału w działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego¹³³.

Polska wstępując do Unii Europejskiej przyjęła system rachunkowości rolnej FADN, według którego prowadzi się ewidencję zdarzeń w gospodarstwach rolnych. Udział w systemie w Polsce jest dobrowolny. Gospodarstwa rolne w nim funkcjonujące sklasyfikowano według typologii obowiązującej w UE (Decyzja Komisji 85/377/EWG z dnia 7 czerwca 1985r. ustanawiająca typologię gospodarstw rolnych na terenie Wspólnoty). Klasyfikacja gospodarstw rolnych funkcjonujących w Polsce została wykonana na podstawie:

- Czterech regionów SGM;
- Czterech zestawów parametrów SGM;
- Danych Powszechnego Spisu Rolnego 2002.

FADN (Farm Accountancy Data Network), jest systemem rachunkowości rolnej obowiązującym w UE już od roku 1965 r. (EWG). Obejmuje się nim gospodarstwa towarowe osiągające minimalne progi wielkości ekonomicznej wyrażone w określonych jednostkach (ESU) różne dla poszczególnych krajów członkowskich. Pole obserwacji Polskiego FADN ustalone wg wielkości minimalnej gospodarstwa rolnego w polu obserwacji ustalono na poziomie 2 (ESU). Taką samą wielkość ustalono dla Hiszpanii. W Polsce wyznaczono 4 regiony SGM (Standard Gross Margin) standardowej nadwyżki bezpośredniej:

1. Pomorze i Mazury,
2. Wielkopolska i Śląsk,
3. Mazowsze i Podlasie,
4. Małopolska i Podgórze.

Województwo pomorskie zostało zaliczone do Makroregionu – Pomorze i Mazury.

¹³³ L. Goraj, S Mańko, R. Sass, Z. Wyszowska, Rachunkowość rolnicza, Edukacja Dyfin, Warszawa 2004., s.51.

Tabela 74. Dochód rolniczy uzyskany przez indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość FADN w 2004 roku w Makroregionie Pomorze i Mazury

Wyszczególnienie	lata	Ogółem	Bardzo	Małe	Średnio	Średnio	Duże	Bardzo
			Małe (0-<4 ESU)*	(4<8 ESU)	małe (8<16 ESU)	Duże (16<40) ESU	(40<100 ESU)	Duże ≥100 ESU
		zł	zł	zł	zł	zł	zł	zł
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego	2004	40189	6527	12517	23517	62297	168757	427244
	2005	31278	8617	15785	26437	70206	163603	499512
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą	2004	24952	4803	8615	14135	34861	91135	247675
	2005	19597	6194	10639	15408	38840	86651	257605

Źródło: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

- Wartość ekonomiczna gospodarstwa rolnego wyrażana jest w Europejskich Jednostkach Wielkości(ESU). Obecnie 1 ESU stanowi równowartość 1200 Euro.

Dochód rolniczy w analizowanych gospodarstwach wzrasta wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw, dotyczy to zarówno dochodu ogółem, jak i dochodu na osobę pełnozatrudnioną, nieopłaconą.

W roku 2005 w stosunku do roku 2004 nastąpił spadek dochodu rolniczego ogółem (z 24.952 zł w roku 2004 na 19.597 zł w roku 2005 r.), natomiast wg poszczególnych grup nastąpił wzrost dochodów rolniczych w roku 2005 w stosunku do roku 2004 (poza grupą dużych gospodarstw, w których dochody spadły w roku 2005 do kwoty 86.651 zł z kwoty 91.135 zł).

4.3 Grupy producenckie czynnikiem wspierającym rozwój rolnictwa

Znaczenie grup producenckich w krajach „starej unii” jest bardzo duże i mają one bardzo silną i ugruntowaną pozycję. Ich najważniejszą rolą jest organizacja sprawnego funkcjonowania rynków poszczególnych produktów. Charakteryzująca ich ścisła współpraca spowodowała, że stały się one ważnym partnerem dla władz przy kształtowaniu i realizowaniu polityki rolnej.

Wsparcie dla tworzenia grup producenckich jest instrumentem, którego włączenie do Planu Rozwoju Wsi w warunkach polskiego rolnictwa, gdzie przeważają bardzo małe gospodarstwa, jest w pełni uzasadnione. Mała skala produkcji w przeciętnym gospodarstwie, rozproszenie producentów oraz trudności z utrzymaniem standardów są istotną barierą w dostępie do konkurencyjnych rynków. Grupy producenckie poprawiają pozycję konkurencyjną rolników na rynku¹³⁴.

W rejestrze Marszałka Województwa Pomorskiego zarejestrowane są 4 grupy producentów rolnych z terenu województwa pomorskiego (w tym 3 z terenu działania Oddziału w Strzelinie), którym już przyznano pomoc finansową na ich działalność ze środków publicznych. Ponadto w województwie pomorskim działają 52 organizacje i związki rolnicze oraz 23 grupy nieformalne. (producenci zbóż, mleka, trzody chlewnej, warzyw i inni).

Tworzenie się grup producenckich nie jest procesem łatwym i szybkim. Istnieje wiele barier efektywnego ich funkcjonowania na polskim rynku rolnym. Do najważniejszych zalicza się; skomplikowane procedury ubiegania się o wsparcie finansowe na założenie i działalność administracyjną grupy, obciążenia podatkowe i inne opłaty, brak instytucji gwarancyjnych dla grup niekapitałowych oraz ograniczenia dotyczące minimalnych wielkości produkcji i rozszerzenie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy produkcyjne¹³⁵.

4.4 Przemysł rolno-spożywczy

Transformacja ustrojowa wymusiła przyspieszenie procesów modernizacyjnych w polskim przemyśle spożywczym. Przyspieszenie było na tyle duże, że w każdej

¹³⁴ J. Wilkin, Kierunki, s.68.

¹³⁵ C. Elbanowski, Bariery i szanse organizacji grup producentów rolnych i ich efektywnego funkcjonowania na rynku rolnym [W:] Pomorskie wieści rolnicze, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku, 5/2006.

branży wyłoniła się grupa liderów. Firmy te pod względem stanu technicznego i technologicznego nie różnią się od podobnych przedsiębiorstw w krajach UE.

Przetwórstwo rolno-spożywcze w województwie pomorskim jest dość zróżnicowane. Zakłady są rozmieszczone nierównomiernie. Największa ilość zakładów funkcjonuje na Żuławach i Powiślu, następnie w podregionie słupskim, najmniej w podregionie nadmorskim. Na terenie województwa pomorskiego zarejestrowanych jest 181 zakładów przetwórstwa mięsnego, z czego 41 zakładów (26%) może prowadzić swobodny obrót swoimi produktami w krajach UE¹³⁶. Najwięcej zakładów tej branży zlokalizowanych jest w powiecie kartuskim oraz słupskim. Największe zakłady przetwórstwa mięsa czerwonego znajdują się w: Przechlewie, Chojnicach – Zakłady Mięsne „Skiba”, Janikowie – Zakłady Mięsne „Nowak”. Do największych zakładów drobiarskich należy zaliczyć: „Ubój i handel drobiem Agnieszka Gosz w Sierakowicach”, „Rzeźnia drobiu Andrzej Mielewczyk” w Dzierżążnie.

Do ważnych branż przetwórstwa rolno-spożywczego w województwie pomorskim należy zaliczyć przetwórstwo ryb. Działalnością w tym zakresie zajmuje się 85 zakładów w tym 62 zakłady posiadają uprawnienia do wprowadzenia swoich produktów na rynek¹³⁷.

W województwie pomorskim jest tylko 15 zakładów mleczarskich, zlokalizowanych w 11 powiatach. Do znanych zakładów mleczarskich należy zaliczyć Okręgową Spółdzielnię Mleczarską „Maluta” w Nowym Dworze Gdańskim.

W Regionie rozwija się również przemysł zbożowo-młynarski i cukrowniczy, funkcjonują 42 magazyny zbożowe, 18 młynów i 2 zakłady produkcji makaronów. Ponadto zlokalizowanych jest 39 zakładów przetwórstwa owoców i warzyw¹³⁸.

4.5 Wsparcie obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie pomorskim w ramach środków Unii Europejskiej

Wsparcie środkami unijnymi obszarów wiejskich województwa pomorskiego po akcesji Polski do UE zapoczątkowano w 2004 roku za pośrednictwem kilku programów realizowanych głównie przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.

¹³⁶ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Województwa Pomorskiego na lata 2005-2013.

¹³⁷ Tamże.

¹³⁸ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Województwa Pomorskiego na lata 2005-2013.

4.5.1 Dofinansowanie obszarów wiejskich i rolnictwa w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”

Program ten realizowany był wspólnie przez ARiMR i Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego. Beneficjentami byli głównie rolnicy. Jednak o środki te mogły starać się również jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe.

Tabela 75. Złożone i zrealizowane wnioski w ramach SPO „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich 2004-2006 w województwie pomorskim (stan na 30.09.2007) – programy realizowane przez ARiMR

Działanie	Liczba złożonych wniosków	Kwota wnioskowanej pomocy [PLN]	Kwota zawartych umów [PLN]	Kwota zrealizowanych płatności [PLN]
1.1. Inwestycje w gospodarstwach rolnych	1 803	252 860 837	114 470 430	90 686 734
1.2. Ułatwianie startu młodym rolnikom	774	38 700 000	28 700 000	28 700 000
1.5. Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	74	107 292 687	64 121 813	28 032 746
2.4. Różnicowanie działalności rolniczej	241	17 573 787	8 252 002	6 199 159
2.6. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej	269	17 359 431	5 555 570	3 883 113

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

Największym zainteresowaniem cieszyły się działania związane z inwestycjami w gospodarstwach rolnych oraz ułatwianie startu młodym rolnikom. Działania te zostały w największym stopniu zrealizowane, a kwota tych płatności jest najwyższa w porównaniu z kwotą zawartych umów. Najmniej wniosków złożono w ramach działania 1.5 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”, jednak kwota wnioskowanego wsparcia była największa (średnio na 1 wniosek przypadało 1.449901 zł), również kwota zawartych umów (w stosunku do złożonych wniosków) była najwyższa.

Łączna kwota dofinansowania w ramach SPO „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich 2004-2006” w województwie pomorskim (stan na 30.09.2007) programów realizowanych przez ARiMR wyniosła 157.501.752 zł. Wsparcie to bezpośrednio wpłynęło na poprawę infrastruktury i rozwój gospodarstw rolnych.

4.5.2 Wsparcie w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich

Środki w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich skierowane były do gospodarstw i producentów rolnych. Realizacja zadań w ramach tych działań wpłynęła na poprawę konkurencyjności pomorskich gospodarstw na wspólnym europejskim rynku.

Tabela 76. Złożone wnioski i zrealizowane płatności w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w województwie pomorskim (stan na dzień 31.07.2007r.)

Działanie	Wnioski złożone i rozpatrywane	Zrealizowane płatności [PLN]
1. Renty strukturalne	1 668	60 271 043
2. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	4 076	28 434 000
4. Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	4 493	65 701 431
5. Zalesianie gruntów rolnych	442	21 213 882
6. Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	4 630	113 490 001
7. Grupy producentów rolnych	4	884 568

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

Największe zrealizowane płatności przypadają w województwie pomorskim na działanie; „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE”, w którym złożono również największą liczbę wniosków. Jest to działanie utworzone specjalnie dla krajów przystępujących do UE. Sporym zainteresowaniem cieszyły się również programy rolno-środowiskowe, w których realizacja płatności osiągnęła kwotę 65 701 431 zł. Najmniej środków w ramach PROW przeznaczono na wsparcie Grup Producentckich – wpłynęły tylko 4 wnioski, a zrealizowane płatności stanowią kwotę 884.568 zł.

4.5.3 Aplikowanie po środki w ramach „Płatności bezpośrednich” w województwie pomorskim

Płatności bezpośrednie były pierwszymi środkami unijnymi, jakie trafiły „masowo” do rolników polskich. Od początku realizacji programu udział ubiegających się o te środki w stosunku do uprawnionych był wysoki. W województwie pomorskim wskaźnik ten przekraczał 90 %.

Tabela 77. Liczba wniosków oraz zrealizowane płatności bezpośrednie do gruntów rolnych w latach 2004-2006 w województwie pomorskim

Rok	Liczba	W tym uzupełniające	Liczba JPO	Kwota płatności JPO [PLN]	Kwota płatności UPO Inne rośliny [PLN]	Razem płatności [PLN]
2004	39 091	37 931	38 426	145 516 229	179 741 816	325 258 045
2005	40 668	39 733	40 368	158 872 206	179 717 762	338 589 968
2006	40 271	39 322	39 697	194 799 959	200 822 276	395 622 235

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

Z każdym rokiem następował wzrost kwot płatności i to zarówno w kategorii Jednolitych Płatności Obszarowych, jak i Uzupełniających. Płatności z tytułu utrudnionych warunków gospodarowania otrzymują rolnicy prowadzący działalność w specyficznych warunkach, uznanych za utrudniające gospodarowanie, a tym samym pogarszających konkurencję.

Tabela 78. Zrealizowane płatności ONW w poszczególnych kampaniach (dane na dzień 14-10-2007 r.)

Kampania 2004	Kampania 2005	Kampania 2006	Razem płatności
55 638 331,44	61 454 909,81	63 395 229,64	180 488 470,89

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

Pomoc finansowa dla właścicieli gospodarstw udzielana jest w postaci corocznych, zryczałtowanych płatności do hektara użytków, położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Limity ustalono na podstawie analizy poszczególnych typów i grup obszarowych gospodarstw.

Płatności ONW stanowią 16% płatności bezpośrednich i wypłaty ich są zorganizowane razem z wypłatami dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych.

Zmiana poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000-2005 w województwie pomorskim i jego zróżnicowanie regionalne w układzie powiatów

Badania poziomu rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim w roku 2000 i 2005 przeprowadzono w 16 powiatach. Do wyznaczenia wskaźnika rozwoju wykorzystano 9 cech. Wybór cech ograniczony był możliwością uzyskania danych statystycznych w badanym okresie. Wśród przyjętych do badań cech znajdują się zarówno stymulanty, czyli zmienne, których wysokie wartości są pożądane, jak i destymulanty, czyli zmienne, których niskie wartości są pożądane. Obliczenie poziomu rozwoju powiatu, to określenie jednoczesnego wpływu na poziom rozwoju wszystkich przyjętych cech.

Ponieważ cechy posiadają różne miana, więc została przeprowadzona standaryzacja (normalizacja) tych cech na podstawie wzorów:

$$X_{ik} = \frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{S_k}, \text{ gdzie}$$

$k=1,2,\dots,l$, gdzie l liczba wszystkich rodzajów cech

n – liczba wszystkich badanych powiatów

X_{ik} – wartości cechy k w i -te powiatu po standaryzacji

x_{ik} - wartości cechy k w i -te powiatu

\bar{x}_k - średnia arytmetyczna cechy k

S_k – odchylenie standardowe cechy k

W celu zbadania poziomu rozwoju rolnictwa stworzono abstrakcyjny powiat, który jest punktem odniesienia w badaniach rozwoju poszczególnych powiatów.

Dla powiatu abstrakcyjnego, jako wartości badanych cech, zostały przyjęte odpowiednio stymulanty i destymulanty. W ten sposób można traktować powiat abstrakcyjny jako punkt wielowymiarowej przestrzeni euklidesowej.

Miarą poziomu rozwoju powiatu jest wielkość określona wzorem: $d_i = \frac{C_i}{C_0}$,

gdzie:

C_i – odległość i tego powiatu od powiatu wzorcowej, obliczona na podstawie wzoru:

$$C_i = \sqrt{\sum_{k=1}^l (X_{0k} - X_{ik})^2}, \quad i=1,2,\dots,n$$

$$C_0 = \bar{C}_i + 2S_0$$

\bar{C}_i - średnia odległość powiatu od wzorca

S_0 – odchylenie standardowe.

Im punkt P_i znajduje się bliżej wzorca tym poziom rozwoju jest wyższy, tj. wartość d_i jest bliższa 0. Wartości d_i na ogół spełniają warunek $0 \leq d_i \leq 1$.

Na podstawie miary rozwoju d_i oraz odchylenia standardowego miary poziomu rozwoju, dokonano podziału powiatów na 6 klas w następujący sposób:

Klasa:

$$\text{I} \quad d_i \leq \bar{d}_i - 2Sd_i$$

$$\text{II} \quad \bar{d}_i - 2Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i - Sd_i$$

$$\text{III} \quad \bar{d}_i - Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i$$

$$\text{IV} \quad \bar{d}_i < d_i \leq \bar{d}_i + Sd_i$$

$$\text{V} \quad \bar{d}_i + Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i + 2Sd_i$$

$$\text{VI} \quad d_i > \bar{d}_i + 2Sd_i$$

Gdzie:

\bar{d}_i - średnia miara poziomu rozwoju

Sd_i - odchylenia standardowego miary poziomu rozwoju,

d_i – poziom rozwoju.

Wyniki badań poziomu rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim w 2000 roku

Uwzględniając przyjęte założenia metodologiczne, do badań zostały wykorzystane następujące cechy:

x_1 - średnia wielkość gospodarstwa

x_2 - Udział gruntów ornych w pow. ogółem

x_3 - Udział powierzchni zasiewów w gruntach ornych

x_4 - ilość zatrudnionych na 100ha UR

x_5 - obsada bydła przypadająca na 100 ha UR

x_6 - obsada trzody chlewnej na 100 UR

x_7 - obsada owiec na 100 ha UR

x_8 - Plony zbóż w dt /ha

x_9 - Plony ziemniaków w dt /ha

Cechy te są jedynymi wspólnymi cechami rolnictwa województwa pomorskiego oraz Castilla y Leon, których wartości można było uzyskać z materiałów statystycznych. Trudność polegała na tym, że dane statystyczne dla powiatów województwa pomorskiego oraz dla prowincji wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon

są ograniczone. Dla dokładniejszej i pełnej analizy rozwoju rolnictwa niezbędne byłoby przeanalizowanie dodatkowych danych, których wartości w badanym układzie (powiatów i prowincji) nie można uzyskać.

Na podstawie uzyskanych wartości miary poziomu rozwoju rolnictwa przeprowadzono klasyfikację powiatów.

Tabela 79. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w powiatach województwa pomorskiego w roku 2000

Lp.	Powiaty	Odległość od wzorca	Miara poziomu rozwoju
1	bytowski	3,30819	0,732795
2	chojnicki	2,38887	0,529157
3	człuchowski	3,756559	0,832113
4	łęborski	3,765179	0,834022
5	słupski	2,114463	0,468373
6	gdański	1,821453	0,403469
7	kartuski	4,373547	0,968781
8	kościerski	2,808661	0,622145
9	kwidzyński	1,520753	0,336861
10	malborski	3,916412	0,867522
11	nowodworski	3,015176	0,66789
12	pucki	2,845101	0,630216
13	starogardzki	2,261462	0,500935
14	sztumski	3,616473	0,801082
15	tczewski	2,683757	0,594477
16	wejherowski	2,005801	0,444304

Źródło: badania i obliczenia własne

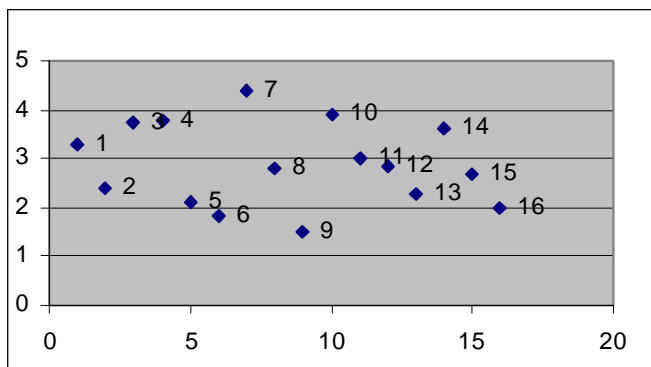
Dla badanych powiatów otrzymano:

Średnia odległość od wzorca: 2,887616

Współczynnik $C_0 = 4,514482$

Średnia miara rozwoju: 0,639634

Odległości powiatów od wzorca przedstawia wykres, w którym numery odpowiadają numerom powiatów w tabelkach.

Ryc. 51 Odległości powiatów województwa pomorskiego od wzorca (dane za rok 2000) (liczby określają numerację poszczególnych powiatów jak w tabeli 79)

Źródło: badania i obliczenia własne

Najbardziej oddalony od wzorca jest powiat kartuski, następnie malborski i człuchowski. Najbliżej wzorca, a więc w najlepszej sytuacji są powiaty kwidzyński, gdański i wejherowski. Na podstawie otrzymanych wartości dokonano podziału na klasy, jak wcześniej opisano.

Tabela 80. Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2000 roku

Lp.	Powiaty	Miara poziomu rozwoju	klasy
1	bytowski	0,732795	4
2	chojnicki	0,529157	3
3	czyłuchowski	0,832113	5
4	łęborski	0,834022	5
5	słupski	0,468373	3
6	gdański	0,403469	2
7	kartuski	0,968781	5
8	kościerski	0,622145	3
9	kwidzyński	0,336861	2
10	malborski	0,867522	5
11	nowodworski	0,66789	4
12	pucki	0,630216	3
13	starogardzki	0,500935	3
14	sztumski	0,801082	4
15	tczewski	0,594477	3
16	wejherowski	0,444304	2

Źródło: badania i obliczenia własne

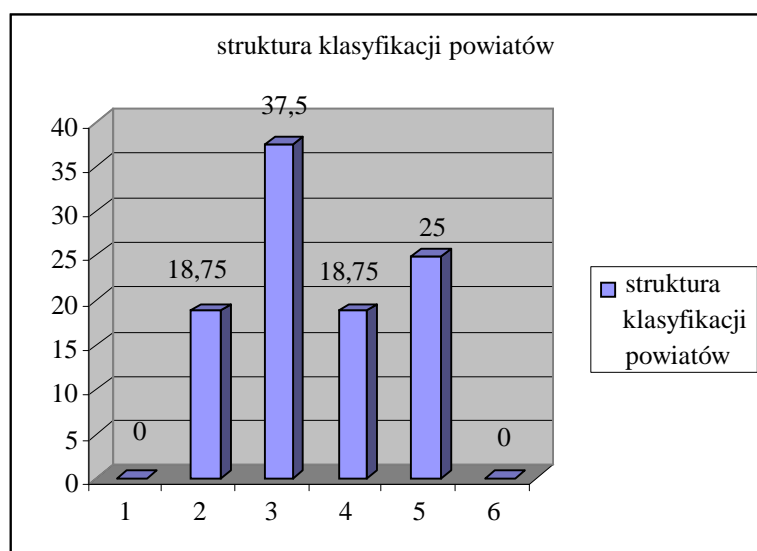
Na podstawie przyjętych kryteriów podziału wyodrębniono 6 klas charakteryzujących (określających) poziom rozwoju danej powiatu, gdzie klasa 1 określa bardzo wysoki poziom rozwoju, klasa 2 poziom wysoki, klasa 3 poziom średnio wysoki, klasa 4 poziom średnio niski, klasa 5 poziom niski oraz klasa 6 poziom bardzo niski.

Tabela 81. Struktura udziału klas rozwoju

Klasa	Liczba powiatów	%
1	0	0
2	3	18,75
3	6	37,5
4	3	18,75
5	4	25
6	0	0

Źródło: badania i obliczenia własne

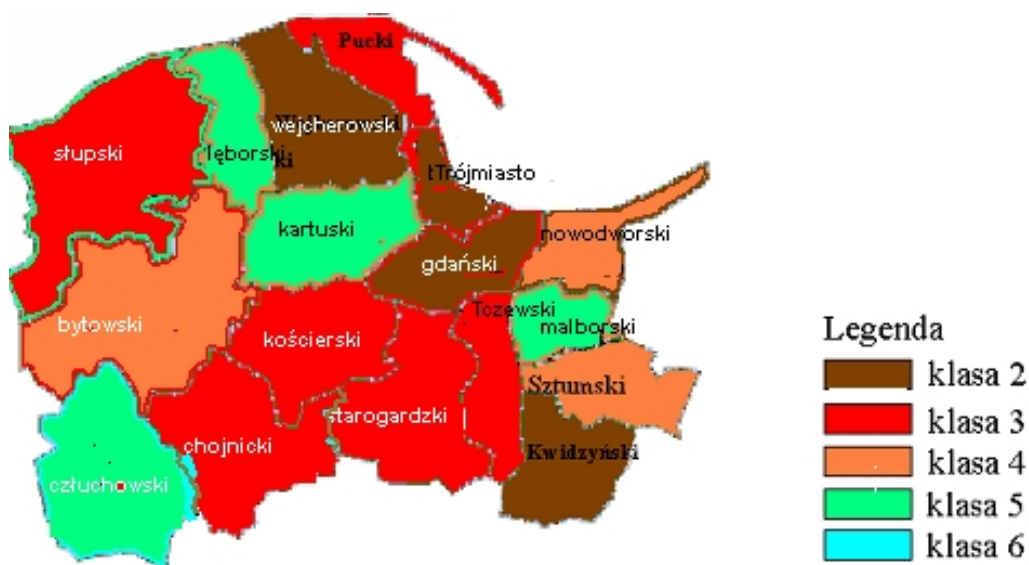
Udział powiatów w klasie 2 określającej wysoki poziom rozwoju rolnictwa w 2000 roku w województwie pomorskim jest taki sam, jak w klasie 4 i wynosi 18,75 %. Jednak najwięcej powiatów znalazło się w klasie 3 określającej wysoki poziom rozwoju (37,5%). Żaden z powiatów nie zajął pierwszej ani ostatniej klasy, a więc nie reprezentuje najwyższego oraz najniższego poziomu rozwoju.

Ryc. 52 Udział klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2000 w %

Źródło: Badania i obliczenia własne

Żaden z powiatów nie uzyskał najwyższego 1 poziomu rozwoju, ale też żaden nie znalazł się w najniższej 6 klasie. Najwięcej (6 powiatów) zajęło 3 klasę określającą średni poziom rozwoju rolnictwa (znajdują się one w większości w południowej części województwa).

Ryc. 53 Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomem rozwoju w roku 2000

Źródło: badania i obliczenia własne

Tyle samo powiatów (po trzy) uplasowało się na drugim, wysokim poziomie rozwoju i na czwartym (średnio niskim poziomie), aż cztery powiaty (stanowiąc 25% ogólnej liczby powiatów) znalazły się w 5 klasie określającej niski poziom rozwoju. Powiaty o najwyższych poziomach rozwoju rolnictwa znajdują się w pasie nadmorskim oraz w południowej części województwa.

Tabela 82. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w powiatach województwa pomorskiego w roku 2005 r.

L.p.	Powiaty	Odległość od wzorca	Miara poziomu rozwoju
1	bytowski	3,197952	0,691782
2	chojnicki	2,541035	0,549678
3	człuchowski	4,132248	0,89389
4	lęborski	3,602604	0,779317
5	słupski	2,702182	0,584537

C.d.Tabeli 82

6	gdański	1,422227	0,307657
7	kartuski	3,854513	0,83381
8	kościerski	3,084963	0,667341
9	kwidzyński	1,353772	0,292849
10	malborski	4,570433	0,988678
11	nowodworski	2,586874	0,559594
12	pucki	2,535849	0,548556
13	starogardzki	2,005502	0,433831
14	sztumski	3,431647	0,742335
15	tczewski	2,488425	0,538297
16	wejherowski	2,393474	0,517757

Źródło: badania i obliczenia własne

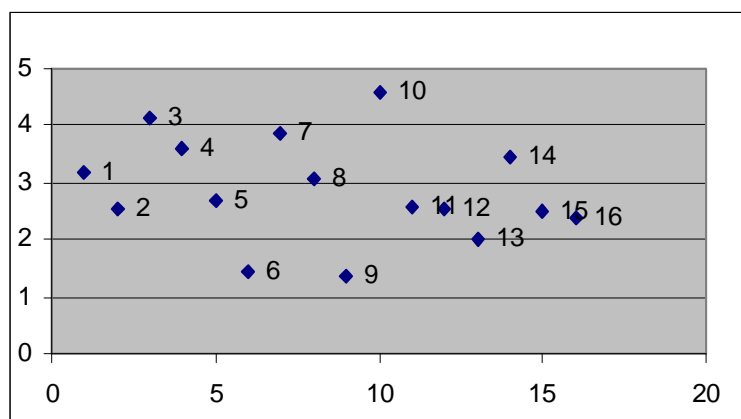
Dla badanych powiatów otrzymano:

Średnia odległość od wzorca: 2,868981

Współczynnik $C_0 = 4,622773$

Średnia miara rozwoju: 0,620619

Odległości powiatów od wzorca przedstawia wykres, gdzie numery odpowiadają numerom powiatów w tabelkach.

Ryc. 54 Odległości powiatów województwa pomorskiego od wzorca (dane za rok 2005 liczby określają numerację poszczególnych powiatów jak w tab. 82)

Źródło: badania i obliczenia własne

Najbardziej oddalony od wzorca jest powiat malborski, następnie powiaty człuchowski i kartuski. Najbliżej wzorca jest powiat kwidzyński, a następnie gdański.

Na podstawie otrzymanych wartości dokonano podziału na klasy.

Tabela 83. Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku

Lp.	Powiaty	Miara poziomu rozwoju	klasy
1	bytowski	0,691782	4
2	chojnicki	0,549678	3
3	człuchowski	0,89389	5
4	łęborski	0,779317	4
5	słupski	0,584537	3
6	gdański	0,307657	2
7	kartuski	0,83381	5
8	kościerski	0,667341	4
9	kwidzyński	0,292849	2
10	malborski	0,988678	5
11	nowodworski	0,559594	3
12	pucki	0,548556	3
13	starogardzki	0,433831	3
14	sztumski	0,742335	4
15	tczewski	0,538297	3
16	wejherowski	0,517757	3

Źródło: badania i obliczenia własne

Na podstawie przyjętych kryteriów podziału wyodrębniono 6 klas charakteryzujących (określających) poziom rozwoju danej prowincji.

Tabela 84. Struktura udziału klas rozwoju

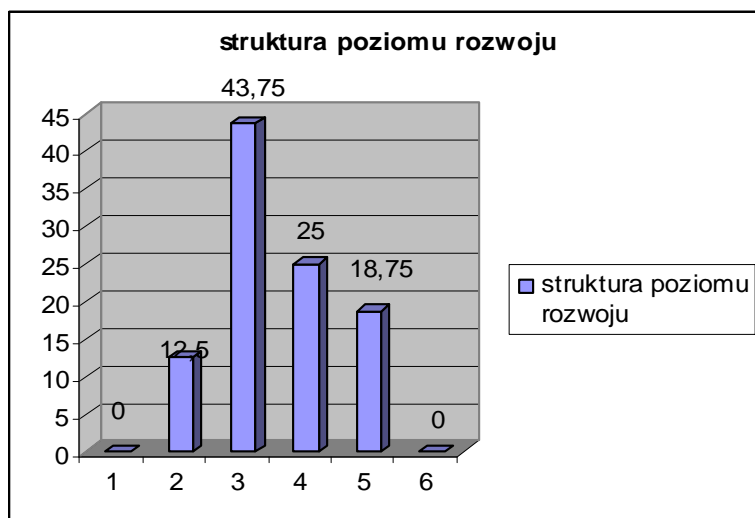
Klasa	Liczba powiatów	%
1	0	0
2	2	12,5
3	7	43,75
4	4	25
5	3	18,75
6	0	0

Źródło: badania i obliczenia własne

Żaden z powiatów nie osiągnął poziomu pierwszego (najwyższego), a także najniższego (6 klasa). Najwięcej powiatów znalazło się w 3 klasie – aż 7, stanowiąc 43,75% wszystkich powiatów. Cztery powiaty znalazły się w klasie 4 (25%).

Największa, więc koncentracja powiatów znajduje się w wartościach środkowych (3-4 klasy).

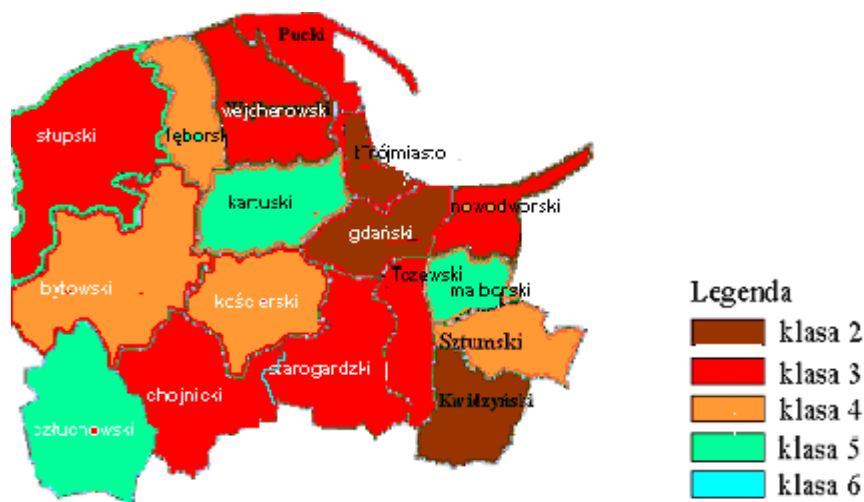
Udziały procentowe zostały przedstawione na wykresie:

Ryc. 55 Udział klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2005 w %

Źródło: *Badania i obliczenia własne*

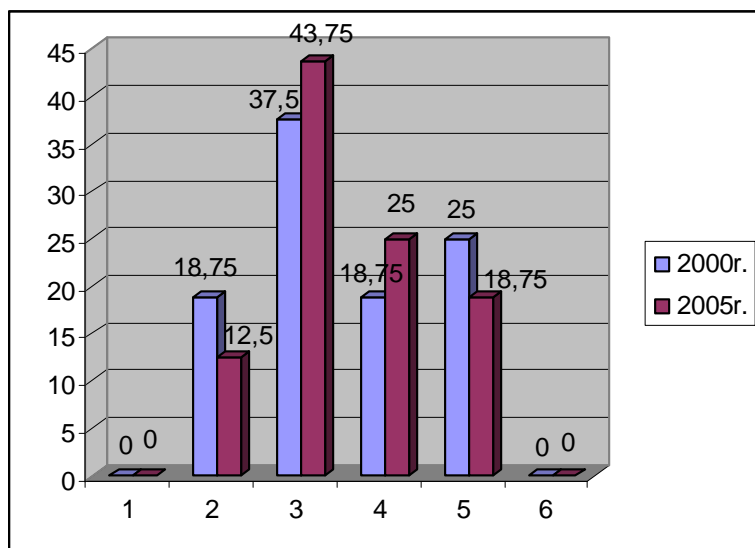
W klasie 2 oznaczającej wysoki poziom rozwoju znalazły się tylko dwa powiaty stanowiąc 12,5% ogólnej liczby powiatów. Klasa 5 (czyli reprezentanci niskiego poziomu rozwoju rolnictwa), stanowi 18,75% ogółu.

Ryc. 56 Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju w roku 2005

Źródło: *badania i obliczenia własne*

Poziom rozwoju w województwie pomorskim w roku 2005 jest dość zróżnicowany, jednak najbardziej rozwinięte rolniczo powiaty znajdują się w południowej części województwa (poza powiatem człuchowskim). Dobrze rozwinięte są również powiaty położone nad morzem.

Ryc. 57 Porównanie udziału klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2000 i 2005 (w %)

Źródło: *Badania i obliczenia własne*

Porównując zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim, należy stwierdzić, że analizując łącznie dwie pierwsze klasy (2 i 3, pomijając 1, w której nie ma żadnego powiatu) oraz 5 i 6 to w obu badanych latach sytuacja jest taka sama. W roku 2000 było o jeden powiat więcej w wysokiej 2 klasie, ale też jeden powiat więcej był w 5 klasie, określającej niski poziom rozwoju rolnictwa.

Wzrost udziału powiatów w klasie 3 nastąpił wskutek spadku udziału powiatów w klasie 2 (powiat wejherowski w 2000 r. zakwalifikował się do 2 klasy, natomiast w roku 2005 znalazł się w klasie 3). Powiat kościerski z 3 klasy w roku 2000 spadł do 4 klasy w roku 2005, natomiast powiat lęborski „przesunął” się z klasy 5 w roku 2000 do klasy 4 w roku 2005. Powiat nowodworski z klasy 4 w roku 2000 znalazł się w klasie 3 w roku 2005. Podsumowując w roku 2005 w stosunku do roku 2000 dwa powiaty „przesunęły” się o dwie klasy wyżej i dwa powiaty „spadły” o dwie klasy niżej. Na uwagę zasługuje również fakt, że klasy środkowe 3 i 4 w roku 2005 stanowią większy udział (68,75%) niż w roku 2000 (56,25%). Jest to być może początek wyrównywania różnic w poziomie rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim.

Należy podkreślić, że w badanych okresach nie ma wielkich różnic, ponieważ jest to krótki okres, a zmiany w rolnictwie są procesem długotrwałym i trudnym. Z pewnością środki unijne przyspieszą te procesy.

Podsumowując, należy stwierdzić, że rolnictwo województwa pomorskiego jest zróżnicowane regionalnie. Hoduje się głównie trzodę chlewną i bydło, duże znaczenie ma produkcja mleka.

Należy również zaznaczyć, że prognozowanie w rolnictwie metodami statystycznymi, może być obarczone błędem. W przypadku produkcji mleka i żywca mięsa wołowego w województwie pomorskim prognozy różniły się do rzeczywistych wartości.

Dotychczasowe doświadczenia w aplikowaniu po środki unijne, zarówno przez rolników jak i przez inne instytucje wskazują, że rolnictwo w województwie będzie rozwijać się dzięki wspieraniu środkami UE, a środki WPR będą determinowały rozwój pomorskich gospodarstw rolnych.

ROZDZIAŁ V PRZEMIANY ROLNICTWA CASTILLA Y LEON W LATACH 1986-2005

Rolnictwo we Wspólnocie Castilla y Leon w ciągu dwudziestu lat ulegało stałym zmianom i przekształceniom. Produkcja rolna podporządkowana była Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej. Zaistniały zmiany w zagospodarowaniu ziemi, rolnictwo stało się bardziej ekologiczne i zrównoważone. Sektor produkcji zwierzęcej poprawił swoją strukturę, szczególnie rozwinął się przemysł rolno-spożywczy oraz promocja i marketing jego produktów. Rolnictwo Castilla y Leon ze wszystkimi swoimi ograniczeniami jest rolnictwem rozwijającym się dynamicznie o wysokim postępie technologicznym spełniającym dzisiejsze wymogi i każdego dnia stara się stawiać czoła najważniejszym problemom: konkurencyjności produkcji i wymogom jakościowym stawianym przez rynek europejski i światowy¹³⁹.

5.1 Użytkowanie gruntów i produkcja rolnicza w Castilla y Leon w latach 1986-2005

Zmiany w użytkowaniu gruntów zdeterminowane były wpływem Wspólnej Polityki Rolnej i programami w niej zawartymi dotyczącymi odłogowania i zalesiania. Na produkcję rolniczą wpływ miały regulacje unijne, dotyczące określonych rodzajów produkcji zarówno roślinnej jak i zwierzęcej.

5.1.1 Zagospodarowanie użytków rolnych

Grunty orne zajmują około 38% powierzchni ogółem Wspólnoty Castilla y Leon, łąki i pastwiska 17% a tereny o charakterze leśnym 29 %. Charakteryzuje się wielkim zróżnicowaniem regionalnym pod tym względem użytkowania gruntów w prowincji Valladolid 76% ziemi jest przeznaczona pod uprawy, w prowincji Leon natomiast ziemia uprawna stanowi tylko (37%).

¹³⁹ www.jcyl.es

Tabela 85. Użytkowanie gruntów Castilla y Leon wg prowincji w roku 2003 (w ha)

Prowincje	UR	Grunty orne	Łąki	Pastwiska	Tereny leśne	Pozostałe	Powierzchnia ogółem
						grunty	
Avila	435744	187501	73 973	174270	250042	119226	805 012
Burgos	769614	591527	42 904	135183	373660	285940	1 429 214
Leon	575001	328 808	58 853	187340	749766	233321	1 558 088
Palencia	558401	477 519	11 110	69772	118904	126229	803 534
Salamanca	792522	301205	101095	390222	343149	99318	1 234 989
Segovia	411410	275 563	23 657	112190	187889	92760	692 059
Soria	468484	356 550	20 736	91198	332211	229950	1 030 645
Valladolid	613740	583 095	7 795	22850	107 955	89358	811 053
Zamora	506 904	425 842	60 502	20560	244704	314158	1 065 766
Castilla y Leon	5 131 820	3 527 610	400 625	1203585	2708280	1 590 260	9 430 360

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2004

Od 1960r. do 1999r. dwukrotnie wzrosła w Castilla y Leon ilość gruntów sztucznie nawadnianych. W latach 1975-1999 następowało pozyskiwanie gruntów uprawnych kosztem łąk, pastwisk i lasów, ale od roku 1995 sytuacja w tym względzie się ustabilizowała. Wielka różnorodność regionalna powoduje, iż trudno jest wytypować produkcję główną w Castilla y Leon. Istnieją różnice w poszczególnych prowincjach zarówno w kierunku jak i w wielkości produkcji, wydajności, strukturze agrarnej czy formie własności¹⁴⁰.

Tabela 86. Struktura użytkowanych gruntów w Castilla y Leon w 2003 r.

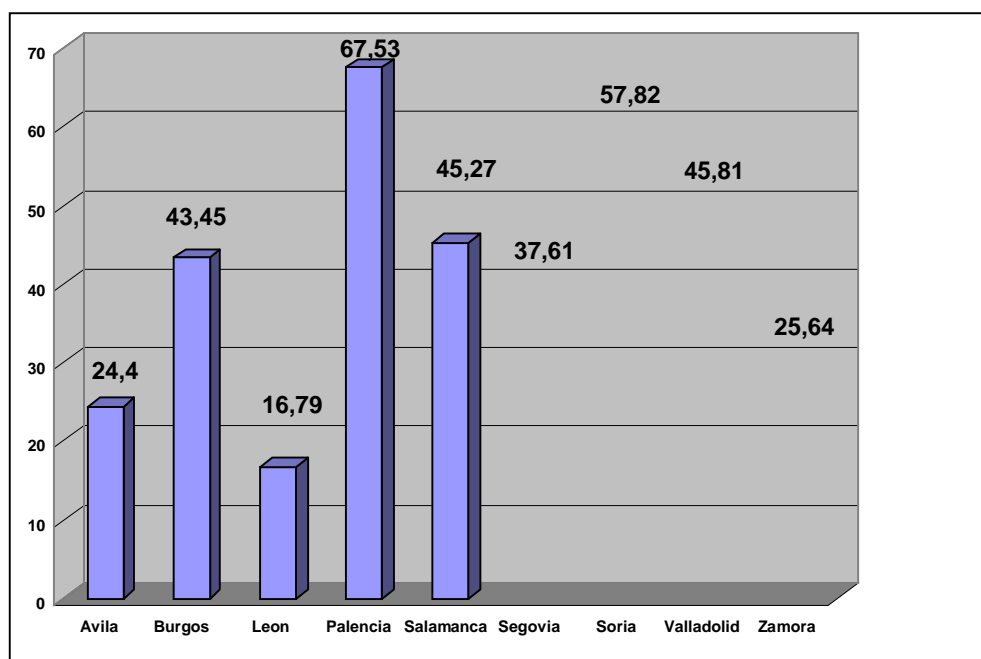
Prowincje	Udział UR w PO	GO w UR w %	Łąki w UR w %	Pastwiska w UR w %	Tereny leśne w pow. ogółem w %	Poz. grunty w pow. ogółem w %
Avila	54,13	43,03	16,98	39,99	31,06	14,81
Burgos	53,85	76,86	5,57	17,57	26,14	20,01
Leon	36,90	57,18	10,24	32,58	48,12	14,97
Palencia	69,49	85,52	1,99	12,49	14,80	15,71
Salamanca	64,17	38,01	12,76	49,24	27,79	8,04
Segovia	59,45	66,98	5,75	27,27	27,15	13,40
Soria	45,46	76,11	4,43	19,47	32,23	22,31
Valladolid	75,67	95,01	1,27	3,72	13,31	11,02
Zamora	47,56	84,01	11,94	4,06	22,96	29,48
Castilla y Leon	54,42	68,74	7,81	23,45	28,72	16,86

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2004

W Castilla y Leon użytki rolne zajmują 54,42%, natomiast grunty orne w użytkach rolnych 68,74%. Duży jest udział terenów leśnych (28,72% powierzchni ogólnej), pozostałe grunty stanowią 16,86 %.

¹⁴⁰ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, ss. 107-109.

Najwięcej gruntów ornych w UR posiada prowincja Valladolid (95,01%), a najmniej prowincja Salamanca (38,01%). Prowincją posiadającą najwięcej terenów leśnych jest Zamora (29,48% powierzchni ogółem) najmniej Salamanca (8,04%).

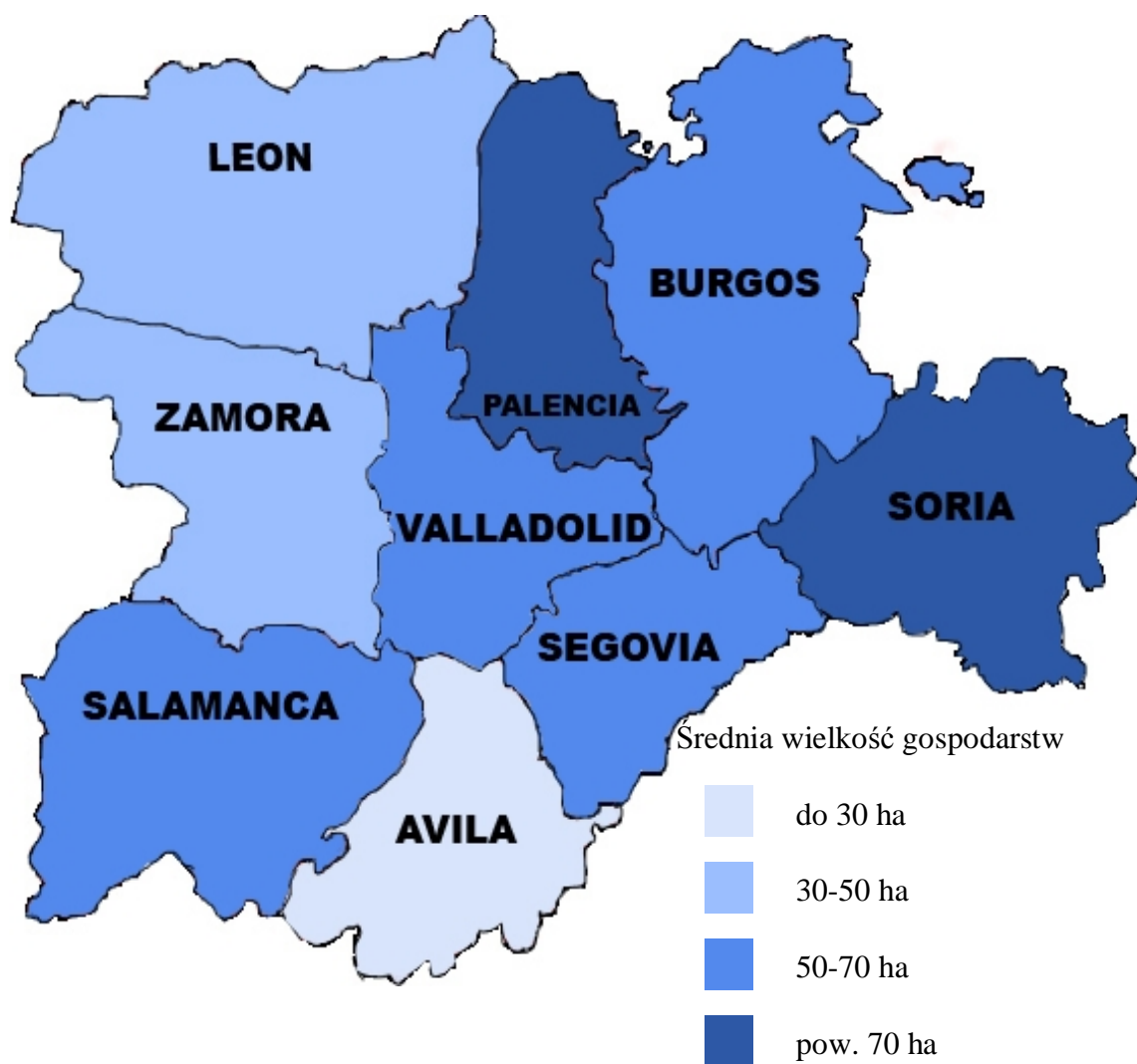
Ryc. 58 Średnia wielkość gospodarstw rolnych wg użytków rolnych w Castilla y Leon w 2001r. wg prowincji (w ha UR)

Źródło: Anuario Estadística Agraria C y L 2002

Według ostatniego Spisu Rolnego w 1999 roku zarejestrowano 169 562 gospodarstwa w Castilla y Leon i stanowi to niecałe 10% ogólnej liczby gospodarstw w Hiszpanii¹⁴¹. W Castilla y Leon jest duże rozdrobnienie agrarne gospodarstw. Pomimo że wieloletni proces scalania gruntów wpłynął na poprawę tego stanu, to 1/4 gospodarstw składa się średnio z 20 parceli.

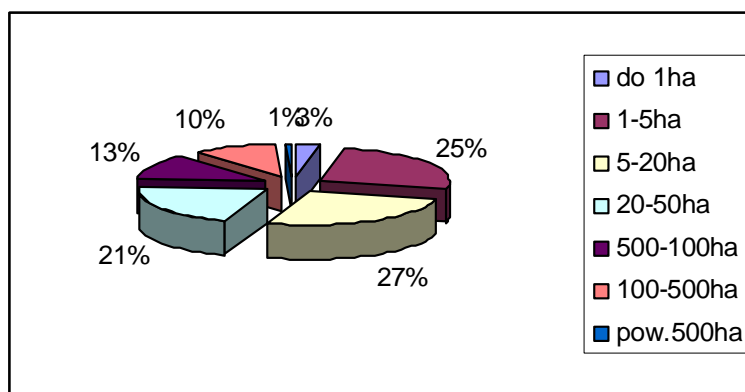
Największe pod względem powierzchni UR gospodarstwa posiada Soria i Palencja, średnia wielkość gospodarstwa przekracza 70 ha. Najmniejsze pod tym względem gospodarstwa znajdują się w prowincji Avila, tam średnia wielkość gospodarstwa nie przekracza 30 ha, jednak stanowią one najmniejszy udział w powierzchni UR Wspólnoty.

¹⁴¹ www.jcyl.es

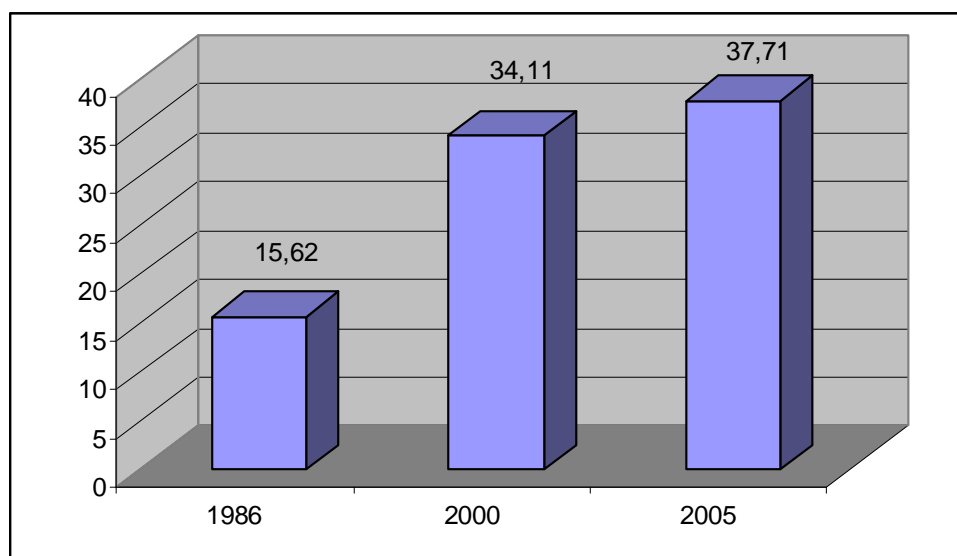
Ryc. 57 Średnia wielkość gospodarstw rolnych według prowincji w Castilla y Leon
Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002

Średnia wielkość gospodarstwa w Hiszpanii w 1986 r. wynosiła 13,3 ha UR, natomiast w roku 2005 wzrosła do 22,5 ha UR, czyli ponad półtorakrotnie.

Ryc. 58 Struktura agrarna gospodarstw Castilla y Leon w 2001 r.
Źródło: Anuario Estadística Agraria C y L 2002

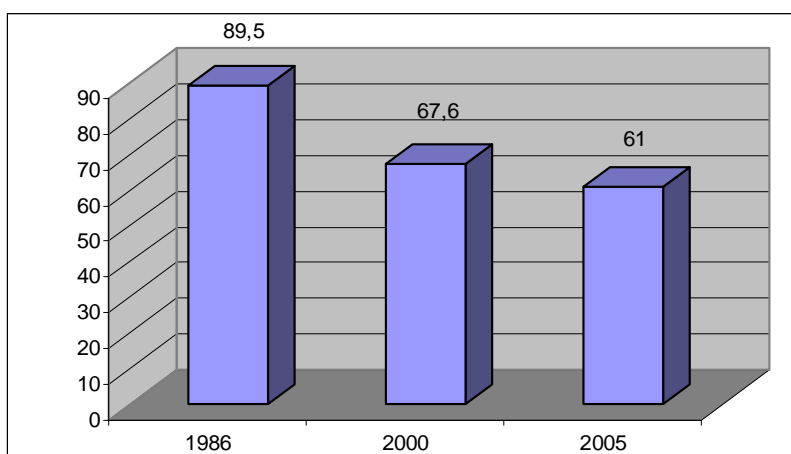
Wyróżniającym Castilla y Leon (na tle Hiszpanii) jest fakt, że tylko 64% gospodarstw ma prawo własności ziemi (średnio w Hiszpanii -53,4%). Pozostałe grunty są dzierżawione¹⁴².

Ryc. 59 Średnia wielkość gospodarstwa (UR) w Castilla y Leon w ha w latach 1986-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria C y L 2002, Instituto Nacional de Estadística

Średnia wielkość gospodarstwa w Castilla y Leon w roku 1986 wyniosła 15,62 ha UR. W kolejnych badanych latach nastąpił ponad dwukrotny wzrost; i tak w roku 2000 do średniej wielkości 34,11 ha UR, a w roku 2005 do wielkości 37,71 ha UR. – ryc. 59.

Ryc. 60 Udział gruntów ornych w UR w % w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria C y L 2002, Instituto Nacional de Estadística

¹⁴² www.jcyl.es

Udział gruntów ornych w UR w badanych latach w Castilla y Leon systematycznie spadał (z 89,5 % w roku 1986 do 67,6% w roku 2000 i do 61% w roku 2005). Z pewnością wpływ miały na to programy zalesiania gruntów o niższej klasie bonitacji ziemi.

5.1.2 Produkcja roślinna

Na wielkość produkcji rolniczej, podobnie jak na gospodarke ziemią, oddziałuje Wspólna Polityka Rolna a w szczególności limity produkcji, dopłaty bezpośrednie do produkcji oraz programy rolno-środowiskowe. W produkcji rolniczej Castilla y Leon około 55% zajmuje produkcja zwierzęca, natomiast pozostałe 45 % przypada na produkcję roślinną.

Reforma Wspólnej Polityki Rolnej z 1992 roku skorygowana w roku 1996 i w 2000 miała wpływ na strukturę produkcji rolniczej, zarówno roślinnej jak i zwierzęcej. Limity i kwoty dopłat oraz konieczność odłogowania gruntów rolnych wpłynęły na zmiany w tradycyjnej uprawie ziemi. Powierzchnia zbóż osiągnęła swoją maksymalną wielkość w 1991 roku (2,5 mln ha), podczas gdy w roku 2001 zmniejszyła się do 2,1 mln ha. Jednocześnie następował stały wzrost wydajności i w 2001 roku produkcja zbóż wyniosła 8 mln ton (średni plon - 3,8 tony z ha). Dopłaty do produkcji pszenicy spowodowały podwojenie zasiewów tego zboża (wzrost ten jest szczególnie widoczny w prowincjach, w których uprawy pszenicy mają długą tradycję)¹⁴³.

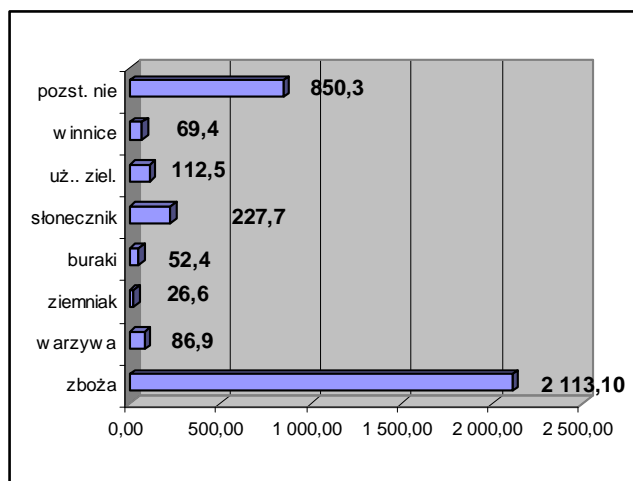
Tabela 87. Powierzchnia głównych upraw w Castilla y Leon wg prowincji (w tys. ha)

Produkcja	C y L	AV	BU	LE	PA	SA	SG	SO	VA	ZA
zboża	2113,1	121,2	401,4	161,1	289,0	185,1	181,1	227,6	342,8	203,8
warzywa	86,9	2,8	14,5	16,6	16,3	5,4	0,6	2,2	18,8	9,4
ziemniak	26,6	1,0	4,8	3,3	1,6	5,8	2,5	0,3	6,0	1,3
buraki	52,4	4,0	5,0	7,5	6,5	5,2	3,6	1,1	15,3	4,4
słonecznik	227,7	9,6	37,0	3,3	33,0	17,3	20,2	36,5	45,1	25,7
uż. zielone	112,5	3,9	11,9	17,3	21,0	8,7	5,3	1,4	21,9	21,0
winnice	69,4	4,2	14,9	15,9	0,6	3,6	1,9	1,1	14,4	12,8
pozostałe	850,3	45,2	114,8	109,4	106,2	81,1	55,9	83,2	111,1	143,5

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002

¹⁴³ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.114.

W produkcji upraw roślinnych najważniejszą pozycję zajmują zboża, największą ich powierzchnię obsiewa się w Burgos, najmniejszą w Avila. Drugą pozycję w strukturze zasiewów w Castilla y Leon zajmuje słonecznik, którego najwięcej uprawia się w Valladolid, a najmniej w Leon. Znaczną pozycję w produkcji roślinnej Castilla y Leon zajmują warzywa, których najwięcej uprawia się w Valladolid - tab. 87.

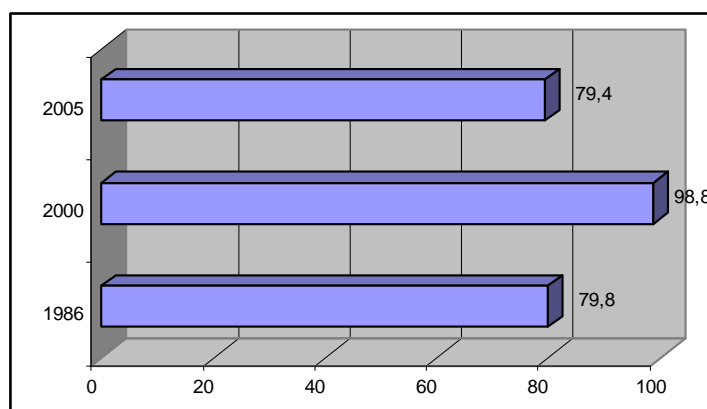

Ryc. 61 Powierzchnia głównych upraw w Castilla y Leon/ w tys. ha w 2001 r.

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002

Analizując zmiany w udziale powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych, należy stwierdzić, że jest on niemal identyczny w roku 1986 oraz 2005 i wynosi niecałe 80% (79,8% w roku 1986 i 79,4% w roku 2005).

Najwyższy udział powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych w badanym okresie wystąpił w roku 2000 i wyniósł 98,8 %. Spadek tego wskaźnika w roku 2005 spowodowany jest prawdopodobnie koniecznością odłogowania gruntów jako efekt wdrażania Reformy MacSharr’ego oraz Agendy 2000 (lata 1996-2003).

Ryc. 62 Udział powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych w % w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Na podstawie danych statystycznych zebranych w latach 1984-2005 (dla uzyskania dokładniejszego wyniku uwzględniono najdłuższy, biorąc pod uwagę dostępność danych statystycznych, okres czasu) dla udziału zbóż w powierzchni zasiewów w Castilla y Leon, wykorzystując metodę wykładniczego Browna wyznaczono trend a następnie prognozy na dwa kolejne lata.

Tabela 88. Udział zbóż w powierzchni zasiewów w Castilla y Leon

Rok	W powierzchni zasiewów w %
1984	83,23
1985	83,94
1986	85,10
1987	85,60
1988	86,47
1989	86,38
1990	85,35
1991	85,75
1992	79,13
1993	73,39
1994	77,60
1995	83,70
1996	83,38
1997	85,19
1998	84,16
1999	86,26
2000	86,97
2001	83,11
2002	86,03
2003	83,89
2004	85,26
2005	86,52

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Do wyznaczenia prognoz udziału zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów w Castilla y Leon, na podstawie zebranych danych statystycznych, wykorzystano metodę wykładniczego Browna.

Model wyrównywania wykładniczego jest jednym z klasycznych modeli adaptacyjnych¹⁴⁴.

$$y_1^* = \frac{y_1 + y_2 + \dots + y_k}{k}$$

Wartości oceny trendu wyznacza się za pomocą wzoru:

$$y_t^* = \alpha y_{t-1} + (1 - \alpha) y_{t-1}^*$$

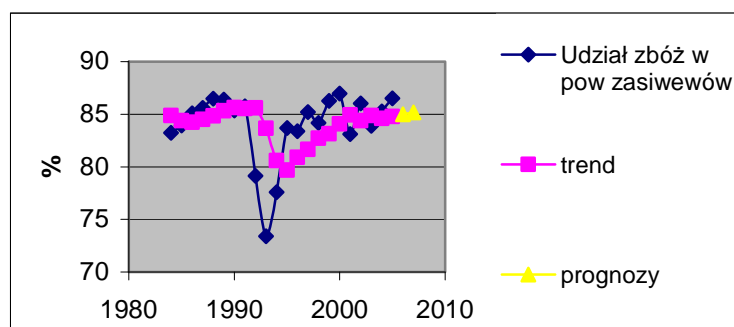
gdzie:

$\alpha \in [0,1]$, jest to stała wygładzania.

Prognozy na kolejne lata zostały wyznaczone ze wzoru:

$$y_T^* = y_n^* + (T - n)(y_n^* - y_{n-1}^*)$$

Przy szacowaniu modelu przyjęto, dla pierwszej wartości prognoz ex post, średnią z pierwszych pięciu lat udziału zbóż w powierzchni zasiewów dla Hiszpanii, charakterystycznego dla badanego okresu. W kolejnych prognozach ex post przyjęto stałą wygładzania $\alpha = 0,3$, gdyż dla tak przyjętej stałej wygładzania średni absolutny błąd prognoz ex post wynosił 2,87%. Na podstawie otrzymanego trendu zostały wyznaczone prognozy na kolejne dwa lata. Dla roku 2006 otrzymano prognozę udziału zasiewów zbóż w powierzchni zasiewów 84,99%, a dla roku 2007 otrzymano 85,19% udziału powierzchni zasiewów w strukturze zasiewów. Dane statystyczne oraz prognozy przedstawiono na wykresie:

Ryc. 63 Trend i prognozy udziału zbóż w powierzchni zasiewów w Castilla y Leon.

Źródło: badanie i obliczenia własne

¹⁴⁴ A. Goryl, Z. Jedrzejczyk, K. Kukuła, J. Osiewalski, A. Walkosz, *Wprowadzenie do ekonometrii w przykładach i zadaniach*, PWN, Warszawa 2000, s. 126-127.

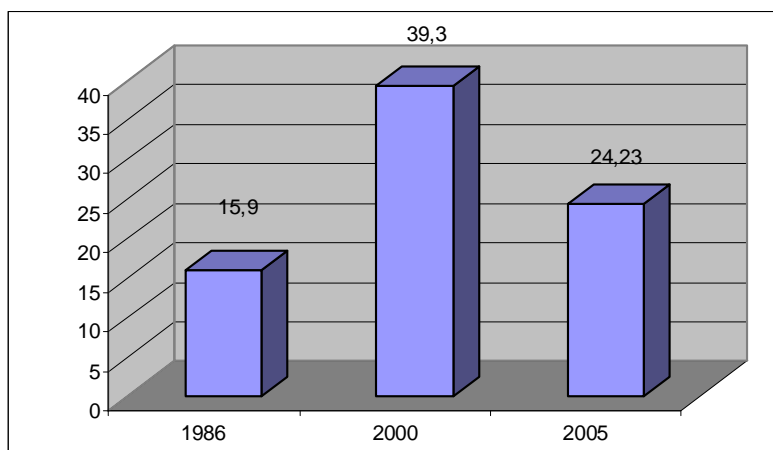
Udział zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów mieści się w granicach ok. 85%. Tylko w latach 1993 i 1994 był wyraźny spadek udziału tego wskaźnika do wielkości 73% i 77%. Na lata 2006 i 2007 prognozuje się udział w granicach 85%.

Ważne miejsce w produkcji roślinnej zajmuje uprawa przemysłowa buraków cukrowych, słonecznika i roślin strączkowych, lokalnie istotne znaczenie ma uprawa warzyw, inspekty założone są na powierzchni 175ha. W Castilla y Leon 400 tys. ha eksploatowane jest przez nawadnianie (deszczownie), co stanowi około 11% ziemi uprawnej. Powierzchnia upraw kukurydzy od 1985 roku miała tendencję wzrostową z 15 tys. ha do 139 tys. ha w 2001 roku. Produkcja w tym samym czasie wzrosła dziesięciokrotnie, przekraczając w 2001 roku 1 mln ton, co daje 7,19 tony z ha. Powierzchnia roślin strączkowych przez cały badany okres (1986-2001) utrzymywała się na tym samym poziomie i w roku 2001 wyniosła 87 tys. ha, z której uzyskano 76 tys. ton ziarna oraz 45 tys. ton zielonek i kiszzonek.

Powierzchnia zasiewów buraków cukrowych jest ograniczona przez obowiązujące w ramach WPR limity produkcji, dlatego uległa zmniejszeniu. W 2001 roku zasiano 52 372 ha tej rośliny, podczas gdy w momencie wejścia Hiszpanii do Unii Europejskiej uprawy sięgały 100 tys. ha. Na zmniejszenie powierzchni tej uprawy miała wpływ również stale zwiększająca się wydajność. Dzięki temu, pomimo zmniejszenia powierzchni zasiewów, produkcja buraków utrzymała się na poziomie z 1986 roku (4 mln ton), osiągając nawet w niektórych kampaniach 5 mln ton.

Do charakterystycznych upraw hiszpańskich należy zaliczyć produkcję winogron. Z prawie 145 tys. ha winnic istniejących w 1975 roku do dzisiaj pozostało 70 tys. ha, przyczyniły się do tego normy wspólnotowe regulujące produkcję wina. Po zachwianiu produkcji wina nastąpił stały rozwój w tej dziedzinie ¹⁴⁵.

¹⁴⁵ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.115.

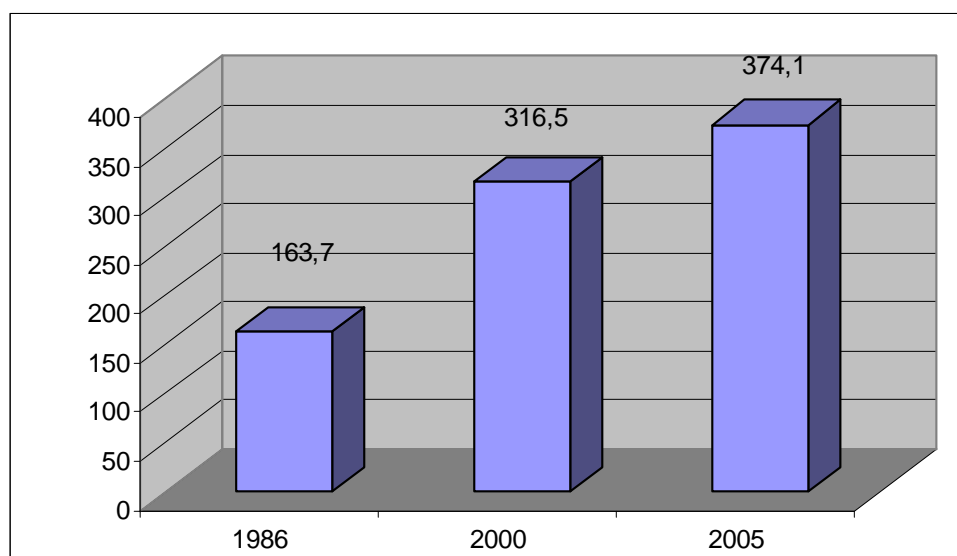
Ryc. 64 Plony zbóż w dt. z ha w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Plony zbóż w Castilla y Leon w latach 1986-2005 były zróżnicowane. Od bardzo niskich w roku 1986 (15,9 dt/ha) do bardzo wysokich w roku 2000 (prawie 2,5-krotny wzrost). Rok 2005 przyniósł około 40% spadku w uzyskanych plonach zbóż w stosunku do roku 2000. Wysokość plonów uzależniona jest od wielu czynników (zwłaszcza atmosferycznych), jednak duży wpływ na zmniejszenie plonów może mieć także oddziaływanie programów rolnośrodowiskowych i proekologicznych szeroko propagowanych przez UE, polegających między innymi na ograniczaniu nawozów i pestycydów. Unia Europejska w ramach Wspólnej Polityki Rolnej stawia na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i wspiera szereg „działań” w tym zakresie.

Podejmowane różnorodne działania chroniące środowisko na obszarach wiejskich ma obecnie charakter powszechny i tendencje wzrostowe stwarzając nadzieje na pozyskanie dodatkowych środków finansowych przez mieszkańców wsi i rolników¹⁴⁶.

¹⁴⁶ W. Musiał, Korzyści ekonomiczne działań rolnośrodowiskowych na obszarach górskich – wybrane aspekty [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII, zeszyt 4, Warszawa-Poznań 2005, ss. 305-310.

Ryc. 65 Plony ziemniaków w dt. z ha w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005
Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Plony ziemniaków w przeciwieństwie do zbóż mają w ciągu badanego okresu tendencję wzrostową. Od roku 1986 do roku 2005 plony wzrosły ponad dwukrotnie.

5.1.3 Produkcja zwierzęca

W sektorze hodowlanym dominuje chów zwierząt, zwłaszcza w zakresie produkcji mięsa wieprzowego. Na drugim miejscu znajduje się hodowla bydła mlecznego. W ostatnim okresie wzrosło znaczenie produkcji zwierzęcej nad produkcją roślinną¹⁴⁷.

W Castilla y Leon koncentruje się około 23% pogłowia owiec i ponad 20% pogłowia bydła hodowanego całej Hiszpanii. Produkcja mięsa wołowego w 2001 roku wyniosła 147 tys. ton, baraniego 49 tys. ton, 395 tys. ton wieprzowego, a pogłowia koziego 650 ton¹⁴⁸.

W ostatnim czasie wzrosło zainteresowanie ekstensywną hodowlą zwierząt związane z programami rolno-środowiskowymi, w tym ochroną ginących gatunków i jakością produkcji oraz poprawa dobrostanu zwierząt.

¹⁴⁷ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.114.

¹⁴⁸ Anuario Estadística Agraria C y L 2002.

Tabela 89. Pogłowie zwierząt w Castilla y Leon wg prowincji w grudniu 2001 roku

Prowincje	Bydło	na 100 ha uż. rolnych	owce	na 100 ha uż rolnych	kozy	na 100 ha uż rolnych	świnie	na 100 ha uż rolnych
Avilla	230 034	41,56	340 964	61,61	91 532	16,54	72 173	13,04
Burgos	84 439	9,68	460 052	52,77	8 575	98,36	331 865	38,07
Leon	150 135	21,72	810 296	117,24	35 932	5,20	97 346	14,08
Palencia	62 723	10,21	453 669	73,81	3 877	0,63	80 215	13,05
Salamanca	596 060	60,48	720 159	73,07	18 483	1,88	534 660	54,25
Segovia	151 731	36,67	470 662	113,74	3 045	0,73	1 082 401	261,57
Soria	25 038	5,31	532 230	113,05	3 180	0,67	416 091	88,31
Valladolid	54 663	8,97	523 952	86,00	1 371	0,22	376 634	61,82
Zamora	95 124	16,60	860 281	141,21	23 497	4,1	368 569	61,82
Castilla y Leon	1 449 949	25,70	5 172 265	89,43	189 492	3,28	3 359 954	58,09
Hiszpania	6 410 780		24 289 133		3 112 626		23 857 775	

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z www.jcyl.es

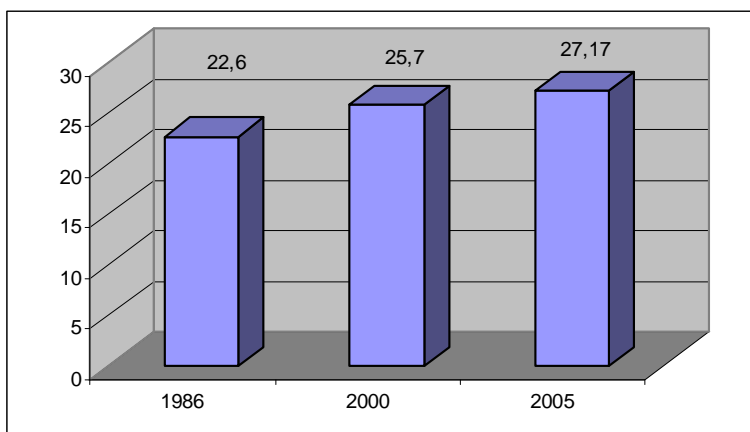
Wielkość obsady bydła w Castilla y Leon jest bardzo zróżnicowana regionalnie, najwyższa jest w Salamance 60,48 szt./100 ha UR, a najniższa w Sorii 5,31 szt. na 100 ha UR.

Hodowla bydła w Castilla y Leon wykazywała wahania w produkcji związane z sytuacją w całym sektorze (np. efekt choroby „wściekłych krów”). Niektóre prowincje mają tradycje w tej specjalizacji¹⁴⁹.

Chów trzody chlewnej największym zainteresowaniem cieszy się w Segovi i tam obsada tych zwierząt jest najwyższa i wynosi 261,57 szt. na 100ha UR. Najniższa obsada jest w Avili i Palencji 13 szt. na 100 ha UR.

Najwięcej owiec na 100 ha UR przypada w prowincji Zamora 141, 21 szt.

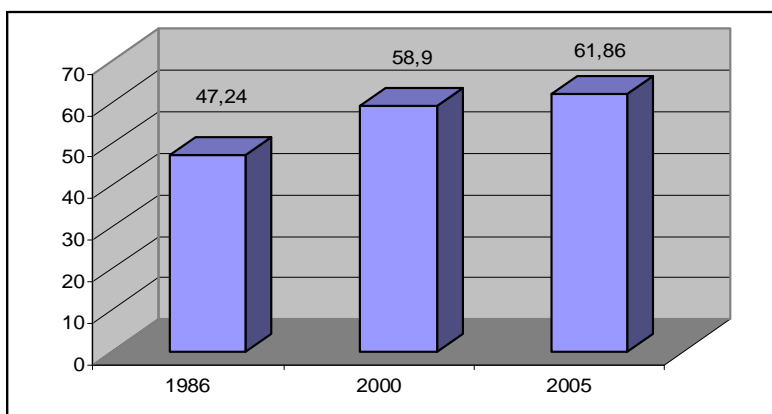
¹⁴⁹ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, s.111.

Ryc. 66 Obsada bydła na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria Casytilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Obsada bydła na 100 ha UR w Castilla y Leon jest wysoka i ma tendencję wzrostową. W roku 2005 w stosunku do roku 1986 był to wzrost o 20%.

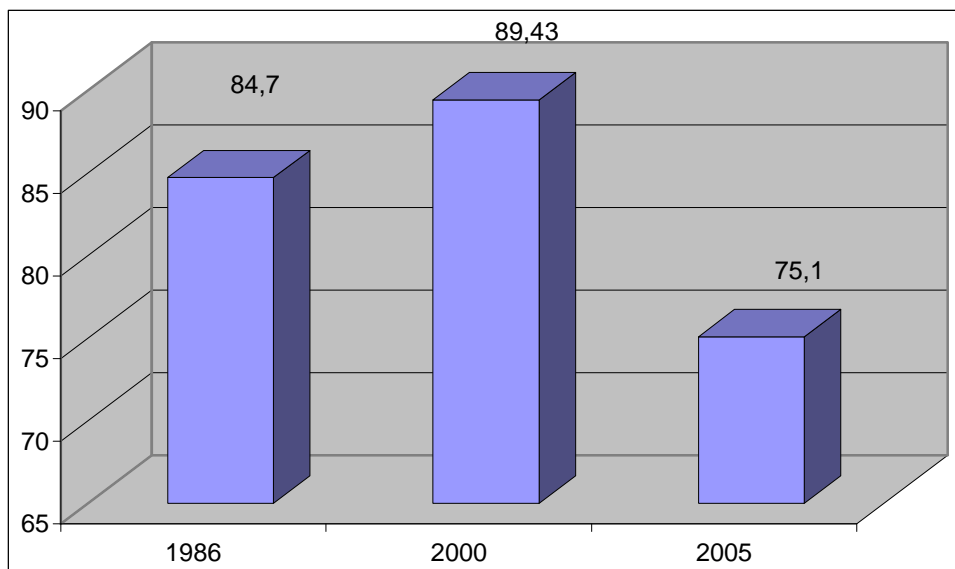
Ryc. 67 Obsada trzody chlewnej na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Obsada trzody chlewnej na 100 ha UR w Castilla y Leon nie jest wysoka, ale w czasie członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej wzrosła. Był to 30% wzrost w roku 2005 w stosunku do roku 1986.

Należy podkreślić, że wielkość produkcji mięsa wieprzowego w Castilla y Leon ma ścisły związek ze wzrostem popytu na wieprzowinę¹⁵⁰.

¹⁵⁰ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.111.

Ryc. 68 Obsada owiec na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Hodowla owiec w górzystym terenie Castilla y Leon jest bardzo popularna, a obsada owiec na 100 ha UR wysoka, chociaż należy podkreślić, że w latach 2000 - 2005 nastąpił dość duży (17%) spadek tej wartości.

Między rokiem 1960 a 1974 był bardzo duży spadek hodowli owiec, ale po tym okresie nastąpił wzrost pogłowia tych zwierząt do ilości z roku 1960. Wzrost ten, podyktowany był wzrostem popytu na to mięso oraz wykorzystaniem terenów górskich do wypasania owiec¹⁵¹.

Do wyznaczenia trendu produkcji bydła rzeźnego w Castilla y Leon na podstawie dostępnych danych statystycznych (dla uzyskania dokładniejszego wyniku uwzględniono najdłuższy, biorąc pod uwagę dostępność danych statystycznych, okres czasu) wykorzystano metodę wygładzania wykładniczego Browna.

Model wyrównywania wykładniczego stanowi jeden z klasycznych modeli adaptacyjnych¹⁵².

¹⁵¹ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.111

¹⁵² A. Goryl, Z. Jedrzejczyk, K. Kukuła, J. Osiewalski, A. Walkosz, Wprowadzenie do ekonometrii w przykładach i zadaniach, PWN, Warszawa 2000, s. 126-127.

Tabela 90. Produkcja żywca rzeźnego w Castilla y Leon w Hiszpanii w latach 1975-2000 w tys. ton

1975	74,162
1980	57,681
1981	56,516
1982	58,798
1983	67,523
1984	60,228
1985	61,139
1986	61,838
1987	61,943
1988	61,877
1989	66,564
1990	79,256
1991	84,162
1992	95,040
1993	69,901
1994	75,878
1995	81,464
1996	89,393
1997	99,845
1998	98,687
1999	89,871
2000	90,265

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Wartości oceny trendu wyznacza się za pomocą wzoru:

$$y_1^* = \frac{y_1 + y_2 + \dots + y_k}{k}$$

$$y_t^* = \alpha y_{t-1} + (1 - \alpha) y_{t-1}^*$$

gdzie:

$\alpha \in [0,1]$, jest to stała wygładzania.

Prognozy na kolejne lata zostały wyznaczone ze wzoru:

$$y_T^* = y_n^* + (T - n)(y_n^* - y_{n-1}^*)$$

Dla oszacowanego modelu wyznaczony został trend, przyjęto dla y_1^* stałą $k=4$ oraz stałą wygładzania $\alpha = 0,3$, ponieważ dla tak ustalonych wartości błąd MAPE jest najmniejszy.

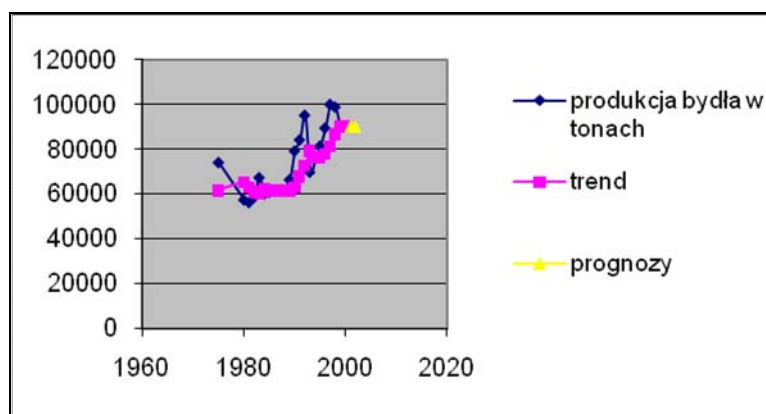
Na podstawie danych statystycznych zebranych dla okresu 1975-2000 (tylko dla tego okresu udało się uzyskać dane) wyznaczono wartości trendu i na ich podstawie wyznaczono prognozy punktowe na dwa kolejne lata odpowiednio:

2001- 90, 099 tys. ton oraz

2002- 89, 928 tys. ton

dla tak wyznaczonych wartości otrzymano średni absolutny błąd procentowy $MAPE=8,96\%$. Rzeczywista wartość produkcji bydła rzeźnego w 2001 roku w Castilla y Leon wyniosła 96,845 tys. ton.

Na ryc. 67 przedstawiono na wykresie wartości empiryczne z lat 1975-2000, wartości trendu oraz prognozy na kolejne lata.

Ryc. 69 Trend produkcji bydła rzeźnego w Castilla y Leon w latach 1975-2000

Źródło: badania i obliczenia własne

Wyznaczone trendy wskazują na wzrost produkcji bydła rzeźnego w Castilla y Leon w latach 90-tych, z 79 tys. ton w roku 1990 do ponad 90 tys. w roku 2000. Jest to około 14 % wzrostu.

W Castilla y Leon wyprodukowano w roku 2001- 1.336 mln l. litrów mleka, w tym 1 029 mln litrów mleka krowiego, 282 mln litrów owczego oraz 26 mln. litrów mleka koziego.

Na podstawie danych statystycznych zebranych dla regionu Castilla y Leon w latach 1986-2005 dotyczących produkcji mleka w milionach litrów przeprowadzono badania i za pomocą metody średnich ruchomych zwykłych wyznaczono trend, a następnie prognozy na kolejne dwa lata.

Tabela 91. Produkcja mleka w Castilla y Leon w latach 1986-2005

Lata	Produkcja mleka (mln. litrów)
1986	1.086,70
1987	1.003,00
1988	1.073,50
1989	1.088,30
1990	1.211,10
1991	1.192,70
1992	1.094,50
1993	903,70
1994	890,80
1995	894,80
1996	959,70
1997	985,26
1998	1.041,04
1999	1.026,40
2000	1.041,100
2001	1.029,340
2002	1.090,130
2003	1.061,380
2004	1.094,690
2005	1.059,590

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Na podstawie danych otrzymano prognozy na rok 2005 i 2006, dla prognoz ex post wyznaczono średni absolutny błąd procentowy (MAPE) ze wzoru:

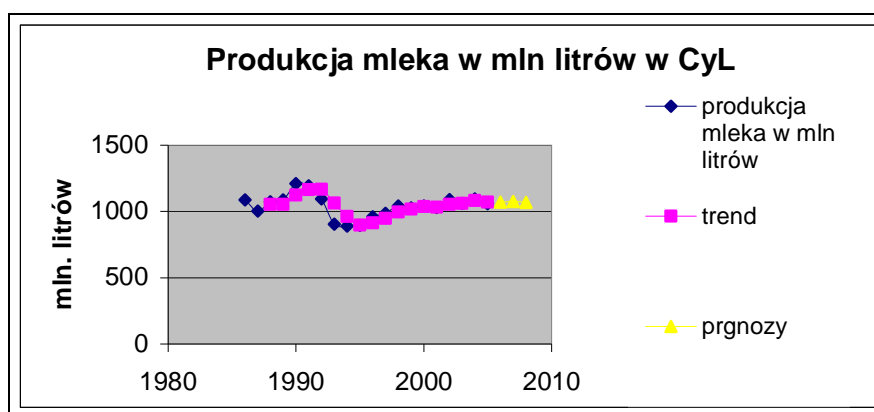
$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{y_t - y_t^*}{y_t} \right| \cdot 100\%$$

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono prognozy na lata 2006-2008 dla produkcji mleka krowiego w mln litrów.

Wyniki obliczeń trendu i prognozy wskazują iż w 2006 r. produkcja mleka powinna stanowić 1071,887 mln l, a dla lat 2007 – 1075,389 mln l, a w roku 2008 otrzymano 1068,955 mln l. Następnie dla otrzymanych prognoz ex post obliczono średni absolutny błąd procentowy, który wyniósł 3,7%.

Rzeczywista wartość produkcji mleka w Castilla y Leon w roku 2006 wyniosła 971,138 mln l a więc mniej niż prognozowano.

Otrzymane wyniki trendu i prognozy zestawiono z rzeczywistą produkcją – ryc. 68

Ryc. 70 Trend produkcji mleka w Castilla y Leon

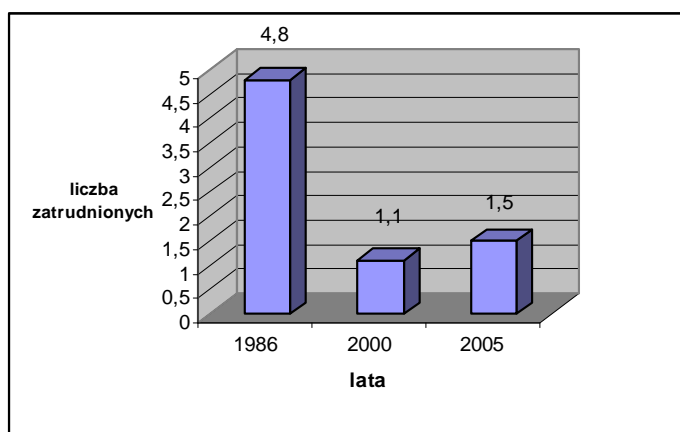
Źródło: badania i obliczenia własne

Analizując trend produkcji mleka w Castilla y Leon po wstąpieniu Hiszpanii do Unii Europejskiej można zauważyć niewielkie wahania w wielkości produkcji w pierwszych siedmiu latach (1986-1992) do wyraźnych spadków pięciu następnym.

Poza latami 1993-1997, w których był wyraźny spadek produkcji, w pozostałych latach różnice były znacznie mniejsze.

5.2 Dochody rolnicze

Dochody rolnicze są ściśle powiązane z zatrudnieniem w rolnictwie. W Hiszpanii, podobnie jak w Polsce, z akcesją w struktury europejskie wiązano duże nadzieje na zmniejszenie wysokiego udziału zatrudnionych w rolnictwie.

Ryc. 71 Zatrudnienie w rolnictwie na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Zatrudnienie w rolnictwie na 100 ha UR w Castilla y Leon zdecydowanie zmniejszyło się w ciągu 15 lat (z 4,8 osób z roku 1986 do 1,1 osoby na 100 ha UR).

W roku 2005 nastąpił nieznaczny wzrost zatrudnienia w rolnictwie i wyniósł 1,5 osób na 100 ha UR.

W regionie około 45% produkcji rolniczej stanowi produkcja roślinna, natomiast 55% produkcja zwierzęca, jednak w prowincjach występuje duże zróżnicowanie pod tym względem. W Burgos, Leon i Soria przewagę stanowi produkcja roślinna, natomiast w Salamanca, Segovia, Zamora, Valladolid produkcja zwierzęca, w pozostałych prowincjach w połowie stanowi produkcja zwierzęca i roślinna¹⁵³.

Największe dochody z produkcji rolniczej w Castilla y Leon osiąga się w tuczu trzody chlewnej (mięso i sprzedaż żywych zwierząt 17%), uprawy jęczmienia (13%), hodowli bydła (10%), produkcji mleka krowiego (9%), uprawy buraków cukrowych (8%) oraz innych upraw w mniejszych odsetkach¹⁵⁴.

Tabela 92. Zmiany dochodów rolniczych w Castilla y Leon w latach 1990-2000 (w mln euro)

Lata	Produkcja końcowa	Koszty pośrednie	Dochód rolniczy brutto	Amortyzacja	Subwencje	Podatki i opłaty	Dochód rolniczy
1990	3.276,76	1.138,94	2.134,82	339,81	34,88	11,52	1.818,37
1991	3.127,91	1.140,93	1.986,98	360,40	37,89	14,29	1.650,18
1992	2.714,76	1164,15	1.550,61	350,42	52,24	19,27	1.233,17
1993	3.861,48	1.083,45	2.778,03	344,56	148,66	10,96	2.571,17
1994	3.846,94	1.207,55	2.639,39	369,02	149,99	12,13	2.408,24
1995	3.840,59	1.289,36	2.551,23	389,62	133,28	6,73	2.288,16
1996	4.480,63	1.328,24	3.152,39	417,50	181,45	14,47	2.901,87
1997	4.179,75	1.332,95	2.846,81	437,10	148,37	14,76	2.543,32
1998	4.324,44	1.433,98	2.890,46	439,57	159,21	18,83	2.591,27
1999	4.267,36	1.603,65	2.663,71	475,18	168,31	15,01	2.341,84
2000	4.743,45	1.924,72	2.818,73	321,08	201,49	12,14	2.687,00

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

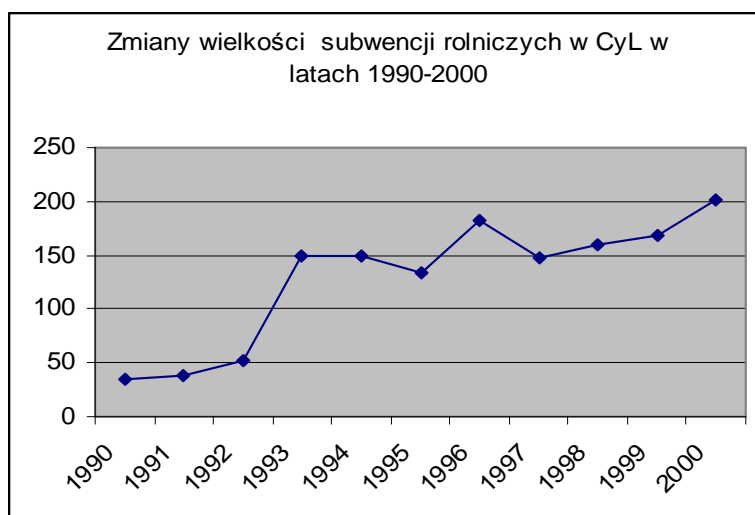
Dochód rolniczy w Castilla y Leon w latach 1990-2000 systematycznie wzrastał i w roku 2000 wyniósł 2.687,00 mln euro, prawie 10% tej wielkości pochodzi z dotacji

¹⁵³ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, s.114

¹⁵⁴ www.jcyl.es

z Unii Europejskiej oraz subwencji krajowych i regionalnych. Pod względem wysokości dochodów z działalności rolniczej w roku 2001 Castilla y Leon była na 15 miejscu wśród regionów Unii Europejskiej (U-15), jest to pozycja zadawalająca¹⁵⁵.

Pierwszy wzrost subwencji nastąpił po przystąpieniu Hiszpanii do UE, kolejny po rewizji WPR w 1992 roku¹⁵⁶.

Ryc. 72 Zmiany wielkości subwencji rolniczych w Castilla y Leon w latach 1990-2000 w mln euro

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Wielkości subwencji, które w większości są środkami Unii Europejskiej, miały stałą tendencję wzrostową, przy czym w 1993 roku i 1996 roku, wzrost ten był wyjątkowo wysoki.

5.3 Grupy producenckie czynnikiem wspierającym rozwój rolnictwa

W Castilla y Leon jest zarejestrowanych 1.443 Grup Producentkich, z których 579 dotyczy wspólnego użytkowania ziemi, 864 marketingu i sprzedaży produktów lub świadczenia wzajemnych usług. Istnieją również 1 216 Wspólnoty rolnicze, zajmujące się wspólnym użytkowaniem ziemi.

¹⁵⁵ www.jcyl.es

¹⁵⁶ G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Valladolid 2004, ss.117-118.

Tabela 93. Stowarzyszenia producentów rolnych w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2001

Prowincje	AV	BU	LO	PA	SA	SG	SO	VA	ZA	Razem
Spółdzielnie	108	225	172	119	424	94	25	109	167	1.443
Spółki przetwórstwa rolnego	74	140	148	97	100	242	80	259	76	1.216
Spółdzielnie 2 stopnia producentów pasz zwierząt i ich produktów	3	6	2	1	9	-	-	9	5	34
Grupy Producentekie	3	8	6	5	9	1	1	6	6	45
Organizacje Producentów Owoców i Warzyw	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
RAZEM	188	379	329	222	542	338	106	383	254	2.740

Źródło: Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002

Tworzenie się i działalność grup producenckich w obu regionach trudno porównywać. W województwie pomorskim na tym polu jest jeszcze dużo do zrobienia, chociaż działa tam wiele nieformalnych grup. Rolnicy polscy „źle kojarzą” samo hasło „spółdzielnia”, bo nie mają najlepszych doświadczeń historycznych.

Należy położyć ogromny nacisk na zachęcanie rolników do łączenia się w grupy, bo tylko w ten sposób poprawi się ich pozycja na konkurencyjnym rynku Unii Europejskiej.

5.4 Przemysł rolno-spożywczy

Stały nacisk na rozwój tego przemysłu spowodował, że jego udział w produkcji przemysłowej regionu stale wzrastał. W 1996 roku zarejestrowanych było 5 186 zakładów branży spożywczo-przemysłowej. Następował systematyczny wzrost ilości tych firm. W roku 2001 zarejestrowano 5.764 zakładów Wspólnoty Castilla y Leon, oferujących swe produkty zarówno na rynek krajowy, jak i zagraniczny. W przemyśle rolno spożywczym regionu zatrudnionych było w roku 2001 - 32 500 osób. Na czele (biorąc pod uwagę liczbę zakładów) uplasował się przemysł mięsny oraz przemysł piekarniczo cukierniczy. Kolejne miejsca zajął przemysł winiarski oraz drzewny. W 2001 roku zarejestrowanych było 409 zakładów opakowań do żywności. Coraz większego znaczenia nabiera tradycyjna i ekologiczna produkcja żywności, w 2000 roku istniało 165 zakładów tej produkcji oraz 261 zakładów zajmujących się produkcją nasion zbóż.

Wzrastająca troska konsumentów o jakość żywności i większe wymagania konsumentów dotyczące jakości i zdrowotności produktów rolno-spożywczych spowodowały powstanie wielu procedur mających na celu sprostanie tym wymaganiom.

W celu ochrony rodzimych produktów oraz sprostanie wymogom konkurencji w Castilla y Leon prowadzi się politykę patentową. Patenty posiadają między innymi:

- Szynka z Guijuelo,
- Ser Lamorano
- Wina: Ribera de Duero, Toro, Cigales, Rueda, Bierzo,
- Owoce i warzywa: Jabłka Reineta del Bierzo¹⁵⁷.

W krajach Unii Europejskiej ogromny nacisk kładzie się na promowanie produktów regionalnych. Castilla y Leon w Hiszpanii ma też na tym polu spore sukcesy.

Tworzenie pomorskich produktów regionalnych, powinno stać się jednym z zadań priorytetowych, bo są one bardzo dobrą promocją i reklamą regionu. Jest to problem nie tylko województwa pomorskiego, ale całego kraju.

5.5 Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon w latach 1986-2005 i jego zróżnicowanie regionalne (w układzie prowincji)

W celu ukazania zmian w rozwoju rolnictwa w latach 1986-2005 we wspólnocie hiszpańskiej Castilla y Leon zastosowano taksonomiczną „miarę rozwoju” Z. Hellwiga (1968). Metodę tę w badaniach geograficznych i ekonomicznych wykorzystali Z. Zdrojewski (1990), D. Kołodziejczyk (1996, 2002), M. Jasiulewicz (1998).

Badania poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon przeprowadzono w latach 1986-2000-2005 w 9 prowincjach tego regionu. Do wyznaczenia wskaźnika rozwoju wykorzystano 9 cech. Wybór cech ograniczony był możliwością uzyskania danych statystycznych w badanym regionie (dla celów porównawczych zbadano takie same cechy rolnictwa województwa pomorskiego). Wśród przyjętych do badań cech znajdują się zarówno stymulanty, czyli zmienne, których wysokie wartości są pożądane, jak i destymulanty, czyli zmienne, których są pożądane niskie wartości. Obliczenie

¹⁵⁷ www.jcyl.es

poziomu rozwoju rolnictwa prowincji, stanowi określenie jednoczesnego wpływu na poziom rozwoju wszystkich przyjętych cech.

Ponieważ cechy posiadają różne miana, więc została przeprowadzona standaryzacja tych cech na podstawie wzorów:

$$X_{ik} = \frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{S_k}, \text{ gdzie}$$

$k=1,2,\dots,l$, gdzie l liczba wszystkich rodzajów cech.

n – liczba wszystkich badanych prowincji

X_{ik} – wartości cechy k w i -tej prowincji po standaryzacji

x_{ik} - wartości cechy k w i -tej prowincji

\bar{x}_k - średnia arytmetyczna cechy k

S_k – odchylenie standardowe cechy k .

W celu zbadania poziomu rozwoju rolnictwa stworzono abstrakcyjną prowincję, która jest punktem odniesienia w badaniach rozwoju poszczególnych prowincji.

Dla prowincji abstrakcyjnej jako wartości badanych cech zostały przyjęte odpowiednio stymulanty i destymulanty. W ten sposób można traktować prowincję abstrakcyjną jako punkt wielowymiarowej przestrzeni euklidesowej.

Miarą poziomu rozwoju prowincji jest wielkość określona wzorem:

$$d_i = \frac{C_i}{C_0},$$

gdzie:

C_i – odległość i tej prowincji od prowincji wzorcowej, obliczona na podstawie wzoru:

$$C_i = \sqrt{\sum_{k=1}^l (X_{0k} - X_{ik})^2}, \quad i=1,2,\dots,n$$

$$C_0 = \bar{C}_i + 2S_0$$

\bar{C}_i - średnia odległość prowincji od wzorca

S_0 – odchylenie standardowe.

Im punkt P_i (opisujący wartości cech i -tej prowincji) znajduje się bliżej wzorca tym poziom rozwoju jest wyższy, tj. wartość d_i jest bliższa 0. Wartość d_i spełnia warunek $0 \leq d_i \leq 1$.

Na podstawie miary rozwoju d_i oraz odchylenia standardowego miary poziomu rozwoju, dokonano podziału prowincji na 6 klas w następujący sposób:

Klasa:

- I $d_i \leq \bar{d}_i - 2Sd_i$
- II $\bar{d}_i - 2Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i - Sd_i$
- III $\bar{d}_i - Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i$
- IV $\bar{d}_i < d_i \leq \bar{d}_i + Sd_i$
- V $\bar{d}_i + Sd_i < d_i \leq \bar{d}_i + 2Sd_i$
- VI $d_i > \bar{d}_i + 2Sd_i$

Gdzie:

\bar{d}_i - średnia miara poziomu rozwoju

Sd_i - odchylenia standardowego miary poziomu rozwoju,

d_i - poziom rozwoju.

Wyniki badań poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon w roku 1986

Uwzględniając przyjęte założenia metodologiczne, do badań zostały wykorzystane następujące cechy:

x_1 - średnia wielkość gospodarstwa

x_2 - udział gruntów ornych w pow. ogółem

x_2 - udział powierzchni zasiewów w gruntach ornych

x_3 - ilość gospodarstw przypadających na 1ciągnik

x_4 - ilość zatrudnionych na 100ha UR

x_5 - obsada bydła przypadająca na 100 ha UR

x_6 - obsada trzody chlewnej na 100 UR

x_7 - obsada owiec na 100 ha UR

x_8 - plony zbóż w dt /ha

x_9 - plony ziemniaków w dt /ha.

Cechy te są jedynymi wspólnymi cechami rolnictwa województwa pomorskiego oraz Castilla y Leon, których wartości można było uzyskać z materiałów statystycznych. Trudność polegała na tym, że dane statystyczne dla powiatów województwa pomorskiego oraz dla prowincji wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon są ograniczone. Dla dokładniejszej i pełnej analizy rozwoju rolnictwa niezbędne byłoby przeanalizowanie dodatkowych danych, których wartości w badanym układzie (powiatów i prowincji) nie można pozyskać (np. dochodów rolniczych).

Na podstawie uzyskanych wartości miary poziomu rozwoju rolnictwa przeprowadzono klasyfikację miar rozwoju rolnictwa prowincji Castilla y Leon.

Tabela 94. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 1986

L.p.	Prowincje	Odległość od wzorca	Miara poziomu rozwoju
1	Avila	5,994249	0,722835
2	Burgos	5,758365	0,69439
3	Leon	7,108966	0,857257
4	Palencia	6,128029	0,738968
5	Salamanca	7,077845	0,853504
6	Segovia	3,464481	0,417775
7	Soria	4,115852	0,496323
8	Valladolid	5,326334	0,642293
9	Zamora	7,210837	0,869541

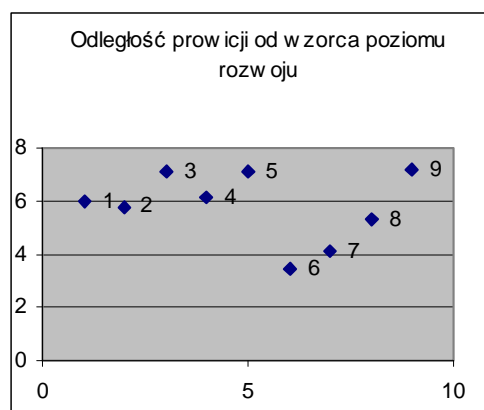
Źródło: badania i obliczenia własne

Dla badanych prowincji otrzymano:

Średnia odległość od wzorca: 5,798329

Współczynnik $C_0 = 8,292691$

Średnia miara rozwoju: 0,69921.

Ryc. 73 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 1986)

Źródło: badania i obliczenia własne., (liczby określają numerację poszczególnych prowincji jak w tabeli 94)

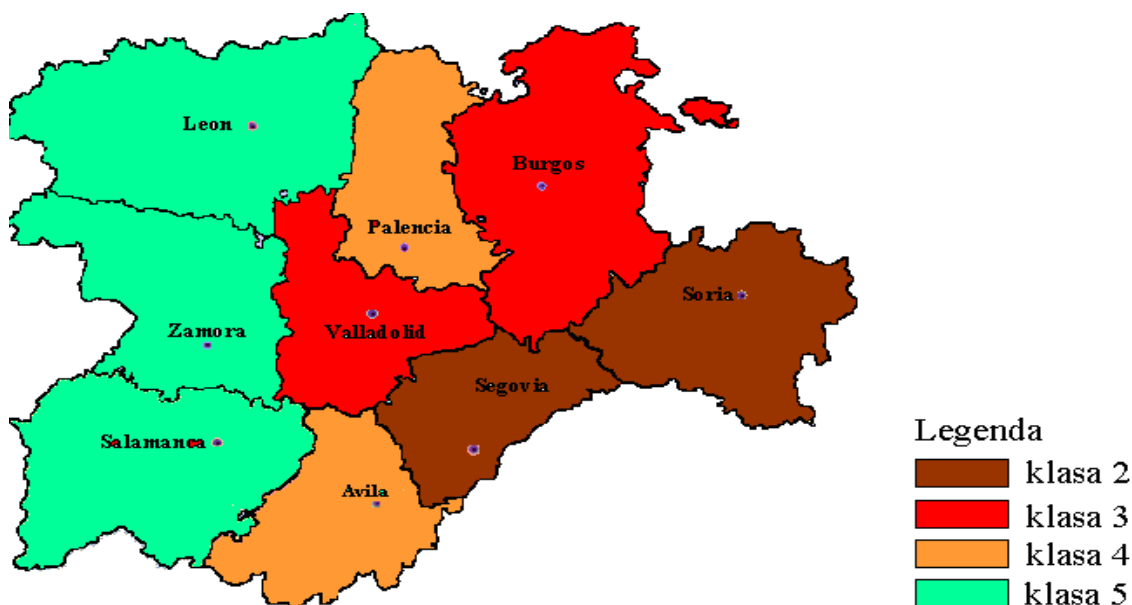
Punkty (prowincje) są wyraźnie rozrzucone i nie mają skoncentrowanego charakteru. Wskazuje to na duże zróżnicowanie poziomu rozwoju rolnictwa w regionie. Na podstawie otrzymanych wartości dokonano podziału na klasy.

Tabela 95. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 1986 roku

L.p.	Prowincje	Miara poziomu rozwoju	Klasy
1	Avila	0,722835	4
2	Burgos	0,69439	3
3	Leon	0,857257	5
4	Palencia	0,738968	4
5	Salamanca	0,853504	5
6	Segovia	0,417775	2
7	Soria	0,496323	2
8	Valladolid	0,642293	3
9	Zamora	0,869541	5

Źródło: badania i obliczenia własne

Na podstawie przyjętych kryteriów podziału wyodrębniono 6 klas charakteryzujących (określających) poziom rozwoju danej prowincji, gdzie klasa 1 określa bardzo wysoki poziom rozwoju, klasa 2 poziom wysoki, 3 klasa - poziom średnio wysoki, 4 klasa poziom średnio niski, klasa 5 poziom niski oraz 6 klasa - poziom bardzo niski.

Ryc. 74 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 1986

Źródło: badanie i obliczenia własne

Żadna z prowincji nie osiągnęła pierwszego poziomu rozwoju, poziom drugi osiągnęły dwie prowincje, co stanowi 22,2% badanych prowincji, następnie poziom

trzeci, czyli średnio-wysoki osiągnęły również dwie prowincje, poziom czwarty - dwie prowincje, co stanowi 22,22% a poziom piąty (czyli niski) trzy prowincje, co stanowi 33,33%.

Zachodnie prowincje (Leon, Zamora, Salamanca) znalazły się w najniższej klasie rozwoju rolnictwa, natomiast wschodnie: Segowia i Soria w najwyższej z możliwych w Castilla y Leon (2 klasie).

Wyniki badań poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon w roku 2000
Uwzględniając przyjęte założenia metodologiczne do badań wykorzystano cechy jak w badaniach dla roku 1986.

Na podstawie uzyskanych wartości miary poziomu rozwoju rolnictwa przeprowadzono klasyfikację prowincji.

Tabela 96. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 2000

L.p.	Prowincje	Odległość od wzorca	Miara poziomu rozwoju
1	Avila	8,103429	1,020047
2	Burgos	6,024416	0,758344
3	Leon	6,471997	0,814685
4	Palencia	5,78738	0,728506
5	Salamanca	5,390339	0,678527
6	Segovia	4,226449	0,532019
7	Soria	5,220201	0,657111
8	Valladolid	6,275014	0,789889
9	Zamora	6,109755	0,769086

Źródło: badania i obliczenia własne

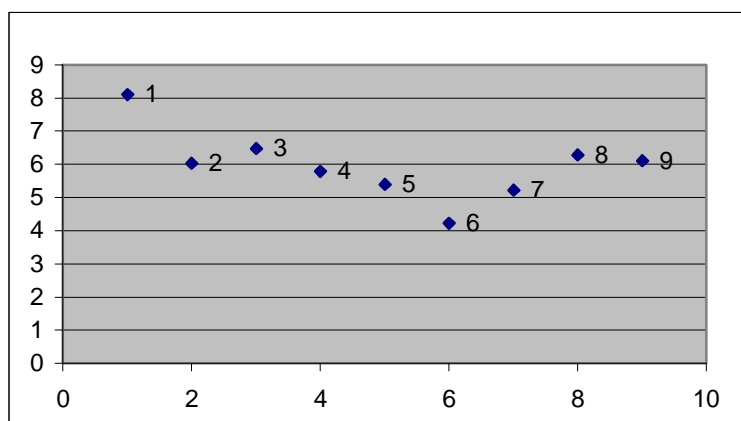
Dla badanych prowincji otrzymano:

Średnia odległość od wzorca: 5,956553

Współczynnik $C_0 = 7,944176$

Średnia miara rozwoju: 0,749801.

Odległości prowincji od wzorca przedstawiono na wykresie:

Ryc. 75 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 2000), (liczby określają numerację poszczególnych prowincji jak w tabeli 96)

Źródło: badania i obliczenia własne

Rozmieszczenie prowincji względem wzorca nie ma charakteru skoncentrowanego, jednak nie jest tak zróżnicowane jak w roku 1986.

Na podstawie otrzymanych wartości dokonano podziału na klasy jak wcześniej opisano.

Tabela 97. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2000 roku

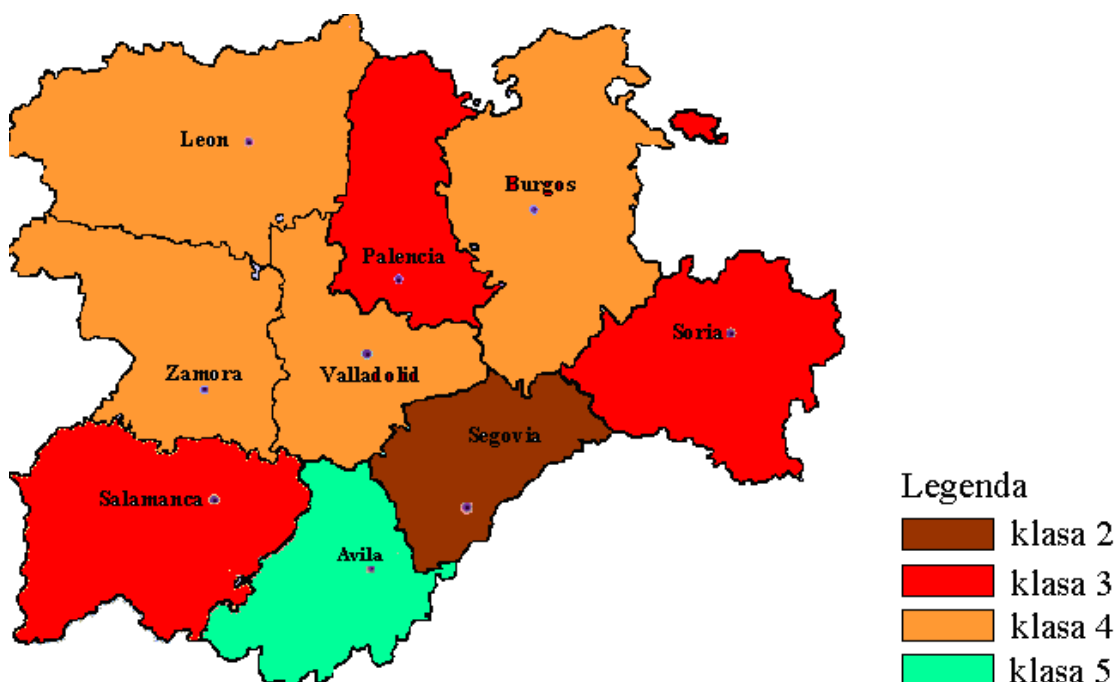
L.p.	Prowincje	Miara poziomu rozwoju	Klasy
1	Avila	1,020047	5
2	Burgos	0,758344	4
3	Leon	0,814685	4
4	Palencia	0,728506	3
5	Salamanca	0,678527	3
6	Segovia	0,532019	2
7	Soria	0,657111	3
8	Valladolid	0,789889	4
9	Zamora	0,769086	4

Źródło: badania i obliczenia własne

Na podstawie przyjętych kryteriów podziału wyodrębniono 6 klas charakteryzujących (określających) poziom rozwoju danej prowincji (według wcześniej opisanej klasyfikacji).

Żadna z prowincji nie osiągnęła poziomu 1 Poziom 2 osiągnęła jedna prowincja, co stanowi 11,1% badanych prowincji, następnie poziom 3, (czyli średnio-

wysoki) osiągnęły trzy prowincje, co stanowi 33,3%, poziom 4 - cztery prowincje, co stanowi 44,4% a poziom 5, czyli niski, jedna prowincja (11,1%).

Ryc. 76 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2000

Źródło: badanie i obliczenia własne

Większość prowincji, które osiągnęły 4 klasę rozwoju (poziom średnio niski) położonych jest w zachodniej części wspólnoty Castilla y Leon. Są to prowincje: Leon, Zamora, Valladolid i Burgos rozdzielone Palencją, która jest w 3 klasie rozwoju. Najlepiej rozwinięta prowincja Segowia położona jest między najslabiej rozwiniętą Avilą (klasa 5) i usytuowaną w 3 klasie rozwoju Sorią. Największy postęp zrobiła Salamanca przesuując się o dwie klasy w poziomie rozwoju rolnictwa (z 5 klasy w 1986 r. do 3 klasy w 2000 r.).

Wyniki badań poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon w roku 2005

Uwzględniając przyjęte założenia metodologiczne, do badań zostały wykorzystane takie same cechy jak w roku 1986.

Na podstawie uzyskanych wartości miary poziomu rozwoju rolnictwa, przeprowadzono klasyfikację prowincji – tab.99.

Tabela 98. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 2005

L.p.	Prowincje	Odległość od wzorca	Miara poziomu rozwoju
1	Avila	7,177501	0,924586
2	Burgos	5,710617	0,735626
3	Leon	6,650623	0,856715
4	Palencia	5,754114	0,741229
5	Salamanca	6,169895	0,794789
6	Segovia	4,028743	0,518971
7	Soria	4,853521	0,625217
8	Valladolid	5,049896	0,650513
9	Zamora	6,901211	0,888995

Źródło: badania i obliczenia własne

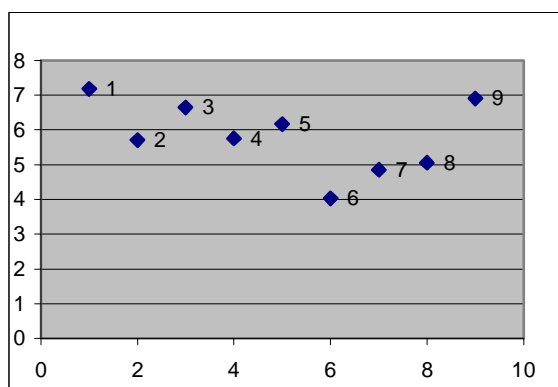
Dla badanych prowincji otrzymano:

Średnia odległość od wzorca: 5,81068

Współczynnik $C_0 = 7,762938$

Średnia miara rozwoju: 0,748516.

Odległości prowincji od wzorca w roku 2005 przedstawiono na ryc. 75.

Ryc. 77 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 2005)

Liczby określają numerację poszczególnych prowincji jak w tabeli 98

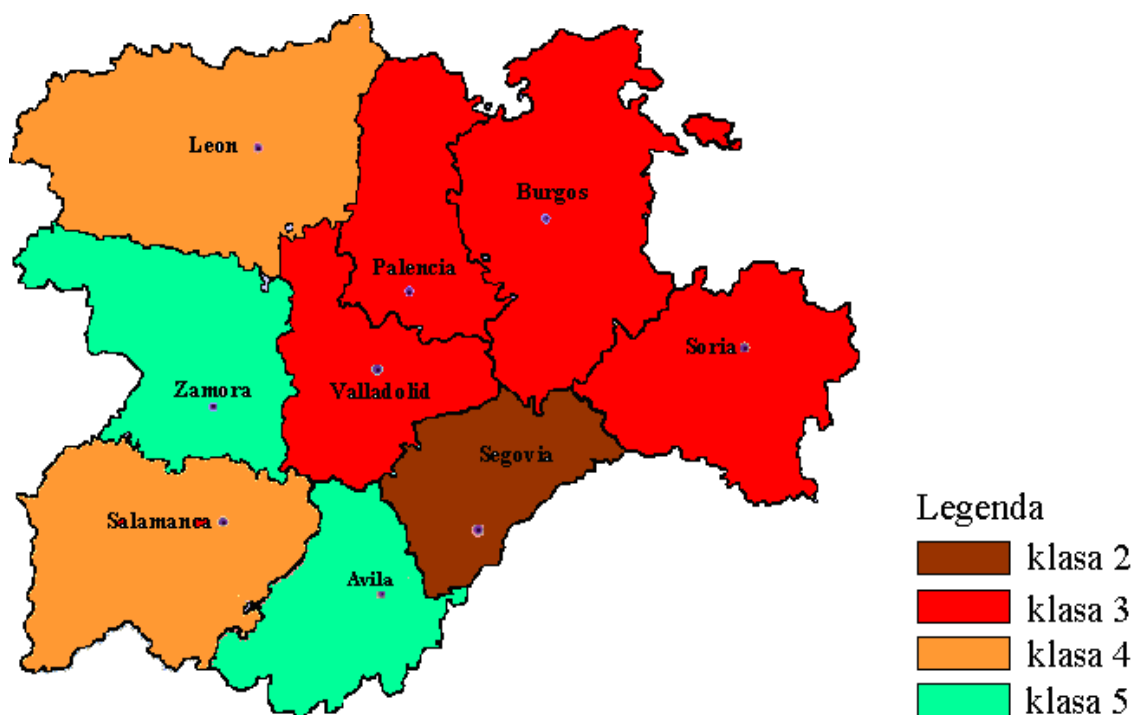
Źródło: badania i obliczenia własne

Ogólnie rozmieszczenie prowincji względem wzorca nie jest skoncentrowane, różnice w stosunku do lat poprzednich polegają na zmianie poziomu rozwoju (klasy) poszczególnych prowincji. Na podstawie otrzymanych wartości dokonano podziału na klasy, jak wcześniej opisano.

Tabela 99. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku

L.p.	Prowincje	Miara poziomu rozwoju	klasy
1	Avila	0,924586	5
2	Burgos	0,735626	3
3	Leon	0,856715	4
4	Palencia	0,741229	3
5	Salamanca	0,794789	4
6	Segovia	0,518971	2
7	Soria	0,625217	3
8	Valladolid	0,650513	3
9	Zamora	0,888995	5

Źródło: badania i obliczenia własne.

Ryc. 78 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2005

Źródło: badanie i obliczenia własne

Żadna z prowincji w roku 2005 nie osiągnęła poziomu 1. Poziom 2 osiągnęła jedna prowincja (Segowia), co stanowi 11,1% badanych prowincji, następnie poziom 3, czyli średnio-wysoki osiągnęły cztery prowincje, co stanowi 44,4%, poziom 4 - dwie prowincje, co stanowi 22,2% a poziom 5, czyli niski dwie prowincje (Avila i Zamora)

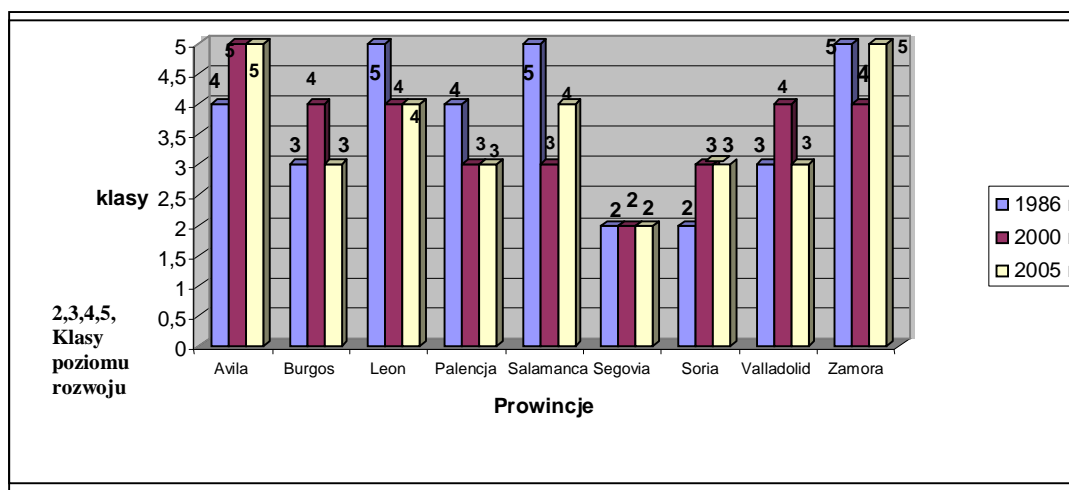
-22,2%. Prowincje północno-wschodnie Castilla y Leon (Palencja, Burgos, Valladolid i Soria) zakwalifikowały się do 3 klasy (średnio wysokiego poziomu rozwoju) z czego Burgos i Valladolid awansowały o jedną klasę w roku 2005 w stosunku do roku 2000. Tylko prowincja Segowia niezmiennie od roku 1986 pozostała prowincją o najwyższym poziomie rozwoju rolnictwa a sąsiadująca z nią prowincja Avila z klasy 4 w roku 1986 „spadła” do klasy 5 w roku 2000 i już w niej pozostała.

Tabela 100. Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon

Lp.	Prowincja	Klasa				
		1986 r.	2000 r.	Zmiana do 1986r.	2005r	Zmiana do 2000r.
1	Avila	4	5	-1	5	0
2	Burgos	3	4	-1	3	+1
3	Leon	5	4	+1	4	0
4	Palencja	4	3	+1	3	0
5	Salamanca	5	3	+2	4	-1
6	Segovia	2	2	0	2	0
7	Soria	2	3	-1	3	0
8	Valladolid	3	4	-1	3	+1
9	Zamora	5	4	+1	5	-1

Źródło: Badania własne

Poziom rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon jest zróżnicowany w całym badanym okresie. Tyle samo prowincji (4) w roku 2000 uplasowało się na wyższych (Leon, Palencja, Salamanca, Zamora) i niższych (Avila, Burgos, Soria, Valladolid) pozycjach w stosunku do roku 1986. Najwyższy w tym okresie wzrost poziomu rozwoju odnotowała Salamanca (o dwie klasy). W pozostałych przypadkach był to wzrost lub spadek o jedną klasę. W roku 2005 w stosunku do roku 2000 dwie prowincje spadły o jedną klasę (Salamanca i Zamora) a dwie wzrosły (Burgos i Valladolid) o jedną pozycję w klasyfikacji. W badanym okresie Segowia, utrzymała najwyższą drugą klasę.

Ryc. 79 Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: badania i obliczenia własne

Prowincja Avila z klasy 4 w roku 1986 „spadła” do klasy 5 w 2000 r. i pozostała w niej do 2005r., prowincja Burgos obniżyła poziom rozwoju rolnictwa z klasy 3 w roku 1986 do 4 w roku 2000 i ponownie „wróciła” do klasy 3 w roku 2005r. Prowincja Leon awansowała w roku 2000 do poziomu klasy 4 (z klasy 5 w roku 1986) i pozostała w klasie 4 w roku 2005, a więc można powiedzieć, że prowincja Leon osiągnęła trwały wyższy poziom rozwoju. Prowincja Palencia podniosła poziom rozwoju rolnictwa w roku 2000 do klasy 3 (z klasy 4 w roku 1986) i pozostała na tym poziomie do roku 2005. Soria spadła do klasy 3 (z drugiej w 1986) i pozostała w tej klasie do roku 2005. Prowincja Valladolid z klasy 3 w roku 1986 spadła, w roku 2000 do poziomu rozwoju klasy 4, a w roku 2005 ponownie osiągnęła poziom klasy 3.

W związku z powyższym potwierdziła się hipoteza: Niezależnie od okresu oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej zróżnicowanie w poszczególnych regionach Castilla y Leon pozostaje i zmienia się w niewielkim stopniu.

Rolnictwo Castilla y Leon przez 20 lat członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej przeszło wiele przeobrażeń. Wzrosła wielokrotnie powierzchnia gospodarstw, spadło zatrudnienie w rolnictwie i wzrosły dochody rolnicze. Są to najważniejsze elementy określające poziom rozwoju rolnictwa, który w Castilla y Leon był zdeterminowany możliwościami i ograniczeniami wynikającymi ze Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Grunty orne były odłogowane, produkcja limitowana, ale jednocześnie stale wzrastające subwencje nadawały zmianom odpowiednie tempo.

Przy całym imponującym wzroście poziomu rozwoju, rolnictwo Wspólnoty pozostało zróżnicowane. Następowaly zmiany w klasyfikacji poziomu rozwoju poszczególnych prowincji w badanych latach 1986, 2000, 2005, najczęściej ograniczały się one do przesunięć o jedną klasę. Jednak wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa jest wyraźny. Tylko dwie prowincje Segowia i Avila nie zmieniły pozycji w klasyfikacji w żadnych z badanych lat, pozostałe zmieniały klasy w poszczególnych latach.

W ciągu dwudziestoletniego okresu integracji Hiszpanii w UE Prowincje: Burgos, Segowia, Valladolid i Zamora zachowały tę samą klasę (pozycję rozwoju) w roku 2005, w której się znajdowały w roku 1986, dwie (Avila i Soria), „spadły” o klasę niżej, pozostałe (Leon, Palencja i Salamanca) awansowały o klasę wyżej. Należy zatem podkreślić, że poza oddziaływaniem instrumentów WPR UE dla wyrównywania różnic w rozwoju rolnictwa pomiędzy poszczególnymi regionami niezbędne jest również kreowanie właściwej polityki gospodarczo-społecznej oraz właściwa alokacja środków zarówno unijnych jak i krajowych wpływających na ogólny rozwój społeczno gospodarczy, który przekłada się również na poziom rozwoju rolnictwa.

ROZDZIAŁ VI WPŁYW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ NA ZMIANY W ROLNICTWIE NA PRZYKŁADZIE CASTILLA Y LEON ORAZ WNIOSKI DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Zreformowana Wspólna Polityka Rolna ma w większym stopniu uwzględniać oczekiwania konsumentów, dając jednocześnie rolnikom swobodę wyboru kierunku produkcji uwzględniającą wymagania rynku. Najważniejsze elementy to uniezależnienie Jednolitych Płatności na Gospodarstwo od produkcji, przy jednoczesnym powiązaniu ich otrzymywania z obowiązkiem spełnienia określonych wymaganych standardów, zmiany na poszczególnych „rynkach produkcji rolniczej” oraz zwiększenie roli obszarów wiejskich. Dokonując oceny wpływu WPR na rolnictwo Castilla y Leon i płynące z tego wnioski dla województwa pomorskiego należy uwzględnić zmiany wprowadzone w okresie funkcjonowania WPR.

6.1 Zmiany w strukturze agrarnej gospodarstw i w zatrudnieniu w rolnictwie Castilla y Leon oraz wnioski dla województwa pomorskiego

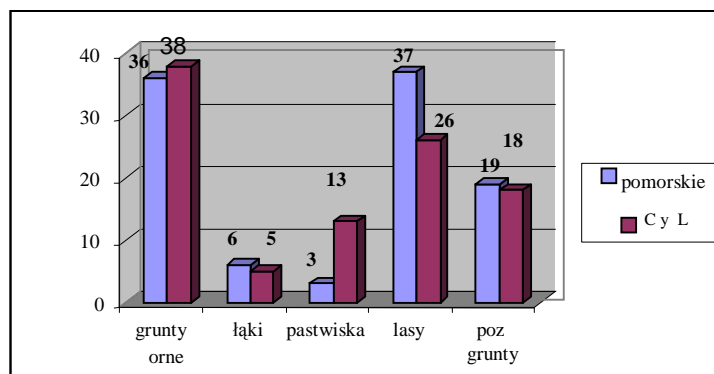
Analizując zmiany w rolnictwie Castilla y Leon, jego poszczególne elementy w czasie członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej oraz uwzględniając zmiany, które się dokonały w kierunkach oddziaływania funduszy unijnych, zwłaszcza zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej, można prognozować zmiany w rolnictwie województwa pomorskiego.

Wielkość gospodarstwa i zatrudnienie w rolnictwie to, obok dochodów rolniczych, podstawowe wyznaczniki poziomu rozwoju rolnictwa. Instrumenty WPR (renty strukturalne, program scalania gruntów, środki na pozarolniczą działalność gospodarczą) miały na celu poprawę tych właśnie wskaźników.

Środki WPR determinowały zmiany w gospodarce ziemią. Konieczność odłogowania części gruntów ornych wpływała na udział powierzchni zasiewów w gruntach ornych, a limity produkcji na strukturę zasiewów.

6.1.1 Oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej na gospodarkę gruntami

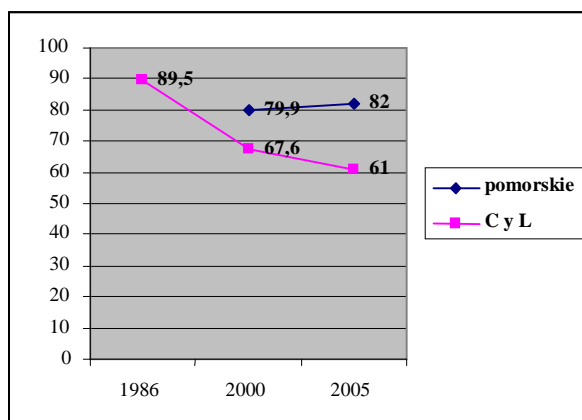
Do podstawowych problemów ograniczających rozwój rolnictwa należy ogromne rozdrobnienie agrarne gospodarstw. Ten sam problem dotyka również rolnictwo województwa pomorskiego. Duże znaczenie ma struktura użytków rolnych, w tym wielkość udziału gruntów ornych w UR.

Ryc. 80 Porównanie użytkowania gruntów w województwie pomorskim (2003 r.) i Castilla y Leon (w 2001 r.) w Hiszpanii

Źródło: *Rocznik Statystyczny województwa pomorskiego 2004, oraz Anuario Estadística Agraria CyL 2002.*

Zdecydowane więcej gruntów w Castilla y Leon (13%), niż w województwie pomorskim (3%) wykorzystywanych jest jako pastwiska. Udział pozostałych gruntów w obu badanych regionach jest zbliżony – ryc. 78.

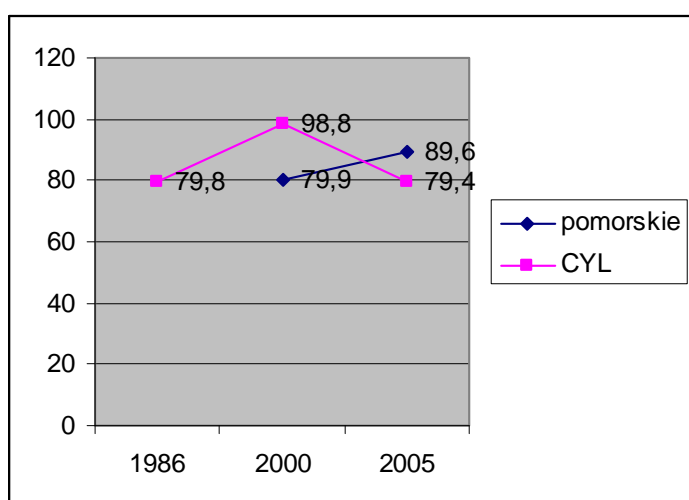
Ryc. 81 Porównanie zmian udziału gruntów ornych w UR województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005 (w%)

Źródło: *Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística.*

Udział gruntów ornych w UR w Castilla y Leon systematycznie spada z 89,5% w roku 1986 do 61% w 2005r. Jest to spadek prawie o 30 punktów procentowych.

Przyczyny tego stanu są różne, od zwiększania powierzchni łąk i pastwisk do przekwalifikowań gruntów ornych o niskich klasach bonitacyjnych np. do celów rekreacyjnych, infrastruktury, budownictwa itp.

W województwie pomorskim następował również spadek udziału gruntów ornych w UR, chociaż udział ten w roku 2005 jest wyższy (o 21 punktów procentowych) niż w Castilla y Leon. Od roku 2000 do 2005 udział gruntów ornych w UR nieco wzrósł. Brak zainteresowania przeznaczaniem gruntów ornych pod zalesianie w regionie pomorskim związane jest z systemem płatności bezpośrednich (Jednolitych Płatności Obszarowych) oraz z mało atrakcyjną ofertą dotyczącą dofinansowania zalesień.

Ryc. 82 Porównanie udziału powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych w % w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku, *Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006)*, *Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística*

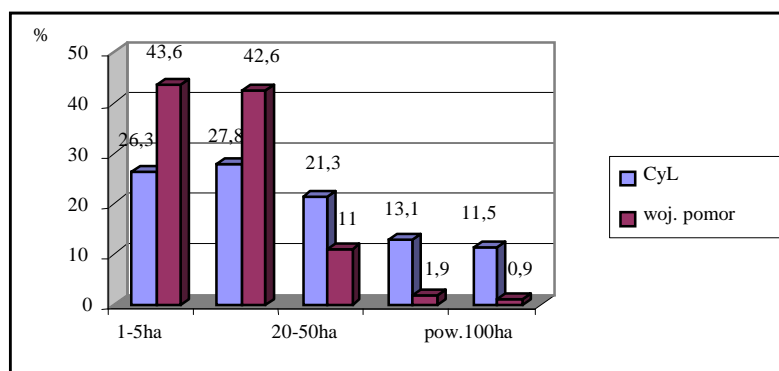
W Castilla y Leon po wzroście udziału powierzchni zasiewów w gruntach rolnych (z 79,8% w roku 1986 do 98,8 % w roku 2000), nastąpił spadek do 79,4% w roku 2005. Jest to efekt wprowadzonej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej konieczności odłogowania gruntów ornych. Polska najpóźniej w roku 2009 musi wprowadzić System Płatności Jednolitej, a z tym wiązać się będzie konieczność odłogowania części gruntów. Należy więc zakładać, że wskaźnik udziału powierzchni zasiewów w gruntach ornych w województwie będzie również spadał.

Tabela 101. Porównanie udziału powierzchni gruntów rolnych wg grup obszarowych w Castilla y Leon i w województwie pomorskim (wg zajmowanej powierzchni)

Region	1-5 ha	5-20 ha	20-50 ha	50-100 ha	pow.100 ha
	w %				
Castilla y Leon	26,3	27,8	21,3	13,1	11,5
Województwo pomorskie	43,6	42,6	11	1,9	0,9

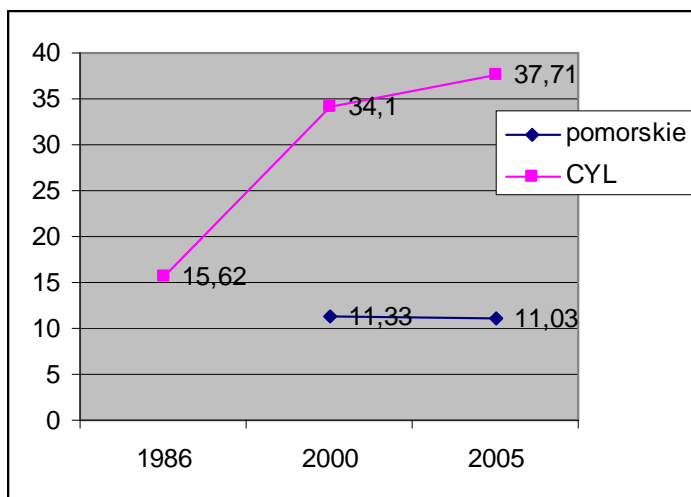
Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego województw GUS, Warszawa 2004 oraz Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon, 2002

Struktura agrarna wg wielkości gospodarstw jest zdecydowanie korzystniejsza w Castilla y Leon niż w województwie pomorskim. Gospodarstw do 20 ha (małych) w województwie pomorskim jest ponad 86%, natomiast w Castilla y Leon stanowią one 54,1%. Ponadto gospodarstw dużych, pow. 100 ha w Castilla y Leon jest 11,5 % ogółu, w województwie pomorskim jest ich zaledwie 0,9 % - tab. 101.

Ryc. 83 Porównanie struktury wielkościowej gospodarstw Castilla y Leon (2001) i województwa pomorskiego (2003) wg % zajmowanej powierzchni

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego województw GUS, Warszawa 2004 oraz Anuario Estadística Agraria C y L, 2002

Ryc. 84 Porównanie zmian w wielkości gospodarstw rolnych w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2005

Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny - 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Poprawa struktury wielkościowej gospodarstw jest podstawowym wskaźnikiem mającym wpływ na poziom rozwoju rolnictwa. W Castilla y Leon następował stały wzrost wielkości gospodarstw z 15,62 ha UR w roku 1986, do 37,71 ha UR w roku 2005. Jest to ponad dwukrotny wzrost.

W województwie pomorskim w latach 2000 - 2005 nastąpił niewielki spadek średniej wielkości gospodarstwa (z 11,33 ha w roku 2000 do wartości 11,03 ha UR w 2005 r.). Wzrost wielkości gospodarstw wynika również z ogólnego rozwoju obszarów wiejskich, jaki w ciągu całego okresu aplikowania po środki UE nastąpił w Castilla y Leon. System rent strukturalnych z pewnością również przyczynił się do poprawy struktury agrarnej i jest to oczywisty wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na ten czynnik rozwoju rolnictwa.

6.1.2 Wpływ integracji z Unią Europejską na zmiany w zatrudnieniu w Castilla y Leon i wnioski dla województwa pomorskiego

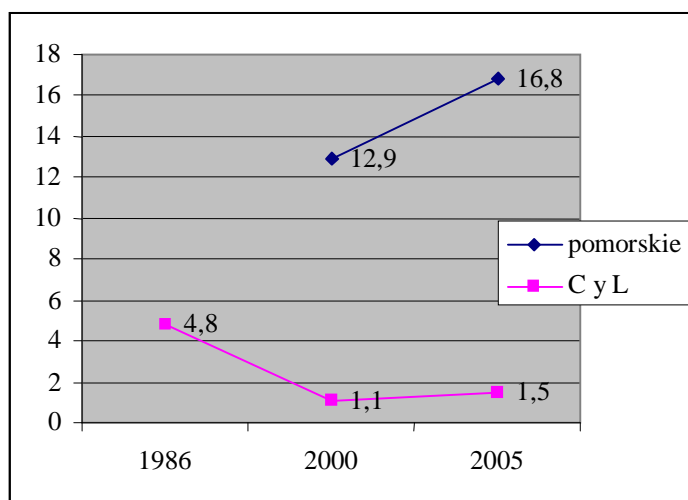
Kolejnym (po poprawie struktury wielkościowej gospodarstw) czynnikiem określającym wzrost poziomu rozwoju rolnictwa jest spadek zatrudnienia w rolnictwie. Według badań Szulera (2002) w latach 1989-1999 w krajach: Niemcy, Polska, Czechy

i Węgry odnotowano spadek zatrudnienia w rolnictwie, we wszystkich przypadkach na korzyść zatrudnienia w usługach¹⁵⁸.

W Castilla y Leon w czasie członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej spadek zatrudnienia był ponad dwukrotny.

Sektor rolniczy pod względem zatrudnienia w okresie od roku 1990 do 2000 stał się z głównego tylko marginalnym i wszystko wskazuje, że ta tendencja się utrzyma¹⁵⁹.

Można zakładać, że odpływ siły roboczej z gospodarstw rolnych województwa pomorskiego będzie następował podobnie jak to wyglądało w Castilla Leon, a jego tempo uzależnione będzie zarówno od oddziaływania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej bezpośrednio na gospodarstwa rolne, jak i od poprawy ogólnej sytuacji gospodarczej w regionie.

Ryc. 85 Porównanie zatrudnienia w rolnictwie na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Ryc.85. Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku, *Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006)*, *Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística*

Zatrudnienie w rolnictwie, jako ważny wskaźnik opisujący poziom rozwoju rolnictwa, powinno być jak najniższe. Wpłynie to na poprawę efektywności ekonomicznej gospodarstw i wzrost dochodów ich użytkowników. Liczba

¹⁵⁸ B.J. Schuller, Germany's foreign trade with Poland, the Czech Republic and Hungary since 1993[W:] STRUKTURVERÄNDERUNGEN UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF DIE KULTURALANDSCHAFT IM LÄNDLICHEN RAUM, Dedelow-Koszalin 2002, s.42-44.

¹⁵⁹ R.G. Fernandez, La economía de Castilla y Leon en la era de la globalización, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004, s.118.

zatrudnionych w Castilla y Leon spadła z 4,0 osób na 100 ha UR w 1986 r. do 1,5 osób na 100 ha UR w roku 2005.

W województwie pomorskim w roku 2000 zatrudnienie w rolnictwie było na poziomie 12,9 osób na 100ha UR, a w okresie do 2005 nastąpił wzrost zatrudnienia do poziomu 16,8 osób na 100 ha UR.

Wpływ na liczbę zatrudnionych w gospodarstwie ma ogólna sytuacja gospodarcza i bezrobocie w regionie. Rolnik nie będzie pracował w swoim małym nieekonomicznym gospodarstwie, mając perspektywy zatrudnienia gdzie indziej i uzyskiwania wyższych dochodów. Wnioskując, należy założyć, że proces spadku zatrudnienia w gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego będzie powolny i długotrwały uzależniony od ogólnej sytuacji gospodarczo-społecznej regionu.

Wskaźnikiem odzwierciedlającym stosunek efektów produkcyjnych do nakładów pracy w rolnictwie jest wskaźnik produktywności pracy. Produktywność pracy jest to wielkość lub wartość produkcji globalnej rolnictwa przypadająca na 1 zatrudnionego w rolnictwie w badanej jednostce (R. Kulikowski 2003)¹⁶⁰.

Przez produktywność pracy rozumie się wartość produkcji rolnej (końcowej) w stosunku do nakładów pracy ludzkiej i wyraża wzorem:

$$pp = \frac{w}{l}, \text{ gdzie}$$

pp – wskaźnik produktywności pracy

w – wartość produkcji końcowej w badanej jednostce w euro

l – liczba osób zatrudnionych w rolnictwie badanej jednostce

pp₂₀₀₀ - dla województwa pomorskiego wynosi: 6.104 euro/1 zatrudnionego

pp₂₀₀₅- dla województwa pomorskiego wynosi: 8.814 euro/1 zatrudnionego

Dla Castilla y Leon z powodu braku danych wskaźnik wyznaczono tylko dla roku 1990 i 2000.

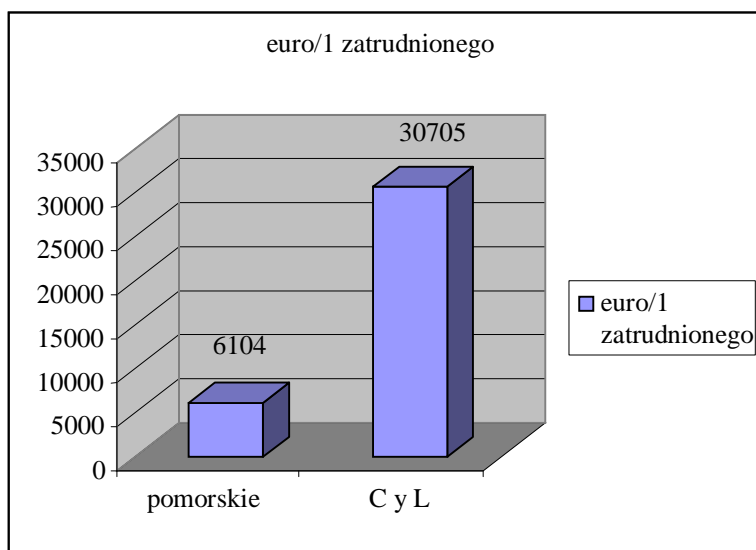
Pp₁₉₉₀ – dla Castilla y Leon wynosi 19.154 euro/1 zatrudnionego.

pp₂₀₀₀ – dla Castilla y Leon wynosi 51.672 euro/1 zatrudnionego.

Wskaźnik produktywności pracy w województwie pomorskim w roku 2005 (8.814 euro/1 zatrudnionego) wzrósł o około 44% stosunku do roku 2000 (z wartości:

¹⁶⁰R. Kulikowski, Syntetyczne Metody Badań Produktywności i Towarowości Rolnictwa, Zastosowania w badaniach geograficznych w Polsce, PAN IGiPZ, Warszawa 2003, s. 45-62.

6.104 euro/1 zatrudnionego). Jest to związane przede wszystkim ze spadkiem zatrudnienia w rolnictwie (do 60.103 osób w roku 2005 z 77.825 roku 2000)¹⁶¹.

Ryc. 86 Porównanie produktywności pracy w roku 2000 w województwie pomorskim i Castilla y Leon

Źródło: GUS, Instituto Nacional de Estadística

Produktywność pracy jest w roku 2000 prawie sześciokrotnie wyższa w Castilla y Leon niż w województwie pomorskim. Wynika to głównie z mniejszego zatrudnienia.

Wzrost produktywności pracy w Castilla y Leon w okresie 1990-2000 był ponad dwukrotny jest to wynik zarówno wzrostu wartości produkcji końcowej jak i spadku (prawie o połowę) zatrudnienia w rolnictwie (z 171 015 osób w roku 1990 do 91 800 w roku 2000)

6.2 Produkcja rolnicza w aspekcie oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej

Kierunki rozwoju produkcji rolniczej w krajach UE zdeterminowane są zmieniającym się instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej. Jednak zmiany produkcji rolniczej następują wolno, jak wynika z przeprowadzonych przez autorkę badań ankietowych rolników Castilla y Leon, niechętnie podejmowali oni decyzję o zmianie profilu produkcji.

¹⁶¹ Zatrudnienie wg sektorów (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo)

6.2.1 Produkcja zwierzęca

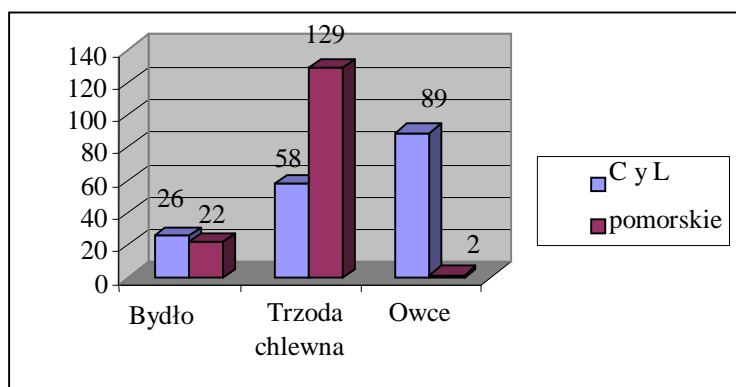
W produkcji zwierzęcej można stwierdzić szczególne oddziaływanie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej na hodowlę bydła, owiec i produkcję mleka. Reformy WPR oddzielające w UE płatności od produkcji zwierzęcej mogą korzystnie wpłynąć na zwiększenie produkcji mięsa wołowego w województwie pomorskim.

Tabela 102. Zestawienie pogłowia zwierząt w województwie pomorskim w 2004 r. i Castilla y Leon w 2002 r.

Region	Bydło	Na 100ha UR	Trzoda chlewna	Na 100ha UR	Owce	Na 100ha UR
Castilla y Leon	1 449 949	25,7	3 359 954	58,09	5 172 265	89,43
Woj. pomorskie	179 166	22,1	1 047 650	129,3	11 383	2,0

Źródło: Rolnictwo w województwie pomorskim w 2004 r. US Gdańsk 2005r. i www.jcyl.es

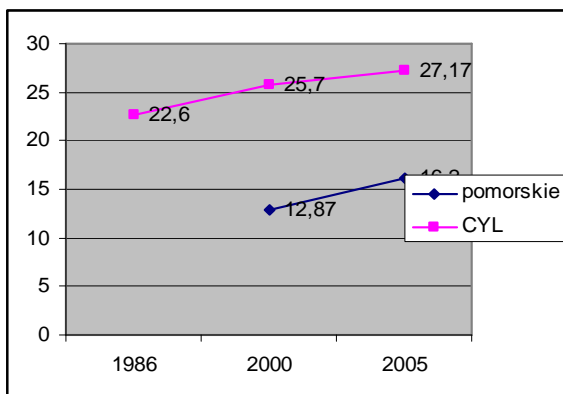
Obsada bydła na 100 ha użytków rolnych w obu regionach jest zbliżona, natomiast obsada trzody chlewnej jest dwukrotnie wyższa w województwie pomorskim

Ryc. 87 Porównanie wielkości pogłowia zwierząt na 100ha UR w województwie pomorskim w 2004 r. i Castilla y Leon w 2002 r.

Źródło: Rolnictwo w województwie pomorskim w 2004 r. US Gdańsk 2005 r. i www.jcyl.es

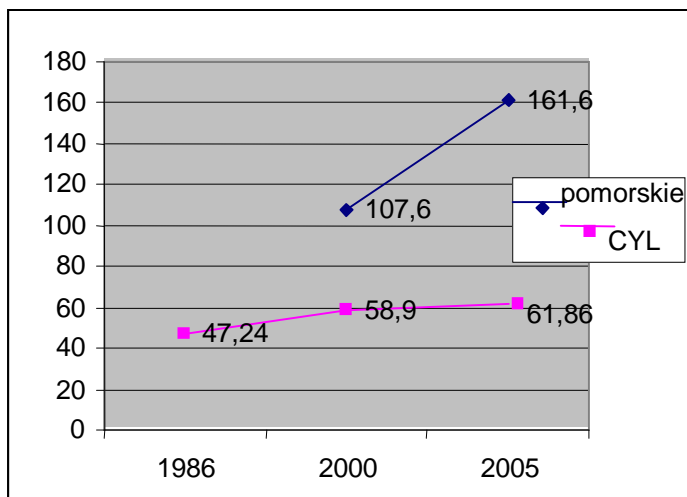
Zdecydowanie wyższa jest obsada owiec na 100 ha użytków rolnych w Castilla y Leon. Wynika to z faktu, że w województwie pomorskim nie ma tradycji chowu owiec, co jest charakterystyczne dla Castilla y Leon), jest natomiast szczególnie popularny chów trzody chlewnej.

Ryc. 88 Porównanie obsady bydła na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: *Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística*

Obsada bydła w województwie pomorskim jest niższa niż w Castilla y Leon, pomimo, iż w roku 2005 nastąpił jej wzrost aż o 25 % w stosunku do roku 2000. W Castilla y Leon wzrost obsady bydła na 100 ha UR następował od początku integracji Hiszpanii z UE pomimo wprowadzonych kwot mlecznych oraz choroby „wściekłych krów”- ryc. 86.

Ryc. 89 Porównanie obsady trzody chlewnej na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

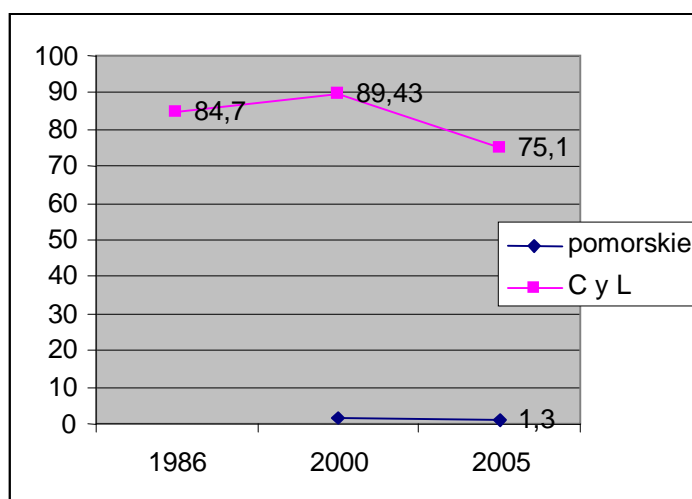
Źródło: *Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística*

Należy zakładać, że w województwie pomorskim nie będzie drastycznych zmian w stanie pogłowia bydła. Rolnicy niechętnie podejmują radykalne decyzje związane ze zmianą produkcji i to zarówno rolnicy Castilla y Leon, jak i rolnicy województwa pomorskiego (badania ankietowe – rozdział III), a zakładany wzrost kwot mlecznych dla Polski może wpłynąć na zwiększenie obsady krów mlecznych na 100 ha UR.

Obsada trzody chlewnej w obu regionach ma tendencję wzrostową, szczególnie w województwie pomorskim w roku 2005 (161,6 szt.) wzrost obsady trzody chlewnej na 100 ha UR zwiększył się o 50 % w stosunku do roku 2000 (107,6 szt.).

W Castilla y Leon pogłowie trzody chlewnej jest prawie o połowę mniejsze (na 100 ha UR) niż w województwie pomorskim – ryc. 87.

Chów trzody chlewnej zawsze cieszył się dużą popularnością wśród pomorskich rolników.

Ryc. 90 Porównanie obsady owiec na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny-2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Po akcesji Hiszpanii z Unią Europejską zainteresowanie hodowlą owiec w Castilla y Leon wzrosło, a obsada tych zwierząt na 100 ha UR była bardzo wysoka i wyniosła 89,43 szt. na 100 ha UR w roku 2000 (wzrost w stosunku do roku 1986 o 6%). W latach 2000 - 2005 nastąpił dość duży spadek tego wskaźnika (o ponad 14 punktów procentowych), jednak obsada owiec na 100 ha UR jest w tym roku i tak wysoka, bo wynosi 75,1 szt. na 100 ha UR. W województwie pomorskim nie ma ani

warunków, ani tradycji chowu owiec, dlatego pogłowie tych zwierząt jest niskie. Obsada na 100 ha UR spadła z 1,9 szt. w 2000r. na 1,3 szt. w 2005 r.

Porównując produkcję mleka w obu badanych regionach należy stwierdzić, że w Castilla y Leon jest ona trzykrotnie wyższa niż w województwie pomorskim.

Tabela 103. Produkcja mleka w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1999-2006

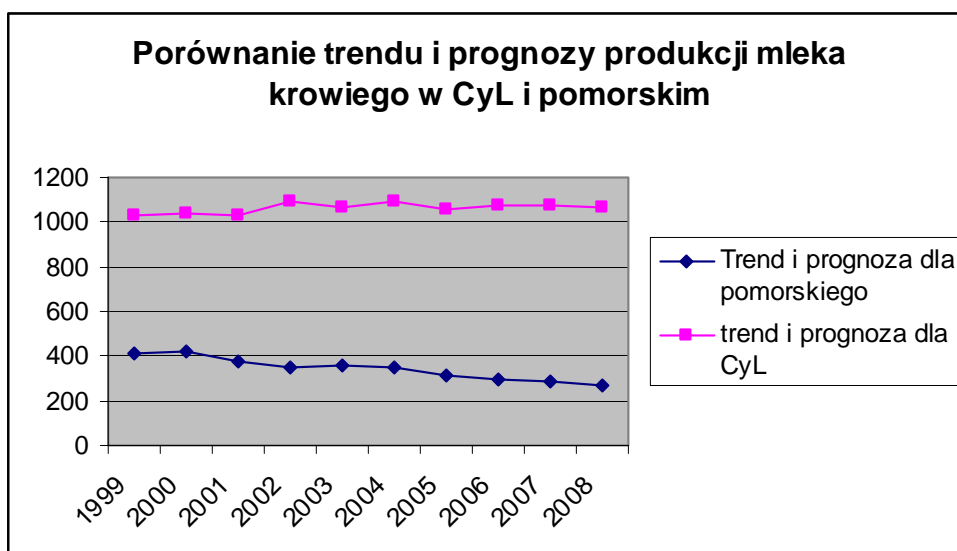
Lata	Województwo pomorskie w mln l	Castilla y Leon w mln l
1999	413,872	1.026,4
2000	418,16	1.041,1
2001	373,906	1.029,34
2002	345,545	1.090,13
2003	354,749	1.061,38
2004	349,797	1.094,69
2005	310,158	1.059,59
2006*	299,8803	1.071,887
2007*	283,2008	1.075,389
2008*	266,5214	1.068,955

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon

**produkcja wg prognoz*

Trend produkcji mleka w Castilla y Leon wykazuje stabilizację, wielkość kształtuje się między 1026,4 mln l w 1999 r. a 1094,69 mln l w roku 2004. W analizowanym okresie występują niewielkie wahania. Trend produkcji mleka w województwie pomorskim wykazuje większe różnice w badanych latach. Największą produkcję odnotowano w roku 2000 (418,16 mln l), a najmniejszą prognozowano na rok 2006 (299,88 mln l).

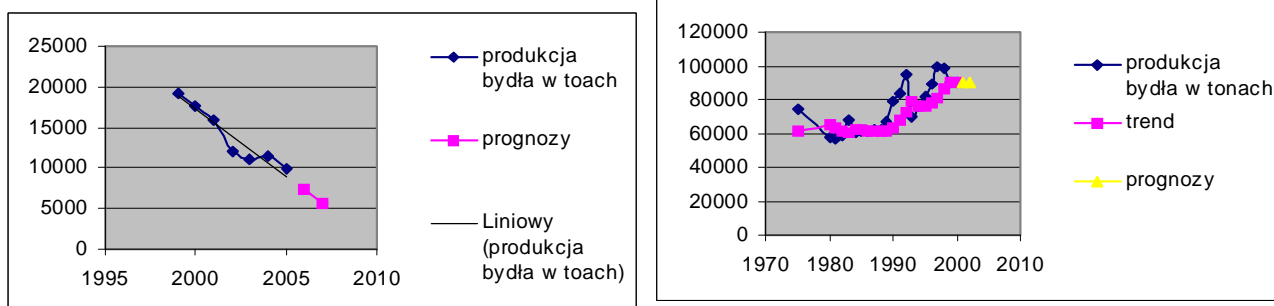
Według aktualnych danych za rok 2006 odnotowano w województwie pomorskim wzrost produkcji mleka w stosunku do roku 2005 (z 310,158 mln l do 322,3 mln l), a nie jak prognozowano spadek tej produkcji. W Castilla y Leon nastąpił spadek w ilości wyprodukowanego mleka do 971,138 mln l (prognozowano spadek do wielkości 1071,887 mln litrów).

Ryc. 91 Porównanie trendu i prognozy produkcji mleka krowiego w Castilla y Leon i województwie pomorskim

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Produkcja mleka ograniczona jest kwotami mlecznymi, które będą utrzymywane do 2015 roku, a do roku 2008 wzrastały o 0,5% rocznie. Ograniczenia te, stosowane w długim okresie czasu, mają niekorzystny wpływ na rozwój tego kierunku produkcji rolniczej w województwie pomorskim.

Ryc. 92 Porównanie trendów produkcji bydła w województwie pomorskim i w Castilla y Leon

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i Instituto Nacional de Estadística

Trend produkcji bydła rzeźnego w Castilla y Leon kształtuje się odwrotnie niż w województwie pomorskim, gdzie produkcja bydła rzeźnego dramatycznie spada. Na pewno nie bez znaczenia dla tej produkcji był drastyczny spadek zainteresowania konsumentów mięsem wołowym związany z chorobą „wściekłych krów”. Jednak tendencja spadkowa od roku 1999 w województwie pomorskim była bardzo wyraźna, w Castilla y Leon natomiast po spadku w roku 1999 (do 89,8 tys. ton z 99 tys. ton

w roku 1998) w roku 2000 ponownie produkcja bydła rzeźnego osiągnęła wysokość 90,2 tys. ton. Optymizmem napawają zmiany związane z reformą Wspólnej Polityki Rolnej dotyczące oddzielenia płatności od produkcji zwierzęcej w UE, może to zwiększyć szanse na zwiększenie produkcji wołowiny w województwie pomorskim.

Podsumowując analizę dotyczącą produkcji zwierzęcej, a w szczególności obsadę zwierząt gospodarskich w obu regionach należy stwierdzić, że w Castilla y Leon integracja z UE nie spowodowała wielkich zmian. Rolnicy w Castilla y Leon nie zmieniali profilu i kierunku produkcji zwierzęcej, podobnie sytuacja wygląda w województwie pomorskim. Wszystko wskazuje na to, że tu nie będzie drastycznych zmian w tym zakresie. Duże przywiązanie do tradycji i niechęć do zmian są głównymi czynnikami wpływającymi na to, że oddziaływanie WPR na te składowe czynniki produkcji rolniczej nie jest bardzo znaczące.

6.2.2 Produkcja roślinna

Produkcja roślinna podobnie jak zwierzęca zdeterminowana jest ograniczeniami i dotacjami oferowanymi przez Wspólną Politykę Rolną UE. Integracja Hiszpanii z UE nie spowodowała zasadniczych zmian w strukturze zasiewów w Castilla y Leon. Należy oczekiwać, że w województwie pomorskim będzie podobnie.

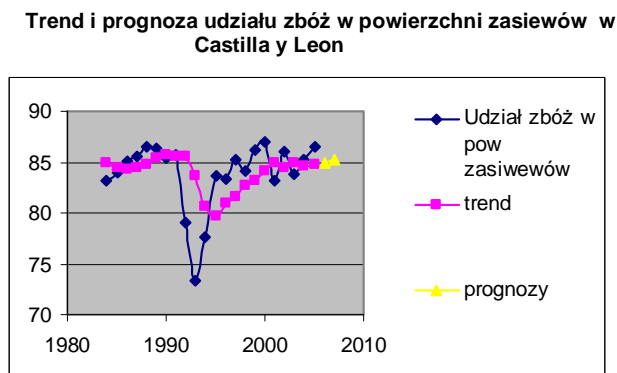
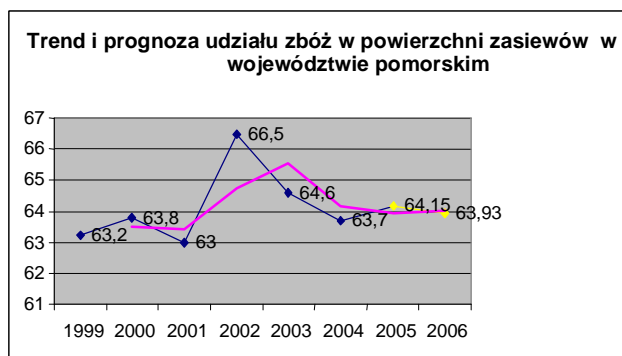
Tabela 104. Zestawienie powierzchni wybranych upraw roślinnych w województwie pomorskim i w Castilla y Leon

Region	Zboża w tys. ha	W %	Ziemniaki w tys. ha	W %	Buraki cukrowe w tys. ha	W %	Warzywa w tys. ha	W %
Castilla y Leon	2 113,1	92,7	26,6	1,2	52,4	2,3	86,9	3,8
Województwo pomorskie	555,2	90,9	31,6	5,2	13,8	2,3	9,8	1,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego Województw GUS Warszawa 2004 i Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002

W obu regionach w wybranych zasiewach (tylko dla takich istnieją porównywalne dane statystyczne) dominują zboża. W Castilla y Leon stanowią one 52,3% powierzchni zasiewów ogółem, w województwie pomorskim 64,4%. W województwie pomorskim zdecydowanie więcej uprawia się ziemniaków - 5,7%

ogólnej powierzchni upraw (jest to typowe dla tego regionu a także Polski), w Castilla y Leon ziemniaki stanowią 0,7% w ogólnej powierzchni upraw.

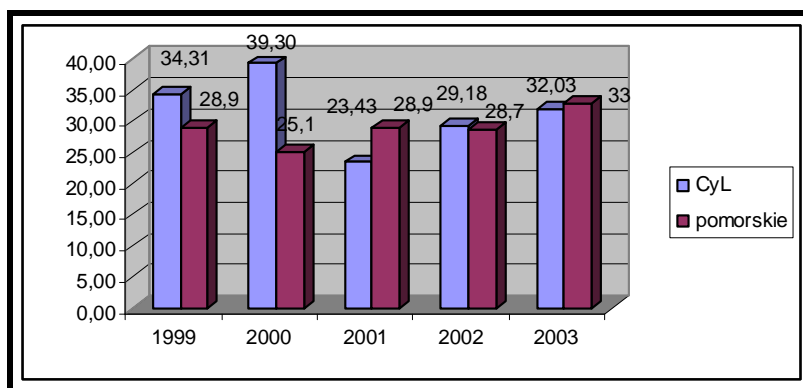

Ryc. 93 Porównanie trendów i prognoz udziału zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów województwa pomorskiego i Castilla y Leon

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i Instituto Nacional de Estadística

W Castilla y Leon trochę więcej uprawia się warzyw – 2,2% ogólnej powierzchni upraw, w pomorskim warzywa zajmują 1,8% tej powierzchni.

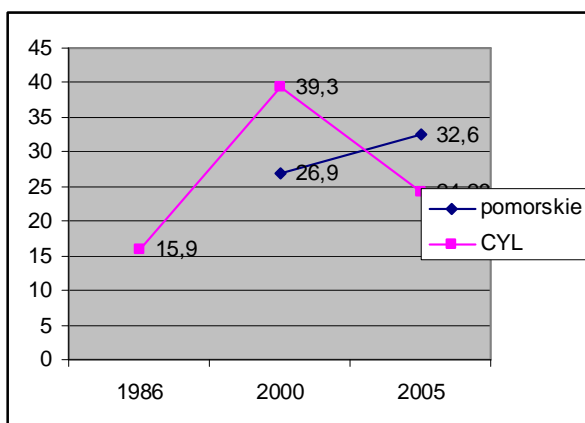
Analizując udział zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów w badanych regionach Hiszpanii i Polski można zauważyć, że trendy w badanych analogicznych okresach są podobne. Jednak udział zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów jest w województwie pomorskim o około 20% większy niż w Castilla y Leon w Hiszpanii. Różnica ta może wynikać z faktu, że polskie dane statystyczne obejmują podstawowe zboża, natomiast hiszpańskie zboża ogółem.

Ryc. 94 Porównanie plonów zbóż w Castilla y Leon i województwa pomorskiego (w dt z ha)

Źródło: Instituto Nacional de Estadística, GUS

Poza rokiem 2000 plony zbóż w obu regionach są zbliżone. Z pewnością wpływ na wielkość plonów mają warunki atmosferyczne, zwłaszcza w Polsce uciążliwe bywają susze. W Castilla y Leon ziemie w dużym stopniu są nawadniane.

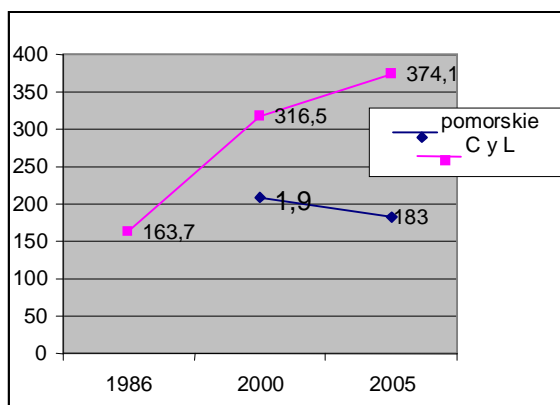
Ryc. 95 Porównanie plonów zbóż w dt. z ha w Castilla y Leon i województwie pomorskim w latach 1986-2000-2005

Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku Szacunkowe Plony w 2005 roku (Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística

Analizując wielkość plonów w obu regionach w badanych okresach nietrudno zauważyć, że wyniki są odwrotnie proporcjonalne. W województwie pomorskim z wysokich w roku 1986 (podobne plony były w roku 2005), osiągnęły wartości średnie w roku 2000 (26,9 dt/ha -spadek o około 20%). W Castilla y Leon z bardzo niskich w roku 1986 (15,9 dt/ha) w roku 2000 osiągnęły rekordową wartość 39,3 dt/ha, jest to ponad dwukrotny wzrost. Rok 2005 przyniósł duży spadek plonów zbóż w porównaniu z rokiem 2000 o około 40%.

Z pewnością na plony zbóż największy wpływ mają warunki atmosferyczne panujące w poszczególnych okresach wegetacji tych roślin i tym należy tłumaczyć spore zróżnicowanie tych wskaźników, występujące zarówno w obu regionach jak i badanych okresach.

Plony ziemniaków w Castilla y Leon w latach 1986, 2000, 2005 wzrastały. Z 163,7 dt z ha w roku 1986 do 316,5 dt z ha w roku 2000. W roku 2005 osiągnęły wartość 374,1 dt/ha, co stanowi 130% wzrostu w stosunku do roku 1986. W pomorskim wartości te w poszczególnych latach są mniej zróżnicowane niż w Castilla y Leon.

Ryc. 96 Porównanie plonów ziemniaków w dt. z ha w Castilla y Leon i województwie pomorskim w latach 1986-2000-2005

Źródło: *Urząd Statystyczny w Gdańsku, Rocznik Statystyczny- 2002, Narodowy Spis Powszechny, Rocznik Statystyczny Województw (Gdańsk 2002, Gdańsk 2003, Gdańsk 2006), Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku Szacunkowe Plony w 2005 roku (Gdańsk 2006), Anuario Estadística Agraria Castilla y Leon 2002, Instituto Nacional de Estadística*

W Castilla y Leon po niewielkim wzroście plonów z ziemniaków w roku 2000 w stosunku do roku 1986 (około 3%) nastąpił spadek tych wartości do 183 dt/ha w roku 2005 tj. spadek o 12%. Należy podkreślić, że sporo gruntów w Castilla y Leon jest nawadnianych, dlatego susze, między innymi, powodujące niskie plony ziemniaków nie są tak uciążliwe jak w województwie pomorskim.

Podsumowując analizę plonów osiągniętych przez te dwie podstawowe rośliny uprawne, należy podkreślić silny wpływ na ich wysokość warunków atmosferycznych różnicujących je w poszczególnych latach bez względu na oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej. Z pewnością nie bez znaczenia są środki z programów rolnośrodowiskowych zachęcające do prowadzenia zrównoważonej produkcji rolniczej uwzględniającej ochronę środowiska, a polegające na ograniczaniu nawożenia i stosowania pestycydów i azotu.

Badając przestrzenne zróżnicowanie efektywności rolnictwa, należy zwrócić uwagę na produktywność ziemi, która jest jedną z najważniejszych cech produkcyjnych. Przez produktywność ziemi rozumie się wielkość lub wartość produkcji globalnej (końcowej lub czystej) rolnictwa przypadającą na jednostkę powierzchni użytków rolnych¹⁶².

Dla określenia produktywności ziemi w województwie pomorskim i Castilla y Leon w roku 2000 i 2004 przyjęto wartość produkcji końcowej (dane dla tej cechy

¹⁶² R. Kulikowski, *Syntetyczne Metody Badań Produktywności i Towarowości Rolnictwa, Zastosowania w badaniach geograficznych w Polsce*, PAN IGiPZ, Warszawa 2003, s. 29-44.

możliwe były do uzyskania w obu regionach), w obu przypadkach jest to wartość bez dotacji i subwencji pośrednich).

Produktywność ziemi wyrażona jest przy pomocy następującego wzoru:

$$PZ = \frac{w}{h}, \text{ gdzie}$$

PZ - wskaźnik produktywności ziemi

w – wartość produkcji końcowej w euro (przyjęto że 1 euro = 4 PLN)

h – powierzchnia użytków rolnych badanej jednostki w ha

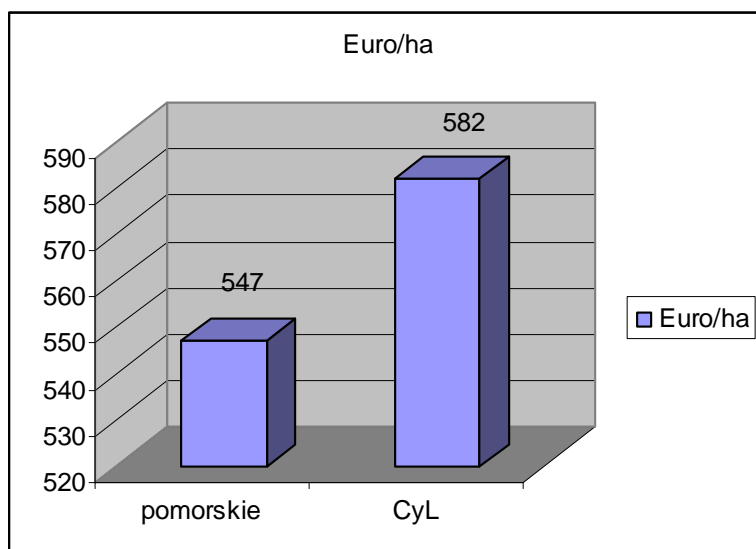
PZ₂₀₀₀ dla województwa pomorskiego wyniosła 547 euro/ha

PZ₂₀₀₅ dla województwa pomorskiego wyniosła 566 euro/ha

Dla Castilla y Leon ze względu na brak danych wyznaczono PZ tylko dla roku 2000.

PZ₂₀₀₀ dla Castilla y Leon wyniosła 582 euro/ha.

W województwie pomorskim omawiany wskaźnik w ciągu pięciu lat wzrósł o około 3%. Z 547 euro/ha do 566 euro/ha. Produkcja końcowa w roku 2005 w stosunku do roku 2000 zmalała (z 1900, 2 mln zł do 1752 mln zł). Analogicznie zmalała powierzchnia UR z 867,7 tys. ha w 2000 r. do 773,6 tys. ha w roku 2005. Wpływ na zmianę produktywności ziemi mają również zmiany cen produktów rolnych i środków produkcji oraz wysokość plonów w poszczególnych latach.

Ryc. 97 Porównanie produktywności ziemi w roku 2000 w województwie pomorskim i Castilla y Leon

Źródło: GUS, Instituto Nacional de Estadística

Wskaźnik produktywności ziemi w roku 2000 w Castilla y Leon jest wyższy niż w województwie pomorskim w analogicznym roku, jednak różnice te nie są bardo

znaczące (około 6 %). Wpływ na to mogą mieć różnice w warunkach atmosferycznych, jakości gleb czy kierunku produkcji oraz mniejsze wsparcie gospodarstw polskich w ramach dotacji bezpośrednich. Należy zakładać, że wskaźnik ten w województwie pomorskim będzie wzrastał w czasie członkostwa Polski w UE dzięki dotacjom bezpośrednim oraz postępowi technologicznemu uzyskanemu przez unijne wsparcie.

6.3 Zmiany w dochodach rolniczych w Castilla y Leon i w województwie pomorskim

Dochody rolnicze są ważnym wskaźnikiem określającym poziom rozwoju rolnictwa danego regionu. Zarówno w Hiszpanii, jak i w Polsce obowiązuje unijna jednolita metoda obliczania dochodu rolniczego FADN. W Polsce wyznaczanie dochodu rolniczego ogranicza się do wybranych gospodarstw, a dane uogólnia się dla całego danego regionu.

Tabela 105. Dochody rolnicze w Castilla y Leon w roku 2001(w mln euro)

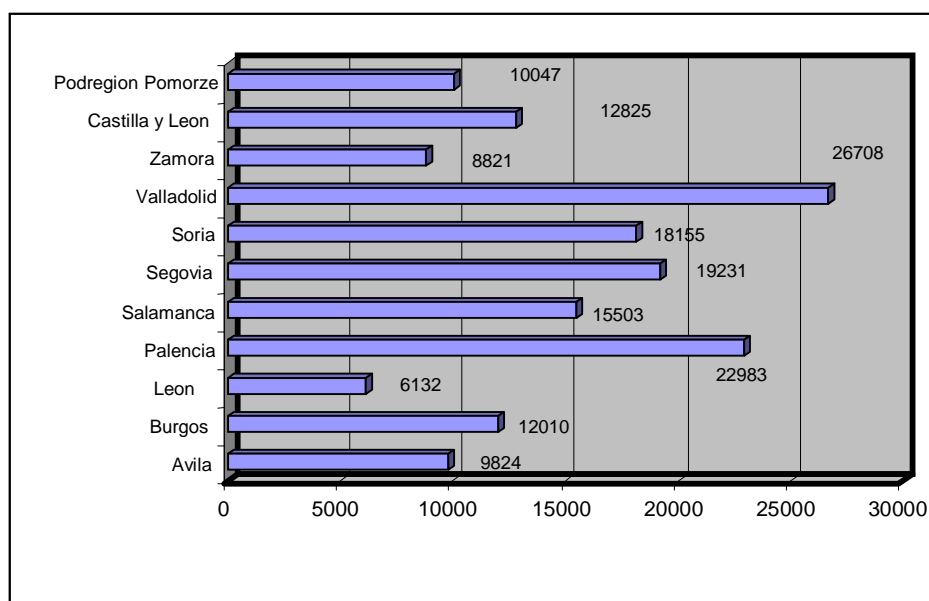
Prowincje	Końcowa produkcja rolna	koszty pośrednie	Produkcja rolnicza brutto	Dotacje	Wartość dodana netto	Dochód rolny ogółem
Avilla	250	66	184	61	245	223
Burgos	482	286	196	125	319	241
Leon	438	205	233	88	319	252
Palencia	315	148	166	93	258	209
Salamanca	445	179	266	119	383	338
Segovia	464	276	189	63	251	212
Soria	201	99	103	72	173	148
Valladolid	617	303	314	106	416	355
Zamora	321	157	164	88	251	197
Castilla y Leon	3 534	1 718	1 815	816	2 615	2 175

Źródło: www.jcyl.es

Przeliczając pesetę na euro oraz ilość gospodarstw w każdej z prowincji można dokonać porównania średniego rocznego dochodu przypadającego na gospodarstwo w danej prowincji.

Dochody rolnicze przypadające na 1 gospodarstwo w poszczególnych prowincjach są bardzo zróżnicowane, najwyższe osiąga Valladolid i są one ponad

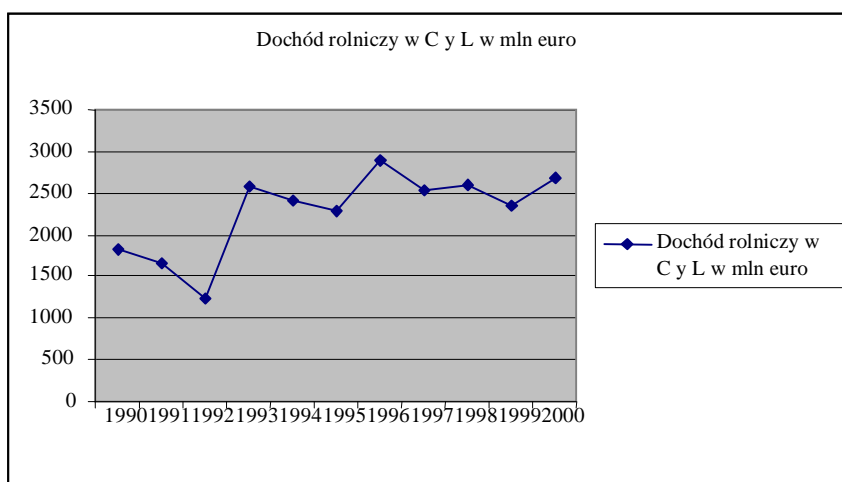
trzykrotnie większe niż w Leon, gdzie średnio rocznie na jedno gospodarstwo rolne przypada 8.132 euro.

Ryc. 98 Porównanie dochodu rolniczego osiąganego przez gospodarstwa w Castilla y Leon (w 2001 roku) oraz w Podregionie Pomorze i Mazury (w 2004) w euro (średnio na gospodarstwo rocznie)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.jcyl.es, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

Średnie dochody rolnicze w Castilla y Leon są nieznacznie wyższe niż w Podregionie Pomorze i Mazury (tak podzielone są regiony dla których prowadzi się rachunkowość rolniczą w systemie FADN).

Ryc. 99 Porównanie dochodów rolniczych przypadających na 1 gospodarstwo w Castilla y Leon w latach 1990-2000

Źródło: Instituto Nacional de Estadística

Dochody rolnicze w Castilla y Leon w latach 1990-1992 spadały. Od roku 1992 nastąpił duży ich wzrost, który z niewielkimi wahaniami utrzymał się do 2000 roku - ryc.97.

6.4. Wpływ środków Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej na zmiany w rolnictwie Castilla y Leon w latach 1986-2005

Przystąpienie Hiszpanii do Unii Europejskiej spowodowało, że od roku 1986 Castilla y Leon stała się beneficjentem środków w ramach WPR UE.

Rolnictwo Castilla y Leon w dwudziestoletnim okresie zmieniło się i są to zmiany dość istotne. Zasadniczą zmianą zaistniałą po dwudziestoletnim okresie członkostwa Hiszpanii w Unii Europejskiej jest zmiana wielkości gospodarstw. W zależności od regionu powierzchnia gospodarstw rolnych wzrosła wielokrotnie. Jest to najbardziej widoczna zmiana w rolnictwie Castilla y Leon. Drugim również ważnym czynnikiem opisującym rozwój rolnictwa jest udział zatrudnionych w rolnictwie. Wskaźnik zatrudnionych na 100 ha UR w Castilla y Leon w badanym okresie wyraźnie zmalał.

Na powstałe zmiany w strukturze rolnictwa Castilla i Leon, wpływ mogły mieć różne czynniki, zarówno wewnętrzne w Hiszpanii (ogólna sytuacja ekonomiczna, gospodarcza i społeczna), jak i zewnętrzna sytuacja gospodarcza na świecie oraz wpływ instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Te ostatnie są przedmiotem podjętych w tej pracy badań.

Podstawową trudność w badaniu całego okresu (1986-2005) stanowi fakt, że w Hiszpanii w roku 1996 ewidencja dystrybucji środków była prowadzona w innym układzie (tj. nie według prowincji), dlatego niemożliwym jest określenie ilości środków które w ramach WPR otrzymały poszczególne prowincje w tych latach. Zaistniała sytuacja zmusiła do zbadania wpływu wielkości pozyskanych środków w ramach WPR na zmiany w strukturze gospodarstw Castilla y Leon tylko w okresie od 2000 do 2005 roku. Jest to dość krótki okres oddziaływania i nie uwzględnia wpływu wcześniejszych środków.

Ponadto dostępność danych statystycznych dla poszczególnych okresów jest znacznie ograniczona, co sprawia że możliwość zastosowania różnych metod statystycznych jest niewielka. Pomimo tych ograniczeń podjęto próbę zbadania wpływu wielkości środków przypadających na gospodarstwo rolne na poszczególne czynniki rozwoju rolnictwa.

W badaniach zastosowano analizę korelacji, określającą zależność liniową między dwiema cechami X i Y, w tym celu stworzono macierz współczynników korelacji oraz macierz współczynników determinacji.

Tabela 106. Klasyfikacja cech i obiektów

OBIEKTY:		CECHY:	
Avila	AVI	Wielkość gospodarstw w ha	WIE
Burgos	BUR	Udział Gruntów ornych w UR:	GRU
Leon	LEO	Udział powierzchni zasiewów w gruntach ornych:	ZAS
Palencja	PAL	Zatrudnienie na 100 ha UR	ZAT
Salamanca	SAL	Obsada bydła na 100 ha UR	BYD
Segovia	SEG	Obsada trzody chlewnej na 100 ha UR	TRZ
Soria	SOR	Obsada owiec w szt. na 100 ha UR	OWC
Valladolid	VAL	Plony zbóż w dt z ha	ZBO
Zamora	ZAM	Plony ziemniaków w dt z ha	ZIM
		Środki unijne w euro na 1 gospodarstwo	SRU

Źródło badanie własne

Tabela 107. Macierz danych wejściowych z obiektów i cech

Macierz danych wejściowych										
	WIE	GRU	ZAS	ZAT	BYD	TRZ	OWC	ZBO	ZIM	SRU
AVI	2,40	-11,02	-17,48	-0,04	10,54	19,46	-26,95	-16,11	-140,00	21583,34
BUR	3,78	-9,15	-14,16	0,28	-0,38	11,61	-11,45	-14,62	30,00	45578,21
LEO	2,56	-4,43	-31,87	0,43	-3,08	0,41	-25,66	-27,05	68,00	16427,69
PAL	6,83	-17,90	-11,88	0,10	0,15	3,92	-7,02	-12,85	-73,00	73049,30
SAL	3,69	-10,04	-20,88	0,46	3,25	5,86	-19,50	-18,34	-128,00	39915,53
SEG	4,56	-3,03	-15,52	0,65	5,37	18,70	-13,94	-13,94	49,00	44502,28
SOR	11,71	-3,03	-17,46	0,30	0,08	-2,05	-13,37	-13,37	14,00	70535,25
VAL	5,35	1,40	-13,71	0,15	1,32	0,33	-6,68	-6,68	215,00	58966,48
ZAM	1,53	8,11	-38,08	1,02	4,24	-120,01	8,06	8,06	2,00	26273,27

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Organismo Pagador Consejería de Agricultura y Ganadería Junta de Castilla y León, Instituto Nacional de Estadística

Następnie wyznaczono współczynniki korelacji poszczególnych zmiennych, które określają poziom zależności liniowej między zmiennymi losowymi.

Tabela 108. Współczynniki korelacji poszczególnych zmiennych

Macierz współczynników korelacji:										
	WIE	GRU	ZAS	ZAT	BYD	TRZ	OWC	ZBO	ZIM	SRU
WIE	1,000	-0,159	0,503	-0,318	-0,337	0,292	0,045	-0,088	0,129	0,844
GRU	-0,159	1,000	-0,605	0,691	0,011	-0,689	0,520	0,617	0,584	-0,259
ZAS	0,503	-0,605	1,000	-0,726	0,061	0,771	-0,218	-0,280	0,014	0,683
ZAT	-0,318	0,691	-0,726	1,000	-0,030	-0,745	0,536	0,499	0,121	-0,331
BYD	-0,337	0,011	0,061	-0,030	1,000	-0,030	-0,109	0,267	-0,472	-0,324
TRZ	0,292	-0,689	0,771	-0,745	-0,030	1,000	-0,760	-0,806	-0,064	0,248
OWC	0,045	0,520	-0,218	0,536	-0,109	-0,760	1,000	0,906	0,307	0,327
ZBO	-0,088	0,617	-0,280	0,499	0,267	-0,806	0,906	1,000	0,174	0,123
ZIM	0,129	0,584	0,014	0,121	-0,472	-0,064	0,307	0,174	1,000	0,183
SRU	0,844	-0,259	0,683	-0,331	-0,324	0,248	0,327	0,123	0,183	1,000

Źródło: Obliczenia własne

Badane współczynniki korelacji wskazują, że istnieje istotna zależność dodatnia (0,844) między pozyskanymi środkami w ramach WPR, a zmianami wielkości gospodarstw rolnych. Oznacza to, że im większa jest kwota przypadająca na jedno gospodarstwo rolne w danej prowincji tym większy jest wzrost powierzchni gospodarstw. Również udział powierzchni zasiewów wykazuje dodatnie skorelowanie z wielkością środków unijnych, oznacza to, że im większy jest wzrost środków WPR przypadającej na 1 gospodarstwo tym większy jest spadek udziału powierzchni zasiewów w gruntach ornych.

Ponadto analizując pozostałe cechy można dostrzec silną zależność dodatnią (0,906) między wzrostem plonów zbóż, a wielkością pogłowa owiec. Oznacza to, że wraz ze wzrostem plonów zbóż jest większy spadek pogłowa owiec.

Dla potwierdzenia zależności między wielkością gospodarstw, udziałem powierzchni zasiewów w gruntach ornych, a pozyskanymi środkami w ramach WPR przypadającymi na jedno gospodarstwo wyznaczono współczynniki determinacji, które są lepszą miarą zależności dwóch zmiennych. Przyjmuje on wartość $<0,1>$ i określa, jaki procent zmienności danej cechy da się wyjaśnić zmiennością drugiej.

Współczynnik determinacji wielkości środków unijnych przypadających na 1 gospodarstwo oraz zmian wielkości gospodarstw wynosi 0,713, co oznacza, że 71,3% zmienności liniowej cechy jednej da się wyjaśnić zmiennością cech drugiej.

W przypadku udziału powierzchni zasiewów na gruntach ornych i środków WPR na jedno gospodarstwo w 46,7 % da się wyjaśnić zmienność jednej cechy do zmienności drugiej.

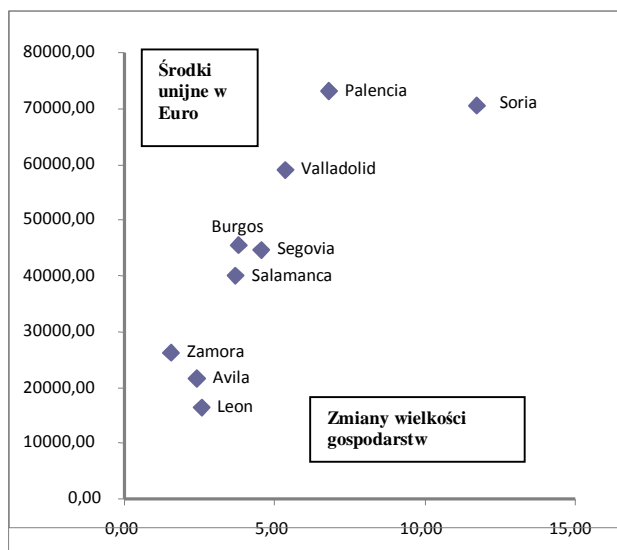
Tabela 109. Macierz współczynników determinacji

Macierz współczynników determinacji										
	WIE	GRU	ZAS	ZAT	BYD	TRZ	OWC	ZBO	ZIM	SRU
WIE	1,000	0,025	0,253	0,101	0,114	0,085	0,002	0,008	0,017	0,713
GRU	0,025	1,000	0,366	0,477	0,000	0,475	0,271	0,381	0,341	0,067
ZAS	0,253	0,366	1,000	0,528	0,004	0,594	0,048	0,078	0,000	0,467
ZAT	0,101	0,477	0,528	1,000	0,001	0,555	0,288	0,249	0,015	0,110
BYD	0,114	0,000	0,004	0,001	1,000	0,001	0,012	0,071	0,223	0,105
TRZ	0,085	0,475	0,594	0,555	0,001	1,000	0,577	0,650	0,004	0,061
OWC	0,002	0,271	0,048	0,288	0,012	0,577	1,000	0,822	0,095	0,107
ZBO	0,008	0,381	0,078	0,249	0,071	0,650	0,822	1,000	0,030	0,015
ZIM	0,017	0,341	0,000	0,015	0,223	0,004	0,095	0,030	1,000	0,034
SRU	0,713	0,067	0,467	0,110	0,105	0,061	0,107	0,015	0,034	1,000

Źródło: Obliczenia własne

Na tym etapie, można stwierdzić, iż wielkość środków unijnych zasadniczo ma związek z dwiema cechami: zmianą wielkości gospodarstwa oraz zmianami udziału powierzchni zasiewów na gruntach ornych.

Współczynniki korelacji i determinacji odnoszą się jedynie do zależności liniowych - nie pozwalają one stwierdzić, czy przypadkiem wielkość środków unijnych nie wpływa na inne cechy w sposób nieliniowy, a np. potęgowy, kwadratowy, logarytmiczny. Należy również zbadać obecność punktów odbiegających i zobaczyć, co by było, gdyby je usunąć. Aby to stwierdzić, musimy ocenić zależności wizualnie i przeanalizować wykresy – ryc. 98- ryc. 109.

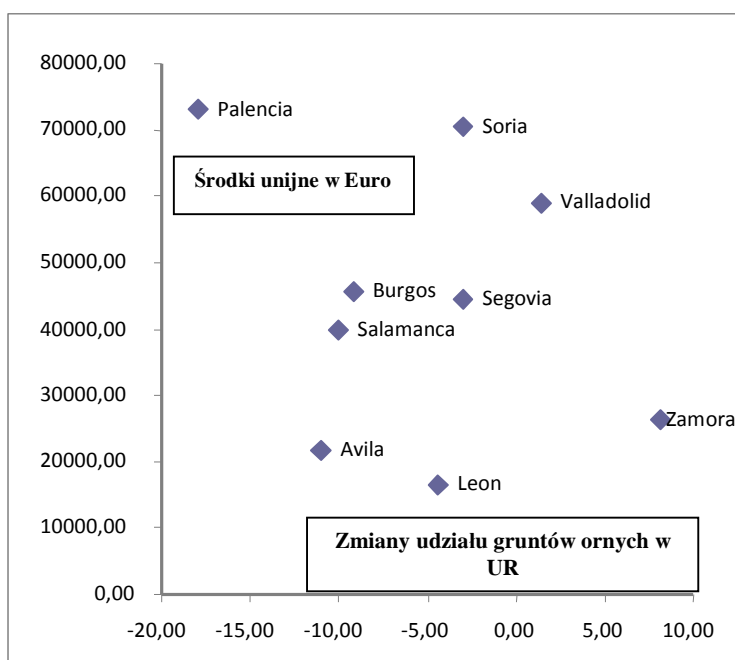

Ryc. 100 Korelacja środków WPR i zmiany wielkości gospodarstw

Źródło: Obliczenia własne

Wykres zależności wielkości środków WPR i wielkości gospodarstw pokazuje liniową zależność (z punktem odbiegającym). Gdyby nie obecność prowincji Soria (samotny punkt po prawej), zależność byłaby jeszcze lepsza. Soria jest punktem

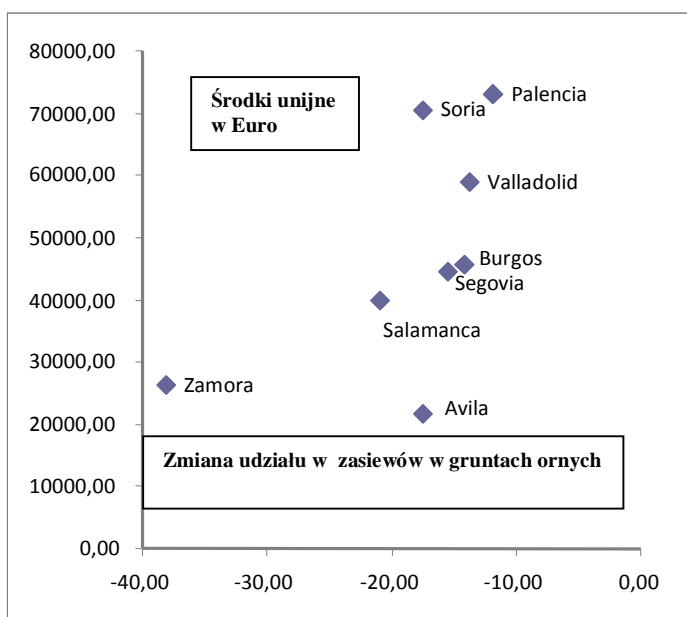
odbiegającym (widać po danych - mocno się wybijają w tabeli, posiadając zdecydowanie największe gospodarstwa), reszta układa się liniowo i zależność jest pewna.

Ryc. 101 Korelacja środków WPR i zmian udziału gruntów ornych w użytkach rolnych

Źródło: Obliczenia własne

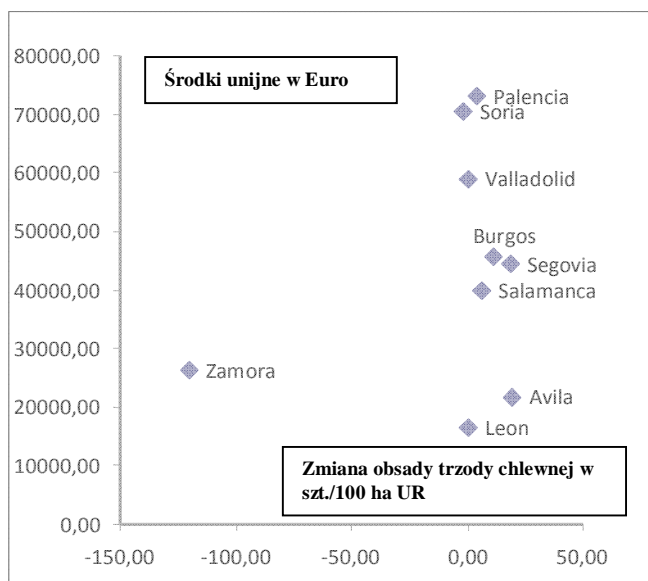
Jak wynika z ryc. 99 wykres zależności środków unijnych i udziału gruntów ornych w UR pokazuje praktycznie losowy rozkład punktów, współczynnik determinacji 0,067, żadnej zależności nie da się stwierdzić. Nie ma również przesłanek, co do zależności nieliniowych. Można stwierdzić, że nie ma zależności między środkami WPR przypadającymi na 1 gospodarstwo a zmianami udziału gruntów ornych w UR.

Ryc. 102 Korelacja środków WPR i spadku udziału powierzchni zasiewów w gruntach ornych w %.

Źródło: Obliczenia własne

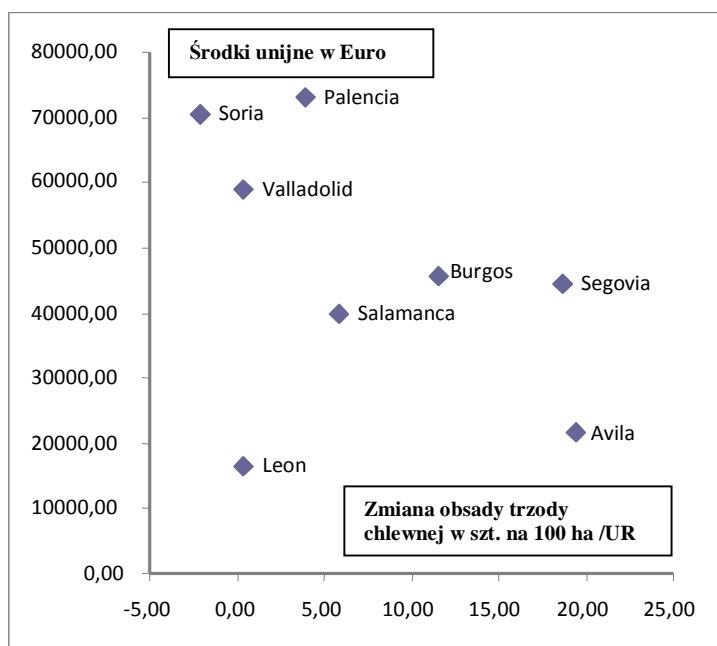
Zgodnie z ryc.100 wykres zależności środków WPR i udziału zasiewów w gruntach ornych przedstawia mniej wyraźną zależność liniową, niż w przypadku cech: środki unijne i wielkość gospodarstw (jest to bardziej kwadratowa, niż liniowa zależność). Trudno wybrać punkt odbiegający, aby poprawić zależność liniową. Można jednak przyjąć, że zależność między środkami WPR przypadającymi na gospodarstwo, a zmianami w udziale powierzchni zasiewów w gruntach ornych jest - niezbyt mocna, ale niewątpliwie taka istnieje.

Ryc. 103 Korelacja środków WPR i zmian obsady trzody chlewnej na 100 ha UR

Źródło: Obliczenia własne

Wykonanie wykresów pozwoliło dokonać bardziej wnikliwej i efektywnej analizy w porównaniu z analizą wartości współczynników korelacji bądź determinacji. Na wykresie środki unijne /obsada trzody chlewnej widać jeden, daleki punkt odbiegający (prowincja Zamora).

Ryc. 104 Korelacja środków WPR i zmian obsady trzody chlewnej w szt. na 100 ha UR po usunięciu odbiegającego punktu (prowincja Zamora¹⁶³)

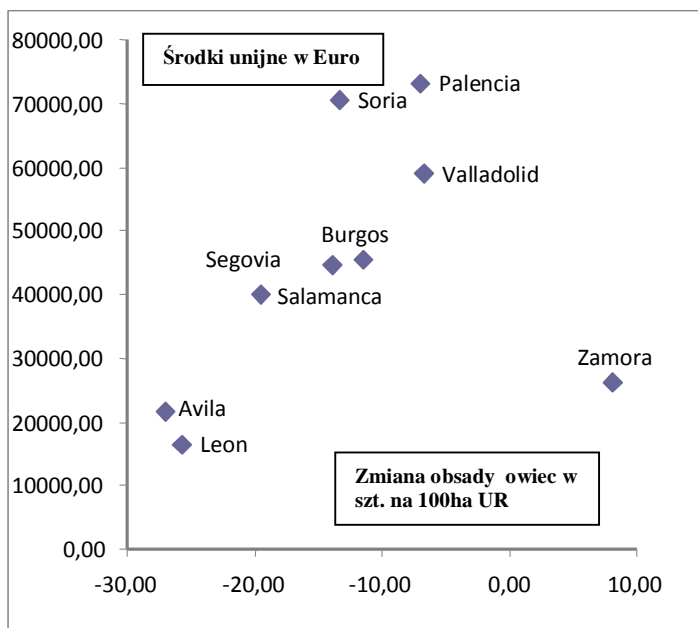
Źródło: Obliczenia własne

Po usunięciu wartości dotyczącej prowincji Zamora okazuje się jednak, że zależność liniowa (po zmianie skali) okazuje się wyglądać bardzo słabo. Zależność być może stała się bardziej wyraźna (większa), ale wciąż na zbyt niskim poziomie, aby wyciągnąć wnioski, że istnieje zależność między środkami WPR przypadającymi na 1 gospodarstwo a zmianami w obsadzie trzody chlewnej.

Należy więc stwierdzić, że środki WPR nie mają związku ze zmianami wielkości produkcji trzody chlewnej, pomimo że w badanym okresie nastąpił jej spadek – ryc.102

Związane jest to przede wszystkim z popytem na to mięso i ze spadkiem popytu na mięso innego gatunku.

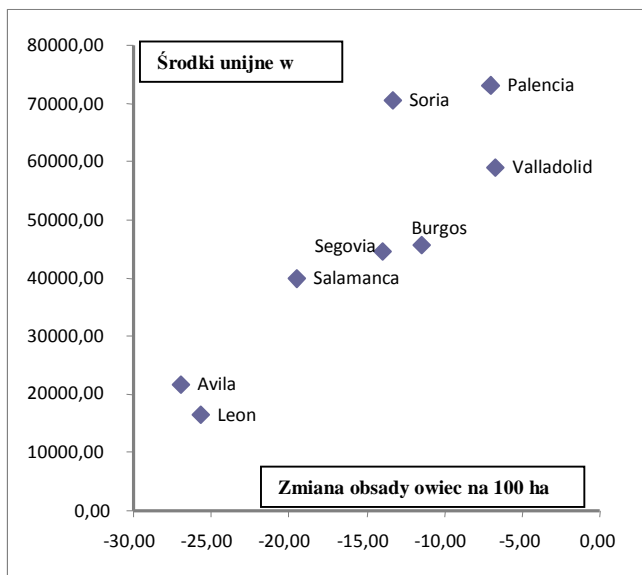
¹⁶³ Prowincja Zamora jest prowincją której badane wartości cech najczęściej odbiegają od wartości cech w pozostałych prowincjach .

Ryc. 105 Korelacja środków WPR i zmian obsady owiec na 100 ha UR

Źródło: Obliczenia własne

Jak wynika z ryc.103 wykres liniowy wpływu środków unijnych na obsadę owiec wykazuje odbiegający punkt (Zamora), dlatego po usunięciu prowincji Zamora, wykres wykonano od nowa.

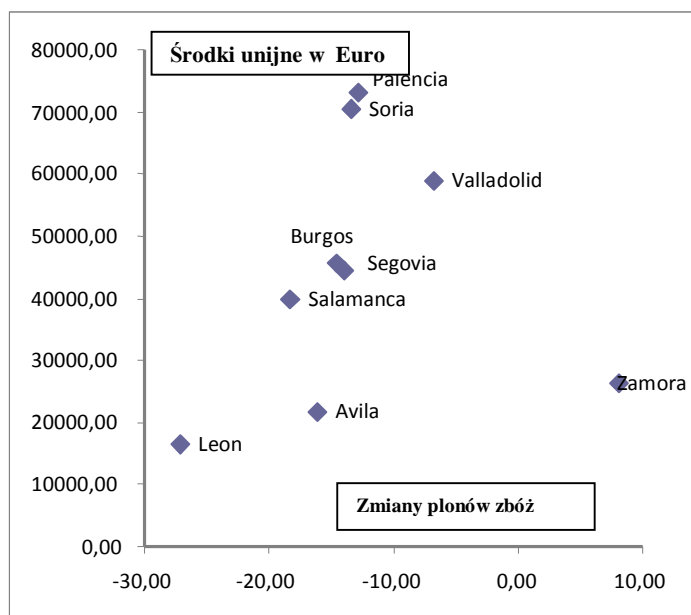

Ryc. 106 Korelacja środków WPR i zmian obsady owiec na 100 ha UR po usunięciu prowincji Zamora

Źródło: Obliczenia własne

Okazuje się, że zależność liniowa jest zachowana. Po policzeniu współczynników korelacji (0,883) i determinacji (0,779), można wskazać na trzecią zależność – dodatnia korelacja między wielkościami środków WPR przypadającymi na

jedno gospodarstwo a zmianami w obsadzie owiec pod warunkiem wykluczenia prowincji Zamora. A więc należy stwierdzić, że poza Zamorą we wszystkich prowincjach wraz ze wzrostem środków WPR na jedno gospodarstwo spada obsada owiec na 100 ha użytków rolnych.

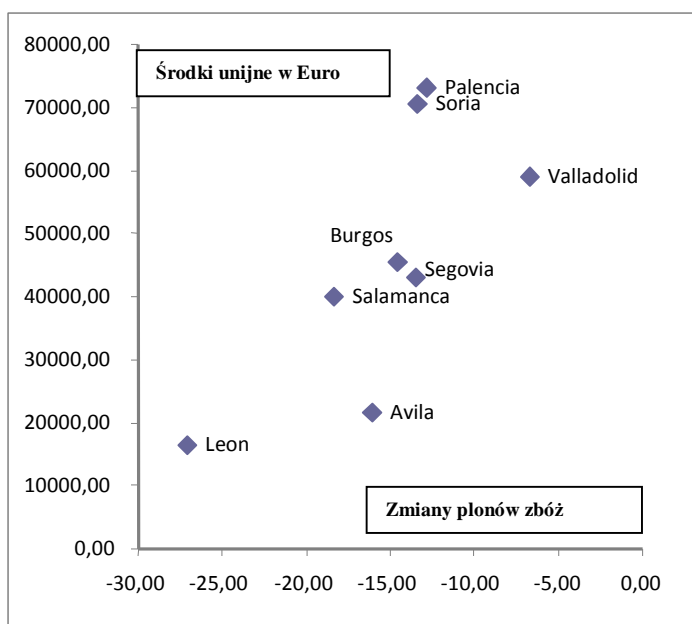

Ryc. 107 Korelacja środków WPR i zmian plonów zbóż w dt. z ha

Źródło: Obliczenia własne

Identyczna sytuacja ma miejsce w przypadku analizy zależności środków unijnych od zmian plonów zbóż. Po usunięciu punktu odbiegającego (Prowincja Zamora) okazało się, że obsada owiec jest mocno skorelowana ze środkami unijnymi. Jak ustalono wcześniej, zmiany plonów zbóż są mocno skorelowane ze zmianami obsady owiec, to po usunięciu punktu odbiegającego z pary środki unijne zmiany plonów zbóż, powinna pojawić się między nimi zależność.

Po wykonaniu nowego wykresu pojawiła się zależność liniowa, a współczynnik korelacji dla nowych danych, (bez Zamory), wynosi 0,725, zaś determinacji - 0,526. Są to wielkości pozwalające stwierdzić, że zależność na pewno istnieje.

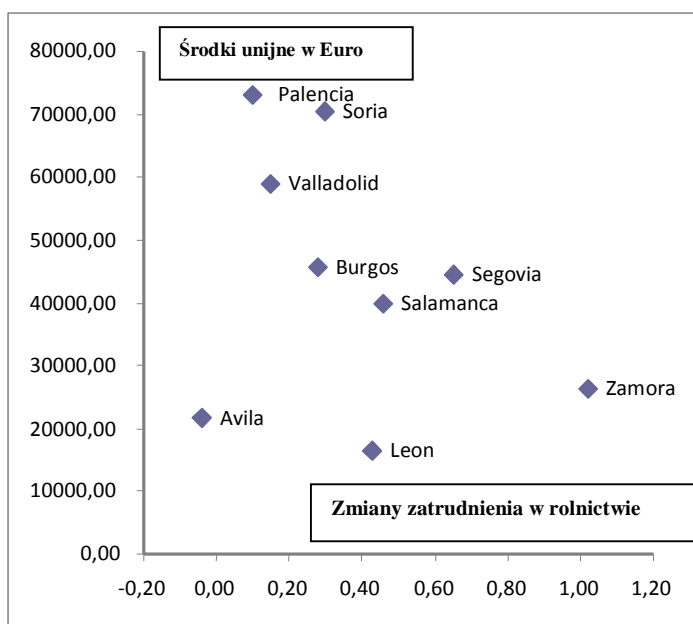
Ryc. 108 Korelacja środków WPR i zmiany plonów zbóż w dt. z ha (po usunięciu prowincji Zamora)

Źródło: Obliczenia własne

Oznacza to, że wraz ze wzrostem środków unijnych wzrastają plony zbóż. Być może wynika to faktu, że rolnicy korzystają ze środków w ramach programów rolno-środowiskowych lub wykorzystują środki do nawadniania pól (co jest zjawiskiem powszechnym w Castilla y Leon). Ponadto należy podkreślić, że zboża zdecydowanie dominują w strukturze zasiewów w Castilla y Leon.

Analizując zależność środków unijnych i zatrudnienia należy stwierdzić, że takiej korelacji nie ma. Ilość środków WPR na jedno gospodarstwo nie wpływa bezpośrednio na zmiany w zatrudnieniu na 100 ha UR.

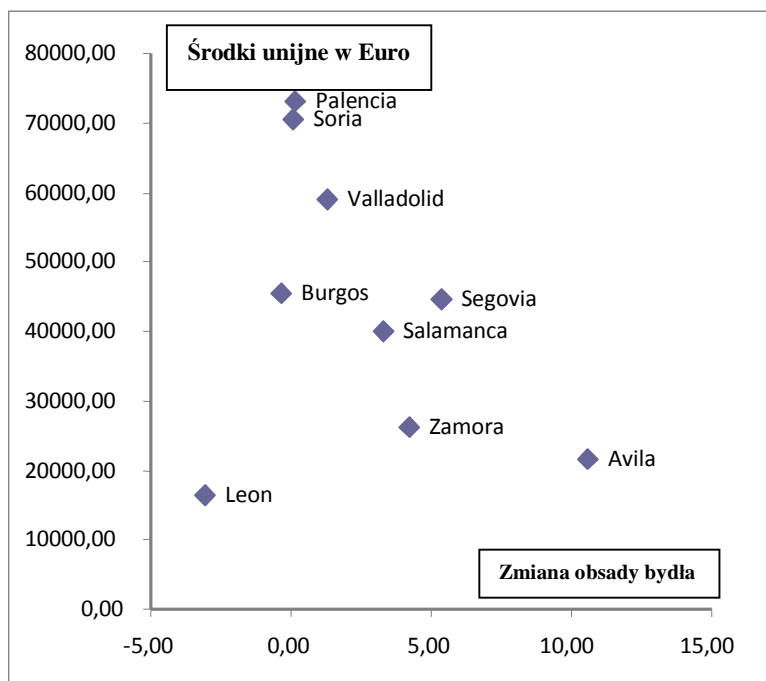
Wpływ na zatrudnienie w rolnictwie ma wiele czynników, przede wszystkim ogólna sytuacja gospodarcza w regionie, w tym poziom bezrobocia. Im więcej miejsc pracy poza rolnictwem, tym większe szanse na zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie.

Ryc. 109 Korelacja środków WPR oraz zmian zatrudnienia w rolnictwie (na 100 ha UR)

Źródło: Obliczenia własne

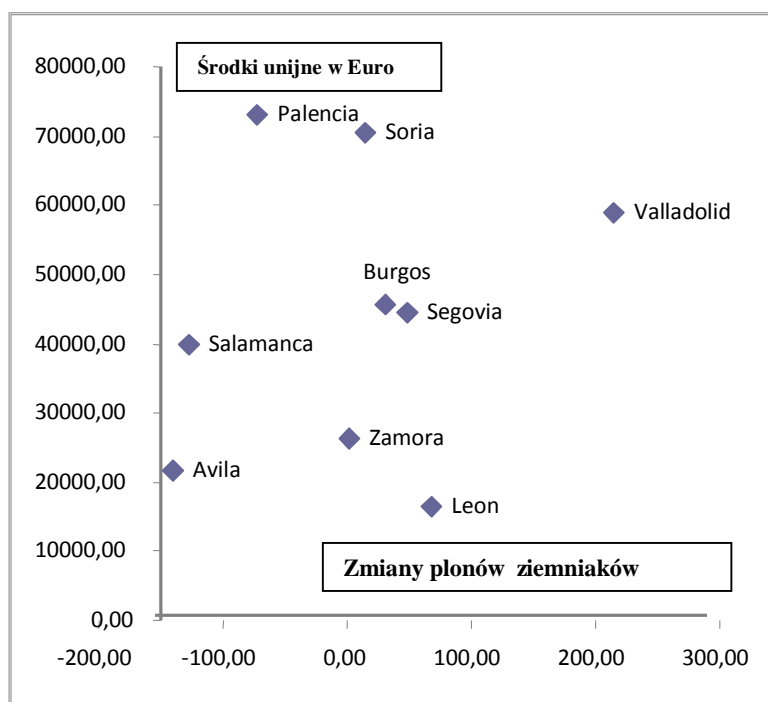
Jeżeli bezpośrednio środki WPR nie mają wpływu na zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie to z pewnością środki przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich i rozwój pozarolniczej działalności mogą się do tego przyczyniać.

Ryc. 110 Korelacja środków WPR i zmian obsady bydła na 100 ha UR

Źródło: Obliczenia własne

Zgodnie z ryc. 108 nie ma korelacji między środkami WPR przypadającymi na jedno gospodarstwo, a zmianami w obsadzie bydła. Należy podkreślić, że badaniu poddane zostały lata 2000-2005, kiedy to już obowiązują limity mleka, a dodatkowo konsumenci zniechęceni chorobą „wściekłych krów” zmniejszyli popyt na wołowinę na korzyść innego mięsa. Tym bardziej interesujący jest fakt, że obsada bydła w tym czasie wzrosła z 25,7 szt. na 100 ha UR w 2000 r. do 27,17 szt. na 100 ha UR w 2005 r.

Ryc. 111 Korelacja środków WPR i zmian plonów ziemniaków w dt z ha

Źródło: Obliczenia własne

Jak wynika z ryc.109 brak korelacji środków WPR przypadających na gospodarstwo i zmian wielkości plonów ziemniaków, które mają znikomy udział w strukturze zasiewów w Castilla y Leon.

Podsumowując należy stwierdzić, że wielkość środków WPR przypadająca na jedno gospodarstwo jest skorelowana z czterema cechami gospodarstw:

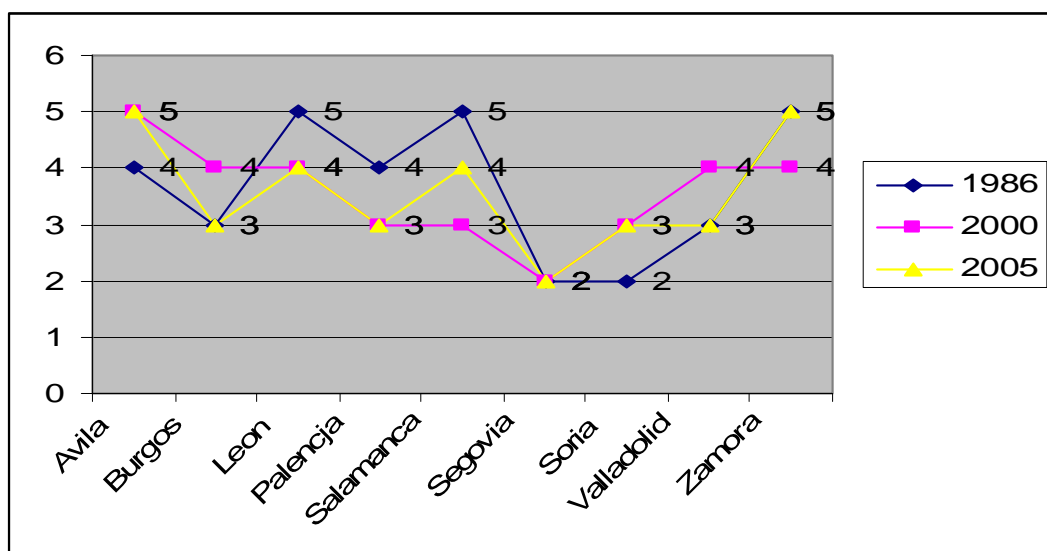
1. zmianami wielkości gospodarstw,
2. zmianami w udziale zasiewów w gruntach ornych,
3. zmianami w obsadzie owiec na 100 ha UR,
4. zmianami w plonach zbóż.

Generalnie można stwierdzić, że zależność między środkami WPR przypadającymi na jedno gospodarstwo, a zmianami w strukturze rolnictwa faktycznie istnieje, nie na każdym polu, ale istnieje. Należy również podkreślić, że plony zbóż i ziemniaków w ogromnym stopniu są uzależnione od warunków klimatycznych i pogodowych, a wpływ instrumentów WPR ogranicza się do środków wspierających działania rolno-środowiskowe (ograniczające używanie nawozów i środków ochrony roślin). Niezależnie od tego istnieje wyraźna zależność między pozyskanymi środkami na jedno gospodarstwo, a wzrostem powierzchni gospodarstw, co jest bardzo pożądanym warunkiem rozwoju rolnictwa. Ponadto istniejący spadek udziału powierzchni zasiewów w gruntach ornych wraz ze wzrostem środków unijnych może świadczyć o konieczności odłogowania stosowanego przez gospodarstwa rolne. Od 1992 odłogowanie stało się obowiązkowe, a za odłogowane grunty przysługują dopłaty. Udowodniony jest również pogłębiający się spadek obsady owiec na 100 ha UR przy wzrastających środkach WPR na jedno gospodarstwo, co może świadczyć, że rolnicy rezygnują z hodowli owiec na rzecz innej bardziej intratnej produkcji.

6.5 Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa Castilla y Leon i wnioski dla województwa pomorskiego

Podstawowym zadaniem Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej jest wyrównywanie poziomu rozwoju poszczególnych regionów Wspólnoty. Warunkiem realizacji tej strategii jest prawidłowa alokacja środków.

Prowincje Castilla y Leon przez 20 lat były beneficjentami wsparcia unijnego, które wpływało na zróżnicowanie regionalne poziomu rozwoju rolnictwa w tym Regionie.

Ryc. 112 Porównanie zmian w klasyfikacji prowincji Castilla y Leon pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w latach 1986, 2000 i 2005

Źródło: Badania i obliczenia własne

W badanym okresie nastąpił wzrost poziomu rozwoju rolnictwa w regionie Castilla y Leon, jednak dynamika tego wzrostu była różna w poszczególnych prowincjach. Tylko jedna prowincja – Segowia utrzymała się na tym samym, (najwyższym w regionie) poziomie rozwoju rolnictwa.

Tabela 110. Zmiany w klasyfikacji poziomu rozwoju rolnictwa prowincji Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005

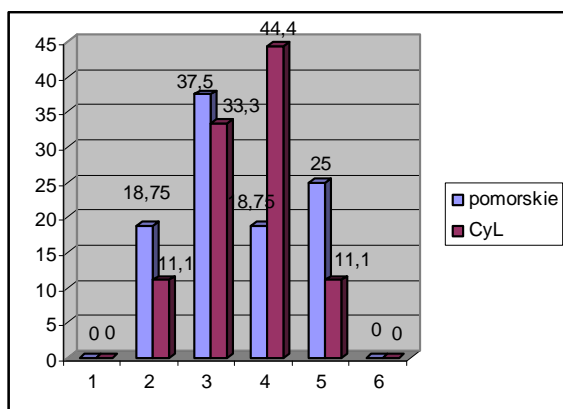
L.p.	Prowincje	klasy		
		1986	2000	2005
1	Avila	4	5	5
2	Burgos	3	4	3
3	Leon	5	4	4
4	Palencia	4	3	3
5	Salamanca	5	3	4
6	Segovia	2	2	2
7	Soria	2	3	3
8	Valladolid	3	4	3
9	Zamora	5	4	5

Źródło: badania własne

Analizując zmiany w poziomie rozwoju rolnictwa wspólnoty hiszpańskiej Castilla y Leon należy stwierdzić, że w roku 2005 w stosunku do roku 1986 o jedną prowincję mniej zakwalifikowano do 5 klasy (najniższy poziom rozwoju), ale jednocześnie w najwyższej 2 klasie w roku 2005 znalazła się jedna prowincja mniej niż w roku 1986. Warto podkreślić, że więcej prowincji w roku 2005 w stosunku do roku 1986 (o dwie prowincje) znalazło się w klasie 3 (a mniej w czwartej o niższym poziomie rozwoju). Wobec czego należy stwierdzić, że nastąpił wzrost poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon w latach 1986-2005.

Podkreślić należy, że nie były to zmiany znaczące (poza Salamaną, która w roku 2000 uplasowała się o dwa poziomy wyżej w klasyfikacji, a następnie spadła o jeden poziom).

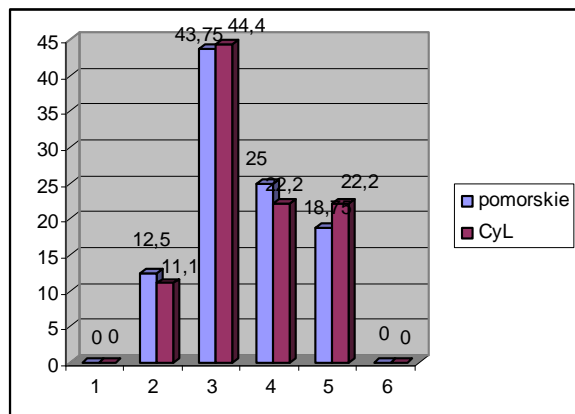
Prowincja Avila z klasy 4 w roku 1986 spadła do klasy 5 w 2000 r. i pozostała w niej do 2005r. prowincja Burgos z klasy 3 w roku 1986 spadła do 4 w roku 2000 i ponownie wróciła do klasy 3 w roku 2005r. Prowincja Leon awansowała w roku 2000 do klasy 4. z klasy 5. (z roku 1986) i pozostała w klasie 4 w roku 2005, a więc można zauważyć, że prowincja Leon osiągnęła trwały wyższy poziom rozwoju. Prowincja Palencja podobnie jak Leon podniosła poziom rozwoju rolnictwa do klasy 2 (z klasy 3 w roku 1986) i pozostała na tym poziomie do roku 2005. Soria spadła do klasy 3 (z drugiej w 1986) i pozostała w tej klasie do roku 2005. Valladolid klasyfikował się w 3 klasie w roku 1986 i w klasie tej znalazł się również w roku 2005 (w roku 2000 obniżył się poziom rozwoju rolnictwa w tej prowincji do klasy 4). Zamora również w roku 2005 pozostała w tym samym poziomie rozwoju rolnictwa (klasie 5), na którym była w roku 1986 (pomimo, że w roku 2000 udało jej się awansować do klasy 4).

Ryc. 113 Porównanie zróżnicowania regionalnego poziomu rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim i Castilla y Leon w 2000 roku

Źródło: Badania i obliczenia własne

Struktura udziału poszczególnych klas poziomu rozwoju rolnictwa w roku 2000 była korzystniejsza w województwie pomorskim niż w Castilla y Leon, większy udział stanowiły powiaty o wyższym poziomie rozwoju (poza klasą 5, w której większy udział mają powiaty województwa pomorskiego) – ryc.111.

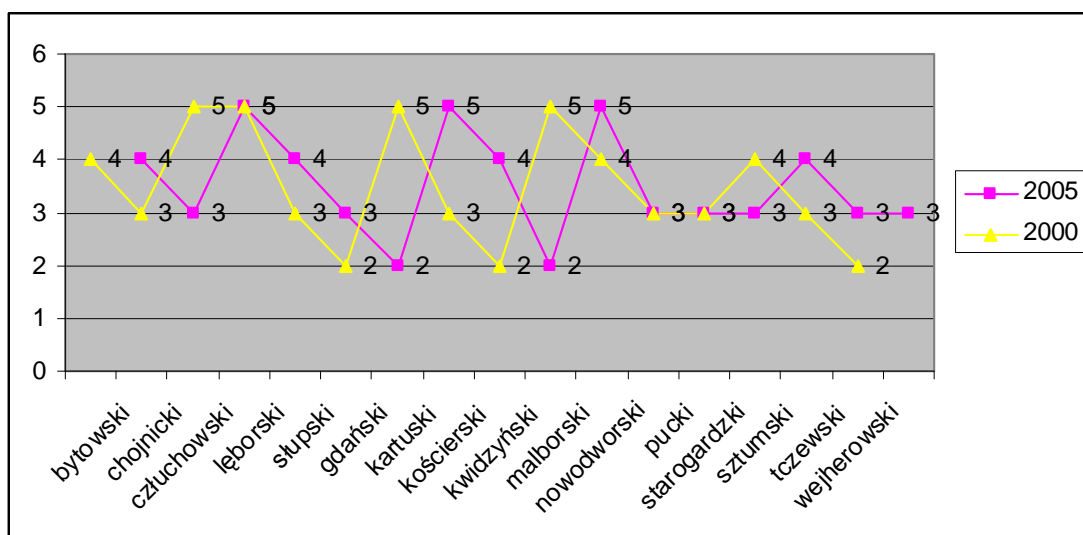

Ryc. 114 Porównanie struktury klasyfikacji powiatów województwa pomorskiego i prowincji Castilla y Leon pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku

Źródło: Badania i obliczenia własne

Porównując zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa w obu badanych regionach w roku 2005 można stwierdzić, że udział subregionów w poszczególnych klasach jest bardzo podobny. W obu przypadkach największy udział stanowią jednostki w trzeciej klasie (ponad 40%) określającej średnio wysoki poziom rozwoju. W obu przypadkach udział jednostek w wysokiej klasie 2 nie przekracza 15%, w województwie pomorskim w porównaniu z Castilla y Leon. Większy udział stanowiły powiaty o wyższym poziomie rozwoju (poza klasą 5, w której większy udział mają powiaty województwa pomorskiego - ryc.112. Jednak różnice te są niewielkie.

Konkludując, potwierdziła się hipoteza: Obecny poziom rolnictwa Castilla Leon jest wyższy niż poziom rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego, lecz jego zróżnicowanie jest podobne.

Ryc. 115 Porównanie zmian w klasyfikacji powiatów województwa pomorskiego pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000 i 2005

Źródło: Badania i obliczenia własne

Różnice w poziomie rozwoju w województwie pomorskim w latach 2000 i 2005 są niewielkie (ryc. 113) ze względu na krótki, porównywalny okres. Procesy zmian w rolnictwie zachodzą powoli. Należy jednak podkreślić, opierając się na przykładzie Castilla y Leon, że zróżnicowanie regionalne w rozwoju powiatów pozostanie. Dlatego należy dołożyć wszelkich starań, aby alokacja unijnych pieniędzy była jak najbardziej efektywna, a różnice w rozwoju poszczególnych regionów jak najmniejsze.

Analiza korelacji środków unijnych przypadających na jedno gospodarstwo i cech określających przemiany w rolnictwie w regionie Castilla y Leon wykazała, że wyniki badań w prowincji Zamora zdecydowanie odbiegają od wyników badań w pozostałych prowincjach. Jest jedną z dwóch prowincji, która osiągnęła najniższy (5 klasa) poziom rozwoju w badanym okresie 2000-2005.

WNIOSKI

Analiza przemian rolnictwa pod wpływem Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, jest zagadnieniem bardzo złożonym, wymagającym przeanalizowania wielu elementów rozwoju rolnictwa oraz zastosowania szerokiej gamy metod statystycznych. Niezbędne do tego, jest posiadanie wielu istotnych danych statystycznych. Badaniu poddano region Castilla y Leon w Hiszpanii oraz województwo pomorskie w Polsce. Badając wpływ WPR na przemiany w rolnictwie Castilla y Leon można wyciągnąć wnioski dla województwa pomorskiego.

Polska i Hiszpania przystępując do UE miały podobną sytuację ekonomiczną, demograficzną i polityczno-społeczną.

Hiszpania w ciągu wieloletniego członkostwa w UE dokonała szereg pozytywnych zmian dotyczących obszarów wiejskich i rolnictwa:

- poprawiła strukturę wielkościową gospodarstw zwiększając wielkość średniego gospodarstwa z 13,3 ha w roku 1984 do 21,1 w roku 2000,
- średni dochód roczny z gospodarstwa rolnego wzrósł w tym okresie prawie czterokrotnie,
- bezrobocie ogólne zmniejszyło się o 6 punktów procentowych.

W kontekście tych zmian zbadano wpływ WPR UE na przemiany w rolnictwie Castilla y Leon.

Poprawa struktury agrarnej gospodarstw jest podstawowym wskaźnikiem poziomu rozwoju rolnictwa. W Castilla y Leon następował stały wzrost wielkości gospodarstw z 15,62 ha UR w roku 1986, do 37,71 ha UR w 2005 roku. Jest to ponad dwukrotny wzrost. Wynika on z ogólnego rozwoju obszarów wiejskich, jaki w ciągu całego okresu aplikowania po środki UE nastąpił w Castilla y Leon. Również system rent strukturalnych, w dużym stopniu oddziałuje na poprawę struktury agrarnej i jest to oczywisty wpływ Wspólnej Polityki Rolnej.

Badane współczynniki korelacji wskazują, że istnieje zależność dodatnia (0,844) między pozyskanymi środkami w ramach WPR, a zmianami wielkości gospodarstw rolnych. Oznacza to, że im większa jest kwota przypadająca na 1 gospodarstwo rolne w danej prowincji, tym większy jest wzrost powierzchni gospodarstw.

W Castilla y Leon po wdrożeniu (z 79,8% w roku 1986 do 98,8 % w roku 2000), nastąpił spadek powierzchni zasiewów na gruntach ornych do 79,4% w 2005 roku. Jest to prawdopodobnie efekt wprowadzonej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej,

konieczności odłogowania gruntów ornych. Występuje dodatnia zależność wielkości środków WPR i spadku udziału zasiewów w gruntach ornych. Wykres korelacji środków WPR i udziału zasiewów na gruntach ornych przedstawia zależność liniową pomiędzy tymi cechami.

Po akcesji Hiszpanii z Unią Europejską zainteresowanie hodowlą owiec w Castilla y Leon wzrosło, a obsada tych zwierząt na 100 ha UR była bardzo wysoka i wyniosła 89,43 szt. w roku 2000 (był to wzrost w stosunku do roku 1986 o 6%). W roku 2005 w stosunku do roku 2000 nastąpił dość duży spadek tego wskaźnika (o 16%) a obsada owiec wyniosła 75,1 szt. na 100 ha UR.

Wartość współczynników korelacji (0,883) i determinacji (0,779), wskazuje na dodatnią zależność między wielkościami środków WPR przypadającymi na jedno gospodarstwo, a zmianami w obsadzie owiec (pod warunkiem wykluczenia prowincji Zamora). Co oznacza, że wraz ze wzrostem środków WPR na jedno gospodarstwo spada obsada owiec na 100 ha użytków rolnych. Może to świadczyć o tym, że rolnicy rezygnują z hodowli owiec na rzecz innej bardziej intratnej produkcji.

Stwierdzono zależność liniową pomiędzy wzrostem środków unijnych, a plonami zbóż. Współczynnik korelacji wynosi 0,725, zaś determinacji - 0,526. Są to wielkości pozwalające stwierdzić, że istnieje znacząca korelacja. Oznacza to, że wraz ze wzrostem środków unijnych wzrastają plony zbóż, wynika to z faktu, że rolnicy korzystają ze środków w ramach programów rolno-środowiskowych oraz wykorzystują środki do tworzenia systemów nawadniania pól (co jest zjawiskiem powszechnym w Castilla y Leon). Ponadto należy podkreślić, że zboża zdecydowanie dominują w strukturze zasiewów w Castilla y Leon.

Należy stwierdzić, że wielkość środków WPR przypadająca na jedno gospodarstwo jest skorelowana z następującymi czterema cechami:

1. wielkości gospodarstw,
2. udział zasiewów w gruntach ornych,
3. obsada owiec na 100 ha UR,
4. plony zbóż.

W świetle przeprowadzonych badań można potwierdzić postawioną na wstępie hipotezę: Istnieje zależność między zmianami strukturalnymi w rolnictwie Castilla y Leon, a pozyskanymi środkami w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

Poza opisanymi wyżej cechami rolnictwa w Castilla y Leon, których zmiany są skorelowane z wielkością środków wynikających z wdrażania WPR w dwudziestoletnim okresie integracji Hiszpanii z Unią Europejską zaszły inne zmiany, których związku z oddziaływaniem WPR nie udało się ilościowo udowodnić. Do najważniejszych z nich można zaliczyć zatrudnienie w rolnictwie, które jest ważnym wskaźnikiem opisującym poziom rozwoju rolnictwa. Zmniejszenie tego wskaźnika wpływa na poprawę ekonomiczności gospodarstw i wzrost dochodów ich użytkowników. Liczba zatrudnionych w Castilla y Leon spadła z 4,0 osób na 100 ha UR w 1986r. do 1,5 osób na 100 ha UR w roku 2005.

Udział pracujących w rolnictwie uzależniony jest od wielu czynników, przede wszystkim od ogólnej sytuacji gospodarczej w regionie w tym poziomie bezrobocia. Im więcej miejsc pracy poza rolnictwem tym większe szanse na zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie. Jeżeli bezpośrednie środki WPR nie mają wpływu na zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie, to z pewnością środki przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich i rozwój pozarolniczej działalności mogą się do tego przyczyniać.

Nie można stwierdzić prostej korelacji liniowej z pozyskanymi środkami WPR i zmiany obsady bydła, która z 22,6 szt. na 100 ha w 1986 wzrosła do 27,17 szt. w roku 2005 (o 20%) oraz obsady trzody chlewnej, która również wzrosła (z 47,24 szt. na 100 ha UR w roku 1986 do 61,86 szt. w roku 2005). Należy podkreślić, że badaniu poddane są lata 2000-2005, kiedy to już obowiązują limity mleka a dodatkowo konsumenci zniechęceni chorobą „wściekłych krów” zmniejszyli popyt na wołowinę na korzyść innego mięsa. Tym bardziej interesujący jest fakt, że obsada bydła w tym czasie wzrosła z 25,7 szt. na 100 ha UR w 2000 r. do 27,17 szt. w 2005 roku.

Istotnie zmienił się również roczny dochód rolniczy w Castilla y Leon z kwoty 1.818,37 mln euro w roku 1990 do 2.687,00 mln euro w 2005 roku.

Zbadanie wpływu WPR UE na przemiany rolnictwa w Castilla y Leon jest bardzo złożone, wymaga poddania szczegółowej analizie szerszej grupy danych, których nie można było uzyskać. Więcej cech opisujących przemiany rolnictwa pod wpływem WPR UE udałoby się udowodnić, dysponując znacznie większą liczbą danych.

Celem pracy było również określenie poziomu rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim w latach 2000-2005 i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005. W świetle przeprowadzonych badań można stwierdzić, że poziom rozwoju w województwie pomorskim w roku 2005 jest dość zróżnicowany, jednak najbardziej

rozwinęte rolniczo powiaty znajdują się w południowej części województwa (poza powiatem człuchowskim). Dobrze rozwinięte są również powiaty położone nad morzem.

Porównując zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim w latach 2000-2005 można zauważyć, że w obu badanych latach struktura klasyfikacji powiatów jest podobna. W roku 2005 w stosunku do roku 2000 dwa powiaty przesunęły się o dwie klasy wyżej i dwa powiaty spadły o dwie klasy niżej. Na uwagę zasługuje również fakt, że klasy środkowe (3 i 4) w roku 2005 stanowią większy udział (68,75%) niż w roku 2000 (56,25%). Jest to być może początek wyrównywania różnic w poziomie rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim. Różnice w poziomie rozwoju rolnictwa w badanym okresie nie są zbyt znaczące ze względu na krótki okres badawczy (5 lat).

W latach 1986-2005 nastąpił wzrost poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon jednak dynamika tego wzrostu była różna w poszczególnych prowincjach.

Do najbardziej rozwiniętych rolniczo prowincji w Castilla y Leon należy zaliczyć Segowię, która utrzymała się na tym samym, najwyższym w Castilla y Leon poziomie, przez cały badany okres. Na kolejnych miejscach znalazły się prowincje; Soria i Palencja, które w latach 2000-2005 utrzymały trzeci (średnio wysoki) poziom rozwoju. Warto podkreślić, że w analizowanym okresie zmiany w klasyfikacji poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon nie były znaczące (poza Salamancą, która najpierw „podniosła” się o dwa poziomy w klasyfikacji, a następnie „spadła” o jeden poziom). W pozostałych prowincjach przesunięcia w poziomach rozwoju ograniczały się do jednej klasy (wyżej bądź niżej). Zróżnicowanie poziomu rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon w poszczególnych badanych okresach zostało stwierdzone.

W związku z powyższym potwierdziła się hipoteza: Niezależnie od okresu oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej zróżnicowanie w poszczególnych regionach Castilla y Leon pozostaje i zmienia się w niewielkim stopniu.

Porównując zróżnicowanie regionalne w poziomie rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego i Castilla y Leon można dostrzec, że struktura udziału poszczególnych klas w roku 2000 była korzystniejsza w województwie pomorskim niż w Castilla y Leon, ponieważ większy udział stanowiły powiaty o wyższym poziomie rozwoju (poza klasą 5, w której większy udział mają powiaty województwa pomorskiego). Jednak różnice w poziomie rozwoju rolnictwa występujące pomiędzy badanymi regionami były niewielkie. Zarówno w Castilla y Leon, jak i w

województwie pomorskim, największy udział stanowią jednostki w trzeciej klasie (ponad 40%) określającej średnio wysoki poziom rozwoju oraz w obu przypadkach udział jednostek w wysokiej klasie 2 nie przekracza 15%.

Konkludując, potwierdziła się hipoteza: Obecny poziom rolnictwa Castilla Leon jest wyższy niż poziom rozwoju rolnictwa województwa pomorskiego, lecz jego zróżnicowanie jest podobne.

Badanie ankietowe oraz analiza danych statystycznych wykazały różnice i podobieństwa w rolnictwie Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego.

Rolnictwo w województwie pomorskim i Castilla y Leon jest do siebie podobne m.in. poprzez wspólne, główne kierunki produkcji (mleko, zboża), utrudnione warunki gospodarowania, niechęć rolników do zmian czy zróżnicowanie w poziomie rozwoju rolnictwa.

Szczegółowa analiza wskazuje, że

1. Gospodarstwa polskie i hiszpańskie różni zasadniczo wielkość (struktura agrarna ankietowanych gospodarstw w Castilla y Leon nie jest adekwatna do rzeczywistej struktury wielkościowej we Wspólnocie, w badaniu ankietowym przeważały procentowo duże gospodarstwa).
2. W Castilla y Leon następował stały wzrost wielkości gospodarstw z 15,62 ha UR w roku 1986 do 37,71 ha UR w roku 2005. Jest to ponad dwukrotny wzrost. W województwie pomorskim 86% stanowią gospodarstwa poniżej 20 ha a Castilla y Leon ponad 50% to gospodarstwa o powierzchni powyżej 100 ha powierzchni.
3. Struktura użytkowania gruntów w obu badanych regionach jest zbliżona z wyjątkiem większej powierzchni pastwisk w Castilla y Leon i większym udziałem lasów w województwie pomorskim.
4. W strukturze zasiewów zarówno w Castilla y Leon jak i w województwie pomorskim dominują zboża (w Hiszpanii przeważa pszenica-31% udziału w powierzchni zasiewów, w pomorskim żyto – 46,63% udziału w powierzchni zasiewów). Po akcesji Hiszpanii do UE powierzchnia zasiewów zbóż w Castilla y Leon w zasadzie się nie zmieniła.
5. Większość badanych rolników hiszpańskich (80%) uczestniczyła w kursach i szkoleniach po przystąpieniu Hiszpanii do UE.
6. Plony zbóż w obu badanych regionach są bardzo zbliżone. Analizując wysokość plonów osiągniętych przez dwie podstawowe rośliny uprawne (zboża

i ziemniaki), należy podkreślić silny wpływ na ich wysokość warunków atmosferycznych różnicujących je w poszczególnych, badanych latach bez względu na oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej. Wskaźnik produktywności ziemi w roku 2000 w Castilla y Leon (582 euro/ha) jest wyższy niż w województwie pomorskim (547 euro/ha) w analogicznym roku, jednak różnice te nie są bardzo znaczące (około 6 %).

7. Największe dochody w Castilla y Leon uzyskują producenci mleka, którego produkcja we Wspólnocie utrzymywała się prawie na tym samym poziomie. Producenci mleka to, wśród ankietowanych, właściciele największych gospodarstw.
8. Produkcja bydła rzeźnego w Castilla y Leon od początku wstąpienia Hiszpanii do UE wzrastała, później (poza małymi wahaniami) miała dość stałą wielkość. W województwie pomorskim natomiast wystąpił spadek produkcji tego mięsa. Główną przyczyną może być fakt istnienia tradycji chowu trzody chlewnej na tym terenie, która wypiera produkcję innego mięsa. Drugim ważnym determinantem może być choroba „wściekłych krów”, która zniechęca konsumentów do kupowania wołowiny. Należy zakładać, że w województwie pomorskim nie będzie drastycznych zmian w pogłowie bydła. Rolnicy niechętnie podejmują radykalne decyzje związane ze zmianą produkcji i to zarówno rolnicy Castilla y Leon jak i rolnicy województwa pomorskiego (badania ankietowe – rozdział III).
9. Rolnictwo województwa pomorskiego ma niższy poziom rozwoju niż Wspólnoty Castilla y Leon, dotyczy to struktury wielkościowej gospodarstw, dochodów rolniczych przypadających średnio na jedno gospodarstwo oraz obsady zwierząt. Jednak w Castilla y Leon i w województwie pomorskim występuje bardzo podobne zróżnicowanie regionalne w rozwoju rolnictwa. Wsparcie unijne nie niweluje w sposób znaczących różnic rozwojowych w poszczególnych podregionach badanych regionów.
10. Zatrudnienie w rolnictwie w Castilla y Leon przez 20 lat spadło ponad dwukrotnie. Produktywność pracy w Castilla y Leon była w 2000 roku prawie pięciokrotnie wyższa, niż w województwie pomorskim. Wynika to głównie z mniejszego zatrudnienia w stosunku do produkcji, ponieważ produktywność ziemi jest zbliżona.

11. Dochody rolnicze w Castilla y Leon w latach 1990-1992 spadały. W roku 1993 odnotowano ich znaczny wzrost
12. , który z niewielkimi wahaniami utrzymał się do 2000 roku. Dochody rolnicze na 1 ha UR w Castilla y Leon i w województwie pomorskim są zbliżone. Różnią się natomiast wielkością przypadającą na jedno gospodarstwo. Jednakże analizując osiągnięte dochody rolnicze w poszczególnych prowincjach Wspólnoty Castilla y Leon, można zauważyć spore zróżnicowanie.
13. Wysokość osiągniętych dochodów rolniczych (wg badania ankietowego) w obu regionach zgodnie z przeprowadzonymi badaniami korelacji nie zależy od wieku rolników prowadzących gospodarstwa rolne. Istnieje też niewielka zależność wysokości osiągniętych dochodów od wykształcenia, choć podkreślić należy, że najwyższe dochody, zarówno w badanych gospodarstwach polskich, jak i hiszpańskich, osiągają rolnicy legitymujący się wyższym wykształceniem rolniczym.

Jednym z postawionych problemów badawczych pracy były wnioski dla województwa pomorskiego wynikające z dwudziestoletniego oddziaływania WPR na rolnictwo Castilla y Leon.

W wyniku przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że:

1. Prawdopodobnie w Polsce dzięki programom unijnym wpływającym na całą gospodarkę, nastąpi poprawa struktury agrarnej, należy przypuszczać, że pomorskie gospodarstwa również osiągną wielkość zdecydowanie poprawiającą ich ekonomiczność.
2. W województwie pomorskim istnieje pilna potrzeba wspierania działań w związku z tworzeniem grup producenckich. Kilka formalnych, działających grup producenckich nie da się porównać z dwoma tysiącami takich organizacji w Castilla y Leon.
Tworzenie grup producenckich uważa się za podstawową technikę zarządzania ryzykiem cenowym w rolnictwie¹⁶⁴.
3. W województwie pomorskim brakuje promocji produktów regionalnych, stanowiących dziedzictwo i chlubę. Castilla y Leon ma wiele takich produktów,

¹⁶⁴ J.E.Cordier, Importance of Commodity Risk Management for Producers of the Europe Union, Lyon's Subomit, UNCTAD 1998, s.101-103.

jest to związane m.in. z kwotami mlecznymi ograniczającymi produkcję mleka, jedynie planowany wzrost kwot mlecznych dla Polski może wpłynąć na zwiększenie obsady krów mlecznych na 100 ha UR.

4. Należy zakładać, że w województwie pomorskim nie będzie drastycznych zmian w pogłowie bydła. Rolnicy niechętnie podejmują radykalne decyzje związane ze zmianą produkcji i to zarówno rolnicy Castilla y Leon, jak i rolnicy województwa pomorskiego (badania ankietowe – rozdział III). Pomimo, że w województwie pomorskim produkcja mleka ma tendencję spadkową i prognozuje się na najbliższe lata również jej spadek (choć rok 2006 przyniósł wzrost produkcji mleka), to zakładany wzrost kwot mlecznych dla Polski może wpłynąć na zwiększenie obsady krów mlecznych na 100 ha UR.
5. Na podstawie przeprowadzonych badań poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon (braku korelacji z pozyskanymi środkami w ramach WPR) należy założyć, że proces spadku zatrudnienia w gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego będzie powolny i długotrwały uzależniony od ogólnej sytuacji gospodarczo-społecznej regionu.
6. Należy w województwie pomorskim poprawić strukturę wielkościową gospodarstw rolnych, zwiększyć efektywność gospodarowania i poprawić dochodowość gospodarstw. Jednak nie wystarczy samo wsparcie gospodarstw rolnych, potrzebny jest wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich poprzez rozwój infrastruktury i tworzenie nowych miejsc pracy. Na przykładzie Castilla y Leon widać, że na najslabiej rozwiniętych obszarach rolniczych występuje największe bezrobocie ogólne oraz kilkakrotnie mniejsza dochodowość gospodarstw rolnych.
7. Trzeba położyć nacisk na taką alokację funduszy unijnych, żeby rzeczywiście zmniejszać dysproporcje w rozwoju podregionów i regionów w kraju. Na przykładzie Castilla y Leon widać, że na przestrzeni kilkunastu lat zaszło w rolnictwie wiele korzystnych zmian, jednak dysproporcje w rozwoju regionalnym pozostały. Regiony bogate pozyskując środki na rozwój, stają się jeszcze bogatsze, regiony biedniejsze poprawiają swoją sytuację, stając się mniej biedne, celem wsparcia z funduszy strukturalnych powinno być takie alokowanie środków, aby słabiej rozwinięte regiony „doganiały” regiony bogatsze. Pierwsze doświadczenia polskie z pozyskiwaniem środków unijnych, zwłaszcza przez samorządy, potwierdzają tę zasadę. Bardzo ważną rolę odgrywa

nie tylko samo pozyskanie środków unijnych w skali kraju czy regionu, ale ich efektywne i skuteczne rozdzielenie. Służą temu konkretne osie priorytetowe czy działania i cała rzecz w tym, aby kwoty przeznaczone na te działania pozwalały w sposób jak najlepszy realizować cele stawiane przed funduszami strukturalnymi UE.

Przedstawionych zależności nie można traktować jako uniwersalne, gdyż odnoszą się tylko do przyjętego zbioru wskaźników. Otrzymane wyniki mogłyby ulec zmianie, gdyby uwzględniono inne lub więcej cech. Niniejsze badania należałoby uaktualnić w miarę dostępności do dokładniejszych danych przy zastosowaniu wykorzystanych w pracy bądź innych (użyte w pracy są tylko jednymi z możliwych) narzędzi analitycznych. Być może przy większej grupie, bardziej szczegółowych danych, możliwe by było zastosowanie innych metod, bardziej precyzyjnie określających wpływ WPR na przemiany w rolnictwie.

Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej ewoluowała, dostosowując swoje instrumenty do zaistniałej sytuacji, tak w rolnictwie jak i w całej gospodarce. Proces zmian będzie następował w takim tempie jak wymagać tego będzie sytuacja w krajach członkowskich. Jednocześnie WPR UE będzie musiała odpowiadać na wymogi jakie niesie ze sobą sytuacja na świecie.

Zmiany klimatyczne, coraz większy brak żywności na świecie, rozwój agronergetyki może skłaniać ku tezie, że należy zwiększyć produkcję żywności, zmniejszyć lub zlikwidować odłogowanie czy zwiększyć limity produkcji. Dynamiczne zmiany w WPR UE są nieuniknione, a jej instrumenty, aby były skuteczne muszą być odpowiednio wcześniej i celnie ukierunkowane.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamowicz M., Koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa, Prace naukowe nr 38, SGGW, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu,
2. Agricultural Situation In the Candidate Countries (Country Report on...). UEuropean Commision. Directorate General for Agriculture. July 2002,
3. Balińska A., Ekonomiczne i pozaekonomiczne skutki rozwoju agroturystyki w wybranych gminach nadbużańskich, Roczniki Naukowe SERiA, Tom III, zeszyt 6, Warszawa 2001,
4. Bartkiewicz H., Wojewoda I., Kierunki wykorzystania dopłat bezpośrednich przez rolników w województwie lubuskim [W:] Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu skarbu państwa, AR w Szczecinie, Szczecin 2005,
5. Bartosiewicz S., Ekonometria. Technologia ekonometrycznego przetwarzania informacji, PWE, Warszawa 1976,
6. Biernat-Jarka A., Wykorzystanie środków finansowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej po integracji Polski z Unią Europejską [W:] Przedsiębiorczość po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystywaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Skarbu Państwa, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2005,
7. Chaplin H., Milczarek D., Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim [W:] Wieś i Rolnictwo, 2004,
8. Chyłek K, Proces modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2005,
9. Ciechowski J.S, Hiszpańskie doświadczenie [W:] Rolnictwo, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2001,
10. Cordier J.E., Importance of Commodity Risk Management for Producers of the Europe Union, Lyon's Subomit, UNCTAD 1998,
11. Czarnecki A., Funkcje pozarolnicze w obrębie stref podmiejskich Lubelszczyzny [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom IV, zeszyt 4, Warszawa 2004,
12. Czykier- Wierzba D., Finansowanie z budżetu UE polityki strukturalnej w nowych krajach członkowskich w latach 2004-2006 [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2005,

13. Dolata M., Infrastruktura gospodarcza jako jeden z czynników warunkujących aktywizację gospodarczą obszarów wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
14. Duś E., Tendencje rozwoju rolnictwa i działalności małych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich regionu śląskiego [W:] Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006,
15. Dzun W., Gospodarstwa rolne w procesie transformacji systemowej (1990-2002) Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2004,
16. Elbanowski C., Bariery i szanse organizacji grup producentów rolnych i ich efektywnego funkcjonowania na rynku rolnym [W:] Pomorskie wieści rolnicze, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku, Gdańsk 2006,
17. Employment In Europe 2002, Recent and Prospects, Europe Commission, Luxemburg 2002,
18. Fabisiak A., Przemiany struktury obszarowej gospodarstw w krajach Europy Środkowej i Wschodniej [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005,
19. Fedyszak - Radziejowska B., Frenkel I., Kaleta A., Karczann ZM., Klauk L., Klisowska A., Kłodziński M., Pięcek B., Rosner A., Skrętowicz B., Śleszyński J., Tarkowska E., Trytan B., Polska Wieś 2000, Raport o stanie wsi. Warszawa 2001,
20. Fernandez R.G., La economia de Castilla y Leon en la era de la globalizacion, Ambito Ediciones SA, Walladolid 2004,
21. Florańczyk Z., Rolnictwo polskie w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa (2004-2005) [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku, IEWiGŻ – PIB, Warszawa 2006,
22. Gołaś Z., Kozera M., Wydajność pracy w polskich gospodarstwach rolnych w aspekcie integracji z Unią Europejską [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 1, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
23. Gołaś Z., Kozera M., Błazek M., Zróżnicowanie struktury gospodarstw trzodowych w Polsce i UE [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005,
24. Goraj L., Mańko S., Sass R., Wyszowska Z., Rachunkowość rolnicza , Dyfin, Warszawa 2004,

25. Goryl A., Jędrzejczyk, Kukuła K., Osiewalski J., Walkosz A., Wprowadzenie do ekonometrii w przykładach i zadaniach, PWN, Warszawa 2000,
26. Gorzelak E., Rozwój polskiego rolnictwa przed i po 2004 r., [W:] Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Warszawa 2005,
27. Gozdalik A., Przesłanki poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów rolniczych [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VI zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
28. Górecki J, Rola czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju wsi i rolnictwa Polski po jej akcesji do UE [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2004,
29. Grada M, Analiza skutków dochodowych wdrażania ograniczeń rolnośrodowiskowych w rolnictwie [W:] Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (2) IERiGŻ Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2006,
30. Gralak K., Karbowski K, Rola turystyki wiejskiej i agroturystyki w ożywianiu obszarów wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
31. Heffner K., Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Definicje – Uwarunkowania – Zależności – Czynniki – Skutki. Badania zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich [W:] Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR PAN, Warszawa 2007,
32. Hellwig Z., Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę kwalifikowanych kadr, Przegląd Statystyczny nr 4, 1968,
33. Jasiulewicz M., Przekształcenia strukturalne i przestrzenne obszarów wiejskich Pomorza Środkowego w okresie transformacji systemowej, Koszalin 1998,
34. Jasiulewicz M., Rozwój infrastruktury warunkiem poprawy poziomu życia mieszkańców wsi na przykładzie województwa zachodniopomorskiego, Koszalin 1998,
35. Jasiulewicz M, Rolnictwo w województwie zachodniopomorskim u progu wejścia do Unii Europejskiej [W:] Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Politechnika Koszalińska, Szczecin 2004,
36. Józwiak W., Polskie towarowe gospodarstwa rolne przed i po 1 maja 2004 roku [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2005,

37. Kaczmarek U., Zmiany warunków życia na wsi w Polsce – blisko czy daleko od szosy? [W:] Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2006,
38. Kamiński R., Wspieranie pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2004,
39. Kalinowski J., Modernizacja gospodarstw czynnikiem wzrostu zapotrzebowania na wiedzę rolników [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 1, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
40. Kalinowski S., Ubóstwo polskiej wsi na tle Unii Europejskiej [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
41. Kalinowski S., Przyczyny oraz sposoby zwalczania ubóstwa w Polsce [W:] Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu, AR w Szczecinie, Politechnika Koszalińska, Szczecin 2004,
42. Karmowska G., Rozkłady dochodów rolniczych w województwie zachodniopomorskim [W:] Szanse i zagrożenia rozwoju polskich obszarów wiejskich w rozszerzonej Unii Europejskiej, Szczecin 2004,
43. Kisiel R., Babuchowska K., Agroturystyka jako alternatywna forma rozwoju obszarów wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
44. Klepacki B., Efektywność wykorzystania zasobów w rolnictwie polskim na tle rolnictwa dotychczasowych członków Unii Europejskiej [W:] Problemy rolnictwa światowego, tom XI 2004, Warszawa 2004,
45. Klepacki B., Potrzeby przygotowawcze gospodarstw rolniczych i ich otoczenia instytucjonalnego związane z wejściem Polski do Unii Europejskiej [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2004,
46. Klepacki B., Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizacje i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolniczych [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005,
47. Kłodziński M., Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast, IRWiR PAN, Warszawa 2006,
48. Kondracki J., Geografia regionalna Polski, PWN, Warszawa 2002,
49. Kosińska-Bałdyga A., Wizja edukacji na wsi [W:] Polska wieś 2025. Wizja rozwoju, IRWiR PAN, Warszawa 2005,

50. Kroszel J., Rozmieszczenie infrastruktury społecznej, Wybrane problemy, PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk- Łódź 1982,
51. Krupińska W., Wybrane problemy rozwoju turystyki na obszarach wiejskich [W:] Roczniki Naukowe tom IV zeszyt 6, Warszawa 2001,
52. Kulikowski R., Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce, [W:] Społeczne problemy wsi, Studia Obszarów Wiejskich, 2. IGiPZ PAN PTG Warszawa 2002,
53. Kulikowski R., Syntetyczne metody badań produktywności i towarowości rolnictwa IGiPZ PAN, Warszawa 2003,
54. Leszczyńska M., Wielkość użytkowanego gospodarstwa rolnego, a zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej w Polsce [W:] Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Warszawa 2004,
55. Leszczyńska M., Zmiany zróżnicowań dochodowości ludności rolniczej w świetle zagrożenia ubóstwem [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2005,
56. Maciejewski K., Pondel H, Polskie rolnictwo na tle rolnictwa nowych krajów członkowskich UE [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom VII, zeszyt 4, Warszawa – Poznań 2005,
57. Mańko S., Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego, ODR Minikowo 2001,
58. Michalik P., Kowalski S., Renty strukturalne jako instrument zmian na obszarach wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA , tom VII, zeszyt 4, Warszawa-Poznań 2005,
59. Mouchet Ch., C Darrot., CHARACTERIZATION AND POTENTIAL OF INNOVATION OF FAMILY –LIKE FARMING SYSTEMS: THE POLISH CASE[W:] Problemy rolnictwa światowego, Tom XI , SGGW Warszawa 2004,
60. Musiał W., Korzyści ekonomiczne działań rolnośrodowiskowych na obszarach górskich – wybrane aspekty [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII, zeszyt 4, Warszawa-Poznań 2005,
61. Pałasz L, Warunki społeczne i materialne życia ludności na wsi [W:] Szanse i zagrożenia rozwoju polskich obszarów wiejskich w rozszerzonej Unii Europejskiej, Szczecin 2004,
62. Pedrosa Sanz R., Belen Escolar M., La Economia De Castilla y Leon Ante La Europa De Las Regioones, Valladolid, 2001,
63. Philipsen C., DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN AGRICULTURE AND FOOD ECONOMY IN DENMARK AFTER THE ENLARGEMENT OF EU [W:] Problemy Rolnictwa Światowego, Tom XI , SGGW Warszawa 2004,

64. Poczta W., Wpływ integracji z Unią Europejską na położenie ekonomiczne rolnictwa polskiego w pierwszych latach po akcesji [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2004,
65. Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej, Fedyszak Radziejowska B., Frenkiel I., Klepacka D., Liro A., Milczarek D., Poczta W., Tabor S., Żukowski T., FAPA, Warszawa 2004,
66. Potok A., Obszary wiejskie jako miejsce zamieszkania i pracy [W:] Polska wieś 2025. Wizja rozwoju, IRWiR PAN, Warszawa 2005,
67. Prante G., Tomorrow's Agriculture [W:] Tomorrow's agriculture: incentives, institutions, Infrastructure and innovation, Ashgate 2001,
68. Przezbórska L., Działalność pozarolnicza gospodarstw rolnych w Polsce w zakresie agroturystyki w latach 1996-2002 [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
69. Przezbórska L., Przemiany gospodarstw agroturystycznych Wielkopolski w latach 1990-2003 [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005,
70. Pulido A., Asi entramos en la Comunidad Europea, Coleccion „ECONOMIA XXI” Madrid, 1997.
71. Rowiński J., Miejsce rolnictwa polskiego w rolnictwie europejskim [W:] Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej 25, IRWiR PAN, Warszawa 2006,
72. Rudnicki R., Fundusz przedakcesyjny SAPARD jako czynnik rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce [W:] Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia, Poznań 2006,
73. Rural Development Programs 2000-2006, Country Profile Spain, European Commission Agriculture and Rural Development, 2003,
74. Rutkowska M., Renty strukturalne po wejściu Polski do Unii Europejskiej [W:] Roczniki Naukowe SERiA, tom 7, zeszyt 4 Warszawa-Poznań 2005,
75. Rydz. E., Kształtowanie funkcji turystycznych w miejscowościach uzdrowiskowych, Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 2005,
76. Rytko A., Konkurencyjność gospodarki rolno-żywnościowej Polski i innych krajów CEFTA w stosunku do UE [W:] Roczniki Naukowe SERiA tom III, zeszyt 2, Warszawa 2001,

77. Schuller BJ., Germany's foreign trade with Poland, the Czech Republic and Hungary since 1993 [W:] STRUKTURVERÄNDERUNGEN UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF DIE KULTURALANDSCHAFT IM LÄNDLICHEN RAUM, Dedelow-Koszalin 2002,
78. Skotarczak T., Zadania i działalność Agencji Rynku Rolnego po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej [W:] Szanse i zagrożenia rozwoju polskich obszarów wiejskich w rozszerzonej Unii Europejskiej, Szczecin 2004,
79. Skotarczak T., Działalność pozarolnicza jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich [W:] Przedsiębiorczość po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu skarbu państwa, Szczecin 2005,
80. Spychalski G., Bariery mentalne polskich rolników w procesie integracji europejskiej [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
81. Spychalski G., Mezoekonomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich, IRWiR PAN, Warszawa 2005,
82. Spychalski G., Będzik B., Unia Europejska, Konsekwencje integracji europejskiej dla rolnictwa zachodniopomorskiego, Szczecin 2001,
83. Stańko S., Prognozowanie w rolnictwie, Warszawa 1999,
84. Stasiak A., Przemiany struktur demograficznych i społecznych wsi polskiej po 1946 roku, Wizja przyszłości [W:] Wieś polska w świetle wyników NSP 2002 i PSR 2002, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa 2004,
85. Stepanek B., GESCHLECHTERSPEZIFISCHE GESUNDHEITSFÖRDERUNG IN KOMMUNEN – SCHWIEDISCHE ERFAHRUNGEN [W:] STRUKTURVERÄNDERUNGEN UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF DIE KULTURALANDSCHAFT IM LÄNDLICHEN RAUM, Dedelow-Koszalin 2002,
86. Stolarska A., Dodatkowa działalność gospodarcza rodzin rolniczych czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom 7, zeszyt 1, Warszawa-Poznań 2005,
87. Sulewski P., Inwestycje a wyniki ekonomiczne gospodarstw indywidualnych [W:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom VII, zeszyt 1, Warszawa-Poznań- 2005,
88. Szumski S., Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007,

89. Szafraniec K., Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi z perspektywy obecności Polski w UE [W:] Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej 25, IRWiR PAN, Warszawa 2006,
90. Toruński J., Szańczyk M., Partnerstwo lokalne jako nośnik rozwoju obszarów wiejskich [W:] Roczniki Naukowe SERiA Tom VII Zeszyt 4, Warszawa-Poznań-Puławy 2004,
91. Ukierunkowania przyszłych reform WPR – Polska Perspektywa, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2006,
92. Urban R., Polski potencjał spożywczy w Unii Europejskiej – Konkurencyjność i szanse rozwojowe [W:] Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, PAN, Warszawa 2005,
93. Van der Sluis E, EU ENLARGMENT: IMPLICATIONS FOR U.S. AND GLOBAL AGRICULTURE [W:] Problemy rolnictwa światowego, tom XII, SGGW, Warszawa 2004,
94. Wasielewski K., Wiejska inteligencja. Społeczny rodowód, okoliczności zamieszkania na wsi i sytuacja materialna, Wieś i Rolnictwo, kwartalnik nr 3, Warszawa 2005,
95. Wilkin J., Kierunki i uwarunkowania wykorzystania instrumentów WPR w odniesieniu do polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich [W:] Wieś i Rolnictwo, Warszawa 2003,
96. Wilkin J., Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce, UW, Warszawa 2003,
97. Wilkin J., Lepszy świat – polska wieś za 25 lat [W:] Polska wieś 2025. Wizja rozwoju, IRWiR PAN, Warszawa 2005,
98. Woś J., Możliwości prowadzenia przez Polskę narodowej polityki rolnej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, IERiGŻ, Warszawa 2005,
99. Zegar J.S., Dochody rolników w 2005 roku [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2005 roku, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006,

Inne materiały i opracowania:

1. Analiza i ocena propozycji komisji Europejskiej z 30 stycznia 2002 dla krajów kandydackich, SAPER/FAPA, Warszawa 2000,
2. Anuario Estadística de España 1986, 2002 del Instituto de Estadística,

3. Anuario Estadística Agraria CyL 2002,
4. Biuletyn Informacyjny ARR, sierpień 2005,
5. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego,
6. Powszechny Spis Rolny 2002, Budynki i wyposażenie techniczne, Województwo Pomorskie, Gdańsk 2003,
7. Powszechny Spis Rolny 2002, Raport z wyników spisów rolnych, Województwo Pomorskie, Gdańsk 2003,
8. Powszechny Spis Rolny 2002, Użytkowanie gruntów, Powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich, Województwo Pomorskie, Gdańsk 2003,
9. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Województwa Pomorskiego na lata 2005-2013,
10. Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego w latach 2000-2004 – Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego,
11. Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego 1996, Bydgoszcz 1996,
12. Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2002, 2004, 2006,
13. Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 2316/99,
14. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego,
15. Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006r, Załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r.(poz. 2117).

Strony internetowe:

www.bratalbert.org.pl

www.jcyl.es

www.ine.es

www.dpr.woj-pomorskie.pl.

SPIS RYCIN

Ryc. 1	Struktura ludności ogółem w Polsce wg wykształcenia w 2002 r.	28
Ryc. 2	Struktura ludności na wsi w Polsce wg wykształcenia w 2002 r.	29
Ryc. 3	Potencjał ludnościowy Hiszpanii i Polski przed integracją z UE	58
Ryc. 4	Zatrudnienie wg sektorów w Hiszpanii i Polsce przed akcesją do UE	59
Ryc. 5	Porównanie PKB (w mln USD) Polski i Hiszpanii tuż przed akcesją do UE	60
Ryc. 6	Porównanie PKB per capita (w mln USD) Polski i Hiszpanii tuż przed akcesją do UE.....	60
Ryc. 7	Porównanie wydatków budżetu państwa w mln USD Hiszpanii i Polski przed przystąpieniem do UE.....	61
Ryc. 8	Porównanie wartości eksportu ogółem w mln USD Hiszpanii i Polski tuż przed przystąpieniem do UE.....	62
Ryc. 9	Porównanie wartości importu ogółem w mln USD Hiszpanii i Polski tuż przed przystąpieniem do UE.....	62
Ryc. 10	Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia (w tys. osób) w rolnictwie i leśnictwie w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE.....	65
Ryc. 11.	Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia w rolnictwie i leśnictwie (w tys. osób) w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE	66
Ryc. 12	Porównanie zmian w strukturze zatrudnienia w usługach różnych (w tys. osób) w Hiszpanii po 15 i 20 latach akcesji w UE	66
Ryc. 13	Porównanie wielkości gospodarstw (w UR)w latach 1984 i 2000 i 2005 w Hiszpanii.....	67
Ryc. 14	Zmiany dochodów rocznych (w USD) przypadających na 1 pracującego w gospodarstwie rolnym po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE.....	68
Ryc. 15	Zmiany w PKB po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE(w mln USD) .	68
Ryc. 16	Zmiany w dochodach i wydatkach budżetu państwa po 15 i 20 latach członkostwa Hiszpanii w UE (w mln USD)	69
Ryc. 17	Zmiany w dochodach i wydatkach budżetu państwa Hiszpanii po 15 i 20 latach członkostwa w UE.....	69
Ryc. 18	Zmiana średniego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce w Hiszpanii (w USD) po 15 i 20 latach członkostwa w UE	70
Ryc. 19	Zmiany inflacji w Hiszpanii.....	70
Ryc. 20	Mapa administracyjna województwa pomorskiego	73
Ryc. 21	Podział administracyjny Castilla y Leon	74
Ryc. 22	Ukształtowanie terenu Castilla y Leon.....	75
Ryc. 23	Ukształtowanie powierzchni województwa pomorskiego	78
Ryc. 24	Stopa bezrobocia według prowincji w Castilla y Leon w roku 2006.....	91
Ryc. 25	Porównanie wieku badanych rolników województwa pomorskiego i Castilla y Leon	95
Ryc. 26	Porównanie wykształcenia badanych rolników województwa pomorskiego i Castilla y Leon.....	97
Ryc. 27	Porównanie wielkości zatrudnienia w Castilla y Leon oraz w województwie pomorskim (w%).....	99
Ryc. 28	Porównanie decyzji rolników hiszpańskich i polskich dotyczących zmiany profilu produkcji w związku z integracją kraju z UE (w % udziału)	104
Ryc. 29	Porównanie głównych kierunków produkcji w gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon	104
Ryc. 30	Porównanie struktury agrarnej badanych gospodarstw rolnych województwa pomorskiego i Castilla y Leon wg użytków rolnych.....	106
Ryc. 31	Porównanie struktury zasiewów wybranych roślin w województwie pomorskim i Castilla y Leon	108

Ryc. 32 Porównanie obsady bydła i trzody chlewnej na 100ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon	110
Ryc. 33 Porównanie dochodów rolniczych w badanych gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon (w euro)	115
Ryc. 34 Porównanie wzrostu dochodów badanych rolników w związku z przystąpieniem kraju do UE w Castilla y Leon oraz w województwie pomorskim	116
Ryc. 35 Porównanie struktury gospodarstw wg osiągniętych dochodów z 1ha UR w Castilla y Leon oraz województwie pomorskim w %	116
Ryc. 36 Porównanie średniego dochodu (w euro) w grupie w badanych gospodarstwach hiszpańskich i polskich	117
Ryc. 37 Porównanie udziału procentowego dochodu ogółem w grupie w badanych gospodarstwach Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego w poszczególnych grupach (w euro na 1 ha UR).....	117
Ryc. 38 Porównanie średniego dochodu przypadającego na 1 gospodarstwo w tys. euro w badanych gospodarstwach polskich i hiszpańskich.....	118
Ryc. 39 Zależność osiągniętego dochodu od wieku rolnika w badanych gospodarstwach rolniczych województwa pomorskiego	119
Ryc. 40 Porównanie dochodów rolników w Castilla y Leon oraz województwa pomorskiego wg grup wiekowych.....	121
Ryc. 41 Dochód rolniczy wg wykształcenia w badanych gospodarstwach pomorskich	122
Ryc. 42 Porównanie dochodów rolniczych euro na 1 ha UR w obu badanych regionach w zależności od wykształcenia.....	123
Ryc. 43 Porównanie osiągniętych dochodów na 1ha UR w badanych gospodarstwach hiszpańskich i polskich w zależności od prowadzonej działalności rolniczej	126
Ryc. 44 Porównanie wysokości dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach województwa pomorskiego i Castilla y Leon (w euro)	129
Ryc. 45 Porównanie otrzymanych dopłat z tytułu prowadzenia działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania przez badane gospodarstwa województwa pomorskiego i Castilla y Leon.....	130
Ryc. 46 Porównanie udziału ankietowanych rolników w pozyskiwaniu środków z wybranych programów UE	132
Ryc. 47 Powierzchnia zasiewów wg grup ziemiopłodów w województwie pomorskim w 2004 r.	140
Ryc. 48 Trend i prognoza udziału zbóż powierzchni zasiewów ogółem w województwie pomorskim	141
Ryc. 49 Trend i prognozowanie produkcji bydła rzeźnego w województwie pomorskim w latach 1999-2008	144
Ryc. 50 Trend i prognozowanie produkcji mleka krowiego w województwie pomorskim w latach 1999-2008 w mln.....	145
Ryc. 51 Odległości powiatów województwa pomorskiego od wzorca (dane za rok 2000) (liczby określają numerację poszczególnych powiatów jak w tabeli 79)	156
Ryc. 52 Udział klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2000 w %	157
Ryc. 53 Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju w roku 2000.....	158
Ryc. 54 Odległości powiatów województwa pomorskiego od wzorca (dane za rok 2005 liczby określają numerację poszczególnych powiatów jak w tab. 82).....	159
Ryc. 55 Udział klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2005 w %	161

Ryc. 56 Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju w roku 2005.....	161
Ryc. 57 Porównanie udziału klas rozwoju powiatów województwa pomorskiego w roku 2000 i 2005 (w %).....	162
Ryc. 58 Średnia wielkość gospodarstw rolnych wg użytków rolnych w Castilla y Leon w 2001r. wg prowincji (w ha UR).....	166
Ryc. 59 Średnia wielkość gospodarstwa (UR) w Castilla y Leon w ha w latach 1986-2005	168
Ryc. 60 Udział gruntów ornych w UR w % w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	168
Ryc. 61 Powierzchnia głównych upraw w Castilla y Leon/ w tys. ha w 2001 r.....	170
Ryc. 62 Udział powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych w % w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	170
Ryc. 63 Trend i prognozy udziału zbóż w powierzchni zasiewów w Castilla y Leon.	172
Ryc. 64 Plony zbóż w dt. z ha w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	174
Ryc. 65 Plony ziemniaków w dt. z ha w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005 ...	175
Ryc. 66 Obsada bydła na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	177
Ryc. 67 Obsada trzody chlewnej na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	177
Ryc. 68 Obsada owiec na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	178
Ryc. 69 Trend produkcji bydła rzeźnego w Castilla y Leon w latach 1975-2000.....	180
Ryc. 70 Trend produkcji mleka w Castilla y Leon	182
Ryc. 71 Zatrudnienie w rolnictwie na 100 ha UR w Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	182
Ryc. 72 Zmiany wielkości subwencji rolniczych w Castilla y Leon w latach 1990-2000 w mln euro	184
Ryc. 73 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 1986)	189
Ryc. 74 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 1986.....	190
Ryc. 75 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 2000), (liczby określają numerację poszczególnych prowincji jak w tabeli 96).....	192
Ryc. 76 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2000.....	193
Ryc. 77 Odległości prowincji Castilla y Leon od wzorca (dane za rok 2005).....	194
Ryc. 78 Poziom rozwoju rolnictwa w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2005.....	195
Ryc. 79 Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	197
Ryc. 80 Porównanie użytkowania gruntów w województwie pomorskim (2003 r.) i Castilla y Leon (w 2001 r.) w Hiszpanii.....	200
Ryc. 81 Porównanie zmian udziału gruntów ornych w UR województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005 (w%).....	200
Ryc. 82 Porównanie udziału powierzchni zasiewów w powierzchni gruntów ornych w % w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	201
Ryc. 83 Porównanie struktury wielkościowej gospodarstw Castilla y Leon (2001) i województwa pomorskiego (2003) wg % zajmowanej powierzchni	202
Ryc. 84 Porównanie zmian w wielkości gospodarstw rolnych w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2005	203
Ryc. 85 Porównanie zatrudnienia w rolnictwie na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	204
Ryc. 86 Porównanie produktywności pracy w roku 2000 w województwie pomorskim i Castilla y Leon.....	206
Ryc. 87 Porównanie wielkości pogłowia zwierząt na 100ha UR w województwie pomorskim w 2004 r. i Castilla y Leon w 2002 r.....	207

Ryc. 88 Porównanie obsady bydła na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	208
Ryc. 89 Porównanie obsady trzody chlewnej na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	208
Ryc. 90 Porównanie obsady owiec na 100 ha UR w województwie pomorskim i Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005.....	209
Ryc. 91 Porównanie trendu i prognozy produkcji mleka krowiego w Castilla y Leon i województwie pomorskim	211
Ryc. 92 Porównanie trendów produkcji bydła w województwie pomorskim i w Castilla y Leon	211
Ryc. 93 Porównanie trendów i prognoz udziału zbóż w ogólnej powierzchni zasiewów województwa pomorskiego i Castilla y Leon	213
Ryc. 94 Porównanie plonów zbóż w Castilla y Leon i województwa pomorskiego (w dt z ha)	213
Ryc. 95 Porównanie plonów zbóż w dt. z ha w Castilla y Leon i województwie pomorskim w latach 1986-2000-2005	214
Ryc. 96 Porównanie plonów ziemniaków w dt. z ha w Castilla y Leon i województwie pomorskim w latach 1986-2000-2005	215
Ryc. 97 Porównanie produktywności ziemi w roku 2000 w województwie pomorskim i Castilla y Leon.....	216
Ryc. 98 Porównanie dochodu rolniczego osiąganego przez gospodarstwa w Castilla y Leon (w 2001 roku) oraz w Podregionie Pomorze i Mazury (w 2004) w euro (średnio na gospodarstwo rocznie).....	218
Ryc. 99 Porównanie dochodów rolniczych przypadających na 1 gospodarstwo w Castilla y Leon w latach 1990-2000	218
Ryc. 100 Korelacja środków WPR i zmiany wielkości gospodarstw	222
Ryc. 101 Korelacja środków WPR i zmian udziału gruntów ornych w użytkach rolnych	223
Ryc. 102 Korelacja środków WPR i spadku udziału powierzchni zasiewów w gruntach ornych w %.	224
Ryc. 103 Korelacja środków WPR i zmian obsady trzody chlewnej na 100 ha UR ...	224
Ryc. 104 Korelacja środków WPR i zmian obsady trzody chlewnej w szt. na 100 ha UR po usunięciu odbiegającego punktu (prowincja Zamora).....	225
Ryc. 105 Korelacja środków WPR i zmian obsady owiec na 100 ha UR.....	226
Ryc. 106 Korelacja środków WPR i zmian obsady owiec na 100 ha UR po usunięciu prowincji Zamora	226
Ryc. 107 Korelacja środków WPR i zmian plonów zbóż w dt. z ha	227
Ryc. 108 Korelacja środków WPR i zmiany plonów zbóż w dt. z ha (po usunięciu prowincji Zamora).....	228
Ryc. 109 Korelacja środków WPR oraz zmian zatrudnienia w rolnictwie (na 100 ha UR)	229
Ryc. 110 Korelacja środków WPR i zmian obsady bydła na 100 ha UR	229
Ryc. 111 Korelacja środków WPR i zmian plonów ziemniaków w dt z ha.....	230
Ryc. 112 Porównanie zmian w klasyfikacji prowincji Castilla y Leon pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w latach 1986, 2000 i 2005.....	232
Ryc. 113 Porównanie zróżnicowania regionalnego poziomu rozwoju rolnictwa w województwie pomorskim i Castilla y Leon w 2000 roku	233
Ryc. 114 Porównanie struktury klasyfikacji powiatów województwa pomorskiego i prowincji Castilla y Leon pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku	234

Ryc. 115 Porównanie zmian w klasyfikacji powiatów województwa pomorskiego pod względem poziomu rozwoju rolnictwa w latach 2000 i 2005.....	235
---	-----

SPIS TABEL

Tabela 1. Rolnictwo krajów przyjętych do Unii Europejskiej w 2004 roku	25
Tabela 2. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w zł na osobę w gospodarstwach domowych rolników polskich według powierzchni gospodarstwa rolnego 1993-2001.....	32
Tabela 3. Odsetek osób żyjących w Polsce poniżej granic ubóstwa według grup społeczno-ekonomicznych w stosunku do ludności > 15 lat w 2005 r.....	33
Tabela 4. Priorytetowe osie oraz instrumenty wsparcia w ramach EFRROW w latach 2007-2013	39
Tabela 5. Przybliżone szacunki transferów finansowych do polskiego rolnictwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (mld EUR).....	43
Tabela 6. Liczba złożonych wniosków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich wg województw w 2005 r.	48
Tabela 7. Wykorzystanie środków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich	49
Tabela 8. Finansowanie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego Rozwój Obszarów Wiejskich 2004 - 2006” (w mln euro).....	52
Tabela 9. Płatności bezpośrednie w krajach Unii Europejskiej w 2000 r.	54
Tabela 10. Wysokość kopert finansowych na płatności bezpośrednie dla Polski w latach 2004 i 2005 (w mln euro).....	55
Tabela 11. Powierzchnia referencyjna i zadeklarowana dla Polski (dane za rok 2004) .	55
Tabela 12. Liczba wniosków o płatności bezpośrednie złożonych w 2004	56
Tabela 13. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-społeczne Polski i Hiszpanii na progu Unii Europejskiej.....	64
Tabela 14. Granice województwa pomorskiego	72
Tabela 15. Ukształtowanie terenu w Castilla y Leon.....	76
Tabela 16. Najdłuższe rzeki przepływające przez województwo pomorskie.....	77
Tabela 17. Powierzchnia i ludność w województwie pomorskim (2006) oraz Castilla y Leon (2004).....	80
Tabela 18. Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w województwie pomorskim ze środków unijnych (stan na koniec kwietnia 2005r.).....	83
Tabela 19. Struktura wartości dodanej brutto wg wybranych rodzajów działalności w woj. pomorskim w 2001 roku i Castilla y Leon w 2002 roku.....	85
Tabela 20. Liczba bezrobotnych w województwie pomorskim wg powiatów (grudzień 2006 - wrzesień 2007).....	87
Tabela 21. Wsparcie zasobów ludzkich w województwie pomorskim ze środków unijnych (stan na koniec kwietnia 2005 r.).....	88
Tabela 22. Zatrudnieni i bezrobotni w Hiszpanii i Castilla y Leon	90
Tabela 23. Zatrudnieni i bezrobotni w Castilla y Leon w I kwartale 2006 roku	90
Tabela 24. Bezrobocie w województwie pomorskim i Castilla y Leon w 2006 r.	91
Tabela 25. Wiek badanych rolników w województwie pomorskim	94
Tabela 26. Wiek badanych rolników Castilla y Leon	95
Tabela 27. Wykształcenie badanych rolników województwa pomorskiego	96
Tabela 28. Wykształcenie badanych rolników Castilla y Leon.....	97
Tabela 29. Liczba zatrudnionych osób w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim	99
Tabela 30. Liczba zatrudnionych osób w badanych gospodarstwach hiszpańskich.....	99
Tabela 31. Główne kierunki produkcji w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim	100

Tabela 32. Decyzje dotyczące zmiany profilu produkcji rolniczej badanych rolników województwa pomorskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej.....	102
Tabela 33. Główne kierunki produkcji w Castilla y Leon.....	102
Tabela 34. Decyzje rolników Castilla y Leon dotyczące zmiany profilu produkcji rolnej po akcesji Hiszpanii do Unii Europejskiej.....	103
Tabela 35. Struktura agrarna badanych gospodarstw w województwie pomorskim....	105
Tabela 36. Struktura agrarna badanych gospodarstw w Castilla y Leon	106
Tabela 37. Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim	107
Tabela 38. Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach Castilla y Leon	107
Tabela 39. Pogłowie zwierząt w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim	109
Tabela 40. Pogłowie zwierząt w badanych gospodarstwach rolnych	109
Tabela 41. Dochody w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim w 2004 r.	112
Tabela 42. Wzrost dochodów rolniczych w badanych gospodarstwach rolnych w województwie pomorskim po akcesji Polski do UE	112
Tabela 43. Dochody rolnicze osiągnięte w roku 2004 w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim	113
Tabela 44. Wpływ barier jakościowych na zmniejszenie sprzedaży produkcji rolniczej w opinii rolników województwa pomorskiego	113
Tabela 45. Dochody w badanych gospodarstwach rolnych w Castilla y Leon w 2004r.	114
Tabela 46. Wzrost dochodów rolniczych w gospodarstwach rolników Castilla y Leon po przystąpieniu Hiszpanii do Unii Europejskiej.....	114
Tabela 47. Dochody rolnicze osiągnięte w badanych gospodarstwach Castilla y Leon	115
Tabela 48. Obawy rolników Castilla y Leon dotyczące zmniejszenia sprzedaży produktów rolniczych w wyniku przystąpienia nowych krajów do UE.....	118
Tabela 49. Dochód / ha wg wieku w badanych gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego	119
Tabela 50. Średni dochód wg wieku rolników w Castilla y Leon	120
Tabela 51. Dochód rolniczy / ha UR wg wykształcenia w badanych gospodarstwach rolnych województwa pomorskiego	121
Tabela 52. Dochód rolniczy w euro/ ha UR w zależności od wykształcenia w badanych gospodarstwach rolnych Castilla y Leon	122
Tabela 53. Zestawienie osiągniętych dochodów w zależności od wykształcenia w województwie pomorskim	124
Tabela 54. Zestawienie osiągniętych dochodów w zależności od wykształcenia w Castilla y Leon	124
Tabela 55. Zależność wysokości dochodu rolniczego od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej wśród badanych gospodarstw województwa pomorskiego	125
Tabela 56. Zależność wysokości dochodu rolniczego od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej wśród badanych gospodarstw Castilla y Leon	126
Tabela 57. Dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach w województwie pomorskim w 2004 roku.....	127
Tabela 58. Przyczyny braku złożenia wniosku o dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych przez badanych rolników województwa pomorskiego	127
Tabela 59. Przeznaczenie dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych uzyskanych przez badanych rolników województwa pomorskiego	128

Tabela 60. Dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych w badanych gospodarstwach w Castilla y Leon w 2004 roku	128
Tabela 61. Płatności z tytułu wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w województwie pomorskim w roku 2004	129
Tabela 62. Płatności z tytułu wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w Castilla y Leon w 2004 r.....	130
Tabela 63. Inne programy wspierające badanych rolników województwa pomorskiego w roku 2004.....	131
Tabela 64. Inne programy wspierające badanych rolników Castilla y Leon w 2003r..	131
Tabela 65. Deklaracje skorzystania z renty strukturalnej przez rolników województwa pomorskiego	132
Tabela 66. Użytkowanie gruntów według rodzajów użytków w województwie pomorskim w latach 2000-2005	137
Tabela 67. Użytkowanie gruntów rolnych wg rodzajów użytków oraz powiatów w województwie pomorskim w roku 2002 (bez sadów)	137
Tabela. 68 Globalna i towarowa produkcja rolnicza w województwie pomorskim	138
Tabela. 69 Powierzchnia zasiewów wg grup ziemiopłodów i użytkowników w 2004 roku w województwie pomorskim	139
Tabela 70. Udział zbóż podstawowych w ogólnej powierzchni zasiewów w gospodarstwach indywidualnych województwa pomorskiego w %	140
Tabela 71. Produkcja żywca rzeźnego w województwie pomorskim.....	142
Tabela 72. Produkcja bydła rzeźnego w województwie pomorskim w latach 1999-2005 w tonach	143
Tabela 73. Produkcja mleka krowiego w latach 1999-2005 w województwie pomorskim w mln litrów	144
Tabela 74. Dochód rolniczy uzyskany przez indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość FADN w 2004 roku w Makroregionie Pomorze i Mazury	147
Tabela 75. Złożone i zrealizowane wnioski w ramach SPO „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich 2004-2006 w województwie pomorskim (stan na 30.09.2007) – programy realizowane przez ARiMR	150
Tabela 76. Złożone wnioski i zrealizowane płatności w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w województwie pomorskim (stan na dzień 31.07.2007r.)	151
Tabela 77. Liczba wniosków oraz zrealizowane płatności bezpośrednie do gruntów rolnych w latach 2004-2006 w województwie pomorskim	152
Tabela 78. Zrealizowane płatności ONW w poszczególnych kampaniach (dane na dzień 14-10-2007 r.).....	152
Tabela 79. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w powiatach województwa pomorskiego w roku 2000.....	155
Tabela 80. Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2000 roku	156
Tabela 81. Struktura udziału klas rozwoju	157
Tabela 82. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w powiatach województwa pomorskiego w roku 2005 r.	158
Tabela 83. Klasyfikacja powiatów województwa pomorskiego wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku	160
Tabela 84. Struktura udziału klas rozwoju	160
Tabela 85. Użytkowanie gruntów Castilla y Leon wg prowincji w roku 2003 (w ha) .	165
Tabela 86. Struktura użytkowanych gruntów w Castilla y Leon w 2003 r.	165

Tabela 87. Powierzchnia głównych upraw w Castilla y Leon wg prowincji (w tys. ha)	169
Tabela 88. Udział zbóż w powierzchni zasiewów w Castilla y Leon	171
Tabela 89. Pogłowie zwierząt w Castilla y Leon wg prowincji w grudniu 2001 roku	176
Tabela 90. Produkcja żywca rzeźnego w Castilla y Leon w Hiszpanii w latach 1975-2000 w tys. ton	179
Tabela 91. Produkcja mleka w Castilla y Leon w latach 1986-2005	181
Tabela 92. Zmiany dochodów rolniczych w Castilla y Leon w latach 1990-2000 (w mln euro)	183
Tabela 93. Stowarzyszenia producentów rolnych w Castilla y Leon wg prowincji w roku 2001	185
Tabela 94. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 1986	189
Tabela 95. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 1986 roku	190
Tabela 96. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 2000	191
Tabela 97. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2000 roku	192
Tabela 98. Określenie miary poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon w roku 2005	194
Tabela 99. Klasyfikacja prowincji Castilla y Leon wg poziomu rozwoju rolnictwa w 2005 roku	195
Tabela 100. Zmiany poziomu rozwoju rolnictwa w prowincjach Castilla y Leon	196
Tabela 101. Porównanie udziału powierzchni gruntów rolnych wg grup obszarowych w Castilla y Leon i w województwie pomorskim (wg zajmowanej powierzchni) ...	202
Tabela 102. Zestawienie pogłowia zwierząt w województwie pomorskim w 2004 r. i Castilla y Leon w 2002 r.	207
Tabela 103. Produkcja mleka w województwie pomorskim i Castilla y Leon	210
Tabela 104. Zestawienie powierzchni wybranych upraw roślinnych w województwie pomorskim i w Castilla y Leon	212
Tabela 105. Dochody rolnicze w Castilla y Leon w roku 2001(w mln euro)	217
Tabela 106. Klasyfikacja cech i obiektów	220
Tabela 107. Macierz danych wejściowych z obiektów i cech	220
Tabela 108. Współczynniki korelacji poszczególnych zmiennych	221
Tabela 109. Macierz współczynników determinacji	222
Tabela 110. Zmiany w klasyfikacji poziomu rozwoju rolnictwa prowincji Castilla y Leon w latach 1986-2000-2005	232

ZAŁĄCZNIKI

1. Kwestionariusz skierowany do rolników województwa pomorskiego
2. Kwestionariusz skierowany do rolników Wspólnoty Castilla y Leon (po hiszpańsku)
3. Kwestionariusz skierowany do rolników Wspólnoty Castilla y Leon (po polsku)

Ankieta
(właściwie zaznacz x)

1. Wiek rolnika:

- a) 20-25 lat
- b) 25-30 lat
- c) 30-35 lat
- d) 35-40 lat
- e) 40-45 lat
- f) 45-50 lat
- g) 50-55 lat
- h) pow. 55 lat

2. Wykształcenie użytkownika lub osoby kierującej gospodarstwem:

- a) Wyższe
- b) Wyższe rolnicze
- c) Średnie
- d) Średnie rolnicze
- e) Zawodowe
- f) Zawodowe rolnicze
- g) Kurs rolniczy
- h) Brak wykształcenia rolniczego
- i) Podstawowe
- j) Niepełne podstawowe

3. Zatrudnienie w gospodarstwie Pana/Pani wynosi osób

4. Główne kierunki produkcji:

- a) Mleko
- b) Żywiec wołowy
- c) Żywiec wieprzowy
- d) Zboża
- e) Okopowe
- f) Sady
- g) Produkcja warzyw
- h) Inne
- i) Produkcja wielokierunkowa

5. Jaka jest powierzchnia gospodarstwa w ha

- użytki rolne ha
 - w tym łąki i pastwiska ha
- lasy i grunty leśne ha
- pozostałe grunty ha

6. Struktura zasiewów w %:

Roślina ha lub %
..... ha %
..... ha %
..... ha %

7. Pogłowie zwierząt w szt.

a) bydło
b) trzoda chlewna
c) owce
d) konie
e) pozostałe

8. Czy korzysta Pan/Pani z dopłat bezpośrednich do produkcji rolniczej?

a) tak (jakiej?) zł/rok
b) nie

9. Jaka była przyczyna niezłożenia wniosku (jeżeli zaznaczono „nie” w punkcie 8)?

a) wystąpiły problemy z wypełnieniem wniosku
b) uznano że nie warto ze względu na zbyt małą powierzchnię
c) nieufność związana z traktowaniem dopłat jako zwrotnego kredytu
d) brak informacji na temat składania wniosków

10. Na jakie cele przeznaczy Pan/Pani otrzymane środki z tytułu dopłat bezpośrednich?

a) na cele inwestycyjne w gospodarstwie (jakie)
.....
b) na bieżącą działalność rolniczą
c) na bieżącą konsumpcję
d) na inne cele (jakie)
.....

11. Jaka jest wysokość dochodu z gospodarstwa za rok 2004?

.....

12. Czy zmienił lub zamierza zmienić Pan/Pani profil produkcji po akcesji?

a) Tak
b) Tak na produkcję objętą dopłatami bezpośrednimi
c) Nie

13. Czy wzrosły Pana/Pani dochody po akcesji?

a) do 10%
b) 10-30%

- c) w dużym stopniu
- d) nie

CUESTIONARIO

Este cuestionario tiene como el fin un estudio comparativo de las posibilidades y dificultades de los agricultores en diferentes países de la Comunidad Europea. Forma parte de la investigación hecha por Bogumila Ropinska (Polonia) como parte de su tesis de doctorado en economía. Los datos son confidenciales cuestionarios anónimos. Se ruega poner las respuestas más precisas posibles.

*Agradezco profundamente su cooperación en mi trabajo que sin Ustedes sería imposible. Muchas Gracias.
Bogumila Ropinska*

Localidad Provincia

1. La edad del agricultor:
 - a) 20-25 años
 - b) 25-30 años
 - c) 30-35 años
 - d) 35-40 años
 - e) 40-45 años
 - f) 45-50 años
 - g) más de 50 años

2. El nivel de la educación del agricultor o la persona encargada de la finca
 - a) superior
 - b) superior en agricultura
 - c) medio
 - d) medio en agricultura
 - e) profesional
 - f) profesional en agricultura
 - g) curso en agricultura
 - h) no tiene formación en agricultura
 - i) EGB
 - j) EGB no completo

3. Tengo en mi finca empleadas personas (escribe el número de personas que están trabajando)

4. Las principales líneas de producción:
 - h) Leche
 - i) Ganado bovino
 - j) Cerdos
 - k) Cereales
 - l) Patatas u otros tubérculos
 - m) Frutales
 - n) Producción de verduras

- o) Viñedos
- p) Otros

5. ¿Cuál es la superficie de su finca en hectareas Ha: (Escriba la superficie)?

- a) en general:
- b) de uso agrícola:

6. La estructura de la superficie de cultivos en %:

- a) trigo
- b) cebada
- c) girasol
- d) patatas
- e) maiz
- f) avena
- g) viñedos
- h) olivares
- i) frutales
- j) verduras
- k) oleaginosas
- l)
- m)
- n)

7. El número de cabezas de animales:

- a) ganado
- b) cerdos
- c) ovejas
- d) caballos
- e) pollos
- f) otros

8. ¿Cual fue su renta anual de las explotaciones agrarias en el año 2003 (según los criterios de RECAN – Red Contable Agraria Nacional)

.....€

9. ¿Si usa Usted las ayudas directas a la producción agrícola?

- a) si (a que tipo de producción se refiere la ayuda directa y en que cantidad).....€
- b) no

10. ¿Era Usted agricultor antes de la entrada de España en la Comunidad Europea?

d) programas que tienen como fin el mejor uso de terrenos agrícolas por ejemplo reparcelación	no	si.....Euro
e) turismo y artesanía	no	si.....Euro
f) otros.....	no	si.....Euro
g)	no	si.....Euro

16. ¿Piensa usted aprovechar la posibilidad de pasar a la jubilación anticipada
no si (¿cuando? Ponga el año.....)

17. ¿Ha usado o está usando Usted otros medios pertenecientes a los Fondos de la Comunidad Europea para agricultura.
no si Euro para inversión.....

18. ¿Cual es la cantidad total de la ayuda que Usted hasta ahora ha recibido de los fondos de la Comunidad EuropeaEuro

19. ¿Las normas de la cantidad y calidad de los productos agrícolas han influido en la disminución de la venta de su producción?

- a) si
- b) en pequeño grado
- c) en mucho grado
- d) no

20. ¿Piensa Usted que la entrada de productos agrícolas de otros países de la Comunidad Europea provocará disminución de la venta de sus productos?

- a) si
- b) en pequeño grado
- c) no

21. ¿Las cuotas de producción introducidas por la Comunidad Europea han obligado a Usted a cambiar la estructura de la producción?

- a) si
- b) no

22. ¿La entrada de España a la Comunidad Europea ha influido en los cambios en el número de empleados en su finca?

- a) no
- b) si el empleo ha aumentado
- c) el empleo ha disminuido

23. Después de la entrada de España a La Comunidad Europea ha participado Usted en los cursos para aumentar sus conocimientos en agricultura?

- a) si
- b) no

Ankieta (hiszpańska)

Celem niniejszej ankiety jest przeprowadzenie badań wśród rolników krajów UE. Stanowi część badań prowadzonych przez Bogumiłę Ropińską (Polska) jako część jej rozprawy doktorskiej z ekonomii. Dane są anonimowe . Proszę o jak najdokładniejsze odpowiedzi .

Jestem ogromnie wdzięczna za Państwa współpracę, bez której moje badania byłyby niemożliwe. Bardzo dziękuję. Bogumiła Ropińska

1. Wiek rolnika:
 - a) 20-25 lat
 - b) 25-30 lat
 - c) 30-35 lat
 - d) 35-40 lat
 - e) 40-45 lat
 - f) 45-50 lat
 - g) więcej niż 50 lat

2. Wykształcenie użytkownika lub osoby kierującej gospodarstwem:
 - a) Wyższe
 - b) Wyższe rolnicze
 - c) Średnie
 - d) Średnie rolnicze
 - e) Zawodowe
 - f) Zawodowe rolnicze
 - g) Kurs rolniczy
 - h) Brak wykształcenia rolniczego
 - i) Podstawowe
 - j) Niepełne podstawowe

3. Zatrudnienie w gospodarstwie Pana/Pani wynosi osób

4. Główne kierunki produkcji:
 - a) Mleko
 - b) bydło
 - c) trzoda chlewna
 - d) Zboża
 - e) Ziemniak lub inne okopowe
 - f) owoce
 - g) warzywa
 - h) winnice
 - i) inne

5. Jaka jest powierzchnia gospodarstwa w ha?

- a) Całość
- b) Użytki rolne

6. Struktura zasiewów w %:

- a) Pszenica
- b) Jęczmień
- c) Słonecznik
- d) Ziemniak
- e) Kukurydza
- f) Owies
- g) Winnice
- h) Oliwki
- i) Sady owocowe
- j) Warzywa
- k) Rośliny oleiste
- l)
- m)
- n)

7. Pogłowie zwierząt w szt.

- a) Bydło
- b) Trzoda chlewna
- c) Owce
- d) Konie
- e) Drób
- f) Inne

8. Jaki był Pana/Pani roczny dochód produkcji rolnej w 2003 (według kryteriów RECAN – Sieci Rachunkowości Rolnej Krajowej)?

..... €

9. Czy korzysta Pan/Pani z dopłat bezpośrednich do produkcji rolnej?

- a) tak (jakiego typu produkcji dotyczy pomoc i jaka była jej wysokość)

..... €

- b) nie

10. Czy był Pan/Pani rolnikiem przed wstąpieniem Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej?

- a) tak
- b) nie

11. Czy zmienił Pan/Pani strukturę produkcji rolnej po wstąpieniu Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej?

- a) Tak

19. Czy unijne ograniczenia i bariery jakościowe wpłynęły na zmniejszenie sprzedaży Pana/Pani produkcji?
- a) tak
 - b) w małym stopniu
 - c) w dużym stopniu
 - d) nie
20. Czy uważa Pan/Pani, że wejście na rynek produktów z innych krajów Wspólnoty Europejskiej spowoduje zmniejszenie sprzedaży pańskich produktów?
- a) Tak
 - b) W małym stopniu
 - c) Nie
21. Czy kwoty produkcji wprowadzone przez Wspólnotę Europejską zmusiły Pana/Panią zmienić strukturę produkcji?
- a) Tak
 - b) Nie
22. Czy wejście Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej wpłynęło na liczbę pracowników w gospodarstwie?
- a) Nie
 - b) Zatrudnienie wzrosło
 - c) Zatrudnienie zmalało
23. Czy po wejściu Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej uczestniczył Pan/Pani w kursach aby powiększyć wiedzę rolniczą?
- a) Tak
 - b) Nie